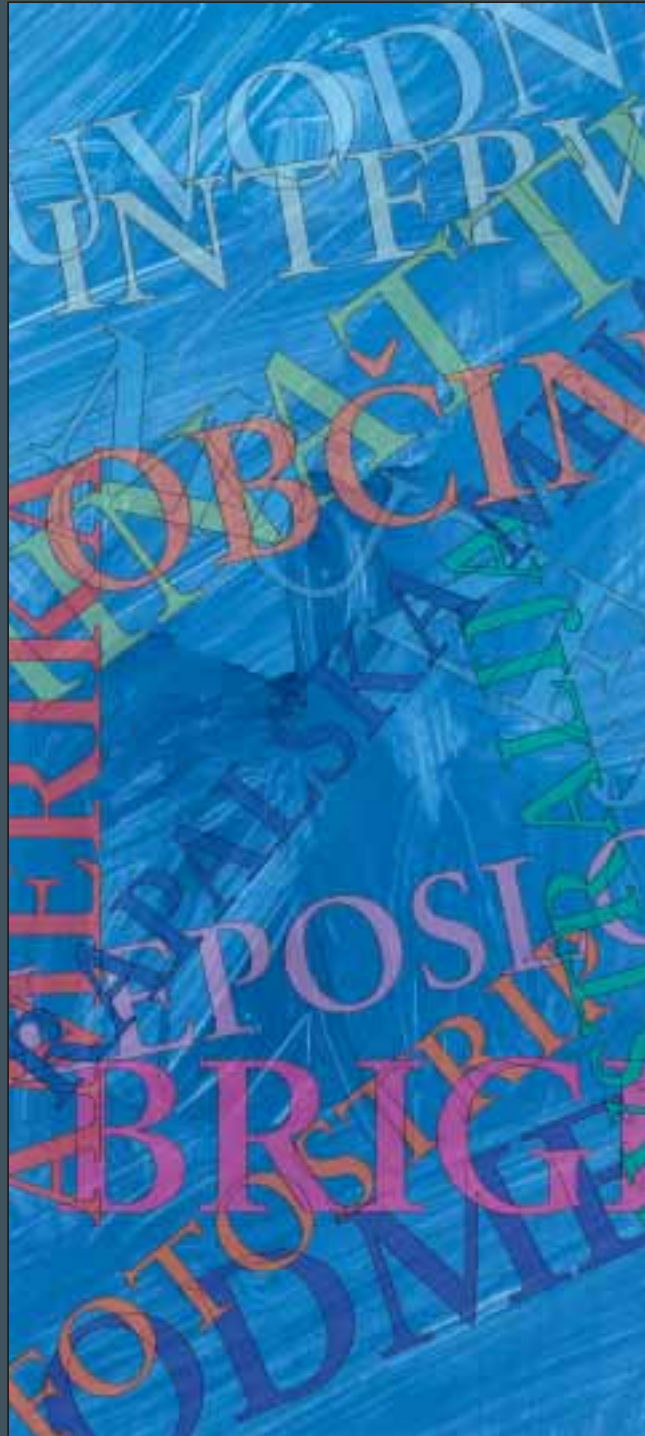

ŽIROVSKI OBČASNIK

ZBORNİK ZA VSA VPRAŠANJA NA ŽIROVSKEM, LETNIK XXV (2004)

34

ŽIROVSKI OBČASNIK

ZBORNİK ZA VSA VPRAŠANJA NA ŽIROVSKEM

ŽIRI, 2004

U V O D N I K

Marija Stanonik

ŽIRI, TOČKA SREDI GLOBUSA

Urednik mi je predložil, naj napišem kaj o globalizaciji in Žireh. Res sem v šoli zelo rada imela zemljepis. V spomin nanj sem si oskrbela globus. Semantično je globalizacija njegova hčerka. Do nje pa sem zadržana, čeprav sem se z njo srečevala, ko še niti imena ni imela!

Kaj nam globalizacija prinaša za kakovost življenja? Svetovljanstvo je včasih vsebovalo nekaj gosposkega.

»Dlje če greš, dlje ti kaže!«

Naloga malo večjih otrok pri hiši je bila vsake toliko časa peljati žito v mlin in iti po namleto moko in otrobe. Prav v ta namen skrbno izdelan voziček je trl kamenje po poti navkreber, nato je drdral po makadamski malo navznoter nagnjeni cesti in končno se je slišal pridušen ropot koles čez imeniten lesen most čez Soro pri Modrijanovcovi domačiji.

To menjavanje zvokov pod kolesi me je bolj kot ne motilo. Mojo pozornost je zbuvalo čisto nekaj drugega. Željno sem pogledovala bel trak ceste, ki se vije ob vznožju bregovja pod Selom. Sredi, saj sem bila prepričana, da bi prišla do konca sveta, ga zajela vsega, če bi imela priložnost priti po njej do točke, ko je nenadoma izginila. Preprosila sem brata, da me zapelje do tja – da uresničim svoj sen.

Kar polence sva položila v ogrodje kolesa in sem se usedla nanj.

Kako sem bila razočarana, pretresena, presunjena, ko se je moje predvidevanje izjalovilo.

Bil je samo ovinek.

Cesta je pač vodila naprej ...

Vpraševala sem brata, kje se vendar konča – da bi se drugič odpravila do tja.

To otroško doživetje mi je z vso silo butnilo v spomin, ko mi je ob neki prošnji za svēt ata ponudil v premislek: »Dlje če greš, dlje ti kaže!«

Kratice

Le kdo se jih še spominja. EGS = Evropska gospodarska skupnost. Njene članice so bile tedaj Zahodna Nemčija, Francija, Italija in države Beneluksa (Belgija, Nizozemska, Luksemburg). Kot nekakšen antipod njim je nekaj držav tako imenovanega vzhodnega bloka ustanovilo SEV = Svet za vzajemno gospodarsko pomoč.

Tretja kratica EFTA (= European Free Trade Association) ni slovenska, toda izvedeli smo, da so vanjo vključene ne le države tako imenovanega zahodnega bloka, ampak tudi nekatere druge, na primer Švica in Norveška.

O vsebini teh kratic smo se učili tam v šestdesetih letih prejšnjega stoletja na srednji ekonomski šoli v Kranju. Mene je zaposlovala predvsem prva: EGS. Ni mi šlo v račun, da se utegne širiti in do danes sem si zapomnila nelagodje, ki me je obhajalo ob možnosti, da bi vanjo kdaj prišli tudi Slovenci. Bi se znašli, saj sem se glede na zgodovinske izkušnje bala, kako bi se v njej držali in obdržali.

Moje prvo srečanje s pojmom globalizacija

S to besedno zvezo sem se prvič srečala poleti 1994 v Bohinju. Udeležila sem se nekega tečaja za angleščino. V tako imenovanem prostem času pa, namesto da bi ponavljala lekcije, sem kradla čas za knjigo *Individuacija in globalizacija v prostoru*, ki mi jo je bil podaril ob njenem izidu nemalo prej njen avtor, žirovski rojak Zdravko Mlinar s posvetilom: »... v času, ko se nam nakazuje globalna civilizacija«. Knjiga sicer ugotavlja številne prednosti tega pojava, toda kljub temu mi je več kot veselja naganjala strahu v kosti. V njej sem slutila nevarnost. Podobno, kakor jo v čisto drugačni kulturi že neposredno doživlja avtorica naslednjih vrstic:

»V Kolumbiji je prava množica subkultur. Kultura v notranjosti države je lahko diametralno nasprotna od tiste, ki jo recimo najdemo na pacifiški obali ali v našem glavnem mestu. Različne kulture se kažejo v folklori, prehrani, govoricah in številnih drugih stvareh. Celo ljubezen se izraža različno.

Kako naj bi te razlike preživele v sodobnem svetu, kjer nam vlada globalizacija? Globalizacija je za nekatere stvari dobra, za druge pa ne. Še posebej je nevarna, ker zaradi nje izginjajo specifične in majhne kulture. Znanstvena revolucija pri nas v Chocóju, na primer, že vpliva na izginjanje ustne tradicije, pripovedovanje zgodb v družinah. Starejši so zgodbe in znanja tako prenašali mlajšim in tega je zdaj vse manj. Ljudje se zvečer ne zbirajo več, da bi prisluhnili pripovedovanju, ampak da bi gledali televizijo. Na tej točki delamo največjo napako.

Gabriel Garcia Márquez je mag besede. Izjemen Kolumbijec; prvi, ki mu je uspelo zelo preprosto pokazati, da si svetovljan tudi, če znaš pripovedovati o svoji vasi.«¹

Zdravko Mlinar ne sprejema predpostavk, da se dáta proces globalizacije in individuacije, kot njegovo nasprotje, na določeni točki samovoljno zaustaviti. Marsikateri od tistih, ki so uveljavili svojo posebnost in avtonomijo glede na druge, »nimajo (več) razumevanja za enake zahteve, ko le-te prihajajo od znotraj, tj. od podskupin ali posameznikov. Zato lahko pričakujemo, da se bodo tudi v prihodnje še pojavljala nasprotja v vseh tistih primerih, v katerih kolektivnim ali individualnim akterjem še ni uspelo uveljaviti svoje avtonomije in identitete v fizičnem in družbenem prostoru. V tem smislu je razumljiva krepitev regionalističnih gibanj v Evropi, oživljanje etničnih manjšin ...«²

Handkejevo slovo od devete dežele³ je Vladimirju Kavčiču povod za premislek o pasteh, v katere se lahko v novih okoliščinah ujame slovenski narod. Avtor se zaveda ranljivosti, ki ji bo izpostavljen, in njeno prihodnost slika v dokaj temnih barvah.⁴

V vrtincu sprememb

Naša generacija bi se lahko hvalila, da je bila ne le priča, temveč tudi udeležena v treh etapah gospodarskega razvoja. Če razvoja? Najprej je prevladovalo primarno s kmetijstvom na čelu. Tako rekoč vse se je pridelalo doma. Le sol, sladkor, olje in vžigalice je bilo treba kupiti. V naših časih je bilo s tem že nekoliko drugače; sploh pa na manjših domačijah. Pa vendar. Sadili smo krompir, tam okrog prvega maja koruzo, nekaj pozneje fižol. Ko se je končevala šola, je bila na tleh prva košnja. V poletni vročini smo pleli strniščno korenje in komaj dobro ozelenelo repo. V času prvih šolskih dni jeseni smo izkopavali krompir. Res je bilo tako. Dandanes sta ritem in način kmečkih opravil drugačna in časovno pomaknjena precej naprej. To je bil svet preteklosti, ki se je še komaj držal pokonci. Številne kmetije so shirale, če se njihovi gospodarji niso zaposlili in si s tem olajšali preživljanje družine in nakup strojev za obdelavo zemlje. Tedaj že se je začela izgubljati njena posvečenost: »Nam, današnjim ljudem, se nemara prvič v zgodovini človeštva dozdeva tuje, da bi prirejali slovesnosti materi zemlji v čast, ker je naše življenje izgubilo zvezo z ritmično menjavo letnih časov. In vendar je prav čaščenje matere zemlje v minulih stoletjih razgibalo vse višine in globine, vso veličino in nebogljenost človeškega duha.«⁵

Sekundarno gospodarstvo je imelo pred primarnim velikansko prednost. Industrializacija je bila čarobna beseda in tovarne znamenje zagotovljenega napredka. V Žireh ga je predstavljala tovarna čevljev Alpina. Za Žirovce življenjsko pomembna, vendar je zares kaj veljala težka industrija z na tisoče delavci.

Toda naenkrat je cel svet preplavila elektronika. Računalniki so novodobni fetiši, ki dajejo neslutene možnosti terciarnim dejavnostim. Z njimi se je okrepila možnost za globalizacijo. Danes je to najbolj modna beseda in hkrati nedefiniran leksem.

Mikrostruktura in makrostruktura

Javna občila nas obveščajo, kaj se dogaja na naši in drugih celinah in celo v vesolju. Praviloma smo seznanjeni več o neprijetnih kot prijetnih rečeh. Ne vemo pa, kaj je novega v gozdu za hišo, na drevesu pred našim blokom. V ušesa nam udarjajo imena tujih pokrajin in državnikov. Kot nemi pa hodimo mimo travniškega cvetja, ki razveseljuje naše oči – če ga že prej ne pokosijo – saj ne vemo njegovih imen. Ne zdi se nam vredno prisluhniti zgodbam naših staršev in dedov, ki so še vedeli, kje se dobijo prvi zvončki, kaj so marijini laski, kje gnezdiijo ptice. Živžav okrog hiš so zamenjale samotarske igrice na računalnikih.

Naši predniki so živeli ubrano s svojim okoljem. Od tod njihove skušnje, ki so nam jih zapustili v dediščino kot pregovore in iz natančnega in skrbnega opazovanja narave in njenih prebivalcev dokaj zanesljivo napovedovanje vremena, do kamor je segalo njihovo prostorsko obzorje. Današnji človek doživlja veliko bolj površno. Dan za dnem hlasta za informacijami, kar mu daje varljiv vtis, kako širokega obzorja da je, toda njegovo opredeljevanje do njih je plitvo in neosebno.

Kulturna dediščina

Njena globalizacija je že zdavnaj vpisana v našo zavest in podzavest. Naš način razmišljanja in odzivanja sta njena dediščina. Še danes je mogoče najti ostanke grških mitov v slovenski slovstveni folklori. Tudi na slovenskih tleh je ohranjenih precej arheoloških spomenikov iz obdobja velikega rimskega cesarstva. Kraji, po katerih je hodil Jezus Kristus, ki je za nas umrl na križu, so spadali pod isto državo kakor ozemlje današnje Slovenije.

Za kameno dobo in po raznih kovinah imenovanih obdobjih je danes na vrsti obdobje plastike in elektronike. V postindustrijski, informacijski ali postmoderni družbi je posebnosti posameznikov in raznovrstnih skupin zmeraj težje opredeljevati zgolj na podlagi njihove prostorske pripadnosti. Le-ta postaja ob vedno večji prostorski gibljivosti tudi sama vedno težje določljiva. Kaj je domače in kaj tuje, kdo je domačin in kdo tujec? Teritorialne meje postajajo vedno bolj propustne in jih je vedno težje obvladati – kot da nastaja nekakšen »brezkrajevni svet«. Nova tehnologija prometa in komunikacij, ki v svetovnem merilu omogoča »vse bolj neposredno povezovanje«, vedno večjo dostopnost do informacij in odpravlja prostor kot oviro, hkrati tudi zapravlja njegovo zaščitno vlogo, da postajamo »vse bolj izpostavljeni (želenim in neželenim) globalnim vplivom in 'globalnim vdorom'«. ⁶ Kot se umazani zračni tokovi premikajo nad celinami ne glede na meje, prav tako satelitske komunikacije ne gledajo na nacionalno neodvisnost in se ne ustavljajo na nacionalnih mejah.

Slovanska kultura na udaru

»Slovani pomenite oživitev Evrope', sem slišal z invalidskega vozička govoriti nemškega filozofa von Kesselringa, 'če boste le znali usmerjati svoja čustva'.«⁷

Stara agrarna kultura gre po zlu. Naša mladost je še dišala po zemlji. Zdaj zaudarja po bencinu. Z novimi pripomočki za obdelovanje izgublamo številne besede, ki so dokazovale sorodnost posameznih slovanskih narodov med seboj. Goščavo narečij in jezikovnih dreves zamenjuje monokultura angleščine in – kakor ob pogledu na enolične nasade – jezikovni dolgčas.

Za humanistične stroke je edino sredstvo, s katerim operirajo, jezik, ustrezna terminologija. Le-ta jim pomeni, kar pomeni kmetu njegovo orodje, vojaku orožje, zdravniku ustrezni instrumenti. Identiteta slovenske humanistike je v njenem jeziku! Jezik je najočitnejše znamenje identitete vsake skupnosti. Ali ob vstopu v Evropsko zvezo in v splošne globalizacijske procese ne pozabljamo na »globalizacijo« v slovenskem narodu samem, na njegovo notranjo povezanost, trdnost in čvrstost? Posameznikovo in narodovo zdravje dokazujeta prava mera, ravnovesje med domačim in tujim, svetovljanstvom in domačijstvom. Vedno manj možnosti je za spontanost, zato se je tudi domoljubja treba učiti. Če se Slovenci želimo in hočemo obdržati kot narod, je nujno v razpravo o izobraževanju v Sloveniji zavestno vključiti v njegov razvoj tudi slovensko narodno identiteto. Jezik ni le sredstvo komunikacije, je izraz duše in duha.

Glede na tukajšnjo témo je življenjskega pomena, da prav vsaka, ampak res prav vsaka stroka goji svojo lastno ustrezno slovensko terminologijo in tekoče jezikovno izražanje. Vendar ne v smislu dolžnosti, ampak pravice in veselja, da nam je to

dano. Čim bi se katera od njih polenila in podlegla udobju tujega izražanja, bi v tisti disciplini slovenščina začela zaostajati in propadati, in to lahko potegne za seboj uničujoč proces zamiranja naše knjižne – standardne materinščine. Kot se vsak posameznik trudi za čim lepše stanovanje, bi bilo prav, da bi bilo tudi (jezikovno) okolje njegovega intelektualnega delovanja čim bolj urejeno in duhovno krepko. Z objavami v tujem jeziku (praviloma angleščini) na domačih tleh postajamo kolonija v lastni državi. Ni še preteklo sto let, ko smo bili podrejeni cesarskemu nemškemu Dunaju, ni še za nami petnajst let, ko smo bili podrejeni zajedniškemu srbohrvaškemu Beogradu in zdaj na vrat na nos tečemo v naročje merkantilni angleščini.

»Kolikor vztrajamo v slovenski jezikovni stvarnosti, toliko bolj smo dejansko soočeni s svojim značajskim in zgodovinskim slovenstvom, z lastno narodnostno identiteto, mejno s samimi sabo. Kajti narodovo telo brez jezika bi bilo brez sebe oziroma brezsebna – zgolj državna – prisila ... Slovenstvo se vzpostavlja v celostno prosvetljenem lastnem zgodovinskem prostoru, pri čemer starožitna posvečenost ni nikakor odveč ... To je še zmerom vmesni prostor slovenstva, je skratka prostor med Vzhodom in Zahodom Evrope, ki se razprostira kulturno in jezikovno skozi lasten narodni značaj.«⁸ Že v času zveze z Jugoslavijo je bila slovenščina pogosto izločena iz poslovne rabe in korespondence, v novih »pravih igrah« postaja strah zanjo še očitnejši.⁹ »Na koncu pa še zmeraj velja tista Levstikova, da je narod šele potem potujčen, ko je izgubil največjo svojo dragocenost – jezik. Ko ga izgubi, je bolj ali manj vseeno, ali še vztraja pri svoji nomenklaturi: vsekakor izgubi s tem tudi temeljno funkcijo v prihajajoči mnogospupinski, pluralni skupnosti. ... Levstika bi namreč lahko nadaljevali: Jezik je izgubljen takrat, ko izgine potreba, da bi v njem delali, kupovali in brali knjige. Če bi se to zgodilo, bo tudi suverenost samo še robec, s katerim se lahko obrišemo pod nosom.«¹⁰ Mladi rod ni več sposoben brati. O tem pripovedujejo učitelji po šolah. Zasvojil ga je svet podob. Zato je njegovo izražanje skrajno revno. Takšno, kot ga prenesejo sporočila po mobilnikih. Klasična podoba za živo medsebojno komunikacijo je družina: oče, mati, otrok, seveda v neposredni navzočnosti. V krizi osnovne celice človeške družbe je model za komunikacijski dogodek: oseba + tehnika (mobilnik, računalnik, televizija, radio) + oseba.

Če koga srečamo v živo, ni pol toliko vreden, kot če ga vidimo na televiziji. Po mobilniku poteka pogovor brez obzirnosti in sramu na ulici ali v avtobusu, ko pa smo skupaj, si nimamo kaj povedati.

Žiri in svet

So Žiri res na koncu sveta, kot poje domnevno žirovska himna? Če je svet krogla, ni nikjer konca, je le točka – tokrat na stičišču Gorenjske, Notranjske, Primorske, med seboj zelo različnih pokrajin. Reka Sora se izliva v Savo, Sava v Donavo. Si predstavljamo, da žirovska voda priteče v Savo in ta v daljno Črno morje, kamor se izliva Donava. Simon Jenko si je v pesmi Savi znal to zamisliti.

V okviru loškega gospostva so Žiri dolga stoletja, do leta 1803, spadale pod freisinško škofijo, ki je imela svoj sedež na Bavarskem. Žirovski čevljarji so hodili blizu tja »v fremd«, na tuje, izpopolnjevat se v svoji obrti. Njihovi sinovi so že pošiljali svoje izdelke daleč v tuje kraje. Tudi tja, kamor danes njihovi sinovi hodi-

jo organizirat proizvodnjo za tovarno Alpina.

Koliko naših ljudi je od konca 19. stoletja naprej rado ali nerado odšlo v svet. Nikoli nisem mogla razumeti, kaj je nagnilo k temu sošolca Pavla Pečelina, ki nas je pri risanju daleč prekašal. Še zdaj mi je žal njegovega likovnega talenta. Vsako poletje so njihovi obiski prinesli v Žiri določeno vznemirjenje.

Sklep

Nerodna reč. Ta globalizacija. Ne zaupam ji, kadar se uresničuje le s ciljem: denar – sveta vladar! Če je Jules Verne žel slavo zaradi svojega romana V 'fiktivnih' osemdesetih dneh okoli sveta (1873), so med tistimi, ki so ga zares objadrili po vodi ali prepotovali po suhem ali celo obleteli po zraku, tudi Slovenci. Pa so se po svojem podvigu umirili in so dobili srečo v posest? So, ki ostajajo na mestu in dan na dan potujejo v globino svojega srca!

Vsak išče srečo na svoj način!

¹ Amalia Lv Posso Figueroa, *Učile so me črnske pestunje* (intervju: Marko Jenšterle), Delo / Književni listi, 30. junija 2004, 12.

² Zdravko Mlinar, Uvod, v: *Individuacija in globalizacija v prostoru*, Ljubljana 1994, 209.

³ Peter Handke, *Sanjačevo slovo od devete dežele*, Naši razgledi/Razgledi po svetu, 30. 8. 1991, 471–472.

⁴ V. Kavčič, *Smo se naveličali svojega slovenstva?* 481: »Če bo nadaljnji razvoj potekal v sedanji smeri, bomo čez nekaj let svojo kulturno identiteto uresničevali le še na trgovskih sejmih, vaških veselicah in s cerkvenim petjem. Res bi se lahko vprašali, podobno kot se sprašuje Handke, kakšno prekletstvo je prišlo nad nas, da se s takšno lahkoto odpovedujemo malodane vsem orientacijskim smerem dosedanjega razvoja in se podajamo v neznano. Da rešitev pričakujemo tam, kjer je v tisoč letih nismo našli. Razen če smo se dokončno naveličali svojega slovenstva in zdaj samo še izbiramo, s čim ga bomo zamenjali. Smo odklonili srbstvo, da bi se priklonili nemštvu? Je streznitev še možna?«

⁵ *Miti starih Grkov in Rimljanov*, Ljubljana 1968, 122.

⁶ Zdravko Mlinar, Uvod, v: *Individuacija in globalizacija v prostoru*, Ljubljana 1994, 209–210, 11–12.

⁷ Vlado Šav, *In odreši nas omrtvelosti*, v: Književni listi / Delo, 27. okt. 2003, 1.

⁸ Vladimir Gajšek, *Karantanstvo, slovenstvo, bizantinizmi*, Naši razgledi, 25. jan. 1991, 42.

⁹ Ermin Kržičnik, *Evropska zveza? Ne, hvala!*, v: Danes Slovenija in nikdar več, 104.

¹⁰ Matjaž Kmecl, *Knjiga, kdo bo tebe kupil*, Knjiga '93, 2.

O VSEBINI 26. ZVEZKA

Dovolite mi, da na kratko razložim, kaj je v tem zvezku ŽO in zakaj. Uvodno razmišljanje je to pot prispevala dr. Marija Stanonik. Razmišlja o tem, kaj se z njenim rodnim krajem dogaja v procesu globalizacije, zlasti z izročilom, ki ga strokovno preučuje, torej z našo narodopisno in pripovedno dediščino. Tudi ona ugotavlja, da Žiri niso več »na koncu sveta«, kot poje naša himna. »Če je svet krogla, ni nikjer konca, je le točka – tokrat na stičišču Gorenjske, Notranjske, Primorske, med seboj zelo različnih pokrajin ...« Res enkratna točka, od središča sveta oddaljena prav toliko kot katerakoli druga! Če jo seveda kot tako živimo in dojemamo. Zato sem dal njenemu prispevku kar temu dejstvu primerni naslov: »Žiri, točka sredi globusa«.

Imeniten je gost našega prvega intervjuja. Pesnik Ivan Minatti, čigar prispevek v slovensko poezijo druge polovice 20. stoletja je tak, da bi bila ta brez njegove intimne note drugačna. Prav v začetku letošnje pomladi, 22. marca, je dopolnil 80 let. A kaj ima z Žirmi, vprašate morda? Ima, ima. Že kot otrok je v šolski družbi prihajal na Vrh Svetih Treh Kraljev, na kraj, ki je tako razgleden, da se z njega enako dobro vidijo Tavčarjev Blegoš, Cankarjeva Vrhnika, Bevkova Kojca, Suhodolčanove Žiri in Minattijevo Barje. Z Vrha se je vračal na svojo stran, na žirovsko je prišel šele pozneje, kot partizan. In še pozneje kot že uveljavljeni pesnik, na povabilo Kluba študentov Poljanske doline. V Ljubljani se je družil z Žirovci, med drugim tudi z Maksimom Sedejem. Zdaj je z nami skupaj v našem zborniku, vabimo ga, da pride tudi sam še kdaj.

Jožica Kacin je naredila intervju z Vikijem Žakljem, rojakom, brez katerega si žirovske pihalne godbe kar ne moremo predstavljati. Saj je brez njega najbrž tudi ne bi bilo, vsaj take in tako dobre ne. Ljubiteljska kultura uspeva in preživi le, če je v vsaki skupini vsaj en človek, ki jo s svojimi neutrudnimi prizadevanji drži pokonci tudi takrat, ko zmanjkuje navdušenja, znanja in denarja.

Ena osrednjih objav v tem zvezku je namenjena naši občini ob prvi desetletnici njenega ponovnega obstoja. Občina Žiri je glavna pokroviteljica ŽO in s to objavo se ji želimo po svoje oddolžiti za njeno podporo. Olga Vončina je s sodelavci pripravila povzetek vsega, kar so oziroma smo v naši občini postorili v letih 1994–2004. Svoj pogled na delo v tem obdobju je na kratko povzel župan Bojan Starman, po novem tudi državnozborski poslanec. Nejko Podobnik pa je pripravil seznam županov v žirovski zgodovini, vseh tistih, ki mu jih je uspelo ugotoviti. To delo je lahko izziv in izhodišče za pisanje obsežnejše zgodovine žirovske občine oziroma naše krajevne samouprave.

V žirovskem muzeju smo konec maja postavili razstavo o poteku in ciljnih prenovi Stare šole, ki velja za najbolj dragoceni objekt posvetne stavbne dediščine v Žireh. Slike z razstave in besedovanja ob njej objavljamo zdaj še v ŽO, kot dokument in spodbudo k premisleku o vsem, kar moramo na našem muzejskem polju še narediti. Nov podvig je uspel profesorju Radu Janu, ki je kot kak arheolog kulture iz redkih ohranjenih pisnih in ustnih virov in drobcev rekonstruiral zgodbo o začetkih in začetnikih ljubiteljskih dejavnosti v Žireh. Res dragoceno delo! Upam si

trditi, da bi tega, kar je zapisal, ne mogel pozneje napisati nihče drug. Bilo bi torej za zmeraj pozabljeno.

Vlasta Pečelin je novo ime med našimi sodelavci. Študirala je zgodovino in diplomirala z nalogo o rapalski meji na našem koncu. Za ŽO je pripravila povzetek svojih ugotovitev, iz katerih vidimo, kako usodno je ta meja posegla tudi v staro žirovsko ozemlje. »Sveta meja na vzhodu« (*sacro confine orientale*), ki je od nekdanje žirovske občine odrezala kako tretjino njenega ozemlja, ni bila večna, kot so mislili njeni tvorci, trajala je le četrto stoletje (1918–43). Toda po odpravi te meje žirovsko ozemlje ni bilo znova združeno, ob koncu prve svetovne vojne zasedeni in v Rapallu izgubljeni del je še zdaj pod idrijsko upravo.

Marija Gantar, Potočnikova z Dobračeve, je iz zapiskov svojega očeta Johana povzela zgodbo Potočnikove rodbine. Dragocena kronika; ko sem jo bral, me je prav presenetilo, kako zelo so bili nekdanji zemljiški posestniki navezani na svojo posest in kaj vse so bili pripravljani in so morali storiti, da bi ohranili njeno celovitost. Vse njihovo dejanje in nehanje je bilo podrejeno temu smotru, ohranitvi grunta in rodu, ki je na njem in od njega živel. Anton Žakelj, po domače Balčkov Tone iz Stare vasi, najstarejši moški med Žirovci – poleti jih je dopolnil 97! – nam je iz Clevelanda poslal svoje spomine na prva leta, ki jih je z družino preživel v svoji drugi domovini – Ameriki. Tončka Stanonik pa je obiskala svoja strica v Avstraliji, v pogovorih med obiskom obudila njuno zgodbo in jo po vrnitvi zapisala. Same dragocene pripovedi, ki pričajo o tem, kako so bili – smo še? – naši rojaki navezani na svoj rodni kraj, tudi takrat, ko so ga morali zapustiti, hkrati pa so zmogli polno in uspešno zaživeti tudi v svojih novih domovinah.

Sledijo še druge zgodbe naših rojakov (Staneta Primožiča, Rinkovih), dodajamo jim portret Stanke Homec, živahne in podjetne ženske iz Studorja pod Blegošem, ki jo po vseh dobrotah, ki jih zna speči in sama tudi postreči, poznamo tudi Žirovci. Na fotografijah z razlago stopijo pred nas Mačkovi čevljarji iz leta 1927, povojni žirovski mladinci udarniki iz leta 1947 in zadnji pravi pustni sprevod v Žireh, ki se po letu 1969 ni več zgodil. Z novimi izdelki iz svojih leposlovnih delavnic nas seznanjata pesnika Janez Ramoveš in Franc Kopač, z ljubezensko zgodbo pa mlada pisateljica Petra Likar. V Odmevih, ocenah in predstavitevah so dokumentirana nekatera kulturna dejanja na Žirovskem v zadnjem letu dni, žal ne vsa. Predlagamo vsem, ki sodelujejo v kulturnih dogajanjih, bodisi kot avtorji ali kot organizatorji, da ob izvedbi ali takoj po njej, ko je spomin še živ, poskrbijo tudi za zapis. V ŽO ga bomo radi objavili in spomin bo ohranjen. Če ne za zmeraj, pa upam, da vsaj za dolgo.

Ob številnih besedah je v ŽO to pot tudi izjemno veliko slik. Šmarnični romarji iz Žirov so opravili svoj doslej največji podvig. Romali so »v Kompostelje«, k svetemu Jakobu v španskem mestu Santiago de Compostela. Franc Temelj, ki je bil zraven, je to dolgo in naporno, a hkrati prestižno romanje povzel na poseben način – v fotostrupu. Trije kompleti slik so natisnjeni v barvah, vse tri je posnela fotografinja Polona Mlakar Baldasin. V prvem reportažno predstavi našo občino, v drugem pa našo rojakinjo Brigito Mlinar. Ta je v letu 2003 zbudila veliko pozornost, ko so bile njene »gole« fotografije objavljene v slovenski izdaji znamenite revije Playboy. Fotografije in dekleta na njih so bile tako dobre, da si je z njimi prislужila še laskavi naziv Playbojevo deklet leta 2004. Njeni rojaki so se na njene slike odzvali zelo različno: nekateri so grajali, drugi hvalili. Kot zmeraj. Po mojem pa je

tako: če Žiri že slovijo po čevljih, čipkah in umetniških slikah, zakaj ne bi še po lepih Žirovkah! In tako smo se odločili in Brigito povabili, naj pozira še za ŽO. Pristala je in tisto, kar je iz tega nastalo, je v tem zvezku na ogled. Ker pornografija v ŽO res ne sodi, predstavljamo Brigito na avtorskih fotografijah Polone Mlakar, ki sodijo v zvrst umetniškega ženskega akta. Lepe so in še »spodobne« povrh; na njih je pokazano vse, vidi se pa nič.

Klasično lepe so slike Pavla Sedeja, poeta žirovske krajine. Tu je bil Polonin fotoaparati le za posrednika, ki prenese sliko iz Pavletovega ateljeja na strani našega zbornika. Pavle ostaja zvest tistemu, kar se je naučil pri očetu Janezu in temu dodal svojo osebno noto. »Ostaja zvest žirovski pokrajini in pejzažem iz okolice Žirov, v katere v svojih delih vnaša še več poetičnega duha, oblikuje v še bolj prefinjenih barvnih tonalitetah, dramatičnih svetlobnih kontrastih in poglobljenih kompozicijah. Na ogled vam ponujamo najnovejša dela, ki jih je Pavle ustvaril večinoma v letošnjem letu«, je po obisku v njegovi umetniški delavnici zapisal njegov slikarski kolega Stane Kosmač, likovni urednik ŽO. Slednji pa je tisti, ki iz vseh naših besed in slik na koncu oblikuje očesu prijazno celoto. V upanju, da mu je to tudi to pot uspelo, vam ob koncu leta 2004 želimo vsem skupaj prijazno leto 2005. Jeseni tega leta bo ŽO star 25 let. Četrto stoletje. To je pa že kar lepa doba.

Žiri, 11. novembra 2004

INTERVJU S PESNIKOM IVANOM MINATTIJEM

Tončka Stanonik

V VSAKEM ČLOVEKU JE NEKAJ OBLAKA

Pogovor s pesnikom Ivanom Minattijem

Pesnik v naravi;
morda snuje novo
pesem

Vsega je bil kriv literarni večer v Žireh daljnega leta 1971

Najbrž sem glavnemu uredniku našega zbornika Mihu Nagliču tolikokrat omenila, kako smo »udje« Kluba študentov Poljanske doline kmalu po njegovi us-

tanovitvi 1971 (torej je od takrat minilo že več kot 30 let) pripravljali svojo prvo pomembnejšo prireditev, glasnico svežega vetra v kulturnem življenju na Žirovskem, ki je nekaj let pozneje zavel z generacijo ustanoviteljev Žirovskega občasnika, da me je ta moral pobarati:

Zakaj pa enkrat tega ne napišeš? Če ne bo zapisano, se bo prej ali slej pozabilo. Saj res, popisala sem tako rekoč vse, kar se je zame pomembnega zgodilo, tega dogodka pa še nikoli. Takole se ga spominjam:

Pozimi smo klub ustanavljali, veselo pečatili predloge novopečenega (zdaj na žalost že pokojnega) predsednika kluba Mirana Furlana v eni od študentskih gostiln, spomladi, nekako v drugi polovici marca, pa se je obetala prva večja prireditvev: literarni večer v kino dvorani Svoboda v Žireh. Sestrična, dr. Marija Stanonik, je izbrala oziroma nabrala nastopajoče (Vladimir Kavčič, Ivan Minatti, Jože Šmit, Herman Vogel) in tudi sicer organizirala prireditvev, a naloge smo dobili vsi člani kluba, meni je bilo naloženo postavljanje vprašanj iz občinstva. Saj veste, na vsaki taki prireditvi pride na vrsto točka: pogovor z literati. Če med publiko ni pravega poguma, pomaga vnaprej pripravljen scenarij.

In se je začelo garanje. V knjižnici sem si nabrala pesniških zbirk, prebrala pomembnejše spremne besede in sestavila temu primerno učena vprašanja. Tako oborožena sem se v petek dopoldne odpravila čez Škofjo Loko v Žiri, se mimogrede ustavila tudi na občini, kjer me je pri odgovornem za kulturo že čakal bankovec. Za potrebe organizacije literarnega večera so ga namenili. Zadovoljno sem koračila v Novo vas, čeprav je grdo deževalo, da je bilo treba med lužami delati goste cik-cake. Tam na Cornovem klancu je bil na kozolec pritrjen prvi plakat: v lepo oblikovanih črkah, kot jih je znal narisati samo žirovski mojster Ivan Reven, brez katerega v tistih časih ni bilo nobenega vabila za gasilske veselice, pa tudi ne žalnega traku na vencih. Tam na klancu sem torej korektorsko natančno brala besedo za besedo, črko

za črko, ali je vse tako, kot smo se domenili. A kaj pomaga vsa ta lepotija črk, ko pa je bil Minatti zapisan samo z enim t-jem. To pa ne bo šlo. Odhitela sem domov, odložila prtljago in se s kulijem v eni roki in z marelo v drugi odpravila po vasi. Plakati so krasili tudi Gantarjev kozolec na eni strani vasi in vogal Beštrovceve hiše na drugi. In sem med umetnikove črke rinila še en t. Si mislite, kolikokrat sem morala podrgniti s tankim kulijem, da se je dodatna črka opazila med debelimi črtami? Otročje pomembno se mi je zdelo, da ne omalovažujemo pesnikovega priimka s pomanjkljivim zapisom. Večerna prireditvev je potem potekala po načrtovanem scenariju – poslušalci so bili zadovoljni, zato ji je sledil zasluženi odhod v tedaj edino »pravo« gostilno – h Katerniku – poplaknit prestano tremo. Nastopajoči so se v poznih večernih urah skupaj s prireditelji vrnili v Ljubljano, jaz pa k mami v Novo vas. Kot vedno so me na peči čakale pogrete odeje, mama je opazila tudi vrtnico, ki sem jo prinesla s seboj, in je ob mojem pretiranem navdušenju nad uspešnim večerom samo zavzdihnila. Mame imamo pri otrocih pač poseben čut, to zdaj vem tudi sama. Sodeč po odzivu obiskovalcev, ki so nas pozneje ustavljali in nas spodbujali, naj kaj takega še ponovimo, je prireditvev zelo uspela.

S tem bi se moj prispevek lahko končal. A izkoristila bom čas, v katerem to zapisujem – leto 2004. Pesnik z dvema t-jema, Ivan Minatti, akademik in Prešernov nagrajenec (in dobitnik še mnogih drugih literarnih nagrad), pa dolgoletni urednik pri Založbi Mladinska knjiga je letos praznoval osemdesetletnico. Veliko prijaznih pogovorov mu je bilo namenjenih, veliko njegovih pesmi je bilo prebranih, z njegove strani na veliko vprašanj odgovorjenih, a so ostala taka, ki mu jih ni nihče postavl-

jal, mene pa vendarle zanimajo ... Poprosila sem ga, da bi smela ob izteka-jočem se letu nekoliko pokramljati z njim še za Žirovski občasnik.

Spoštovani gospod Minatti, ali se strinjate, da začneva pogovor pri tistem dvojnem t-ju, ki mi je tedaj dajal toliko dela. Seveda sem se v tem času, odkar Vas poznam, natančno poučila, od kod prihaja. Toda povejte, prosim, še bralcem ŽO, od kod Minatti z dvema t-je-ma.

Ta dvojni »t« prihaja iz Češke, kako je tja zašel, pa sam bog ve. Iz družinske kronike, ki jo je nekoč pisal Fran Govekar, bratranec mojega očeta, izvemo, da je njegov in mojega očeta ded, se pravi moj praded, prišel iz Češke, natančneje iz Moravske, kjer je bil oskrbnik na nekem gradu. Na njegovega gospodarja, svojega znanca, se je obrnil izžanski graščak, ki je na svojem posestvu potreboval pomoč, in ta mu je okrog leta 1820 poslal Alojza Minattija, ki je svoja dva »t« zanesel na Sloven-sko, saj se je na Igu poročil. Od takrat smo Minattiji tu.

Začela sem z literarno prireditvijo, lite-rarnim večerom 1971 v Žireh. Samo malce se ustaviva tu. Literarni nastopi, srečanja z ustvarjalci, kakor koli že jih imenujemo. Z založniškega, komercia-lnega vidika zdaj govorimo predvsem o promociji knjige, ki naj bi prispevala k njenemu finančnemu uspehu. Včasih je bila v ospredju knjiga kot kulturna dob-rina, zdaj je tržno blago, ki pa na žalost prinaša majhen »vnos kapitala«. Treba je narediti vse, da bi ga povečali.

Je tako srečanje za ustvarjalca izziv, pri-jazen trenutek, ko lahko neposredno meri svojo umetniško odprtost, ali je zanj obveznost? Če se ne motim, so časi, ko ste pisatelji romali s Francetom Bevkom in drugimi književniki od šole

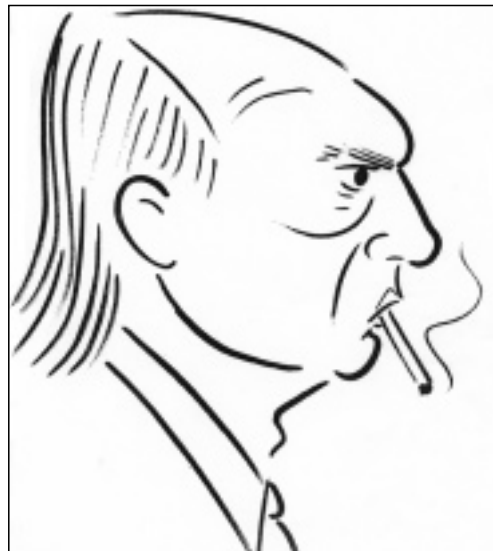
do šole, v vseh pogledih vredni spomi-na. Naš prijatelj Ervin Fritz se je rad muzal ob pripovedovanju, kako ste morali na dolgih poteh do cilja ali ob vračanju domov delati postanke: z globokim zajemanjem svežega zraka, počepi in pretegovanjem udov.

Ste tudi Vi radi hodili na literarne prireditve? Vem, da je bilo letos tega ve-liko, toda lahko se spomnite tudi kakega dogodka iz preteklosti.

Taka srečanja so za ustvarjalca oboje: na njih meri svojo umetniško odprtost, kot pravite vi, in je tudi obveznost. To sem spoznal ob literarnih nastopih pod vodstvom pisatelja Franceta Bevka, ki nas je mlade in stare literate vodil po primorskih vaseh in šolah takoj po vojni. Ko si videl, s kakšno lakoto so požirali primorski ljudje slovensko besedo, ki so jo bili pod fašizmom lačni petindvajset let, si vedel, da tem ljudem ne smeš ponuditi poceni robe, da je tvoje delo velika odgovornost do sebe in do ljudi. Pri tem seveda tudi ugotav-ljaš, koliko ti je posamezna pesem us-pela. Publika je dober termometer.

Na teh pesniških pohodih je bilo seve-da marsikaj veselega. Takrat smo bili mladi, a tudi »stari« so bili nekaj čez štirideset. Tako smo se dobro ujemali. Zlasti pisatelji Tone Seliškar, Ferdo Go-dina in Bogomir Magajna so z nami držali stih. Kako uro po večerji, ki so nam jo pripravili naši gostitelji, je Bevk potrkal s kazalcem po mizi, kar je pomenilo skorajšnji odhod. In ko smo stopali v avto, je marsikdaj kdo odprl nasprotna vrata in ušel nazaj v gostilno. Včasih pa je neubogljivca kar pustil tam. To počepanje in pretegovanje udov, ki spravi v dobro voljo prijatelja Fritza, pa sem počel jaz ob vračanju z literarnega večera na neki pustni torek iz Krškega. Brali smo Ivanka Hergold, Marko Kravos, Ervin Fritz in jaz. Potem pa vso noč noreli. Zjutraj sva se

Pesnik Ivan Minatti
karikaturista Boruta
Pečarja

s Fritzem vračala sama domov. On je lepo dremal, meni pa so se zapirale oči, cesta se mi je nekam čudno obnašala, zdaj je bila dvojna, zdaj spet preozka, zdaj sem se znašel preveč na levi, zdaj preveč na desni. Meglilo se mi je pred očmi. Od časa do časa sem moral ustaviti, tekal sem okoli avta, počepal, se boksal v trebuh, ščipal, da sem prišel k sebi. Naposled sva se srečno vrnila domov. Od takrat sem prepričan, da sv. Kurent svojih častilcev ne pušča na cedilu.

Literarni večer v Žireh. Za nas študente je bil enkrat dogodek. Z umetnikom se o ustvarjanju pogovarjati neposredno, v živo sedeti ob njem, modrovati. Nekaj od tedaj nastopajočih ni več med nami: Hermana Vogla že dolgo ne, letos je odšel pesnik s pipico, Jože Šmit, pisatelj Vladimir Kavčič pa je še vedno malce naš, sodeluje tudi v Žirovskem občasniku. Se morda spomnite tega literarnega večera v Žireh? Ali pa študentskega pohoda s piknikom na Črnem Vrhu nad Polhovim Gradcem? Pridružili ste se nam šele zvečer. Z nami je bil tudi pokojni igralec Janez Rohaček, ki je ves ljubi čas recital in obujal spomine na slavno igralko Mari-

jo Vero. Igralci morajo imeti občinstvo, sicer niso igralci, ste hudomušno pripomnili.

Da, čedalje manj nas je. Odšel je Vogel, letos Igor Torkar, potem hkrati Janez Menart in Rudi Šeligo, Lojze Kovačič, odšel Jožek Šmit, ki sem ga resnično imel rad. Bil je zlata duša, pa dober, nevsiljiv pesnik, ki so mu na levi in desni delali krivico. Nikjer ga niso imeli čisto za svojega. Seveda se spominjam literarnega večera v Žireh. Bil je dobro pripravljen. Spominjam se celo vprašanja, ki ste mi ga postavili »iz publike«. Kako to, da so pesmi iz cikla Termitnjak tako drugačne, tako »neminatijske«? In spomnim se tudi svojega kratkega odgovora: »Napisal sem jih iz jeze.« Da, iz jeze nad proklamiranim socializmom in nad stvarnostjo, ki je bila vse kaj drugega. Dobro se spomnim tudi piknika na Črnem Vrhu. To je bil pravi študentski »šov«. Sproščenost, brezskrbnost, skratka mladost. Glavno besedo je seveda imel Rohaček – igralec. In drži moja ugotovitev, da so igralci ljudje posebnega kova: če v družbi ne igrajo prve violine, če niso na moč opazni, so slabi igralci. Morda sem malce zloben, toda introvertiranci se z ekstrovertiranci ne prenašamo najbolje.

Zmenila sva se, da se bova pogovarjala o temah, ki nekako zadevajo rovtarsko območje, kakšen drobci pač. Ko ste se pred dvema letoma peljali z enciklopedisti iz Mladinske knjige v Žiri, ste mi povedali, da ste pri Svetih treh kraljih bili že kot šolar. Kako se spominjate tega šolskega izleta?

Na rovtarsko področje sem res zašel že zelo zgodaj. Bili smo v prvem razredu gimnazije, ko nas je naš razrednik prof. Viktor Petkovšek, ugleden biolog in pedagog, peljal na majski izlet k Svetim trem kraljem. Peljali smo se z avtobusom, lep sončen dan, vsak s svojim nahrbtničkom s suho hrano. Razkropili smo se naokrog, se podili, kot to počno vsi otroci, pretaknili vso cerkev, pogledali v vsak kotiček, naposled zlezli v zvonik in začeli zvoniti. Gospod profesor nam je kmalu skrajšal veselje, spodil nas je v avtobus in odpeljali smo se v Borovnico, v Pekel, kjer ni bilo nobenega zvona.

Mimogrede. Slovenski hribčki s cerkvicami, tako ljubi so mi. Domače se počutim med njimi. Kar srce mi zaigra, ko se iz kake gozdne temine izvijem na čistino in se ozrem po okoliških hribih. Kako to pokrajino doživljate Vi? V pesmi Črne reke ste uporabili prelepo metaforo »moj mali kvadrataček neba pod Triglavom«. Za nič na svetu pa ne bi zamenjali svojega Barja, kajne?

Tudi meni so naši hribčki s cerkvicami ljubi in domači, čeprav ne spadam med verne ovčice. To je naša zemlja, naša pokrajina, ki je tako drugačna od drugih. Svoj nezamenljivi vonj ima. In kdor ga je kdaj z vso ljubeznijo vdihnil vase, ga ne bo nikoli pozabil. Še več, pogrešal ga bo. Kot sem ga jaz po treh mesecih študijskega bivanja v Parizu. Morda nimam prav, vendar bi takrat vse tiste bahave palače in veličastne katedrale zamenjal za en sam hribček s

preprosto kmečko cerkvico na vrhu. Pa tudi Barje ni kar tako. Ugnezdilo se je vame s svojimi samotnimi drevesi, z jarki, obraslimi z ločjem, z osati, s pticami, z melanholijo, kadar se čezenj razpotegnejo jesenske meglice. Barje ima »veliko dušo in mehke mehke zelene roke«, objame te in te ne izpusti.

Izhajali ste iz urejene meščanske družine. Bili ste vzoren dijak, če se ne motim, so bile v Vaših spričevalih same odlične, nato kratek čas študent medicine, potem pa je bila tu že vojna, grda, surova. Najbolj v živo ste to občutili ob smrti sošolca in prijatelja Toneta Brenka. Odločili ste se za odhod iz Ljubljane, nato v partizane. So Vas starši podpirali pri odločitvi, so vedeli za Vaš odhod? Kako je to sprejela mama?

Vojna se je začela že, ko sem bil v šesti gimnaziji. Leta 1943 sem maturiral in se po želji staršev vpisal na medicino. V tem času je kot talec padel v Begunjah moj prijatelj in sošolec Tone Brenk, ki so ga kot simpatizerja OF izdali njegovi sovrstniki iz šišenskega župnišča. Bil je v njem kot doma, saj je izhajal iz zelo krščanske družine. To je bil zame znak, naj se čim prej umaknem iz Ljubljane in v partizane. Prijavil sem se za prostovoljno delo v Tržiču, od tam sem, ko sem dobil zvezo, odšel v partizane. Starši so o tem izvedeli šele, ko sem bil v gozdovih.

7. Vaša mama je bila Idrijčanka, znala je klekljati, saj je kot dekle delala pri firmi Franc Lapajne, kjer je odkupovala čipke. Je s seboj odnesla tudi »bulo«? Povejte kaj o svoji mami, saj vem, da ste po njej podedovali zlasti ljubezen do branja. Kar vidim jo, kako je z enim očesom »nadzorovala« lonec na štedilniku, z drugim pa kukala v knjigo. Se radi spominjate otroštva, staršev?

Ne, »bule« s sabo ni prinesla, pač pa védenje o idrijskih žlikrofi in dialekt, ki

Tišina, melike tišina
vrt

ob nekih stajici vode,

tišina

nepriljubljenih oblikov

tišina

neprehojenih cest

tišina, tišina.

samota

jezovskih trav,

samota

ptice pod nebom,

samota

nepriljubljenih rok.

samota, samota.

solčina

kvavčica za zveca, (izavromelica)

solčina,

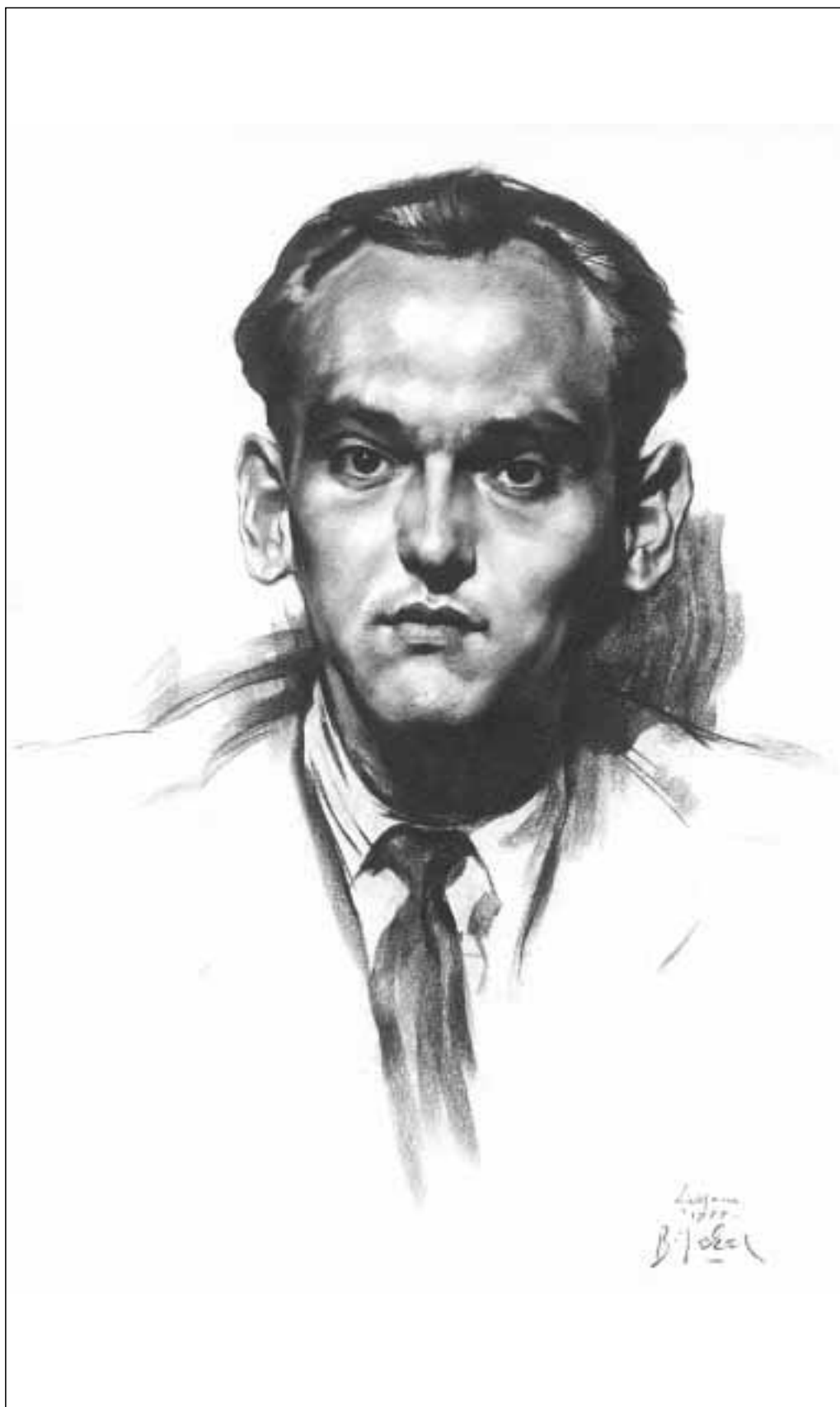
...

solčina

neizprijetega.

solčina, zveca

Šele potem ko je pesem dozorela v glavi, je bila zapisana v notes; ena od končnih različic pesmi Tišina, objavljena v zbirki Nekoga moraš imeti rad 1963

Pesnik Ivan Minatti
slikarja Božidarja
Jakca

se jo je držal celo življenje. In ljubezen do petja in knjig. Pri nas smo veliko prepevali, ni je bilo narodne pesmi, ki je ne bi poznala, in to je prenašala na nas otroke. In veselje do branja. S tem je najbolj »okužila« mene. To z loncem na štedilniku in kukanjem v knjigo imate prav. Popoldnevi pa so bili njeni. Ko je pospravila po kosilu, je, če je le utegnila, sedla h knjigam, ki sem jih zase in zanjo prinašal iz šentjakobske knjižnice. Bila je tiha, vase usmerjena.

Kaj pa je k rasti Vaše osebnosti pridal oče?

Oče je bil geometer. Vsako poletje je svoje delo opravljal na terenu. Tako sva s starejšim bratom svoje počitnice preživljala v »službi« pri njem. Bila sva figuranta, kot so takrat imenovali geometrove pomagače pri delu in prenašanju aparatov. Prehodili smo in premerili ves njegov katastrski okoliš od Zadobrove, Dola, Beričevega do Grosuplja in naprej do Iga ter pred začetkom šole končali na Brezovici. V tem času sva zaslužila za šolske knjige. Ogromno smo prehodili peš, kasneje je oče kupil kolesa. Tako sem dva meseca dan za dnem preživljal v neposrednem stiku z naravo. Oče je bil garač. Do vratu zakopan v svoje delo, da smo ga videli le opoldne in zvečer, ko se je spet vrnil iz službe. Vzgajal nas je k izpolnjevanju dolžnosti in natančnosti, prvo je bilo delo. Bil je mehek, občutljiv človek, vendar vzkipljiv, če ni bilo po njegovem. Bili pa smo trije bratje. Svojo ljubezen smo si izkazovali z rukanjem in cukanjem, tako pač, kot to počno fantje med seboj. Skratka, v družini smo se imeli radi. Lepo nam je bilo.

In zdaj k Vašemu partizanskemu obdobju ... V knjigi Branka Hofmana Pogovori s slovenskimi pisatelji beremo:

... Ker sem bil študent medicine, so me poslali v štab divizije za bolničarja. Pa se nisem kaj prida obnesel ne z znanjem ne s spretnostjo. In sem odkorakal v četo. Z Vojkovo brigado – bila je v sestavu 31. divizije – sem se potikal od Baške grape pa od Lokev, Čepovana v Trnovskem gozdu do Škofje Loke.» (Branko Hofman, Pogovori s slovenskimi pisatelji, 1978). O naših krajih pa pravite, da se jih ne spominjate radi. Da ni bil mačji kašelj, kadar ste zašli na ta konec. Zakaj tako?

Zaradi slabih izkušenj. Na Razpotju nad Spodnjo Idrijo sem bil ranjen, ko so nas napadli Nemci v družbi z domobranci. Kadar smo zapustili Cerkljanski vrh, kjer smo bili kot doma, in se bližali Žirovskemu vrhu in Svetim trem kraljem, je vedno pokalo. Tam je bila močna belogardistična postojanka in zaradi nenehnih sovražnih patrol nam neprijazno okolje. Nekoč smo v bližini postojanke nosili ranjenega tovariša, ko se je nenadoma vsulo na nas. To res ni bil mačji kašelj.

V št. 9/10 ŽO (str. 39–58) sta v prispevku Narodnoosvobodilno pesništvo na Žirovskem 1941–45 (zbrala in uredila dr. Marija Stanonik) na str. 54 objavljene tudi dve Vaši pesmi, ena zelo znana Pismo materi iz groba, druga tam prvič objavljena Daj mi roko. V »antologijo« sta uvrščeni zato, ker sta menda nastajali neposredno na žirovskem območju. Kaj nam bi lahko povedali o njima?

O prvi je že tako ali tako bilo veliko povedanega, druga pa je ena redkih erotičnih, ki sem jih napisal v partizanih. Nikjer je nisem objavil. Do njih nimam pravega odnosa, tako daleč so mi, da mi je prav neprijetno, kadar in če neugnana dr. Marija Stanonikova izbrska kakšen moj mladostni greh. Večina mojih partizanskih pesmi in os-

nutkov, ki sem jih kasneje dokončal, se je rojevala v bližini vaših krajev.

Ste v partizanih našli vrstnike, prijatelje, sorodne duše, ste se približevali drug drugemu? Kako sta se našla s pesnikom Ogarevom? (tudi ta je s svojimi »žirovskimi« pesmimi predstavljen v prej omenjeni številki Žirovskega občasnika). Sta se po vojni še obiskovala?

V partizanih smo kar vsi pisali pesmi in članke: na četne stenčase, kakor se je na kratko imenoval stenski časopis. K temu so nas spodbujali politkomisarji, ki so skrbeli med drugim tudi za kulturo. S teh stenčasov so boljši članki ali pesmi romali v bataljonske in brigadne stenčase. Tako je tudi kakšna moja pesem odromala naprej. Ogarev je bil takrat, ne spomnim se več natanko, bilo je jeseni 1944, urednik brigadnega ali divizijskega stenčasa. Poznal sem njegove pesmi, ki so izstopale iz povprečja, čeprav so tudi pesmi »iz povprečja« bile napisane iz prizadetega in odkritosrčnega srca. Nekajkrat so se najine partizanske poti srečale in sva se zblížala. Bil je razgledan človek in sva se lahko pogovarjala o literaturi. Sicer pa sem bil v svojem bataljonu samotar. Po vojni sva se srečala samo enkrat. Naša 31. divizija je takrat domovala v Novem mestu. Ogarev pa je bil že urednik Primorskega dnevnika v Trstu. Nekoč so nas prišli obiskat Primorci in Primorke iz krajev, kjer se je med vojno bojevala naša divizija. Med njimi je bil tudi Ogarev. Zelo sva bila vesela drug drugega. Po tistem sva si še nekaj časa pisala, a je počasi ta stik zamrl.

Kako pa je bilo med vojno z dekleti? Naš slikar in pisatelj Jože Peternelj mi je nekoč pripovedoval, da »kakšnih neumnosti ni bilo moč početi«. A mladost je mladost, lepa že sama po sebi, še tako hudi časi ji ne morejo vzeti poleta ...

Peternelj je imel prav. Nenehni pohodi, spopadi, pomanjkljiva hrana in še manj spanja res ni bila spodbuda, »da bi človek počel kakšne neumnosti«. Bataljoni so nenehno menjavali svoje položaje. Hoja, hoja in spet hoja. Moja glavna misel takrat je bila: kako bi se najedel in naspal. V štabih brigad in divizije je bilo mirneje. Tam je človeku res lahko tu pa tam šinila kakšna neumnost v glavo. Vendar je bila mati Partija v tem oziru zelo stroga.

Poznali ste kar nekaj ustvarjalcev z našega konca. Spominjam se, kako ste mi včasih z naklonjenostjo govorili o Maksimu Sedeju. Je bilo to znanstvo povezano že z Vašo službo, uredniškim delom, nabiranjem ilustratorjev ...?

Da, to je bilo že povezano z mojo službo. Iskanje ilustratorjev, pisateljev, prevajalcev. Osebnostno sem poznal in bil v delovnih stikih z večino takrat aktivnih slikarjev in pisateljev od Birolle do Gasparija, do takrat »srednjih« Miheliča, Omersa, bratov Vidmarjev itd. do moje generacije, takrat mladih Bizovičarja, Ciuhe, Slane, Marlenke Stupica, Lidije Osterc, Lakoviča, Zelenka, Planinca in še in še. Pa pisateljev Cvetka in Manka Golarja, Finžgarja, Magajne, Seliškarja, Kocbeka, Ingoliča, Gradišnika, do mojnih letnikov: Franceta Kosmača, Petra Levca, Ade Škerlove, Lojzeta Krakarja, in preko »Štirih pesnikov« do Franceta Forstneriča in najmlajših, ki so šele vstopali v literaturo. Z mnogimi smo bili prijatelji ali vsaj znanci.

Z Maksimom Sedejem pa sva se še posebno dobro poznala. Opremil in ilustriral je mojo prvo, partizansko, pesniško zbirko. Bil je ljubezniv, miren, dobroščeren človek. Z njim se nikakor ni dalo skregati. Večkrat sem ga obiskal na domu. Nekoč mi je ob taki priložnosti podaril jedkanico z motivom ribiških žena. Slika mi je dragocen spomin nanj.

Pesnik na literarnem srečanju Vilenica 1992; le čemu sta nazdravila s tržaškim pesnikom in dramatikom Miroslavom Košuto

Kaj pa Leopold Suhodolčan, v Žireh rojeni pesnik, poleg Stanka Kotnika najbolj zaslužen za uveljavitev Bralne značke? In med najbolj »hišnimi« pisatelji pri Založbi Mladinska knjiga. Z njim sta se gotovo pogosto srečevala? Tudi na srečanjih po šolah?

S Suhodolčanom ste me presenetili. Bil sem prepričan, da je Korošec ali vsaj Štajerec. Seveda sva se dobro poznala, večina njegovih mladinskih del je izšla v mojih zbirkah, se pravi srečevala sva se v naši redakciji pa tudi na številnih literarnih večerih in nastopih po šolah.

S Tomažem Kržišnikom Vas veže poseben skupni »projekt«, izvrsten knjižno-oblikovalski dosežek (Obrazi, knjiga objekt, 1972). Kako je prišlo do tega sodelovanja?

Tomaža Kržišnika sem najprej spoznal iz časopisov, ki so bili polni hvale njegovih plakatov, saj je iz Poljske, kjer je študiral, prinesel nov, svež dih v likovno umetnost. Nekoč, ko sva se že poznala, mi je predlagal, da bi naredil likovno

upodobitev mojih pesmi. Seveda sem bil za to. Tako so nastali Obrazi, ki so presenetili tudi mene. Bilo je čisto nekaj novega, drugačnega, kot smo bili vajeni.

Ne, ne bova končala najinega pogovora brez Vaše poezije. Še prej pa bi Vas rada vprašala tole: Čeprav ste vse svoje delovno obdobje posvetili urejanju mladinske literature, pa sami niste zagrešili večjega mladinskega ali otroškega dela. V bibliografiji je navedena lutkovna igrica Slamnati voliček. Ni pisanje za otroke nikoli potrkalo na vrata Vaše pesniške ustvarjalnice?

No, nekaj otroških pesmi sem napisal, vendar sem že od vsega začetka čutil, da to ni moj teren. Za dobro otroško pesem mora biti v avtorjevi naravi radoživost, igrivost, humornost. Tega v sebi nisem nikoli občutil. Vedno sem grizel vase in sebe. Nisem znal in ne znam iz svoje kože. Pavček in Kovič sta otroškost ohranila v sebi. Zato sem svojim otrokom, ko so bili še majhni, raje prebral kaj njunega, Župančičevega, pravljico Ele Peroci.

Pač pa ste za otroke veliko prevajali ...

To pač. Res sem veliko prevajal otroško poezijo in prozo jugoslovanskih avtorjev. Nekateri so bili prav imenitni, tako Dušan Radović, Zvonimir Golob, Dragan Lukić. Da ne govorim o enkratnem in neponovljivem Malem princu, ki se mi je za večno usedel v srce. S prevajanjem pesmi, ki so mi bile blizu, sem nekako dal duška temu, česar sam nisem imel.

Še malce o poeziji, druge vrste. Mi ne boste zamerili, če Vas vprašam po kaki prigodniški rimi, poslani recimo na razglednicah z literarnih popotovanj po svetu ali s počitnic, za rojstni dan.

Vselej sem občudoval pesnike pa tudi rimače, ki so na prav vsako temo vedno znali najti rimo in narediti pesem. Spo-

minjam se, kolikokrat sem se zameril svojim sorodnikom, pa tudi znancem, ki so prišli k meni s prošnjo: Ti si pesnik, napiši pesem za mojo teto, ki ima jutri rojstni dan. Zaman sem jim zatrjeval, da tega ne znam. In res ne znam. Vedno sem bil malce nevoščljiv tem, ki to zmorejo. Moje razglednice s počitnic niso nobena literarna poslastica.

Kje se potem skriva tisto, ob čemer se bo potila in prepirala literarna zgodovina. In se bo polnil rokopisni oddelek v NUK-u? V starih rokovnikih, na papirnatih prtičkih? Na lističih – gostilniških računih? Kam ste torej zapisovali pesmi, preden ste tipkopol poslali literarnim revijam ali knjižnemu uredniku?

Literarna zgodovina se bo nad mano bolj malo potila in prepirala. Prvič, moja literarna bera je skromna, drugič, pesmi sem v glavnem pisal med hojo, bodisi v službo, bodisi po opravkih. Na pamet. Verze sem v sebi sproti pisal in sproti popravljal, tako da sem na papir vrgel že skoraj dodelano pesem. Potem je bilo potrebnih samo še nekaj korekturnih črt. V starih rokovnikih pa bi se res kaj našlo. Žal mi je za tiste prve zapise mojih pesmi, ki sem jih nosil v svoji komisarški torbici, pa mi jih je razmočil dež in uničila vlaga. Bil bi zanimiv vpogled v mojo pesniško delavnico.

In še zadnja točka. Mislim, da bi bila najlepša predstavitev Vas kot ustvarjalca kar z Vašimi pesmimi. Vas lahko prosim, da za bralce Žirovskega občasnika izberete nekaj svojih pesmi.

Težka naloga. Vsaka pesem je del mene, in katero naj izberem, da ne bi bile druge užaljene? Naposled sem se odločil. Dve, ki sta mi to jesen zelo blizu (Kako naj ti povrnem, Čakam kot to drevo), in dve še neobjavljeni, ki sta nekakšno nadaljevanje (Pesem, ne hodi stran, Depresija).

Spoštovani gospod Minatti. V eni Vaših meni tako ljubih pesmih je tudi verz Vse beži z oblaki in pticami ... Tudi sicer se v Vaših pesmih pogosto pojavlja oblak kot metafora za človekova notranja občutja, nemir ... V nekem intervjuju, če sem si prav zapomnila, pa ste rekli ... v vsakem človeku je nekaj oblaka ... Zakaj sem to prihranila za konec najinega spisa? Ko smo leta 2002 v Žireh predstavljali Enciklopedijo Slovenije, sem bila tako vesela, da ste se nam pridružili ... Tedaj sem naložila »prominentne« osebe v avto, s katerim se navadno za šalo zrinem iz Podlike čez rovtarske hribe, po tistih ovinkih bi miže vozila, pa ne bi bilo nobene nesreče ... Prav to pot pa sem izbrala tudi zato, da bi svojim »potnikom« pokazala Svete tri kralje, od koder se lepo vidi velik kos slovenske zemlje. Tako zelo sem si želela narediti to. A kakor da bi bil naš Vrh ljubosumen na moje goste, nas je sprejel z oktobrskim večerom, zavitim v meglo in mrzlo vlago, bičale so nas težke deževne kaplje, pihala je burja, kot zna samo tam gor, po nebu so se podili oblaki, ničesar ni bilo moč videti. Zato Vam predlagam, da naš obisk ponovimo. Takrat ko bo pomlad razgnala divje oblake nad Vrhom in se bo čez nebesno modrino zapeljalo trop belih oblačkov – ne veste, kako zna biti lepo in prijazno, kot znajo biti prijazni in topli ljudje, ki tu živijo.

Spoštovani gospod Minatti, bilo mi je v veliko veselje, da sem lahko z Vami pripravila ta prispevek za Žirovski občasnik. Hvala Vam za sodelovanje, in ker je še vedno leto 2004 – še vedno v znamenju Vaše obletnice ... naj se željam po dobrem počutju in v vseh pogledih prijaznem življenju pridružimo tudi sodelavci in bralci Žirovskega občasnika.

KAKO NAJ TI POVRNEM

Kako naj ti povrnem, zemlja,
za milost, ki mi jo daješ:
za mavrično iskro sonca v kaplji rose,
za vonj pokošenih travnikov,
za žarenje zrelega ruja
po samotnih gmajnah,
za srebro zimskih noči?
Kako, neustavljivi zagon Življenja,
za slast rasti in padcev, iskanja in zmote,
celo za strah pred Ničem?
Kako naj ti vrnem, zemlja,
za neizrekljivi občutek,
da Sem?
Da sem v sredici kamna, v listu na drevesu,
odsvit zvezde, dih v dihu vesolja?
Iščem besede zahvale,
preproste, vseobsegajoče,
Ki jih razumejo trave in živali,
iščem besedo,
kakršno položi v usta samo smrt.

ČAKAM KOT TO DREVO

Čakam kot to drevo
s tremi listki v vrhu,
žoltimi.

Čakam in se bojim jutra.
Še bodo? Zlati, krhki v soncu?
Ali bo tam izropano, siromašno, golo:
sveča z ugaslim stenjem –
kot jaz?

Kako je sijala Pomlad!
Kako žarelo Poletje!
In odšumeva Jesen...

Nad mano zdaj,
v mrzlem večeru,
čez vse nebo
Orion
z bleščečim
neizprosnim mečem.

PESEM, NE HODI STRAN

Nekoč se boš zadnjikrat oglasila, pesem.
Ko bo težka, temna zarja lila izza večernih oblakov?
Ko bodo češnjeve veje vse bele bele
zanihale v rožnati svit?
Ali boš v nekem hrupnem trenutku neopažena zdrsnila mimo?

Ne hodi stran, pesem, ne hodi stran!

Ptici v nebu bi zastal let,
obstale vode in oblaki,
gnezda v trstičju onemela.

Pesem, ne hodi, ne hodi stran!
Name, pokvečeni torzo,
bi se zrušilo ubito nebo.

DEPRESIJA

Slonim ob šanku.
Natakam pivo.
Trda kolena,
slab spomin.
Na blagajniške listke
zapisujem
starčevske verze.
Nikomur zanimive.

PAVLE SEDEJ POET NAŠE KRAJINE

Kar precej let je minilo od zadnje predstavitve slikarskih stvaritev Pavleta Sedeja v domačih Žireh. V pogovoru mi je omenil, kako ga je že marsikateri rojak povprašal, ali sploh še slika.

Nič se ne bojte! Pavle slika in ustvarja z nezmanjšano vnemo in razstavlja po vsej Sloveniji. Obljubil je, da bo v bližnji prihodnosti razstavljal tudi doma, v Žireh. Ostaja zvest žirovski pokrajini in pejzažem iz okolice Žirov, v katere v svojih delih vnaša še več poetičnega duha, oblikuje v še bolj prefinjenih barvnih tonalitetah, dramatičnih svetlostnih kontrastih in poglobljenih kompozicijah. V ogled vam ponujamo najnovejša dela, ki jih je Pavle ustvaril večinoma v letošnjem letu.

Stane Kosmač

INTERVJU Z GODBENIKOM VIKIJEM ŽAKLJEM

Jožica Kacin

LE IGRAJ; KAR BOŠ ZNAL, BOŠ VEČ VELJAL!

Wiki in njegova
trobenta leta 1960 v
Javorjih

Viktor Žakelj – Wiki. Na začetku pogovora me je opozoril, da je njegovo rojstno ime Viktor. Kot je bil njegov oče. A vsi ga kličejo Wiki. Prosil me je, naj v uvodu napišem oboje, v nadaljevanju pa naj bo tak, kot ga poznamo. Torej – Wiki: Žirovec, čevljar, predvsem pa glasbenik z dušo in srcem. Pa tudi človek, ki mu je glasba zaznamovala

življenje in odprla marsikatero pot. »Le igray, kar boš znal, boš pri vojakih več veljal,« je posebej zanj priredil znan pregovor (Kolikor znaš, toliko veljaš) stric Janez Oblak. Vikiju je to seglo globoko v srce. Učil se je in spoznaval svet glasbe in not. A ni bilo vse v učenju. Glasbeni talent mu je bil položen že v zibko. Njegov oče in strici so imeli

dober posluš in smisel za te reči. Nekateri dogodki, ki so se vrstili na Vikijevi življenjski poti, pa so mu odpirali vrata v še globlje poznavanje sveta in lepote, ki jo prinaša glasba. In trobenta, ki mu jo je kupil oče in ki jo ima danes njegov vnuk. Je to simbolika, naključje ali le močna ljubezen do glasbe, glasbila in do vnuka.

Gotovo ni vse v naključjih. Niti to, da sva se z Vikijem srečala v glasbeni sobi Pihalne godbe Alpine. Tja zahaja dan za dnem in tam pušča veliko svojega časa.

Viki in Pihalna godba Alpine. Kako lepo se zlivata drug v drugega. Ali si lahko predstavljamo godbo brez Vikija? Sam pravi, da bo Pihalna godba igrala tudi potem, ko njega ne bo. A živel bo le, če bodo veselje do godbe čutili mladi in če bo »prava komanda«, kot ima navado reči v svojem žargonu. »Brez nje,« je prepričan Viki, »ni nič.«

On se jo je dobro naučil. Najprej v internatu, ko je hodil v čevljarško šolo, potem v vojski, ko je služil pri Titovi gardi. A še tako strog red se da in mora včasih prekršiti. Če je to dobronamerno in komu korist, to ni nič hudega. Viki ve tudi to. To in še marsikaj, o čemer ni spregovoril in o čemer je pripovedoval, a prostor ne dopušča pisanja vseh podrobnosti. Dejstvo pa je, da Viki najraje govori o Pihalni godbi Alpine. Ob najinem pogovoru mu je beseda vedno znova uhajala na to področje in le z veliko vztrajnosti sem ga pripravila, da se je razgovoril tudi o drugih mejnikih svojega življenja.

Viki, najprej nekaj osnovnih podatkov.
Rodil sem se 12. 6. 1936 v Stari vasi. Zdaj ima moja rojstna hiša naslov Pionirska pot 8. Oče je bil čevljar, mama gospodinja. Imam še sestro Marto. Kasneje smo živeli »Pr' Šemon«, kot se je reklo po domače, na Dobračevi.

Precej mlad sem se oženil, nato pa odšel v vojsko. Z ženo in hčerko smo najprej živeli na ženinem domu. Ko smo zgradili hišo, smo se preselili na sedanjo Triglavsko ulico. Tam sva z ženo še zdaj.

V čevljarški šoli v Žireh sem se izučil za čevljarja. Vso delovno pot, to je 37 let, sem ostal zvest poklicu in Alpini. Začel sem v proizvodnji, v pokoj pa sem odšel kot nabavni referent za usnje in skladiščnik.

Poleg delovnih in družinskih obveznosti sem največ časa posvetil svoji veliki ljubezni, glasbi.

Vaš spomin gotovo seže v leta druge svetovne vojne. Kako ste kot otrok doživljali ta čas?

Otroci, ali pa vsaj jaz, ki sem to obdobje preživel kar srečno, smo precej normalno živeli. Različni dogodki, ki jih je prinesla vojna, so bili za nas velikokrat le popestritev vsakdanjika. Najhuje je bilo, če je primanjkovalo hrane. Najnujnejše smo dobili na karte. Po pakete smo morali v Škofjo Loko. Tudi mene so nekajkrat vzeli s seboj.

Tega gotovo še niste pozabili?

Zame je bil to poseben dogodek. Z vozom in konji nas je vozil Krošlov ata. Užival sem ob pogledu na kraje, hribe, Soro, ki nas je spremljala. Svojevrstno doživetje pa je bila Škofja Loka z velikimi hišami, tlakovanimi ulicami in vojniki, ki so korakali naokrog. Še danes jih vidim. Občudoval sem njihovo brezhibno urejenost in disciplino. Zdelo se je, da je na njih vse točno določeno, da je predviden in predpisan vsak njihov gib. Tudi paketi s hrano so nas čakali na natanko določenih mestih. Ko smo jih prejeli, so to natančno evidentirali v posebnih knjigah. Gestapo, kot smo imenovali Nemce, je bil z otroki prijazen. Včasih smo od njih dobili tudi

Plesni ansambel, ki ga je vodil Viki Žakelj, leta 1952; v prvi vrsti: Tone Žakelj, harmonika, Hilda Gantar, harmonika, zadaj: Viki Žakelj, trobenta, Stane Žakelj, pozavna, Milan Močnik, bobni

kak bonbon ali drug priboljšek. To nam je takrat veliko pomenilo.

Nekoč, ko smo se vračali, so nas na dolgih travnikih, to je med Zmincem in Gabrkom, ustavili partizani. Bili smo ob dobršen del hrane, ki smo jo dobili v Škofji Loki.

Na partizane potemtakem nimate najboljšega spomina?

Takrat sicer ni bilo najbolj prijetno, toda ob drugih priložnostih so se mi partizani prikazali v lepi luči.

Tudi moj oče je bil nekaj časa partizan. V Ledinah so pripravili miting. Nanj so povabili žene in otroke, torej tudi mamo in mene. Sredi travnika je bil postavljen velik kotel. V njem so pripravili hrano. Najprej so postregli otrokom, potem starejšim in ženam, kar je ostalo, so razdelili medse. Zame je bilo to enkratno doživetje, saj takih pogostitev in srečanj otroci nismo bili navajeni.

Zraven ste bili tudi, ko so partizani ustanavljali Jurišni bataljon pri Županu na Dobračevi.

Otroci smo se zbirali, kjer se je kaj dogajalo. Takoj smo zavohali, da bo pri Županu nekaj posebnega. Videli smo, da se tam zbirajo vojaki. Po pomanjkljivih uniformah smo ugotovili, da gre za partizane. Oder so naredili na vozu. Dobro se spominjam govornika, ki je bil oblečen v partizansko uniformo. Spomnim se tudi, da so takrat v svoje vrste sprejeli veliko mladih fantov.

Na partizansko praznovanje pa se veže še en pomemben dogodek. O njem radi govorite in pravite, da je usodno zaznamoval vaše življenje.

Zgodilo se je leta 1944. V Sindikalni dvorani pri Arharju, kot se je reklo stavbi, ki je zdaj last Alpine, je bil partizanski miting. Povabljeni smo bili tudi pionirji in starši. Igrala je godba 31. divizije. Prerinil sem se do godbenikov in jih opazoval. Moje zanimanje je opazil eden izmed njih. Vprašal me je, če bi držal notni zvezek. Z veseljem sem privolil. Ker nisem poznal not, sva se dogovorila, da bom obrnil stran, ko bo on pokimal z glavo. Godbenik se je

med igranjem večkrat premaknil, jaz pa sem pridno obračal. Ni trajalo dolgo in prišel sem do zadnje strani. Godbenik in godba pa so igrali naprej. Ko so končali, me je tovariš pohvalil, da sem hitro igral.

Takrat niste niti slutili, da boste tega človeka še velikokrat srečali.

Naključje je hotelo, da je bil to Julij Gliha, prvi predsednik sindikata v Alpini in godbenik pri Pihalni godbi Alpine. Pri godbi in različnih kulturnih dejavnostih kot tudi v Alpini sva pozneje veliko sodelovala.

Je to držanje not res tako močno vplivalo na vas, da ste začeli tudi sami igrati pri pihalni godbi?

Prepričan sem, da je bil to zame odločilni trenutek.

Pa vendar ni bilo samo to. Brez izostrenega posluha in smisla za glasbo, ki ste ga prinesli s seboj na svet, bi tudi držanje not ne pomenilo ničesar. Glasba je bila z vami že v mladih letih. Tudi vaš oče je igral.

V očetovi družini so bili glasbeno zelo nadarjeni. Igrali so vsi bratje. Ustanovili so Ansambel bratov Žakelj, ki je bil poznan po Žireh in okolici.

Septembra leta 1947 so se na pobudo sindikalnih aktivistov, predvsem pa Julija Glihe, ki je bil odgovoren za oživitve godbene dejavnosti v Žireh, začele vaje za godbo. Javili ste se tudi vi.

Julij Gliha je predlagal, naj se učimo igranja tudi pionirji. Z veseljem sem se pridružil. Inštrumentov je bilo malo, godcev pa veliko. Trobento sva morala deliti z bratrancem.

Zakaj ste izbrali trobento?

Vsak godbenik si želi, da bi igral trobento. To je inštrument, ki zaigra melodijo,

ostala pihala pa so le za spremljavo. Pri pihalni godbi je manjkal trobentač in domenili smo se za ta inštrument. Note sem poznal, prijeme pa sta mi napisala bratranca Stane in Tone.

Že pred tem ste se učili igranja?

Sedem let sem se učil violine. Z njo sem igral tudi pri Zabavnem orkestru, ki ga je vodil Anton Jobst, kasneje pa Janez Oblak. Orkester je zaradi premestitev učiteljev, ki so bili v orkestru, prenehal nastopati, jaz pa sem še z večjo vnemo igral pri drugih skupinah.

Vas je spremljala violina ali trobenta?

Ko sem pri pihalni godbi začel igrati trobento, je ta postala moja zvesta spremljevalka. Z njo sem igral pri Bratih Žakelj, pri ansamblu Zaplešiva, ki ga je vodil Jože Peternelj – Mausar, pri Ansamblu Čadež. Na zabavah, srečanjih in porokah sva večkrat skupaj nastopala tudi z Lojzetom Starmanom, ki je igral harmoniko. Imeli smo tudi skupino, ki je zaradi zanimive sestave ni bilo daleč naokoli. Hilda Gantar je igrala harmoniko, Anton Žakelj harmoniko, Stanko Žakelj pozavno, Milan Močnik bobne, jaz pa trobento.

Kot godec ste prebedeli marsikatero noč in preigrali marsikatero nedeljsko popoldne.

V tistih letih je tudi država spodbujala kulturno dogajanje. Prirejali smo proslave in shode, odkrivali spomenike. Na take prireditve so vedno povabili tudi glasbenike. Hodili smo na vse konce. Največ smo igrali v Poljanski, včasih tudi v Selški dolini.

Kako se spominjate tistih dni?

Prireditve so se običajno začenjale z igro. Sledilo je splošno ljudsko rajanje, kjer ni smela manjkati glasba za ples. Mislim, da so se ljudje takrat znali

Viki Žakelj, Jože Peternelj – Mausar in Franc Jereb leta 1959, ko so igrali na poroki na Vrhu pri Svetih Treh Kraljih

zabavati in sprostiti. Ni bilo materialnih dobrin. Pili smo preproste, kmečke pijače, hrane, razen pol klobase na veselicah, ni bilo. A vsi so bili zadovoljni. Nikamor se ni mudilo in zabava je trajala do jutranjih ur.

Pihalna godba je v takratni popolni sestavi prvič nastopila ob prvomajski budnici leta 1950. Takrat vas še ni bilo zraven. Se spominjate, kdaj ste pri godbi prvič javno zaigrali?

To je bilo ob odkritju Spomenika padlim borcem na Selu leta 1951.

Kaj pa šola?

Hodil sem v partizansko, po vojni pa v redno šolo. Takrat so bili štirje osnovni razredi, sledila je gimnazija. Po končanem prvem razredu gimnazije sem se moral odločiti, kako naprej. Oče je bil čevljar, v Žireh je bila Alpina, ustanovljena je bila čevljarska šola. Sklenil sem, da bom šel po očetovih stopnjah.

Šolska leta so vam nedvomno pustila določene sledi.

Vsako obdobje prinese svoje izkušnje in zaključke. Tudi tri leta mojega šolanja za poklic so pomembno vplivala na moje nadaljnje življenje in delo. Postal sem čevljar in se zaposlil v Alpini. Poleg poklicne izobrazbe sem se v šoli naučil tudi stroge discipline. To mi je pozneje prišlo zelo prav. Srečal pa sem se še z enim spoznanjem. Še tako strog red se lahko s taktnim ravnanjem nekoliko zaobide in obrne sebi v prid.

In Viki ne bi bil to, kar je, če ne bi dogajanja prikrojil malo po svoje.

Res je. V šoli je vladala vojaška disciplina. Kljub temu da smo bili nekateri učenci iz Žirov, smo morali vsi stanovati v internatu. Vse se je odvijalo po točno določenem redu. Skupaj smo vstajali, se umivali, jedli, učili, delali in skupaj hodili spat. Tudi v kino ali na prireditve smo morali v skupini. Iz internata sem videl domačo hišo, toda cel mesec nisem smel na obisk.

Takrat sem že igral za ples. Gostilničar v Mrzlem Vrhu nas je neke nedelje povabil v svojo gostilno. Dan bi moral prebiti v internatu. A želja po svobodi, igranju, druženju s prijatelji in dekleti, ki so čakala, in ne nazadnje tudi zasluzek, so me vabili. Dovoljenja za izhod nisem mogel dobiti, zato sem vzel pravico v svoje roke.

Odšel sem v Mrzli Vrh. Tam smo igrali. Med odmorom sva se srečala z enim izmed vodilnih mož v našem dijaškem domu. Obema je bilo neprijetno. On je plesal z gospo, s katero po vseh pravilih zakona ne bi smel, jaz pa sem bil na kraju, kjer prav tako ne bi smel biti.

Naslednji dan me je poklical na zagovor. Zagrozil mi je z ukorom. Povedal sem mu, da med godbeniki velja pravilo: »Kar se na veselici dobi, se v žep

spusti.« To je pomenilo, da godci nikoli ne razglašamo, kar vidimo na plesišču ali okrog njega. Brez odvečnih besed je bil sklenjen najin dogovor. Gospod mi je rekel, naj se moje ravnanje nikoli več ne ponovi, za kazen pa mi je naložil ribanje hodnika.

Ste se dogovora držali?

Glede prvega – »kar se na veselici dobi, se v žep spusti« – sem takrat molčal. Igranja ob nedeljah popoldne pa nisem opustil. Bil pa sem nekoliko previdnejši in mojih prekrškov niso ali pa niso hoteli ugotoviti.

Po končani čevljarski šoli ste se zaposlili v Alpini.

Leta 1953 sem se zaposlil v Alpini. Začel sem v montaži, nadaljeval pa v prikrojevalnici in skladišču. V pokoj sem odšel kot nabavni referent za usnje in skladiščnik.

Poprijeli ste tudi pri mladinski organizaciji.

Bil sem sekretar pri mladinski organizaciji. Bili smo zelo delavni. Sodelovali smo pri organizaciji in izvedbi proslav, športnih in podobnih prireditvah. Predsednik mladine je bil Emil Govekar. Bili smo složni, zato je bilo naše delo uspešno in temu primerno tudi opaženo. V enem letu smo pripravili več kot petdeset različnih akcij.

Vaša bogata dejavnost je bila kmalu pretrgana zaradi služenja vojaškega roka. Čakala me je še ena državljanska dolžnost. Na pregledu, ki smo ga opravili v Gorenji vasi, so ugotovili, da imam prave mere za služenje v Titovi gardi. Naslednje leto so me vpoklicali. Šel sem v Sarajevo.

Pred odhodom k vojakom ste naredili še en pomemben življenjski korak.

Z bodočo ženo Nado sva se poročila in v času mojih vojaških obveznosti se je rodila hči Irena.

Doma ste imeli družinico, vi pa ste bili daleč stran. Vam je bilo dolgčas?

Seveda me je mučilo domotožje, toda kaj sem hotel. Služenje vojaškega roka je bila takrat pomembna stvar. Razmišljanje o tem, da bi bilo lahko drugače, ni imelo smisla, še posebej pa ne za izbranca Titove vojske.

Ste človek, ki zna tudi iz neugodnega trenutka potegniti nekaj koristnega. To vam je dobro uspelo tudi v vojaški suknji.

Vojaški rok je bil zame pomemben mejnik, ki mi je, če odmislim domotožje, prinesel številne zanimivosti in izkušnje. Še dobro se spomnim besed strica Janeza Oblaka, ki mi je dejal: »Le igray, kar boš znal, boš pri vojakih več veljal.« Bilo je res. Znanje trobente mi je odprlo pot do Beograda in do igranja Titu, njegovemu državnemu aparatu in najvišjim gostom, ki so v tistem času obiskali Jugoslavijo.

Kako vam je to uspelo?

Bil je razpis za trobentača. Prijavil sem se in bil izbran. V Beogradu sem imel nalogo, da sem s še enim tovarišem, sicer pa mojim prijateljem in Slovencem, maršalu Titu ob vsakem prihodu ali izhodu iz delovnih prostorov v Užički ulici zaigral na trobento. Preostali čas sem opravljal še druge naloge. Čepprav je v enotah, ki so bile neposredno ob Titu, vladal zelo strog red, nam ni bilo hudega. Vsega smo imeli na pretek.

Ponosni ste tudi na to, da ste govorili s Titom.

Čepprav smo bili vsak dan v neposredni bližini Tita, se on z nami ni pogovarjal.

Viki kot vojak v
Titovi gardi v
Beogradu leta 1957

Viki v glasbeni sobi
Pihalne godbe Alpine
na dan intervjuja
novembra 2004

Nekoč pa je naredil izjemo. Obiskal nas je v jedilnici. Prišel je tudi do mene. Predstavil sem se in povedal, da sem iz Žirov. Stopil je nekaj korakov vstran, nato pa se obrnil in rekel: »Pri vas delate obutev. Jaz imam lovske čevlje iz vaše tovarne.«

Teh nekaj besed je v meni zbudilo ponos. Zdelo se mi je, da je tudi pri drugih vojakih moj ugled v trenutku zrasel. Biti iz kraja, kjer so naredili čevlje za Tita, ni kar tako in tudi pogovarjati se s Titom, četudi le nekaj besed, je bila posebna čast.

Po dveh letih ste se vrnili v rodne Žiri. Čakali sta vas žena in hčerka. Spet ste se zaposlili v Alpini, vaša velika ljubezen trobenta pa tudi ni počivala.

Zaposlil sem se v Alpini. Nadaljeval sem z igranjem pri pihalni godbi, hkrati pa sem se vključil tudi v siceršnje kulturno dogajanje v kraju. Sodeloval sem pri ustanovitvi moškega pevskega zboru Alpine in ga vodil dvajset let. Dejaven sem bil tudi pri Mešanem pevskem zboru Anton Jobst, ženskem pevskem zboru, pogrebnem oktetu, različnih glasbenih skupinah. Bil sem prav povsod, kjer se je igralo in pelo.

Vse vaše življenje se je vrtelo okrog glasbe. Kljub temu ste našli toliko časa, da ste sezidali hišo.

Najprej smo živeli na ženinem domu. Toda če smo hoteli slediti žirovski tradiciji, smo morali zgraditi hišo. Leta 1969 smo se preselili v nov dom.

Leta 1966 ste postali predsednik Pihalne godbe Alpine in to nalogo opravljate še zdaj.

Godbeniki in Žirovci si le težko predstavljamo to godbo brez Vikija. Vaše sodelovanje ima bogato tradicijo in je povezano z mnogimi dogodki in doživljaji.

Nikoli ne bi mogel popisati vsega, kar sem doživel. Srečal sem veliko ljudi in med njimi dobil prijatelje. Prepotoval sem številne kraje po Sloveniji, Jugoslaviji, Italiji, Avstriji in Slovaški. Najbolj pa sem ponosen, ker je naša godba leta 2002 zaigrala na Trgu sv. Petra v Rimu. Ob petdeseti obletnici delovanja smo skupaj s Cerkvanim mešanim pevskim zborom Anton Jobst posneli zgoščenko. Štirikrat smo zmagali na vseslovenskem tekmovanju pihalnih godb Slovenije, česar ni do zdaj uspelo še nobeni pihalni godbi. Vesel sem, da je naše vztrajno delo rodilo sadove. Vodimo natančno evidenco vaj in nastopov in kot zanimivost lahko povem, da je naša pihalna godba od ustanovitve pa do danes imela 3793 vaj in 1851 nastopov.

Vam torej ni žal dela, vaj, prepričevanj, prošenj in mogoče tudi zamer, ki ste jih doživeli pri glasbenem delovanju?

Kdor je veliko med ljudmi in se ukvarja s takšno ali drugačno prostovoljno dejavnostjo, ve, da tako delo ni lahko. Spominjam se lepih in hudih trenutkov. Večkrat je bilo treba tvegati in narediti skoraj nemogoče. Le tako nam je uspelo obdržati našo pihalno godbo in jo dvigniti na visoko kakovostno raven.

Ni bilo lahko priskrbeti glasbil, ki so izjemno draga. Ceno je dvignila še carina, zato smo velikokrat glasbilo pripeljali čez mejo tudi mimo uradnih carinskih postopkov. Vedno smo se morali boriti za denar za delovanje godbe. Bil sem stalen gost pri direktorjih Alpine. Alpina in njeni delavci so naš glavni sponzor. Prepričeval in prosil sem na delavskih svetih, na občini, krajevni skupnosti, različnih zvezah, organizacijah in samoupravnih interesnih skupnostih, povsod, kjer sem upal, da bi lahko dobil kak dinar.

Kot vem, vam je vedno uspelo zaigrati na pravo struno, saj vam podjetja in organizacije niso odrekli pomoči.

Res sem imel srečo, da mi je to kar dobro uspevalo. Zelo sem vesel, da imamo godbeniki še vedno podporo pri delavcih Alpine. V preteklosti so se odločili, da bodo delček svoje plače namenjali za naše delovanje. Brez te podpore bi Pihalne godbe Alpine danes gotovo ne bilo več.

Vsem se lepo zahvaljujem in upam, da bodo še naprej pripravljeni prispevati za naše delo. Seveda ne smem pozabiti tudi drugih sponzorjev. Občina nam vsako leto nameni nekaj sredstev, nekaj dobimo tudi od drugih podjetij. Za zdaj se, navajeni skromnega trošenja, nekako prebijamo.

Poleg skrbi za materialne dobrine je pomembna tudi skrb za človeške vire.

Če smo hoteli napredovati, so bile tudi zahteve po znanju vedno večje. Marsikdo ni bil pripravljen v to dejavnost vložiti toliko truda in prostega časa. Že izučeni godbeniki so odhajali in treba je bilo najti in naučiti nove. To pa ni vedno lahko.

Tudi sam že vsa leta poučujete igranje.

Že več let opravljam to delo. Nimam glasbene izobrazbe, imam pa posluh, da slišim tudi najmanjšo napako. Če ni kapelnika, sem tudi v vlogi dirigenta.

Pred leti ste se hoteli šolati za kapelnika, a se je nekaj zataknilo.

Leta 1960 je bil na občini razpis za kapelnika. Bil sem odločen, da pridobim ustrezno glasbeno izobrazbo. Naredil sem sprejemni izpit pri Radovanu Gobcu in dobil zeleno luč za glasbeno šolo v Ljubljani. V času šolanja naj bi stanoval v internatu. V Alpini sem se dogovoril za prekinitve delovnega razmerja.

A v šestdesetih letih je bilo vsako tako dejanje obravnavano tudi pri Zvezi komunistov. Šlo je za občinski razpis, zato sem moral dobiti še odobritev krajevne organizacije. Prek sorodnika sem izvedel, da mi niso dali podpore. Menili so, da bom po končani šoli organist v cerkvi. To me je zelo prizadelo. S tem sem seznanil tudi Radovana Gobca. Spodbujal me je, naj se kljub temu odločim za šolanje. A premislil sem se. Spet sem začel delati v Alpini in ostal brez glasbene izobrazbe.

Niste pa ostali brez dela v zvezi z glasbo?

Ne. Glasba me drži pokonci. Zaradi nje sem tudi bolj zdrav. V življenju sem bil že nekajkrat operiran. Pred leti sem imel zahtevno operacijo na srcu. Toda vse težave sem premagal z dobro voljo in optimizmom. Imam še veliko želja in načrtov. Vsak dan me čakajo nove obveznosti. Mislim, da mi prav to pomaga ohranjati zdravje.

Posvečate se pihalni godbi. Vse druge dejavnosti v zvezi z glasbo ste opustili.

Mislim, da sem na tem področju najboljše, zato sem se odločil, da se posvetim le pihalni godbi. Pa tudi leta so se nabrala in človek ne zmore več vseh naporov.

Veliko pozornosti posvečate mladim.

Zavedam se, da brez mladih glasbenikov pihalna godba ne more uspešno nadaljevati svojega dela. Žalosti me, ker toliko mladih nadarjenih deklet in fantov prehitro odneha. Številni so izstopili iz naših vrst. Skušal sem jih prepričati, naj nadaljujejo z igranjem. Včasih mi je uspelo, drugič ne. Na mladih svet stoji in tako je tudi pri Pihalni godbi Alpine.

Zelo uspešno delamo pri Mali kapeli. Šteje deset glasbenikov, članov Pihalne

Pihalna godba Alpine
na Trgu svetega Petra
v Rimu leta 2002

godbe Alpine. V njej so, razen mene, ki igram in skupino tudi vodim, večinoma mlajši člani. Mala kapela sodeluje pri manjših slovesnostih in ima tudi drugačen izbor pesmi kot običajna pihalna godba.

Česa ste najbolj veseli?

Vesel sem, ko vidim, da se je koncert posrečil. V Žireh je veliko ljudi s prefinjenim glasbenim posluhom in dobro vedo, kdaj je pesem odigrana brezhibno. V vseh teh letih, ko igramo, sem tudi sam pridobil svojevrsten občutek, kdaj je publika resnično zadovoljna. Čutim, ali obiskovalci ploskajo zato, ker se jim zdi to primerno, ali zaradi resničnega navdušenja. In navdušen aplavz je zame največje darilo za trud in vse ure, ki sem jih prebil ob glasbi.

Za delo na področju glasbene dejavnosti ste prejeli tudi več priznanj.

Po tolikih letih sem dobil tudi nekaj takih potrditev mojega dela. Naj omenim le Gallusova priznanja in Gallusovo listino.

Delo pri pihalni godbi vam vzame veliko časa. Nekaj pa ga vendarle ostane.

Vedno se najde kaj, kar mi dodatno zapolni življenje. Ena izmed vsakodnevni dejavnosti so srečanja s skupino vrstnikov upokoјencev. Vsak dan ob deseti uri se zberemo »na kavici«. Imamo stroga pravila. Če kdo manjka, se mora opravičiti, če ne, plača pijačo za vso družbo.

Sodelujete še v eni posebni združbi, ki ji gotovo ni primere v Sloveniji.

Enkrat letno se srečujemo Slovenci vojniki Titove garde, ki smo skupaj služili vojaški rok. Naše združenje šteje približno trideset mož. Poleg mene je v naših vrstah tudi Janez Smeh. Čeprav ni rojen Žirovec, je med nami že dolgo. Tu se je šolal za čevljarja, delal v Alpini in si tu ustvaril družino. Vsako leto se zberemo v drugem kraju. Lansko leto smo bili v Žireh. Tovariše je za dobrodošlico pozdravila naša pihalna godba.

Svoj prosti čas radi prebijete tudi z vnukom Gašperjem, ki gre po vaši glasbeni poti.

Z Gašperjem sva velika prijatelja. Že kot majhen otrok je rad poslušal, ko smo igrali. Videl sem, da je glasbeno

nadarjen, zato sem ga navdušil za to dejavnost. Obiskuje glasbeno šolo. Tudi mene večkrat vpraša za nasvet. Ve, da sem ponosen nanj in da želim, da bi postal dober trobentač. Sam pravi, da se mora tudi zaradi mene učiti in nadaljevati glasbeno pot svojih prednikov.

Tudi Gašper igra trobento?

To me še posebej veseli. Gašper igra trobento, ki jo je meni – leta 1955 – kupil oče. Bila je najboljša, kar se jih je dalo takrat dobiti. Veliko sem igral najo. Ta trobenta mi je zelo drag spomin na očeta in na mojo glasbeno pot. Še vedno ima čist zvok in le velika ljubezen do vnuka je povod, da sem mu jo zaupal.

Nakup te trobente je povezan z nekim posebnim dogodkom.

Imel sem trobento Pihalne godbe Alpine. Na božič sem z njo ob polnočnici igral Sveto noč. Igranje te

pesmi se je v žirovski cerkvi ob polnočnici ohranilo še danes. Več kot tridesetkrat sem na ta veliki krščanski praznik zatrobil njeno melodijo. Marsikdo trdi, da bi bilo brez zvoka trobent praznično vzdušje v žirovski cerkvi okrnjeno.

Po tistem nastopu sem dobil pismo, v katerem sem bil opozorjen, da so državni inštrumenti namenjeni samo za državne prireditve. Pismo sem pokazal očetu. Takoj se je odločil, da mi bo kupil trobento, ki bo moja last in s katero bom lahko igral, kjer bom želel. Odšla sva v Ljubljano in v trgovini z glasbili kupila trobento.

Pogovarjala sva se v mesecu novembru, ko svoj god praznuje sveta Cecilija, zavetnica glasbe. Bodite še naprej zdravi. Naj vaša trobenta še dolgo zveni. Naj vas njeni ubrani zvoki spremljajo in vam dajejo moč, da boste še naprej z veseljem delali in uresničevali vaše želje in načrte.

Viki ob novoletnem koncertu leta 1999, ko je praznoval petdeseto obletnico igranja v Pihalni godbi Alpine

Viki in njegov vnuk Gašper junija 2004

PRVA DESETLETKA NOVE OBČINE ŽIRI

Olga Vončina in sodelavci Andrej Poljanšek,

Ida Filipič Pečelin, Franci Kranjc

Izraz občina ima več pomenov. Označuje geografsko območje več naselij, združenih v občino; tako združena naselja tvorijo socialno enoto, lokalno skupnost. Je osnovna statistična enota v upravnem pogledu. Občina pa je tudi ustanova, pravna oseba, ki jo upravljajo izvoljeni predstavniki občanov in zastopajo njihove različne interese; njeno poslanstvo je zagotavljanje optimalnega življenjskega in bivanjskega standarda skupnosti. Občina smo tudi vsi zaposleni v tej ustanovi in naše delo. Ob deseti obletnici ustanovitve Občine Žiri smo pripravili kratek pregled opravljenega dela in nalog, ki nas še čakajo v prihodnosti.

Z uvedbo novih občin na osnovi ustave iz leta 1991 je bil odpravljen komunalni sistem, v katerem je bila občina t.i. družbenopolitična skupnost, ki je pretežno delovala v imenu države, lokalna samouprava pa je potekala predvsem v krajevnih skupnostih. Takratna občina je bila v primerjavi z današnjimi velika, zaradi vsebine dela pa ni bila primerljiva z občinami v Evropi. Poleg nekaterih funkcij lokalne samouprave je namreč opravljala tudi velik del nalog države, ki se zdaj izvajajo v okviru upravnih enot. V Sloveniji zdaj deluje 192 občin, od tega je 11 mestnih. Osnovno merilo za oblikovanje občin je bilo pokrivanje vsaj minimalnih potreb po šolski in predšolski vzgoji, zdravstvenem varstvu in socialni oskrbi, komunalnih storitvah ter prometnih in PTT-storitvah.

Glede na naloge, katere ji nalaga zakon, lahko rečemo, da je občina servis za občane. Naštejmo nekaj najpomembnejših:

- zagotavljanje pogojev za delovanje in razvoj vzgojno-izobraževalnih, zdravstvenih, socialnih, kulturnih, športnih, društvenih dejavnosti,
- omogočanje pogojev za gospodarski razvoj,
- skrb za lokalne javne službe in ustrezno infrastrukturo,
- skrb za varnost občanov ob morebitnih naravnih in drugih nesrečah,
- ustvarjanje pogojev za stanovanjsko gradnjo,
- upravljanje občinskega premoženja,
- in druge naloge.

Za uresničevanje navedenih nalog občina sprejema občinsko zakonodajo, razvojne programe, prostorske akte in predpisuje davke in prispevke iz svoje pristojnosti. Potrebna sredstva se zagotavljajo in razporejajo v občinskem proračunu.

In kako se oblikuje občinski proračun? Država določi minimalen obseg sredstev, ki ga morajo prejeti občine za nemoteno izvrševanje svojih pristojnosti. Ta obseg sredstev se imenuje primerna poraba. Določi se z zneskom na prebivalca, ki je za vse občine v osnovi enak, korigira se še s kazalniki gostote poseljenosti, prometne obremenjenosti ter starostne strukture prebivalstva posamezne občine. Država prepušča občinam pripadajoči delež dohodnine in drugih davčnih prihodkov. S tem denarjem občine sicer gospodarijo samostojno, a ga morajo porabiti tako, da izvajajo naloge iz svojih pristojnosti v dogovorjenem obsegu in po postavljenih standardih. Če je znesek davkov, ki jih država odstopa občinam, manjši od izračunane primerne porabe, prejmejo občine razliko, tako imenovano finančno izravnavo, iz državnega proračuna. Država tako izpolnjuje svojo obvezo, da zagotovi vsem državljanom enako dostopne javne dobrine in storitve, saj je ekonomska moč občin zelo različna.

Primer: leta 2004 znaša znesek na prebivalca za izračun primerne porabe 90.159 tolarjev. Za Občino Žiri, upoštevaje število prebivalcev in korekcijske faktorje, to pomeni 467 milijonov tolarjev. Pripadajoč delež dohodnine in drugi pripadajoči davčni prihodki bodo predvidoma znašali 321 milijonov, zato bo občina prejela 146 milijonov finančne izravnave od države.

Seveda pa v občinski proračun poleg navedenih sodijo še vsi ostali prihodki, ki jih ustvarja občina z lastno dejavnostjo, prodajo premoženja itd.

Žiri so imele v preteklosti svojo občino že večkrat, a so jo vedno znova izgubile. Od leta 1994 jo imamo spet, nastala je z delitvijo nekdanje skupne občine Škofja Loka na štiri nove: Železniki, Gorenja vas – Poljane, Žiri in pomanjšana občina Škofja Loka. Na referendumu o oblikovanju občin leta 1994 predlog o oblikovanju Občine Žiri iz krajevnih skupnosti Žiri, Sovodenj in Trebija ni bil sprejet. Zato je državni zbor z zakonom o ustanovitvi občin in določitvi njihovih območij ustanovil občino na območju bivše krajevne skupnosti Žiri. Zaradi načela nedeljivosti naselij ji je priključen tudi del naselja Koprivnik, ki je pred tem spadal

Žiri, pogled iz Tabra

v krajevno skupnost Sovodenj. Občina Žiri danes obsega naslednja naselja: Brekovice, Breznica pri Žireh, Goropeke, Izgorje, Jarčja Dolina, Koprivnik, Ledinica, Mrzli Vrh, Opale, Osojnica, Podklanec, Ravne pri Žireh, Račeva, Selo, Sovra, Zabrežnik, Žiri in Žirovski Vrh. Tako se ohranja prekrivanje geografskega in upravnega območja, kot smo ga imeli v preteklosti vedno, ne glede na upravni status kraja. Meji na sosednje občine Idrija, Cerklje, Gorenja vas – Poljane in Logatec. Rojstni list sedanje Občine Žiri je Uradni list Republike Slovenije številka 60, ker je bil 3. oktobra 1994 objavljen Zakon o ustanovitvi občin ter določitvi njihovih območij. Do danes je prebolela večino otroških bolezni in se uspešno razvija.

Po površini meri občina 49,2 km². Demografski statistični podatki že nekaj zadnjih let nakazujejo naskok na magično mejo 5000 prebivalcev, vendar ne gre in ne gre: po zadnjih statističnih podatkih (na dan 31. 12. 2003) prebiva v naši občini 4925 prebivalcev. Delež mlajših od 15 let v celotni populaciji občine znaša skoraj 18 odstotkov, kar je nad povprečjem v državi, ki je 15,5 odstotka. Smo torej razmeroma mladostna občina! Po drugi strani je rahlo nad slovenskim povprečjem tudi delež starejših od 65 let (Žiri 16 odstotkov, Slovenija 15 odstotkov).

Župan Občine Žiri je vse od njene ustanovitve, torej že tretji zaporedni mandat, Bojan Starman. Razen krajšega obdobja v letu 2001 opravlja svojo funkcijo nepoklicno. Župan se voli neposredno po večinskem volilnem sistemu. Zastopa občino, neposredno vodi občinsko upravo, od leta 1998 dalje tudi sklicuje in vodi seje občinskega sveta. Za pomoč pri delu lahko občinski svet na predlog župana imenuje največ dva **podžupana**. Doslej sta bila v različnih obdobjih imenovana dva. Anton Oblak je bil imenovan v prvem mandatu od maja leta 1996 do konca mandata in v drugem mandatu od julija 1999 do konca drugega mandata. Marko Mrlak pa je bil imenovan na mesto podžupana v drugem mandatu od julija 1999 do konca mandata in v tretjem mandatu od decembra 2003 dalje.

Občinski svet Občine Žiri šteje petnajst članov, v letu, ko občina praznuje deseto obletnico ustanovitve, je na njenem čelu tretji sestav svetnikov.

Občinski svet je najvišji organ odločanja, sprejema občinske predpise in proračun, nadzoruje delo uprave in župana ter odloča o razpolaganju z občinskim premoženjem. Voli se po proporcionalnem volilnem sistemu. Sestava občinskega sveta po posameznih mandatnih obdobjih je bila takale:

Člani občinskega sveta, izvoljeni za mandat od 1994 do 1998:

Marijan Žakelj (predsednik), Viljem Eržen, Silvester Mlinar, Ljubomir Cankar, Franci Mlinar, Jože Pivk, Andrej Poljanšek – imenovan je bil na mesto tajnika občine, nadomestil ga je Peter Dolenc, Ida Filipič Pečelin, Peter Jereb, Zoran Kopač, Metka Debeljak, Franc Kavčič, Anton Oblak – 7. 8. 1996 je bil imenovan za podžupana, nadomestil ga je Rudolf Poljanšek, Franc More, Slobodan Poljanšek.

V tem mandatu je občinski svet sprejemal temeljne akte občine (statut, poslovnik, sistemske odloke o ustanovitvi javnih zavodov, o načinu izvajanja gospodarskih javnih služb, o javnem redu in miru itd.). Kot uspeh lahko poudarimo sprejetje delitvene bilance o delitvi skupnega premoženja nekdanje občine Škofja Loka med štiri novo nastale občine. Posamezni objekti so občinam pripadli po načelu lege, več objektov v Škofji Loki pa je postalo skupna last vseh štirih občin (Kašča,

Dvorec Visoko, Žigonova hiša ...). Veliko časa in energije je občinski svet name-nil opredelitvi vloge občine pri gradnji Poslovno-stanovanjskega centra, ki je tedaj potekala. Neuspešno pa je poskušal doseči soglasje o občinskih simbolih in občinskem prazniku.

Člani občinskega sveta, izvoljeni za mandat od 1998 do 2002:

Marko Mrlak, Marijan Žakelj, Ljubomir Cankar, Vladimir Žakelj, Peter Dolenc, Milan Oblak, Miha Trček, Bogomir Filipič, Zoran Kopač, Metka Debeljak, Anton Oblak, Franci Kavčič, Janko Kosmač, Milan Sovinc, Ivan Rupnik.

V tem času je bil sprejet dopolnjen prostorski plan občine Žiri, ki je temeljni prostorski akt občine, ter dopolnjeni prostorsko-ureditveni pogoji. S tem smo nadgradili obstoječe akte nekdanje občine Škofja Loka in vzpostavili temelje samostojnega prostorskega razvoja. Sprejeta je bila odločitev o ureditvi lastnih poslovnih prostorov in nakupu stanovanj v Poslovno-stanovanjskem centru, s čimer je občina pripomogla k temu, da je objekt zaživel. Določeni so bili simboli občine, grb in zastava.

Člani občinskega sveta, izvoljeni za mandat od 2002 do 2006:

Viktor Žakelj, Martin Kopač, Metka Debeljak, Zorko Kopač, Anton Beovič, Peter Dolenc, Milan Oblak, Vladimir Oblak, Urška Eniko, Marko Mrlak, Štefan Petrovčič, Lado Žakelj, Adolf Križnar, Janez Kosmač, Franc Kavčič.

V tretjem mandatu, ki je v teku, tečejo prizadevanja za aktiviranje območij Mršaka in gospodarske cone, osrednja naloga pa bo priprava prostorske strategije občine.

V žirovskem grbu in zastavi se kot glavni simbol pojavljajo žiri, plodovi bukve. Osrednji del grba zavzema Lintvern, zmaj, ki baje prebiva v podzemnem svetu Žirka

Občinska uprava pripravlja strokovne osnove za odločanje na občinskem svetu in vodi postopke za realizacijo sprejetih odločitev. V upravnih postopkih odloča o pravicah in dolžnostih občanov v obliki izdajanja odločb, soglasij, lokacijskih informacij z vseh področij dela. Posebnost žirovske občine je, da občinska uprava skrbi tudi za izvajanje komunalnih dejavnosti, katere običajno izvajajo komunalna podjetja (oskrba s pitno vodo, odvajanje in čiščenje odpadnih voda, zbiranje in ravnanje s komunalnimi odpadki, pogrebna dejavnost, vzdrževanje občinskih cest in javne razsvetljave itd). Danes je v njej zaposlenih dvanajst uslužbencev, od tega pet na omenjenem komunalnem področju.

Občinski poslovni prostori so bili v času ustanovitve občine v Zadružnem domu, Trg svobode 2, v istih prostorih, kot jih je do tedaj uporabljala krajevna skupnost. Leta 2001 se je pokazala možnost, da občina pride do lastnih prostorov, kajti dotedanji prostori so bili najemniški. Preko ceste, na mestu nekdanje Gostiševe hiše, je namreč zrasel sodoben poslovno-stanovanjski center. Ker je bila lastnik polovice Gostiševe hiše in pripadajočega stavbnega zemljišča Krajevna skupnost Žiri oziroma Občina Žiri kot njena pravna naslednica, je tudi Občina nastopala v vlogi soinvestitorja. Z dokupom dodatnih površin so bili tako pridobljeni novi, prijetni in funkcionalni prostori, katere se je Občina odločila uporabiti za svoje poslovne namene. Leta 2002 so bili prostori dograjeni in opremljeni, tako da je občinska uprava začela leto 2003 že v novih, lepih, tehnično ustrezno opremljenih pisarnah.

V nove prostore se je preselil tudi krajevni urad, tako da so vse upravne funkcije v kraju združene na enem mestu. Krajevni urad sicer ni v neposredni povezavi z občino, saj je podaljšek države preko Upravne enote Škofja Loka. Tri delovne dni na teden (ob ponedeljkih, sredah in petkih) opravlja za občane upravne storitve s področja upravnih notranjih zadev (izdajanje osebnih dokumentov, potrdila oziroma izpisi iz matičnih knjig ...). V želji, da bi bilo občanom prihranjenih čim več poti v Škofjo Loko, je Občina Žiri Krajevnemu uradu poleg prostora zagotovila tudi opremo s sodobno informacijsko tehnologijo.

S čim vse se torej ukvarjamo na občini?

V celotnem desetletnem obdobju namenjamo zajeten delež proračunskih sredstev področju otroškega varstva. Problem premajhnih kapacitet vrtca je občino spremljal vse od ustanovitve, saj je bilo na seznamu čakajočih otrok za v vrtec vedno več kot trideset otrok. Položaj se je nekoliko ublažil z odprtjem Vrtca pri Sveti Ani, leta 1997. Z obnovo obstoječih prostorov vrtca pri osnovni šoli in z dograditvijo novih prostorov v skupni površini skoraj 500 kvadratnih metrov, kar je bila največja investicija leta 2003, podprta tudi z državnimi sredstvi, je končno tudi dolgoročno zagotovljeno varstvo za vse predšolske otroke, ki ga potrebujejo. Novi vrtec ima štiri jaslične oddelke, dva kombinirana oddelka in tri oddelke starejših starostnih skupin, skupaj vrtec obiskuje preko 160 otrok. Celotna vrednost investicije je znašala 170 milijonov tolarjev, od tega je Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport prispevalo 46 milijonov.

S povečanjem kapacitet vrtca so se povečale tudi tekoče obremenitve proračuna, kajti občina subvencionira stroške oskrbnin za vsakega žirovskega otroka, ki je vključen v kateri koli vrtec. Višina subvencije povprečno presega 70 odstotkov

Novih, svetlih prostorov vrtca so veseli tako otroci kot njihove vzgojiteljice

cene oskrbnine, kar pomeni, da ob ceni 80.000 SIT občina prispeva mesečno 56.000 SIT za vsakega otroka.

V okviru **osnovnošolskega izobraževanja** je naloga občine predvsem zagotavljanje materialnih in prostorskih pogojev. Zadnji večji posegi v Osnovni šoli Žiri so bili izvedeni leta 2002, ko je bilo treba preurediti nekatere prostore za zagotovitev ustreznih učilnic za začetek devetletne osnovne šole in jih opremiti. Istega leta smo tudi obnovili športni pod v telovadnici, umetno maso smo zamenjali s parketom. Vsako leto namenimo del proračunskih sredstev za tekoče in investicijsko vzdrževanje objekta ter za dokup in zamenjavo opreme šolskih prostorov. Glede na prostorske potrebe devetletke, dotrajanost starega objekta šole, pomanjkanje pokritih športnih površin in seveda demografska predvidevanja, se bo potrebno v najkrajšem času dogovoriti o dolgoročnem razvoju šolskega prostora v Žireh.

Občina financira tudi programske stroške za izvajanje tako imenovanih nadstandardnih programov, ki jih ne pokriva Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport. V Osnovni šoli Žiri tako financiramo oddelek čipkarske šole, zgodnje poučevanje nemškega in angleškega jezika ter dodatne ure telesne vzgoje.

Skrb občine je tudi organizacija in financiranje prevozov šoloobveznih otrok iz oddaljenih območij občine v Osnovno šolo Žiri ter zagotavljanje varstva vozačev v vmesnem času med poukom in prihodom oziroma odhodom iz šole.

Kot soustanoviteljica izobraževalnih javnih zavodov s sedežem v Škofji Loki občina sofinancira sorazmerni del stroškov šolskega prostora in nadstandardnih programov še za Osnovno šolo Jela Janežiča za otroke s posebnimi potrebami in Glasbeno šolo Škofja Loka, ki ima svoj oddelek tudi v Žireh.

S področja **socialnega varstva** omenimo, da občina sofinancira dejavnost Centra za socialno delo Škofja Loka, ki nudi svoje storitve občanom naše občine, od leta 2000 pa vodi tudi izvajanje službe za pomoč in nego na domu. Skrb za socialno šibkejše občane se kaže s pokrivanjem obveznega zdravstvenega zavarovanja posameznim kategorijam občanov, s pokrivanjem dela cene oskrbnin v socialnih

zavodih – domovih za ostarele in delovnovarstvenih zavodih, subvencioniranjem stroškov najemnin in sofinanciranjem letovanja za otroke iz socialno šibkejših družin. Občina pokriva tudi pogrebne stroške nepremožnih občanov, kadar ni plačnika zanje, ter mrliško ogledno službo.

Leta 2003 smo se pridružili skupnemu gorenjskemu projektu Varna hiša Gorenjske, preko katerega je Društvo za pomoč ženskam in otrokom, žrtvam nasilja kupilo objekt in organiziralo službo, v okviru katere je omogočena zaščita žrtev nasilja za območje celotne Gorenjske, vključno z Žirmí.

Najpomembnejši pa je začetek aktivnosti za dograditev doma za ostarele občane v Mršaku. V celotnem obdobju od nastanka občine se je kazala potreba po zagotovitvi ustrezne skrbi za starejše v kraju. S sprejetjem ustreznih prostorskih planov in nakupom zemljišča v Mršaku smo ustvarili možnosti za začetek resnih priprav na gradnjo doma. Odločitev je dozorela konec leta 2003, leta 2004 pa smo že pripravili idejne zasnove in predlagali uvrstitev gradnje tudi v program Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve.

Bodoči dom za ostarele občane bo v Mršaku, pod cesto v Goropeke

Na področje sociale se navezuje **stanovanjska dejavnost** občine, ki zajema zagotavljanje občinskih neprofitnih in socialnih stanovanj in gospodarjenje z njimi. V lasti občine je zdaj 26 stanovanjskih enot, ki tvorijo občinski stanovanjski sklad. Ta se je nazadnje povečal leta 2001 z nakupom devetih neprofitnih stanovanj v Stanovanjsko-poslovnem centru Pr' Matic na Loški 1. Stanovanja so bila kupljena s pomočjo kredita pri Stanovanjskem skladu Republike Slovenije.

Vloga občine na področju **zdravstva** je zagotavljanje prostorskih pogojev in organizacija zdravstvenega varstva. Zdravstveni dom v Žireh je ob delitvi premoženja nekdanje skupne občine pripadel Žirem po načelu lege objekta, tako da so bili prostorski pogoji zagotovljeni že v začetku. Za izvajanje dejavnosti pa je občina vsem zdravnikom in zobozdravnikom v kraju dodelila koncesijo za opravljanje zasebne prakse.

Pomembni elementi kakovosti bivanja sodobnega človeka so razpoložljivost kulturnih dobrin, možnosti za šport in rekreacijo ter drugih možnosti za razvedrilo in sprostitvev. Občina namenja pomemben delež sredstev za področja **kulture, športa in društvenih dejavnosti**.

Po izredno visokem obisku lahko sodimo, da je knjižnična dejavnost za kraj nepogrešljiva. Delovanje izposojevališča Knjižnice Ivana Tavčarja v Zadrurnem domu omogoča občina z zagotavljanjem proračunskih sredstev za delo knjižničarke in za nakup gradiva; letno omogočimo dokup okrog 700 enot knjižničnega gradiva. Ker je Občina Žiri soustanoviteljica javnega zavoda Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka, je dolžna zagotavljati še sorazmerni del sredstev za delovanje osrednjih služb v Škofji Loki. Naloga, ki nas čaka v prihodnosti, je zagotovitev primernejšega, večjega in bolje opremljenega prostora s čitalnico, kjer bo mogoče prebiranje gradiv ter delo s pomočjo računalnika in internetnih povezav.

Kulturni utrip v kraju poživljajo razne prireditve in kulturni dogodki. Najpogosteje jih organizirajo in izvedejo kulturna društva in njihovi neutrudni člani. Njihovo dejavnost podpira občina z dotacijami ter s pokrivanjem dela materialnih stroškov večjih prireditev, svoj prispevek nosi tudi pri investicijskem vzdrževanju obeh prireditvenih dvoran – kinodvorane in galerije v DPD Svoboda Žiri. Dodatno pa so podprti izdajateljski dosežki, kot so izdaja zgoščenke Antona Jobsta, knjige oziroma zbornika Planinskega društva, zbornika Društva upokojencev, zgoščenke Kvarteta kljunastih flaut Air in knjiga Prehrana na Žirovskem nekoč in danes Zgodovinskega krožka Osnovne šole Žiri. Proračunske podpore je že vse od nastanka občine deležen tudi Žirovski občasnik.

Posebno poglavje je ohranjanje kulturne dediščine. Kljub pomanjkanju sredstev, namenjenih za takšne dejavnosti, in kljub pomanjkanju načrtnega dela na tem področju je bilo v preteklih desetih letih kar nekaj pozitivnih premikov. Leta 1998 smo z občinskim odlokom razglasili dva objekta za kulturna spomenika občinskega pomena: Žirovsko pristavo in Matevžkovo hišo v Novi vasi. S pomočjo

Obnovitvena dela v Stari šoli so pokazala doslej skrite lepote zgradbe

občinskih sredstev je bilo opravljenih nekaj obnovitvenih del na cerkvenih objekti: obnovljena so bila barvna okna farne cerkve, cerkev sv. Ane na Ledinici ter v zadnjih letih fasada in streha farne cerkve. Najpomembnejša pa je sanacija Stare šole kot najkvalitetnejšega objekta stavbne dediščine v kraju, ki se je začela leta 2002 in še traja. Za financiranje del nam je do zdaj uspelo pridobiti šest milijonov tolarjev državnih sredstev. Opravljena je bila celotna statična sanacija in del konstrukcijske sanacije objekta, naslednja faza je znižanje objekta na prvotno višino. Po obnovi bo ustrezne prostore za novo postavitev muzejskih zbirk pridobilo Muzejsko društvo, nastal bo tudi zelo primeren prireditveni prostor in upamo, da bomo v prihodnjih letih lahko čim večkrat uživali ob kulturnih prireditvah in dogajanjih v prijetnem ambientu Stare šole.

Šport in razne oblike rekreacije imajo v Žireh dolgo in močno tradicijo. Občina z dotacijami podpira dejavnost športnih društev, nakup opreme in vzdrževanje športnih objektov. Posebna pozornost je namenjena šolskim športnim dejavnostim, saj se s pomočjo občinskih sredstev vsako leto prirejajo plavalni tečaji, zimska in poletna šola v naravi, športna značka, tečaji smučanja in druge dejavnosti za otroke različnih starostnih skupin.

Posebne pozornosti so deležni posamezni športniki, ki dosežejo pomembne rezultate na velikih mednarodnih tekmovanjih. Za svoje dosežke so bili z občinsko nagrado nagrajeni Uroš Vehar, Petra Rampre, Sašo Jereb, Jaka Oblak, Peter Lamovec in Petra Pivk.

Različnih programov rekreacije se udeležuje vse več občanov. Večina programov poteka v telovadnici osnovne šole, ki pa ne ustreza več za tako velike potrebe. V čim krajšem času bo treba poiskati ustrezen odgovor na vprašanje, kako priti do novih pokritih športnih površin, tako za potrebe šolske športne vzgoje kot rekreacije občanov. Do tedaj pa se bo oboje odvijalo na novem športnem podu, ki smo ga položili preko dotrajane osnove iz umetne mase.

Leta 2003 se je začela sanacija starih in gradnja novih smučarskih skakalnic v Novi

Telovadnica v osnovni šoli z novim parketom

vasi. Investicijo vodi Smučarski skakalni klub ob finančni pomoči Ministrstva za šolstvo, znanost in šport, Fundacije za šport in Občine Žiri. Končni cilj je sodoben nordijski center, ki bo omogočal zimske in letne treninge in tekmovanja mlajšim kategorijam tekmovalcev iz domačega kraja in tudi od drugod.

Društveno življenje v Žireh je zelo pestro, k čemur po svojih močeh prispeva občina s podporo društvenim dejavnostim. Poleg že omenjenih dejavnosti s področja kulture in športa namenja občina del sredstev še za delovanje Kluba žirovskih študentov, Društva upokojencev Žiri, humanitarnih društev – Rdeči križ, Karitas, Društva paraplegikov, Društva diabetikov, Sožitje, Društva invalidov Žiri in drugih. Vsako leto sodelujemo pri organizaciji in izvedbi pogostitve občanov, starejših od 80 let. Podporo delovanju prejmejo veteranske organizacije Zveza združenj borcev NOV Žiri, Nova slovenska zaveza, Združenje mobiliziranih v nemško vojsko ter politične stranke, ki imajo organizirane svoje odbore v kraju in so s svojimi zastopniki sodelovale na lokalnih volitvah. Občina denarno podpira tudi društva, ki organizirajo večje prireditve v kraju, kot so silvestrovanje, kresovanje, Žirovska noč, Kresna noč in podobno, če ne drugače, pa z naročilom ognjemeta, ki polepša nebo vsem obiskovalcem prireditev.

V občini imamo zelo dejavna tudi prostovoljna gasilska društva, tudi za njihovo opremljenost skrbi občina. Večje investicije na področju **protipožarne varnosti** so bile podprte z občinskimi sredstvi v letih 1995 (visokotlačna črpalka za PGD Dobračeva), 1997 (gasilsko vozilo za PGD Brekovice) ter postopno od leta 2002 (gasilsko vozilo za PGD Dobračeva).

Na področju **turizma** je čutiti, da je v zadnjih letih prišlo do kvalitativnega preskoka. Začenjamo se zavedati svojih potencialov in možnosti za pomembnejšo vlogo turizma v prihodnjem razvoju Žirov. Prvi rezultati te spreminjajoče se miselnosti so že vidni.

Najbolj dejavno je Turistično društvo Žiri. V sodelovanju in s podporo občine vsako leto izpelje več akcij, kot je novoletna okrasitev ulic, pustni sprevod, očiščevalna akcija in ocenjevanje urejenosti kraja ter drugo. V zadnjih letih so označili Žirovski kolesarski krog, ki rekreativne kolesarje popelje okrog in okrog Žirov po več kot petdeset kilometrov dolgi trasi, v jesenskem času organizirajo vedno bolj obiskano kolesarsko prireditev. Organizirajo še vodenje obiskovalcev po Rupnikovi linji, ki postaja vse pomembnejši del turistične ponudbe območja. Občina je leta 2000 omogočila tisk turistično-informativnega paketa, ki so ga sestavljali Žirovski vodnik avtorja Mihe Nagliča, zemljevid Žirov, zloženke v slovenskem, angleškem, nemškem in italijanskem jeziku ter informativna tabla, ki stoji pred Zadružnim domom.

Leta 2000 je bil ustanovljen Zavod za pospeševanje turizma Blegoš, katerega ustanoviteljica je Občina Žiri. Njegova naloga je oblikovanje, povezovanje in trženje turistične ponudbe na škofjeloškem turističnem območju, kamor spadajo tudi Žiri. V zadnjem letu deluje v Žireh informacijska točka, ki jo vodi zavod.

Vse pomembnejša postaja vloga občine kot partnerja pri oblikovanju **razvojnih programov** na vseh področjih. V sodelovanju s preostalimi tremi občinami smo leta 1999 ustanovili Razvojno agencijo Sora Škofja Loka kot poslovni podporni center za območje škofjeloške regije. Njena vloga je pospeševanje podjetništva, razvoja podeželja in drugih lokalnih potencialov. V njenem okviru deluje kreditna shema, v kateri lahko izrabijo možnosti za ugodna posojila za investicije tudi podjet-

Na kmetiji Pri Bukovcu v Žirovskem vrhu se ukvarjajo z dopolnilno dejavnostjo – s sušenjem sadja in pripravo raznih vrst domačega žganja

niki iz Žirov. Prek agencije smo se vključili v snovanje območnega razvojnega programa in regionalnega razvojnega programa Gorenjske za obdobje od leta 2002 do 2006, pripravljen je bil tudi program razvoja podeželja. V okviru slednjega sta bili registrirani blagovni znamki Babica Jerca in Dedek Jaka, s katerimi označujemo naravne izdelke iz škofjeloških hribov, med njimi tudi nekatere iz Žirov. Njihovo trženje skušamo pospešiti s postavitvijo občasnih tržnic kmetijskih pridelkov in izdelkov enkrat mesečno pred Zadrudnim domom v Žireh ter z vključevanjem v turistično ponudbo območja.

Kmetijstvu velja še posebna pozornost, zato je deležno podpore v obliki občinskih subvencij. Poleg podpore osnovni kmetijski proizvodnji je vse pomembnejši vidik ohranjanje živosti podeželja in kulturne krajine. Spodbuditi želimo tudi uvajanje dopolnilnih dejavnosti v kmetijstvu.

Pristojnost, ki jo ima občina na področju **gospodarstva**, je predvsem zagotavljanje prostorskih pogojev za njegov razvoj. Za potencialne investitorje je zelo pomembno, da ima občina zagotovljene površine in definirane pogoje za gradnjo. Največji korak je občina naredila z opredelitvijo zemljišč za potrebe gradnje obrtnih, proizvodnih, skladiščnih, trgovskih in drugih proizvodnih objektov v gospodarski coni, zahodno od obstoječih objektov Kladivarja, Etikete in Alpine.

Nasploh lahko rečemo, da je ena najpomembnejših pristojnosti občine prav **razpolaganje s prostorom**. S premišljeno rabo prostora lahko dolgoročno usmerjamo uravnotežen razvoj kraja. Leta 1999 smo sprejeli prostorski plan občine Žiri, s katerim smo ponovno opredelili površine za nadaljnji razvoj gospodarstva, obrti, centralnih dejavnosti, športa in rekreacije ter stanovanjske gradnje. Razveljavili smo nekatere zazidalne načrte, ker jih je povozil čas, in jih nadomestili s prostorskoureditvenimi pogoji, ki omogočajo večjo prožnost pri poseganju v prostor; veljaven ostaja le zazidalni načrt za stanovanjsko sosesko S7 (na Jezerih). V tem trenutku imamo tako izpolnjene osnovne prostorske pogoje za realizacijo prioritarnih razvojnih ciljev: dom starejših občanov, preselitev bencinskega servisa,

začetek urejanja športnih površin v Mršaku, možnost gradnje poslovnih prostorov v gospodarski coni, možnost večstanovanjske gradnje v komunalno urejeni soseski S7. Športu in rekreaciji sta namenjena še tako imenovani nordijski center s skakalnicami v Račevi in smučišča v Goropekah. Temu namenu bo po končanem nasutju deloma služilo tudi območje Pustotnika, na katerem je zdaj odlagališče gradbenih odpadkov. Prostor že zdaj uporabljajo za svojo dejavnost člani konjeniškega kluba, načrtujemo ureditev strelišča za lovsko družino, obstajajo lepe možnosti za ureditev prostora za piknike in kamp. V tem obdobju se zaključuje gradnja stanovanjske soseske Plastuhova grapa kot zgled organizirane individualne stanovanjske gradnje v kraju. Kljub povečanju obsega zemljišč za individualno gradnjo se še naprej kažejo potrebe po dodatnih stavbnih zemljiščih.

V preteklih letih se je občina z izdelavo študije o energetske zasnovi in študije o izvedljivosti daljinskega ogrevanja na biomaso dejavno vključila v razmišljanja o možnostih izrabe lesne biomase kot obnovljivega vira energije. Opravili smo pogovor med možnimi nosilci projekta in pripravili osnove za morebitno realizacijo v prihodnosti.

Največ aktivnosti namenja občina urejanju komunalne infrastrukture. V prvih desetih letih je bila prva naloga dograditev, obnova in vzdrževanje **cestnega omrežja**. Ulice so postale preozke za povečan promet, v ospredje stopa varnost, treba je urediti pločnike. Do zdaj smo temeljito uredili Triglavsko in Partizansko ulico ter spodnja dela Jezerske in Novovaške ulice. Urejeni dostopi do domačij so prvi pogoj za to, da ostajajo naseljena in obdelana tudi bolj oddaljena hribovska območja. V preteklih letih smo zato preplastili in razširili veliko ulic ter asfaltirali 50 kilometrov lokalnih in krajevnih cest. Ob tem smo se srečali z izrednim odzivom občanov, ki so z veliko zavzetostjo sodelovali z lastnimi sredstvi in delom poskrbeli za potrebna pripravljala dela. Nekateri so ta pojav imenovali kar 'asfaltna revolucija'. Iz občinskih sredstev je bilo za asfaltiranje namenjenih več kot 350 milijonov tolarjev proračunskih sredstev, še najmanj enkrat toliko pa je vreden

Koliko prašnih cest v okolici Žirov še čaka na asfaltno prevleko ...

prispevek občanov. Glede na to, da je žirovska kotlina in hribovje, ki jo obkroža, preprejena z več kot 125 kilometrov občinskih cest, pa urejanje cestnih povezav še dolgo ne bo dokončano.

Prometne povezave Žirov s svetom so še vedno naša boleča točka, se pa izboljšujejo. Ceste proti Škofji Loki, Idriji in Logatcu niso v pristojnosti občine, saj z njimi upravlja država. Vendar je z medsebojnim sodelovanjem med občino in Direkcijo za ceste mogoče pospešiti izvajanje posodobitvenih del na posameznih odsekih regionalnih cest.

Tako smo leta 1997 sodelovali pri rekonstrukciji dveh kilometrov regionalne ceste skozi Selo, kjer je občina financirala vse razširitve vozišča. V nadaljevanju smo odpravili še ozko grlo pri Žvrlinu in s tem rešili največje probleme na naši najpomembnejši prometnici proti Škofji Loki. V obdobju od leta 1998 do 2001 smo se vključili v rekonstrukcijo Logaške ceste s sočasno regulacijo potoka Osojnica, ki je do tedaj poplavljala ob vsakem večjem nalivu. Tudi pri pripravi obnove ceste proti Idriji je občina aktivno sodelovala. V prihodnjih letih nas čaka še ena velika naloga s tega področja, to je rekonstrukcija ceste skozi Račevo proti Smrečju in Vrhniki. Cesta je v občinski pristojnosti, postaja pa čedalje bolj obremenjena, saj za Žirovce pomeni najbližji dostop do avtoceste in najhitrejšo pot v prestolnico. Zato že potekajo prizadevanja za prekategorizacijo te ceste iz lokalne v državno. Sodelovanje z državo je potrebno tudi pri izvedbi priključkov na državne ceste in zna biti včasih hudo zahtevno. To smo izkusili pri načrtovanju gradnje mostu čez Soro na Spodnjem Selu, kjer bi dosledno upoštevanje vseh strokovnih zahtev Direkcije za ceste za nekajkrat podražilo gradnjo, in jo zato odložili za nedoločen čas. Občina je bila zaradi nemogočega stanja mostu prisiljena poiskati začasno rešitev, ki smo jo izvedli v letu 2003. Iz podobnih razlogov Selani še čakajo na ustrezno rešitev avtobusne postaje.

Sicer pa je treba poskrbeti za tekoče vzdrževanje lokalnih, krajevnih in gozdnih cest. Na neasfaltiranih odsekih cest je potrebno profiliranje vozišča vsaj enkrat v

Končno nov most čez Soro na Spodnjem Selu

letu. V zimskem času se spopadamo z novo zapadlim snegom in poledico, več kot štirideset občanov se z lastno mehanizacijo trudi po najboljših močeh očistiti ceste in omogočiti voznost do vseh domačij na zelo zahtevnem hribovskem terenu. Delno smo že uredili prometno signalizacijo, čaka nas še nekaj dela pri ureditvi neprometnih krajevnih oznak. Pomembna postavka je še javna razsvetljava, z njo postopno opremljamo ulice, ki še niso razsvetljene.

Z Ministrstvom za okolje in prostor je Občina sodelovala pri vzdrževanju vodotokov. Problem so predvsem hudourniški potoki, ki jih v občini ne manjka. Večja dela so bila tako opravljena na potokih Jareščica in Račevi, v Brekovicah pa na Martinjski grapi, vzporedno z rekonstrukcijo Jezerske ulice se ureja tudi Jezernica. Izvedba regulacije Osojnice, kjer je bila zgrajena razbremenilna struga, je bila med največjimi vodnogospodarskimi projekti na Gorenjskem. Velikega pomena je tudi dograditev kamnite zložbe na strugi reke Sore, izvedena hkrati z rekonstrukcijo regionalne ceste pri Žvrlinu. Zadnji dve investiciji sta lep primer uspešnega sodelovanja in povezovanja lokalne skupnosti in pristojnih ministrstev, v tem primeru Ministrstva za promet in zveze ter Ministrstva za okolje in prostor. Vodooskrba, odvajanje in čiščenje odpadnih voda ter zbiranje in ravnanje s komunalnimi odpadki so gospodarske javne službe, ki jih občina mora zagotoviti na svojem območju. V večini občin jih izvajajo komunalna podjetja, Občina Žiri pa se je zaradi sorazmerne majhnosti, zaokroženosti in oddaljenosti od nekdanjega komunalnega podjetja odločila, da bo zanje poskrbela sama. Zato smo že leta 1996 organizirali režijski obrat, v okviru katerega se racionalno in kvalitetno izvajajo javne službe.

Dobra oskrba z vodo je življenjskega pomena za zdravje občanov. Posodobili smo vodna zajetja in s temeljitimi vzdrževalnimi deli bistveno zmanjšali izgube na omrežju. Leta 2003 je bil zgrajen vodni zbiralnik in črpališče v Plastuhovi grapi. S tem je naselje dobilo zadovoljivo oskrbo z vodo, kajti pred tem je to sicer najvišje ležeče naselje v vodooskrbnem sistemu imelo težave s tlakom vode.

Kamnita zložba na Spodnjem Selu pomaga krotiti reko Soro

Gradnja nadomestnega vodohrana za naselje Žiri nad Tabrom

Največja investicija v letu 2004 je zgraditev novega oziroma nadomestnega vodohrana za celotno naselje Žiri v Tabru. Dosedanji vodni zbiralnik s prostornino dvesto kubičnih metrov je postal izrabljen in nezadosten. Novi vodohran ima prostornino osemsto kubičnih metrov, kar bo zadostovalo za dobro oskrbo, s prehodom na dezinfekcijo vode s pomočjo ultravijolične svetlobe ne bo več potrebno kloriranje vode. Za investicijo nam je uspelo pridobiti nepovratna sredstva iz evropskega sklada za kmetijstvo SAPARD.

Občina sodeluje še pri gradnji vaških vodovodov za večja naselja ali skupine hiš zunaj Žirov. Tako smo prispevali sredstva za gradnjo vodnih zbiralnikov v Melcovi grapi v Žirovskem vrhu, pri Sivkarju in Možinetu v Koprivniku, v Jarčji Dolini pri Muhovcu ter leta 2003 v Brekovicah in Opalah.

Naslednje obsežno področje je dograditev manjkajočega **kanalizacijskega omrežja** v strnjenih naseljih. V zadnjih desetih letih smo gradili kanalizacijo na območju Starih Žirov (leta 1996–97), Plastuhova grape (1998–2000) in Nove vasi (2001–2004) ter s tem omogočili priklop približno 200 gospodinjstvom. Urejanje komunalnih odplak je velikega pomena za varstvo naravnega okolja, pri čemer je opazen napredek. Naloge, ki nas na tem področju še čakajo, je obnova in dograditev čistilne naprave in dodatnih delov kanalizacije. Pripravljeni so projekti za območje Rakulka in Dobračeve, s čimer bo končano komunalno opremljanje naselja Žiri, v prihodnosti pa se bo omrežje širilo na večja strnjena naselja zunaj središča: Račeva, Osojnica, Ledinica. Male čistilne naprave bo treba v prihodnosti zgraditi za naselja Selo, Breznica in Goropeke. Takšna gradnja zahteva veliko investicijskih sredstev, vendar je na podlagi ustrezne dokumentacije in načrtov mogoče pridobiti dodatna sredstva od države. Investicije se delno financirajo tudi z zbrano takso za obremenjevanje okolja zaradi odpadnih voda, ki jo plačujejo vsi porabniki vode v občini.

Področje, kateremu namenjamo vse več pozornosti in tudi proračunskih sredstev, je **zbiranje in ravnanje s komunalnimi odpadki**. Občina Žiri izvaja javno službo

zbiranja komunalnih odpadkov samostojno od leta 1997, ko smo prekinili sodelovanje z Loško komunalo. Od tedaj zbira in odvažna odpadke pogodbeni partner, samostojni podjetnik Martin Freljih. V zadnjih petih letih uvajamo sistem ločenega zbiranja odpadkov. Na tako imenovanih ekoloških otokih smo namestili zabojnike za zbiranje papirja, stekla, pločevink in PET – plastike, leta 1999 smo v Pustotniku organizirali deponijo gradbenih odpadkov, v Osojnici pa nastaja sortirnica kosovnih odpadkov, kamor občani lahko dostavijo večje odslužene kose. Zbrane odpadke je treba še odložiti, kar je posebno poglavje v zgodbi o odpadkih. V prihodnosti se nam obetajo večja investicijska vlaganja prav na tem področju. Trenutno končajo odpadki iz naše občine na deponiji Draga v bližini Škofje Loke, njene kapacitete pa bodo predvidoma zadostovale le do leta 2008. V skladu z državnimi strategijami se načrtuje zgraditev regijskega centra za ravnanje z odpadki za celotno Gorenjsko (t.i. CERO), kamor naj bi se odpadki odlagali po letu 2008, vendar za zdaj še ni ustrezne rešitve niti glede lokacije niti glede načina njegovega obratovanja. Na vsak način bo moral biti takšen center kakovostno opremljen in bo moral omogočati sodobne metode ravnanja z odpadki, kot so prešanje, sežig itd. Poiskati je torej treba celostne rešitve za naraščajoče količine odpadkov, ki jih ljudje vsakodnevno ustvarjamo.

Občina skrbi tudi za zadnji dom – **pokopališče**. Leta 2002 je bila z nakupom dodatnega zemljišča povečana njegova površina, tako da je zagotovljen prostor za nova grobna mesta v prihodnosti. Čaka pa nas temeljita obnova mrliške vežice ter celostna ureditev pokopališča.

KDO JE KDO NA OBČINI?

Žiri, september 2004

Vse fotografije: Polona Mlakar Baldasin

ANDREJ POLJANŠEK, tajnik – direktor občinske uprave, po izobrazbi inženir kemijske tehnologije

FRANCI KRANJC, svetovalec za komunalno in urejanje prostora, univerzitetni diplomirani organizator dela

OLGA VONČINA, svetovalka za proračun in družbene dejavnosti, diplomirana ekonomistka

IDA FILIPIČ PEČELIN, sodelavka za investicije, univerzitetna diplomirana inženirka gozdarstva

EVA PIVK, računovodkinja, po izobrazbi ekonomistka

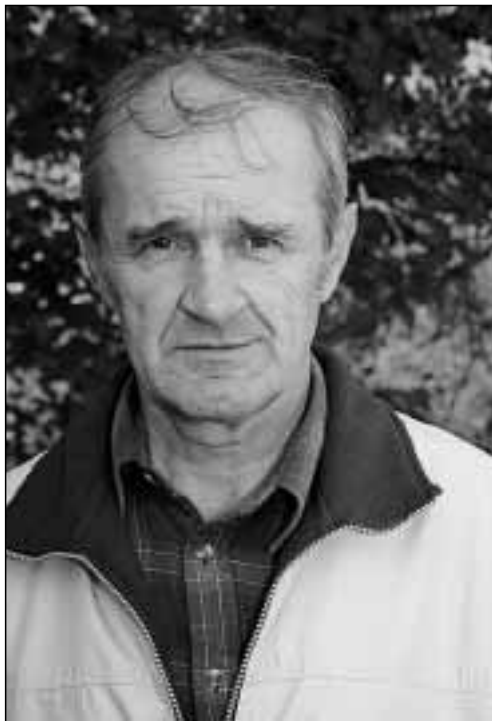
HELENA NOVAK, vodja sprejemne pisarne, po izobrazbi administrativni tehnik

KSENIJA PLANINŠEK, administratorka

NINA POLJANŠEK, saldakontistka, po izobrazbi administrativni tehnik

MIRKO MROVLJE, upravljavec čistilne
naprave, strojni tehnik

FRANCI ŠTREMFE LJ, delavec na pokopališču

TONE BOGATAJ, komunalni nadzornik, po
izobrazbi prodajalec

MIRAN BENEDIK, vzdrževalec sortirnice
odpadkov

V SAMOSTOJNI OBČINI SMO NA BOLJŠEM

Bojan Starman,
župan

Deseta obletnica Občine Žiri je tudi deseta obletnica mojega županovanja v Žireh. Ko sem se kot tedanji direktor Alpine odločil, da kandidiram za župana, si nisem predstavljal, kaj to pomeni. Kljub temu so mi Žirovci izkazali zaupanje in me izvolili za prvega župana na novo ustanovljene Občine Žiri. Konec leta 1994 sem tako prevzel funkcijo nepoklicnega župana. Moja želja je bila predvsem, da bi vodil občino kot dober gospodar, ki naj z malo denarja posluje tako, da bodo imeli občani in občina od tega čim več.

Najprej je bilo treba izpeljati vse formalne ustanovitvene postopke nove občine in v praksi izpeljati izločitev iz prejšnje skupne občine Škofja Loka. To pomeni, da je bilo treba sprejeti in potrditi temeljne akte občine (statut, proračun) in organizirati novo občinsko upravo, sposobno za prevzem vseh funkcij. Čeprav je bila to zelo zahtevna naloga, smo vse te postopke speljali zelo hitro in smo bili prva od novih občin, ki je začela samostojno poslovati in opravljati vse funkcije, vključno z izvajanjem proračuna za leto 1995.

Že pri pripravi našega prvega proračuna smo ugotovili, da bomo kot samostojna občina v finančnem smislu precej na boljšem, kot smo bili prej, ko smo imeli le krajevno skupnost. Po odbitku tekočih obveznosti z vseh področij, ki jih financira občina, vključno s stroški občinske uprave, smo približno 50 odstotkov skupnih

proračunskih prihodkov lahko namenili investicijam za izboljšanje komunalne, zlasti cestne infrastrukture. Ker je bila nova občina na istem območju kot prejšnja krajevna skupnost, smo lahko ugotovili, da imamo realno skoraj petkrat več sredstev, kot pa jih je uspelo za te namene izboriti prejšnji KS pri Občini Škofja Loka. Da smo lahko s tem denarjem tudi dejansko naredili veliko, je bilo treba nenehno iskati dodatne proračunske in druge vire. Zelo veliko so za ureditev svojih osnovnih infrastrukturnih objektov neposredno prispevali tudi občani.

Da smo bili pri svojem delu uspešni, potrjuje ocena skupnih investicij v desetih letih samostojne Občine Žiri. Ta znaša, preračunana v evre, skoraj 10.000.000 EUR /deset milijonov/ oziroma 2,4 milijarde SIT, preračunano na današnjo vrednost.

Ob gospodarskem delu smo se nenehno trudili, da bi bili čim bolj prijazni do naših občanov in jim omogočili čim boljši servis na področjih, ki so v pristojnosti občine.

Nejko Podobnik

ŽIROVSKI ŽUPANI V ZGODOVINI

Ob desetletnici prvih popolnoma demokratičnih volitev župana v Žireh

Naj že v uvodu pojasnim, da je tale sestavek bolj poziv k zbiranju informacij in gradiv za temeljitejše obravnavanje tega vprašanja kakor dokončna predstavitev ljudskega predstavnštva na Žirovskem v stoletjih, ne glede na to, kakšna je bila njihova vloga, oz. ne glede na to, kako (ne)demokratično so bila ta imenovana.

V zgodovini so se predstavniki imenovali različno, in kot že rečeno, imeli različno moč. Tistemu, ki o tem razmišlja, se postavljajo različne dileme, kot na primer za čas po letu 1961, ko so bile odpravljene manjše občine in so nastajale večje, npr. Logatec, hkrati pa so nastajale krajevne skupnosti (KS), ki so imele na začetku predvsem naloge, povezane z reševanjem komunalnih vprašanj. V KS smo imeli poleg svetov KS še skupščine KS, ki pa so imele zgolj vlogo potrjevalca zaključnih računov in so sprejemale letne načrte KS, drugega je bilo bolj malo, kar je določalo tudi manj odločilno vlogo predsednikov skupščin KS. Le-ti so se operativno neformalno vključevali v družbeno življenje ob svetu KS, zelo odvisno od individualnih interesov in sposobnosti nosilcev funkcije v skupščini KS. Neposredno vlogo je imel svet KS s predsednikom na čelu.

Toda o vsem tem bom pisal podrobneje prihodnjič. Kdo je bil po vašem pravi »župan«, predsednik skupščine v logaški ali škofjeloški občini ali predsednik sveta oziroma skupščine v žirovski krajevni skupnosti? Sam sem se opredelil, da tisti, ki je tedaj vodil življenje v kraju, torej slednji.

Čisto drugače je bilo v večjih političnih občinah, kjer je imel predsednik skupščine občine vlogo župana (rekli smo mu predsednik občine). Podobne opombe bi lahko navajali za vsa zgodovinska obdobja in za predstavnike z različnimi nazivi.

Ta sestavek, ki ga imenujem poziv k sodelovanju, objavljam predvsem zato, ker sem se v dveh letih, odkar se včasih ukvarjam s to temo, pogosto srečal z novimi in novimi informacijami in celo dokumenti, kar bo nekoč lahko prispevalo k tehtnejšemu obravnavanju. Podobno velja za letnice, ki so, zlasti kar zadeva starejša obdobja, navedene pogosto le po enem viru (omembi, dokumentu ali trditvi), kar zmanjšuje verodostojnost navedbe oz. relativizira tudi čas, vlogo in dokumentarno vrednost, ko je nekdo opravljal »župansko« funkcijo. Z intervjuji, ki sem jih deloma že opravil, ali z ovrednotenjem razmer, ki so vladale v posameznem obdobju, ali z ocenjevanjem vloge posameznikov, ki jo skušam dognati na podlagi pričevanj ali obstoječih dokumentov, bo ta in prihodnji sestavek, vsaj upam, dostojen člen v zapisu žirovske zgodovine. Toda pomanjkljivosti in pomanjkanja informacij je še veliko ...

Zlasti nepopoln je seznam županov v starejših obdobjih.

Naziv župan od tretjega stoletja dalje

Prvič v zgodovini se naziv župan pojavi na grški vazi v gepidskem, tako imenovanem Atilovem zakladu v 3. stoletju. Župan je prav gotovo prastar slovanski naziv za starešino župe. Grški zgodovinar Prokopij sredi 6. stoletja trdi, da živijo Slovani kot demokratični narod in ne pod samodržcem, v združbah najbližnjih sorodnikov – zadruzi, ki ji načeluje starešina. Če se je združna enota namnožila, si je del matice osnoval poseben dom (selo ali vas), skupaj pojmovano kot bratstvo, katerega skupne značilnosti so bile pradedov priimek, paša, gozdovi, žrtvenik in grobišče. Od starešin vodena bratstva so tvorila pleme, krajepisno župo (Sippe). Župo je torej sestavljalo več sel, pleme več med seboj sorodnih bratstev. Na čelu tega sestava je bil župan.

Oblika 'žjupan' se pojavlja že v staroslovenskih cerkvenih spomenikih. Etimološko izpeljujejo besedo župan iz indoevropske besede 'geupa', to je pašnik, gospodar na pašniku, ki ji je matica staroindiska podstava 'gopa' – čuvar in 'gopayati', kar bi pomenilo: on čuva (ali tudi branitelj, stražar, bramba). Morda tiči v tem prvotni osrednji pomen županove funkcije v župnem vojnem krdelu.

Župan kot glavar plemena je bil vrhovni sodnik in vojskovodja. Gotovo je, da je dedno županstvo velikih žup zasnova slovanskega plemstva. Ko so v 9. stoletju Slovenci prišli pod frankovsko oblast, je dobilo tudi delovanje njihovih županov svojo zakonito obliko, ki jo je potem ohranilo več stoletij. Prvič se v pravni zgodovini pojavi naziv 'jopan' leta 777 v darilni listini bavarskega vojvode Tasila, s katero je bilo kremsmünstrskemu samostanu med drugim podarjena tudi dekanija (župa, sestavljena iz desetih razraslih bratstev kot kraljevskih kmetij (regales mansus) tistih Slovencev, ki so živeli v mejah, katere je s prisego razkazal župan Physso.

V poznejših stoletjih so nemški velikaši vedno bolj izpodrivali slovenske in županom je bilo onemogočeno napredovanje, saj tuji vladar ni bil naklonjen ureditvi, ki je

kazala najtesnejšo zvezo z združenim sestavom. V drugi polovici srednjega veka je nastopila doba rušenja županske časti. Fevdno gospostvo županske oblasti je bilo omejeno. Župani so bili starešine dekanij, podrejeni nemškemu grofom. Postopno se je njihova vloga še zmanjševala. Zgodovinar Gruden loči tri faze: 1. župane (sodnike) plemičarje, 2. župane kot sodnike in upravnike večjih okrožij, deloma pa malih naselbin, ter 3. župane kot nižje gospodarske uradnike ter vaške predstojnike in sodnike. Glavno delovanje slovenskih županov je bilo v drugi polovici srednjega veka preloženo na pravosodno področje. Personalno pravno načelo – deliti pravico vsakomur po njegovem pravu, je terjalo, da so bili sodniki in prisledniki istega prava pripadniki, kakršnega so bili stranka ali obtoženec. Listine govorijo o slovenskem pravu, katero imenujejo *sclavenica insitutio in consuetudo Sclavorum*. To slovensko pravo je veljalo nepretrgano mnogo stoletij. Že to dejstvo močno omaja slovenski kompleks nedržavnosti oz. nedržavotvornosti. Oblast ljudje občutijo na lastni koži in zelo konkretno, zato jih prav malo zanima, ali so razmere dobre ali slabe zaradi njihovega srednjeveškega župana ali frankovske nadoblasti. Prevedeno v današnji čas: oblast čutimo, pa naj prihaja od žirovskega župana, od vlade v Ljubljani ali iz Bruslja – vedno v obliki razmer, ki vladajo.

Kontinuiteto je vzdrževal slovenski župan – sodnik s svojimi županskimi sodbami pod lipo ali na kakšnem drugem javnem mestu. Tako so se ohranila slovenska sodišča z najprej voljenimi, a pozneje od nemške gosposke postavljenimi župani. Skratka, sodniki – župani s svojimi dvanajstijami so v ljudskem pravu našli svojo novo domeno, deloma kot *iudices sive decani*, deloma kot šefones, sodini, sojevci in sodje. Od 16. stoletja nastopajo župani kot člani večje mlajšega tipa, ki se namesto dotedanjih občinskih zborov sestaja vsake kvatre (zato kvatni sod) pod predstvom graščinskega sodnika ali oskrbnika. Veče županov so sodile po domačem pravu, ki se je močno razlikovalo od rimskega prava. Ponekod so se županske sodbe ohranile do 17. stoletja. V vinorodnih dolenjskih gospostvih je slovensko pravo našlo svoje zadnje zatočišče v gorskih zborih, ki jim je načeloval gorski župan.

Župan kot upravnik večjega območja se je kot zadnji ostanek slovenske župe ohranil ponekod tudi na posestvih brižinskih škofov na loškem območju. Tu pa se naše zanimanje poglobi.

Župe, županije

Loško območje je bilo dobro organizirano. Razdeljeno je bilo na urade (*officium*) oz. župe. Iz virov iz 16. stoletja je razvidno, da so bili župani nižja raven uprave gospostva, ki so načelovali uradu oz. župi. Župan kot predstojnik urada z več naselji utegne imeti določene razvojne podlage v nekdanji veliki župi (v uradih z nemškimi kolonisti so se imenovali *preco*, npr. bavarski in soriški urad, v koroškem uradu pa *stifterius*). Imenoval jih je loški oskrbnik. Bili so nekakšna vez med gospostvom in podložniki. Med drugim jim je bilo naloženo javljati gospostvu vsako spremembo na terenu. Po jurjevem jim je gospostvo pošiljalo seznam zaostankov pri dajatvah oz. davkih z zahtevo, naj čim prej poberejo ustrezne vsote in jih odvedejo gospostvu. Da bi to delo opravljali čim vestneje, je zemljiški gospod županom dovoljeval, da so smeli v svojo korist zaostanjkarjem naložiti pet odstotne obresti, zato ni naključje, da je več županov sodilo med bolj premožne podložnike. Če župani svojih dolžnosti niso v redu opravljali, jih je zemljiški gos-

pod oz. njegov namestnik odstavil. Srečamo tudi primere, ko je bilo županu zaupano vodenje kar več žup, npr. leta 1770 in 1777 žirovske, hlevnovrške in koroške, domnevno Juriju Kalanu.

V tisti čas sodi tudi uvedba hišnih števil (leta 1770), kar je pripomoglo k večjemu redu in zanesljivosti podatkov.

Župani niso vedno živeli na območju (župi, uradu, za katero so bili imenovani; včasih je bil za župana imenovan podložnik iz druge župe. Županom so bili v pomoč petarji; večina žup je imela po enega petarja, večje pa lahko tudi tri ali štiri. Občina ali gmajna je bila prvotno skupščina ljudi ožjega vaškega okolja. Absolutistični vladar 18. stoletja je tako skupnost potreboval za normalno delovanje države na najnižji ravni, kot konskripcijsko ali števno občino. Oblastniki so težili k zanesljivejšemu določanju premoženja oz. dohodka, ki ga lahko v obliki dajatev pridobijo na kakem območju. Hkrati s tem pa sistematično organizirano nabornišтво za dolgotrajno služenje v vojski (v začetku 17–40 let). Take občine naj bi dajale po enega nabornika na vsakih 40 hiš, posestniki so bili oproščeni. Tudi naši ljudje so se znašli v takih razmerah. Tisti kmetje, ki so to zmogli, so svojim sinovom hitro prepisali del kmetije in jih tako rešili vojske. Drugi spet so se umaknili v gozdove in postali rokovnjači, še preden so prišli Francozi (kot marsikdo zmotno misli, da so se le-ti pojavili), saj je leta 1770 loški glavar Ivan Nepomuk grof Edling županu Juriju Kalanu naročil, naj razglasi po vaseh, ki jim načeluje (to so bile žirovska, hlevnovrška in koroška), da ne smejo tamkajšnji podložniki dajati prenočišča in hrane sumljivim beračem – malharjem, plajšarjem, rokovnjačem in štekljarjem in jih je treba s pomočjo sosedov prijeti oz. naznaniti deželnemu sodišču).

Sicer so v 18. in 19. stoletju sledile mnoge reforme, katerih nosilci so bili zlasti Marija Terezija (1740–1780), njen sin Jožef II. (1764–1790), tudi sovladar v letih 1764–1780, in Franc II. (1792–1835). O tem bi lahko veliko pisal, kar pa ni tokratni namen. Omejim naj se le na terezijanski (katastrska občina) in jožefinski kataster (davčna občina). Za izvajanje reform je bil potreben določen red tudi na terenu in tega so med drugim delali in izvajali župani in njihovi pomočniki.

Ilirske province

Kot je znano, so bili Francozi pri nas kar trikrat (leta 1797, 1805 in 1809–1813). V zadnjem obdobju so organizirali Ilirske province, ki so obsegale zahodni del Koroške, del sedanje Slovenije, to je Kranjska (ki je, poenostavljano rečeno, obsegala Gorenjsko in Dolenjsko), Primorje, Hrvaška na desnem bregu Save, Istro, celotno Dalmacijo – do Boke Kotorske. Napoleon je očitno želel s to provinco zavarovati svoj hrbet. Glavno mesto je bila Ljubljana.

Za ta čas velja na našem območju omeniti zanimiv ukrep Francozov: Žiri so priključili idrijskemu kantonu. Tudi sicer kaže, da je Francozom območje Vipave, Idrije in Žirov pomenila nek strateški vstop v smeri proti Škofji Loki in so načrtovali gradnjo ceste Spodnja Idrija–Žiri, saj je znano, da so Napoleona vodili gospodarski in politični interesi. Z obvladanjem te poti bi prodrli v tedaj najbolj razviti del Kranjske. Gradnje sicer niso začeli, se je pa ta gradnja odvijala od 1825 do 1928 – po francoskih načrtih, pri čemer je gradnjo nadzoroval tedanji žirovski župnik Karol Žerovic. Kar zadeva Francoze, še to, da so na tej črti, domnevno na

Žirovskem vrhu, imeli opazovalnice, saj naj bi se zato ob ponovnem prodiranju avstrijske vojske komajda še pravočasno umaknili v smeri proti Idriji.

Za Žiri je tudi znano, da so v času Ilirskih provinc imele vsaj enega župana (fr. maire, fon. mer) to je bil Jurij Naglič, o katerem piše tudi Janez Jelenc, župnik v Ledinah. Ne popolnoma preverjeno naj bi v zadnjem obdobju Ilirskih provinc prevzel to funkcijo neki Grošelj (verjetno Županov z Dobračeve).

Restavracija avstrijske oblasti in Ilirsko kraljestvo

Kot je ugotovil Rado Jan, so bile 1814 z obnovo avstrijske oblasti uveljavljene glavne občine in podobčine. V Žireh npr. iz dveh nekdanjih županij glavna občina Žir (Žire, Sayrach), ki jo je vodil oberrihtar ali nadžupan, in sedem podobčin (Žiri, Žirovski Vrh, Opale, Vrsnik, Ledine, Ledinica in Dobračeva), na čelu katerih so bili rihtarji ali podžupani. Oberrihtarju so rekli kar župan. V veljavi so ostale celo nekatere odločitve Francozov, morda je posledica teh celo Ilirsko kraljestvo, ki je formalno obstajalo v pozna štirideseta leta 19. stoletja.

Leta 1817 je cesar Franc II. izdal cesarski patent za ureditev franciscejskega katastra (tako imenovani stabilni kataster). V Žireh so se meritve začele, že leta 1822, spremembe so se vnašale še vse 19. stoletje.

Je pa to čas, ko malo vemo o žirovskih županih, razen kar so sodelovali pri popisu in snovanju franciscejskega katastra. Deloma je gotovo vzrok v prelomnem času (ponovna vzpostavitev avstrijske oblasti in na lokalni ravni odprava loškega gospostva).

Občina kot pojem pa se je pravzaprav uveljavila šele leta 1848. Leto pozneje so bile volitve v županijske (občinske) zastope, na Žirovskem v kar štiri: Dole, Ledine, Vrh in Žiri (župan Matevž Grošelj).

Ustavna doba

Posebno prelomen čas pomeni ustavna doba od leta 1861. Že jeseni 1860 sta izšla cesarski patent in diploma o ureditvi notranjih državnopravnih odnosov, tako imenovana oktobrska diploma. Delila je zakonodajno oblast med cesarja, deželne zборе in državni zbor. Deželni zbori so bili sestavljeni iz zastopnikov duhovščine, plemstva in preostalega veleposestništva, trgovsko-obrtnih zbornic ter mest in drugih občin. Volilna pravica v mestih je bila omejena na občinsko zastopstvo, na podeželju pa celo samo na župane in po enega člana občinskega odbora. Volilna pravica je bila omejena na prva dva razreda občinskih volilnih upravičencev po občinskem zakonu iz leta 1849. Cenzus je bil v vsaki občini drugačen, le v mestni skupini je bila volilna pravica dana tudi vsem volivcem tretjega razreda, ki so plačevali vsaj 10 goldinarjev direktnega davka. Medtem ko so bile volitve v mestih neposredne, so v kmečki skupini poslance volili posredno prek volilnih mož, izvoljenih v vsaki občini. 80 % našega (kmečkega) prebivalstva je tako volilo le dve petini poslancev.

S tako imenovanim februarским patentom, ki ga je vlada razglasila 26. 2. 1861, je Avstrija stopila v ustavno obdobje in tedanji volilni sistem se je kljub nekaterim spremembam, v mnogih ozirih obdržal vse do propada monarhije.

Postavljeni so bili občinski redi, na Kranjskem od leta 1866, od leta 1869 občine z več kot 3000 prebivalci – glavne občine. Občino je ob županu kolektivno vodil občinski

zastop – praviloma za tri leta (širši občinski odbor z različnim številom članov in ožje občinsko predstojništvo, imenovano starešinstvo, z županom in svetniki.

Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev; Kraljevina Jugoslavija

Po propadu avstro-ogrske monarhije 1918 smo na našem območju najprej dobili enomesečno tvorbo Državo SHS (Slovencev, Hrvatov in Srbov), na čelu z narodno vlado v Zagrebu, saj je ta nepriznana država obsegala: Dalmacijo, Bosno in Hercegovino, Hrvaško s Slavonijo, Reko in Slovenijo. Slovenija je imela tudi svojo narodno vlado.

Do prvih občinskih volitev nismo imeli voljenih županov, temveč postavljene gerente. Za Žiri sta znana dva: Martin Kopač in Matija Cankar.

Z rapalsko pogodbo, ki je bila podpisana 12. 11. 1920 v Rapallu, smo Slovenci izgubili Primorsko, žirovska občina pa tretjino svojega ozemlja proti jugozahodu, kar bi lahko ocenili kot zgodovinsko krivico, ki so jo zakrivile velesile.

Druga svetovna vojna

Jugoslavijo so 6. aprila 1941 napadli Nemci in Italijani. Skupaj z Madžarsko so si razdelili tudi Slovenijo oz. dotedanjo Dravsko banovino (od leta 1929). Župan v Žireh je bil tedaj Ivan Seljak (izvoljen jeseni 1936), ki je po izvolitvi NOO (Narodnoosvobodilnega odbora v Žireh) 23. oktobra 1943, naslednji dan, ko so odborniki prišli na sestanek v občinsko stavbo (nasproti Kržišnika), zapustil občinsko stavbo z besedami: »Prevzemite, prevzemite!«

Prvi predsednik NOO je postal Jože Košir. Ker pa je moral novembra 1943 NOO v ilegalo, je po mesecu dni njegovo vlogo prevzel rajonski (kasneje okrajni) komite OF na čelu s Francko Žakelj - Majdo. Ta je z razvejano mrežo na terenu, med drugim tudi preko vaških odborov osvobodilne fronte (VO OF) skušal delovati kot oblast in organizator odpora. Legalni župan Ivan Seljak je v tem času, do osvoboditve, v Škofji Loki skrbel predvsem za oskrbo z živilskimi kartami, kar pa je bilo seveda pod nadzorom okupatorja.

Nova Jugoslavija (DFJ, FLRJ, SFRJ)

Po drugi svetovni vojni smo doživljali veliko sprememb, tudi kar zadeva zastopstvo v kraju. Najprej smo imeli vaške odbore OF, ki so prerasli v krajevne narodnoosvobodilne odbore (KNOO, 1945), pa krajevni ljudski odbor (KLO, 1946), še pozneje občinski ljudski odbor (ObLO, 1952). Potem ko so bili odpravljene okrajne, smo od leta 1961 imeli zastopstvo le v Logatcu, v skupni občini, katere predsednik občinske skupščine je bil dve leti naš rojak Peter Naglič, v Žireh pa do leta 1964 nismo imeli kakega formalnega predstavništva. To se je popravilo leta 1964, ko je predsednik krajevne skupnosti postal Lojze Filipič.

Ta bežni prelet skozi zgodovino končajmo s svobodno Slovenijo (RS). V Žireh smo do prvih občinskih volitev imeli svet krajevne skupnosti, ki mu je načeloval Anton Beovič, po volitvah pa je ves čas župan Bojan Starman, ki hkrati predseduje občinskemu svetu, medtem ko je v prvem mandatu to vzporedno funkcijo opravljal Marijan Žakelj.

Seznam županov

Po tem uvodu je čas, da vam predstavim imena županov in temu nazivu ustreznih predstavnikov v zgodovini, ki sem jih doslej zbral po različnih virih. Zlasti sta pomembna urbar loškega gospostva in kronika ledinske župnije izpod peresa župnika Janeza Jelenca, ki je bil v Ledinah župnik od 1897 do 1913 in je imel, kot kaže, dostop do nekaterih virov, ki jih sam ne poznam.

Tu poudarjam, da se mi zdi izredno škoda, da mi letos še ni uspelo navedenega vira preverjati in hkrati za obdobja, ko so posamezniki načelovali kraju, vsaj deloma osvetliti razmere in življenje v določenem času. Doslej sem zbral nekaj tega s pomočjo predsednikov in županov po drugi svetovni vojni, kar precej je neobdelanega gradiva za prvo polovico 20. stoletja.

Za osvetlitev razmer v času od 1291, ko so se Žiri (kot Syroch) prvič pojavile v dokumentih, do odprave loškega gospostva leta 1803, je zelo primerno veliko delo dr. Pavleta Blaznika, ali pa tudi posamezni zapiski ali navodila županom, ki so jih dajali predstavniki loškega gospostva. Tega je kar nekaj. Posebno poglavje je osvetlitev obdobja Francozov in Ilirskih provinc, »Kraljestva« Ilirije do štiridesetih let 19. stoletja in začetek ustavne dobe. Podobno velja za zanimivo obdobje med obema vojnama, za kar je že precej virov, ki pa jih je treba še ovrednotiti in uravnotežiti. Posameznosti so že znane, to pa je še premalo ...

Najprej sledijo župani, ki so bili imenovani za časa loškega gospostva do leta 1803. Po do zdaj dosegljivih podatkih so bili tile (ponekod so navedena obdobja, drugje le letnica omembe župana ali kekega dokumenta).

Do druge svetovne vojne

MIHAEL JANČIČ, 1560–1563 (domnevno naj bi imel domačijo na območju pod Staro šolo in naj bi se imenovala »Škofija«)

PETER NAGLIČ, 1578–1584 (Nagličev v Žireh)

MATIJA RIHABLET, 1599

ANTON NAGLIČ, 1600–1604 (Nagličev v Žireh)

MARTIN BOGATAJ, 1630–1638 in 1646–1648

ANDREJ BOGATAJ, 1649–1658

JANEZ BOGATAJ, 1659, 1665, 1666, 1674, 1679, 1684, 1690–1692 (45 let, čegre za istega človeka)

MIHA BOGATAJ, 1699–1729 (30 let)

JURIJ KALAN, 1737 (ta naj bi bil prvi tega imena)

BLAŽ GROŠELJ, 1740 (Županov na Dobračevi)

JURIJ KALAN, 1770–1777 (združena žirovska, hlevnovrška in koroška županija)

NIKOLAJ GROŠELJ, 1777–1780, 1795 (Županov na Dobračevi)

TOMAŽ GROŠELJ, 1796 (Stara vas 17, nasproti sedanje poslovno-stanovanjske stavbe oz. Ambasade, pred in po 2. svetovni vojni imenovano Pri Vrabcu)

MATEVŽ GROŠELJ, 1800

GREGOR GANTAR, 1803 (Dobračeva, Gantarjev)

TOMAŽ GROŠELJ, 1803 (Stara vas)

SEBASTIAN GANTAR, 1804 (Dobračeva, Gantarjev)

TOMAŽ GROŠELJ, 1805

JURIJ (JUR) NAGLIČ, 1811–1812 (Nagličev, Žiri, mer, čas francoske zasedbe)
 GROŠELJ, 1813 (verjetno že zadnje leto francoske zasedbe)
 NIKOLAJ GROŠELJ
 JOHEN MLINAR
 LUKAS KRIŽAJ, 1817 (verjetno Petričev)
 MATEVŽ GROŠEL, 1850–1854 (Pri Pavletu ali Vrabcu, tudi Žirovnčanu ali Gozdovčenu), sploh prvi izvoljeni župan, ki je vodil občinski zastop
 PAVEL GROŠELJ, od leta 1854 (ko so bili odpravljene občinski zastopi (?), ki naj bi bil ob uveljavitvi ustave leta 1861 spet izvoljen najmanj do leta 1864). V tem obdobju se pojavi tudi:
 BLAŽ GROŠELJ, omenjen 1870
 FRANC BLAŽIČ, od 1870 in vsaj do 1877 (Županov na Dobračevi)
 TOMAŽ NAGLIČ, 1880 (Tinetov, Žiri)
 JAKOB KAVČIČ, 1887–1892 (Petron)
 ANTON SEDEJ, 1892–1900 (*1835 +1900, Kamšk)
 ANTON KOPAČ, 1900–1908 (*1852 +1926, Pavlin)
 FRANC PRIMOŽIČ (Brck), 1908–1912 (*1864 +1947)
 FRANC PETRIČ, 1912–1916 (Petrič, *1871 + 1960)
 FRANC PETERNEL (Kovač), 1916–1918
 MARTIN KOPAČ (Martin u Brd), gerent, 1918–1921
 MATIJA CANKAR (Cankar), gerent, 1921–1923
 FRANC PRIMOŽIČ st. (Brck), 1923–1927
 LEOPOLD NAGLIČ (Arharjev Polde), 1927–1933
 FRANC PRIMOŽIČ ml. (Brckov Francl), 1933–1936
 IVAN SELJAK (Homc), 1936–1943 (od 1943 do 1945 je skrbel predvsem za delitev živilskih kart, s sedežem v Škofji Loki, dejansko oblast pa je vedno bolj prevzemal narodnoosvobodilni odbor (NOO), postavljen 23. oktobra 1943 na Ledinici, skupaj z gospodarsko komisijo)
 JOŽE KOŠIR, predsednik NOO (postavljen 23. oktobra 1943 na Ledinici. Funkcijo naj bi po nekaterih virih opravljal le en mesec)
 FRANCKA ŽAKELJ – MAJDA naj bi okoli 15. 11. 1943 prevzela vodstvo NOO – do osvoboditve.

Delovali so tudi vaški odbori OF (s podporo gospodarske komisije) od aprila 1943 do 15. 10. 1945; bili so predvsem v podporo odporu, deloma pa tudi za oskrbo.

Po drugi svetovni vojni

Po drugi svetovni vojni je bilo v Žireh – s svobodnimi tajnimi volitvami 10. 8. 1945 – do 9. 9. 1946 kar pet krajevnih narodnoosvobodilnih odborov (KNOO):

Žiri: predsednik LEANDER MLINAR, tajnica Tilka Filipič
 Stara vas: predsednik RUDOLF BAČNAR, tajnica Tilka Naglič
 Dobračeva: predsednik IVAN BLAŽIČ, tajnica Pavla Jesenovec
 Nova vas: predsednik MAKS OBLAK, tajnica Francka Kavčič
 Ledinica: predsednik TOMAŽ MROVLJE, tajnica Francka Filipič

IVAN BLAŽIČ, od 9. septembra 1946 do smrti (26. novembra 1948) predsednik krajevnega ljudskega odbora (KLO)
 VINKO ŽAKELJ, 1948–1951, predsednik KLO
 RADO KOSMAČ, 1951–1953, predsednik KLO, od leta 1952 predsednik občinskega ljudskega odbora (ObLO), sicer večletni tajnik občine Žiri
 FELIKS MRAVLJE, 1953–1954, predsednik ObLO
 PETER NAGLIČ, 1954–1956, predsednik ObLO
 VINKO NAGLIČ, 1956–1961, predsednik ObLO
 LOJZE FILIPIČ, 1964–1966, predsednik krajevne skupnosti (KS)
 ANTON GANTAR, 1966–1969, predsednik sveta KS
 VILIJEM KAVČIČ, 1969, predsednik sveta KS
 FRANCI PERTOVT, 1970–1972, predsednik sveta KS
 JOŽE BOGATAJ, 1973–1974, predsednik sveta KS
 VIKTOR MAČEK, 1974–1978, predsednik sveta KS
 VINKO MARKELJ, 15. 12. 1978 do 5. 11. 1982, predsednik sveta KS
 JAKA (RADO) KAVČIČ, 1982–1986, predsednik sveta KS
 FRANCI MLINAR, 1986–1990, predsednik sveta KS
 ANTON BEOVIČ, 1990–1994, predsednik sveta KS
 BOJAN STARMAN, od 1994, župan

Kot že rečeno, do prihodnjega leta mi bo dobrodošel vsak podatek, dopolnilo, sprememba ali dokument, ki bi osvetljeval katerokoli obdobje.

(Nadaljevanje v naslednjem zvezku ŽO)

Anton Sedej (Kamšk), župan od 1892 do 1900

Anton Kopač (Pavlin), župan od 1900 do 1908

Franc Primožič st. (Brck), župan od 1908 do 1912 ter od 1924 do 1926

Franc Petrič (Petrič), župan
od 1912 do 1916

Franc Peternel (Kovač),
županov namestnik od 1916
do 1918

Martin Kopač (Martin U
Brd), gerent od 1919 do
1921

Matija Cankar (Cankar),
gerent od 1921 do 1923

Leopold Naglič (Arharjev
Polde), župan od 1927 do
1933

Franc Primožič ml. (Brckov
Francl), župan od 1933 do
1936

Janez Seljak (Homc), župan
od 1937 do 1945

Jože Košir (Petričev Jože),
predsednik prvega
narodnoosvobodilnega
odbora (NOO) od 23. 10.
1943 do 15. 11. 1943

Francka Jereb (Bartelčkova),
sekretarka rajonskega
(pozneje okrajnega) komiteja
OF od 1943 do 10. 8. 1945

Ivan Blažič (Župan),
predsednik krajevnega
ljudskega odbora (KLO) od
9. 9. 1946 do 26. 11. 1948

Vinko Žakelj (Klobučarjev
Vinko), predsednik KLO od
1949 do 1950

Rado Kosmač (Kokljev
Rado), predsednik KLO in
občinskega ljudskega odbora
(ObLO) od 1951 do 1953

Feliks Mravlje, predsednik
ObLO od 1953 do 1954

Peter Naglič, predsednik
ObLO od 1954 do 1956

Vinko Naglič, predsednik
ObLO od 1956 do 1961

Alojz Filipič, predsednik
krajevne skupnosti (KS) od
1964 do 1966

Anton Gantar, predsednik
sveta KS od 1966 do 1969

Viljem Kavčič, predsednik
sveta KS 1969

Franci Pertovt, predsednik sveta KS od 1970 do 1972

Jože Bogataj, predsednik sveta KS od 1972 do 1974

Viktor Maček, predsednik sveta KS od 1974 do 1978

Vinko Markelj, predsednik sveta KS od 1978 do 1982

Jakob Rado Kavčič, predsednik sveta KS od 1982 do 1986

Franci Mlinar, predsednik sveta KS od 1986 do 1990

Anton Beovič, predsednik sveta KS od 1990 do 1994

Bojan Starman, župan od 1994

M U Z E J Ž I R I

Miha Naglič

IZ PRETEKLOSTI V PRIHODNOST ŽIROVSKEGA MUZEJA

Kakor pri vsaki zadevi lahko tudi o prihodnosti žirovskega muzeja pristojno besedujemo le, če poznamo njegovo preteklost in sedanost. Zato najprej nekaj o tem. Naš muzej je nastal kot društveni muzej. Najprej je bil v Žireh ustanovljen pododbor Muzejskega društva v Škofji Loki. To se je zgodilo 20. maja 1970, leta 1976 je iz tega nastalo samostojno Muzejsko društvo Žiri. Ustanovitelji so pod vodstvom našega prvega predsednika Alfonza Zajca in s strokovno pomočjo Loškega muzeja zbrali in postavili štiri stalne muzejske zbirke: že leta 1973 čevljarsko in klekljarsko, 1978 narodnoosvobodilno in 1980 še slikarsko. Te so bile na ogled vse do lanske jeseni oziroma do januarja 2004, ko smo jih morali zaradi obnovitvenih del v stavbi Stare šole deponirati in preseliti na podstrežje žirovske zdravstvene postaje. Tam zdaj čakajo na novo postavitvev.

Svojo zgodbo ima tudi stavba muzeja. Zgrajena je bila v minulih stoletjih kot pristava loškega gradu, leta 1864 jo je odkupila takratna žirovska občina in v njej uredila šolo. Šolskemu namenu je služila vse do zgraditve nove šole okrog leta 1950, ko so prostore v tej stavbi preuredili v stanovanja za učitelje in pozneje še za druge občane. Stanovalci so se z leti izseljevali v druga in sodobnejša stanovanja, izpraznjene prostore je pridobival naš muzej. Zadnja dva od stanovalcev tu še živita. Žalostno v zgodovini te stavbe je leto 1998, ko je bila porušena njena sosedna, Štalarjeva hiša, s katero sta prej stoletja tvorili celoto Žirovske pristave (ŽP). Tisto, kar je od te zgodovinske in arhitekturne celote ostalo, je bilo leta 1998 razglašeno za kulturni spomenik. Potres, ki je na veliko nedeljo 1999 porušil ali močno poškodoval stavbe in cela naselja v Posočju, je potresel tudi žirovsko Staro šolo. Ernest Mlakar, takrat zelo prizadevni član našega društva, je dosegel, da je bila uvrščena na seznam tistih, za katere je državna potresna pisarna financirala izdelavo projektov obnove. Projekt je leta 2000 izdelala skupina arhitektov, ki jo sestavljajo Borut Burger, Janez Koman in Beta Poljanšek. Slednja, ki je bila tu zraven doma, je naši muzejski hiši posvetila svoje diplomsko delo, ki smo si ga tu tudi ogledali na razstavi leta 1988.

Po razglasitvi za kulturni spomenik, izdelavi projektov in pridobitvi gradbenega dovoljenja je pobudo prevzela Občina Žiri, ki je tudi lastnica tega objekta. Dela, ki so bila sicer začeta že leta 1998, so na novo in predvsem bolj strokovno in profesionalno stekla leta 2002 in še potekajo. Tudi tu velja omeniti posameznike in organizacije, ki se trudijo, da delo ne bi obstalo. Zahvala velja županu Bojanu Starmanu, ki je to investicijo uvrstil v občinski proračun, Idi Filipič Pečelin, ki je vodja tega projekta, Borisu Rajkoviču, ki opravlja strokovni nadzor nad gradbenimi deli, in gradbenemu podjetju SGP Tehnik iz Škofje Loke, ki jih izvaja. Hvaležni smo idrijskemu muzejskemu magu Samu Bevku, zdaj poslancu Državnega zbora RS, ki nam pomaga odpirati vrata, skozi katere se pride do državnega denarja za kulturno dediščino. Kaj je bilo doslej narejeno z občinskim in državnim denarjem, je vidno v stavbi in okoli nje, pokazano je tudi na tej razstavi. Toliko o preteklosti in sedanjosti, zdaj se res lahko ozremo še v prihodnost. Na ustvarjalni prispevek vseh, ki so v minulih 35 letih naredili kaj dobrega za to hišo in za njeno muzejsko vsebino, gledamo s spoštovanjem in jim izrekamo priznanje. To, kar želimo tu narediti v prihodnje, ni negacija njihovih prizadevanj, temveč poskus dopolnitve in nadgraditve vsega, kar je bilo že storjeno.

Tudi v Žireh in med Žirovci je bilo že postavljeno vprašanje: »Kdo pa nam zagotavlja, da ne bo obnovljena Stara šola še eno Visoko?!« To je vprašanje o novi vsebini te stavbe, o programu, ki bi jo oživiljal po obnovi in opravičeval vložena sredstva. Na občini je že ustanovljen odbor, ki naj ta program izdela. In ga tudi bo. Čeprav so možnosti še vse odprte, hkrati pa nobena ni taka, ki bi sama po sebi zagotavljala uspeh. Možnosti je več: da ponovno postavimo deponirane zbirke in še kaj dodamo ali da postavimo vse na novo, da tej lokaciji dodamo še druge ipd. Omenjena je bila možnost, da bi čevljarsko zbirko postavili v stari stavbi Alpine; v tovarni se bo zaradi selitve dela proizvodnje na druge lokacije sprostilo precej prostora, podjetje pa lahko s takšno zbirko sijajno izkazuje svojo tradicijo, identiteto in kontinuiteto. Hkrati z obnovo Stare šole bi bilo treba iskati investitorja za novo Štalarjevo hišo, v kateri bi se odvijali programi, ki bi finančno sami sebe pokrivali in po svoji naravi ne bi bili skregani s sosednjo muzejsko dejavnostjo. K Žirovski Pristavi sodi Studenec pod bližnjim Žirkom, kjer so se nekoč srečevale in besedovale žirovske perice. Nedaleč stran so ostanki prezbiterija nekdanje župnijske cerkve sv. Martina, ki utegnejo skrivati tudi kaj arheološkega. Na Ledinici stoji in čaka boljših časov Šinkovčeva hiša, verjetno najlepši primer stare kmečke arhitekture na Žirovskem, v Novi vasi je zgledno obnovljena Matevžkova domačija, rojstna hiša akademskega slikarja Franja in arhitekta Vlasta Kopača, tudi ta je razglašena za kulturni spomenik. Vse naokoli so posejani italijanski vojaški objekti in mejniki nekdanje rapalske meje, na Žirovskem vrhu pa utrdbe Rupnikove linije. Ob cesti proti Logatcu je v Podklancu živosrebrni potok, v Ravnah geološki fenomen naravne in gibljive kamnite mize, še naprej so Matjaževe kamere, najstarejša žirovska hiša, arheološko potrjeno zatočišče neandertalskih lovcev že okrog 50.000 let pred Kristusom. In še bi lahko naštevali ...

Izkušnje sodobnih in hkrati poslovno uspešnih muzejev nam sporočajo, da so takšni zato, ker jim je uspelo s svojimi zbirkami navezati se na svetovnozgodovinsko zanimive teme. Kobariški muzej je tako uspešen predvsem zato, ker sta soška fronta in preboj pri Kobaridu svetovni vojaški fenomen, ki ga še zdaj preučujejo na svetovnih vojaških akademijah, nobelovec Ernest Hemingway pa mu je posvetil

roman Zbogom, orožje. Mestni muzej Idrija, muzej za Idrijsko in Cerkljansko, zna tržiti tradicijo še nedavno svetovno znanega rudnika živega srebra ter enkratno pojavo in zgodbo Partizanske bolnice Franje. Ta ima v sebi humanistični poudarek, vreden aktualnih prizadevanj za iskanje svetovnega etosa. Zgolj lokalne posebnosti so sicer zanimive, a le lokalno. Čevljarsko tradicijo ima tudi Tržič in še večjo od žirovske, klekljarsko je Idrija močnejša in starejša, zbirke NOB so povečini preživele zato, ker v svojih starih postavitvah upoštevajo samo eno od vojskujočih se strani, žirovski likovni fenomen je le del širšega, izkazanega na celotnem škofjeloškem območju.

Vprašanje je torej, kaj imamo na Žirovskem takega, kar je zanimivo tudi za druge in ne le za nas, za globalizirani svet in ne le za domačijsko Slovenijo? Tak je skrivnostni neandertalec, takšen je prvi rokopisni opis Žirov v Loškem urbarju iz leta 1291, ko smo skupaj z loškim gospostvom freisinških škofov sodili v Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti, tedaj najmočnejšo državo v Evropi in na svetu. Obmejna lega Žirov ter z njo povezane vojne in kontrabant – to so zanimive in univerzalne zgodovinske teme. Žirovski likovni fenomen, kakih dvajset avtorjev, od ljudskih podobarjev do žirovskih navcev in akademikov – to je opus, ki navorja svet z univerzalno likovno govorico, ki ne potrebuje prevajalca iz slovenščine v svetovne jezike.

Čevlji Alpine ali tisti, ki so jih že pred njo izdelovali žirovski obrtniki, »stari škarpeti«, kot jim nekateri pravijo zaničljivo, niso sami po sebi nikakršna atrakcija. To postanejo šele, ko so v njih obute noge Nejca Zaplotnika in Andreja Štremflja, ki z njimi 13. maja 1979 kot prva Slovenca in Jugoslovana stopita na vrh najvišje gore na svetu. Ko v njih Grega Benedik zmagaja v tekmi za svetovni pokal v alpskem smučanju (v Sarajevu 1987), Norvežan Thomas Alsgaard pa v »tekačih« Alpine osvoji zlato olimpijsko medaljo v teku na 30 km prosto (v Lillehammerju 1994). Enako velja za žirovske »špice«. Dokler jih klekljajo, odkupujejo in prodajajo »na kile«, imajo le skromno vrednost. Ko so všite v mašni plašč, v obleko filmske dive Ite Rine ali pa je iz njih sredi okupirane Evrope in sredi 2. svetovne vojne narejena uporniška zastava, dobijo svetovno in zgodovinsko noto. Univerzalno in privlačno pa bi lahko oboje zaživelu tudi na drug način: v muzejskih delavnicah, v katerih bi čevljarski mojster in klekljarice – stalni pogodbeni sodelavci muzeja – v živo demonstrirali svoje znanje, narejene izdelke pa bi na kraju samem tudi prodajali. In ne nazadnje: žirovsko muzejsko ponudbo bi morali povezati s ponudbo dobro obiskanih sosednjih muzejev v Idriji, Cerknem, Škofji Loki ...

Zdaj smo žirovski muzealci prav v fazi iskanja, ko si zastavljamo taka in podobna vprašanja. Odgovorov nanje še ne poznamo, hkrati pa smo prepričani, da jih bomo našli prej, kot bo končana prenova muzejske hiše. Zavedamo se, da jo bomo morali napolniti z zbirkami in znanjem ljudi, ki bodo vredni pozornosti. Pri tem računamo še naprej in še bolj na podporo lokalne skupnosti in države. Razstava, ki jo danes odpiramo, pa je le eno od dejanj, ki nas vodijo na poti do cilja – prenovljenega Muzeja Žiri.

(Prebrano v Stari šoli, v soboto, 29. maja 2004.)

VLASTO KOPAČ – ČASTNI ČLAN MUZEJSKEGA DRUŠTVA ŽIRI

MD Žiri je na svojem občnem zboru leta 2003, ko je naš rojak Vlasto Kopač praznoval svojo 90-letnico, sklenilo, da ga razglasi za častnega člana društva.

Vlasto Kopač se je rodil 3. junija 1913 pri Matevžku v tedanji Novi vasi pri Žireh. To se je zgodilo kmalu po vrnitvi njegovega očeta Franja iz Prage, kjer je na likovni akademiji študiral slikarstvo. Iz češke prestolnice, iz katere smo Slovenci poleg obilne duhovne hrane dobili sokolsko in še marsikatero idejo, je prvi akademski slikar med Žirovci pripeljal tudi nevesto, mlado Pražanko Boženo. Komaj leto dni po rojstvu njenega sina je izbruhnila velika svetovna vojna, ki jo danes imenujemo »prva«, in oče je moral na fronto. Mlada žena in sin sta ga več let potrpežljivo čakala na novovaški domačiji, vse dokler se ni konec leta 1918 vrnil iz ruskega ujetništva. Leta 1919 je nastopil službo gimnazijskega profesorja in tako je družino njegova pot vodila najprej v Kruševac, od tam v Kranj in nazadnje v Split.

Iz Splita so vsako leto prihajali v Žiri na počitnice. Vlasto, ki mu je medtem umrla mama, pa se je po maturi in odsluženju vojaškega roka vrnil v Slovenijo in se na ljubljanski univerzi vpisal na arhitekturo. Študiral je pri profesorju Jožetu Plečniku, kateremu je z leti iz učenca postal tudi zvesti in dragoceni sodelavec, zlasti pri velikem projektu ljubljanskih Žal. Kakor v mnoga druga je tudi v njegovo življenje usodno posegla 2. svetovna vojna. Že pred njo se je opredelil za levo politično stran, postal sodelavec OF slovenskega naroda, postal kot grafik avtor nekaterih tiskov, s katerimi je trajno zaznamoval podobo slovenskega odpora. Konec vojne je dočkal v osvobojenem koncentracijskem taborišču Dachau, bil je med tistimi, ki jim ga je uspelo preživeti. Po vojni ga je doma čakal še en dachavski pasijon, obsodba na smrt na dachavskih procesih, spremenjena v skoraj pet let hudega zapora.

Pred vojno in po njej in še zlasti po obeh dachavskih mukah se je pogosto zatekal v planine, tu je krepil zdravje svojega telesa in moč svojega upornega duha. Bil je alpinist in gorski reševalec ter prvi povojni predsednik Planinske zveze Slovenije. Postal je direktor Ljubljanskega zavoda za spomeniško varstvo, se zavzel za ohranitev številnih kulturnih spomenikov, zlasti za Veliko planino. Tudi ta bi brez njegovega angažmaja danes ne bila to, kar je – ena najbolj ohranjenih izvornih arhitektur v celotnih Alpah.

Vojna je pretrgala tudi njegove vezi z domačim krajem, kamor se je bolj po naključju vrnil šele proti koncu šestdesetih. Ko je obiskal rojstno hišo, je videl, da so jo domači odpisali, poleg nje je bila že zložena opeka za novo. Zavzel se je za njeno ohranitev in tudi v tem mu je uspelo. Danes je to ena redkih in najbolj ohranjenih starih domačij na Žirovskem in kot taka razglašena za kulturni spomenik.

Ob tej priložnosti naj zadostuje teh nekaj besed. O življenju in delu Vlasta Kopača smo bolj obširno že dvakrat pisali v Žirovskem občasniku. Veseli smo, da se naš rojak v visoki starosti rad vrača v svoj rojstni kraj, da skupaj s hčerjo Mojco še vedno zgledno skrbi za svojo domačijo. Veseli smo, da ga lahko na ta majski večer, ko odpiramo razstavo o prihodnosti žirovskega muzeja, le pet dni pred njegovim 91. rojstnim dnevom, razglasimo za častnega člana MD Žiri. Ob tej priložnosti smo pripravili tudi posebno diplomu.

IZ ZGODOVINE ŽIROVSKE PRISTAVE / STARE ŠOLE / MUZEJA ŽIRI

Pred 1900: Žiri 24; od 1979: Tabor 2

1511 – pristava loškega gradu, zgrajena morda že pred tem letom, v potresu 26. marca podrta, sedanjo podobo enonadstropne baročne gradnje s kakovostno obdelano fasado in notranjostjo je dobila v drugi polovici 18. stoletja

1864 – tega leta stavbo odkupi tedanja žirovska občina in jo nameni šoli

1893 – 26. februarja v šoli (Žiri 24), kjer je stanoval, za jetiko umrl Fran Schmidt, eden prvih slovenskih dramskih igralcev, nastopal v predstavah Dramatičnega društva v Ljubljani, svoje življenje sklenil kot učitelj v Žireh

1919 – 9. novembra se v šoli, kjer stanuje družina nadučitelja Leopolda Hladnika, rodi njegov sin enakega imena, ki postane eden najvidnejših slovenskih zdravnikov, organizator slovenskega zdravstva na Koprskem po priključitvi Primorja matični domovini, pionir slovenske pomorske medicine

okoli 1950 – v Žireh zgradijo novo osnovno šolo, Staro šolo nadzidajo z drugim nadstropjem in jo preuredijo v stanovanja za učitelje; pozneje tu del svojih otroških let preživi tudi filmski režiser Andrej Mlakar, sin učiteljice in pisateljice Nežke

1970 – v Žireh ustanovljen pododbor Muzejskega društva v Škofji Loki

1973 – v Stari šoli postavljeni na ogled prvi dve stalni muzejski zbirki: čevljarska in klekljarska

1976 – žirovski pododbor loškega društva se po novem zakonu o društvih osamosvoji v Muzejsko društvo Žiri

1977 – ob 30-letnici tovarne Alpina so se v muzeju v poletnem času zvrstile kar štiri razstave žirovskih slikarjev, ki so bili tudi delavci Alpine: Janez Sedej, Jože Peternej Mausear, Konrad Peternej in Ivan Gluhodedov. Tudi sicer je bilo v galeriji muzeja več razstav, zlasti likovnih, pred tem letom in pozneje

1978 – odprtje stalne zbirke NOB na Žirovskem

1980 – odprtje stalne zbirke žirovskih slikarjev

1988 – maja je bila v muzeju dobro obiskana in odmevna razstava Bete Poljanšek z naslovom Revitalizacija kompleksa Štalarjeve hiše v okviru prenove Žirov; razstava je nastala iz njenega diplomskega dela, ki ga je zagovarjala pod mentorstvom dr. Petra Fistra, profesorja na Fakulteti za arhitekturo, ki si je tudi sicer veliko prizadeval za prenovo žirovske stavbne dediščine

1994 – Krajevna skupnost Žiri pod vodstvom Antona Beoviča odkupi Štalarjevo hišo

1995 – po razdelitvi premoženja občine Škofja Loka postane lastnik kompleksa Žirovske pristave Občina Žiri

1998 – sobota, 20. junija, žalostni dan: po naročilu Občine Žiri kot lastnice nestrokovno porušena Štalarjeva hiša

1998 – začetek obnovitvenih del v stavbi pod vodstvom Ernesta Mlakarja

1998 – na predlog Muzejskega društva Žiri pripravi Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine (LRZVNKD) predlog, da se Žirovska pristava razglasi za kulturni spomenik; ustrezní odlok sprejme občinski svet Občine Žiri 30. oktobra 1998, objavljen v Uradnem vestniku Gorenjske, 18. maja 1999

1999 – na veliko nedeljo že tako slabo stanje stavbe poslabša še potres; na podlagi prijave potresne škode, ki jo opravi Ernest Mlakar, državna potresna pisarna odobri sredstva za izdelavo projekta obnove

2000 – skupina arhitektov, ki jo sestavljajo Borut Burger, Janez Koman in Beta Poljanšek, izdelava projekt prenove Stare šole

2000 – tega leta je društvo praznovalo svojo 30-letnico, zlasti odmevni sta bili prireditvi v sobotah, 27. maja in 7. oktobra; prva je bila proslava, na kateri smo za častna člana društva razglasili dr. Marijo Stanonik in Alfonza Zajca, druga je bila odprtje prve virtualne razstave v Žireh (Žiri na razglednicah), s katero smo hkrati promovirali monografijo Žirovski album avtorja Franca Temelja

2000 – 12. novembra, na Martinovo nedeljo, po maši, ki jo daruje v farni cerkvi, muzej obišče msgr. Edmond Farhat, papeški nuncij in doyen tujega diplomatskega zbora v Republiki Sloveniji; po ogledu zbirk, ki jih označi kot »dragocene«, se v krajšem nagovoru v francoščini zavzame za prenovo stavbe in muzeja in 6. decembra županu Občine Žiri v slovenščini naslovi pismo, v katerem mu zaželi, da bi »zmogli nameniti več sredstev za prenovo muzeja in dati stavbi tudi zunanost, kot si jo mesto Žiri zasluži«

2001 – Upravna enota Škofja Loka izda gradbeno dovoljenje za začetek del po odobrenem projektu

2002 – na razpisu Ministrstva za kulturo Republike Slovenije prvič v zgodovini pridobljena državna proračunska sredstva (6 milijonov SIT) za obnovo kakega kulturnega spomenika v Žireh

2002 – poleti začetek obnovitvenih del: projekt s strani Občine Žiri vodi Ida Filipič Pečelin, nadzira ga Boris Rajkovič, izvaja SGP Tehnik iz Škofje Loke

2003 – 18. marca, delegacija Občine Žiri in MD Žiri obiše upravo Občine Železniki in Muzej Železniki; tu nam predstavijo tvorno sodelovanje obeh ustanov, ki nam je odtlej za zgled

2004 – januarja deponiranje vseh štirih muzejskih zbirk in selitev na podstrešje zdravstvene postaje Žiri (Trg svobode 3)

2004 – 29. maja, sredi gradbišča: odprtje razstave projekta prenove Muzeja Žiri

2004 – 21. septembra obiše muzej prof. Stanislav Mrvič, vodja oddelka za dediščino Ministrstva za kulturo RS, spremljata ga poslanec Samo Bevk in umetnostni zgodovinar Lojze Gostiša, žirovski rojak. V pogovoru po ogledu Stare šole nam svetuje, kako ravnati, da bi si zagotovili državno podporo prenovi muzeja v prihodnjih proračunskih letih.

IZ POGLEDOV V PRIHODNOST ŽIROVSKEGA MUZEJA

Muzeju Žiri se ob prenovi muzejske stavbe in po njej odpirajo nekatere nove možnosti:

- postavitve virtualnega muzeja na svetovnem spletu (dokler bo muzej zaprt);
- krepitev muzejskih dejavnosti, ki niso vezane na muzejsko hišo: izdajanje publikacij, razstave, predavanja, izleti ...
- zbiranje predmetov premične kulturne dediščine, s katerimi bi obogatili stare in omogočili nove stalne zbirke;
- postavitve nekaterih zbirk na lokacijah zunaj Stare šole: čevljarke v Alpini, etnografske v Matevžkovi ali Šinkovčevi hiši ...
- ureditev nekaterih naravnih in arhitekturnih znamenitosti za ogled – kot dislociranih enot muzeja: italijanska kaverna in rapalski mejniki na Breznici, objekti Rupnikove linije na Žirovskem vrhu, vodenje po kontrabantarski stezi za Žirkom, vodeni ogledi Matjaževih kamr, živosrebrnega potoka v Podklancu, kamnite mize v Ravnah ...
- nova postavitve nekdanjih, zdaj deponiranih stalnih zbirk: čevljarke, klekljarske, narodnoosvobodilne, slikarske;
- postavitve novih stalnih zbirk: Žiri skozi stoletja (od bosonogega neandertalca v Matjaževih kamrah do Alpininih čevljev, izdelanih na Kitajskem), Žiri v 20. stoletju, Znameniti žirovski rojaki (Anton Jobst, Maksim Sedej, Leopold Suhodolčan ...), Spomini na kontrabant ...
- večnamenski reprezentativni prostor v baročni stebriščni sobani v prvem nadstropju: koncertna dvorana, v njej bi lahko visela dela žirovskih slikarjev, služila bi za razne sprejeme, lahko tudi kot poročna dvorana ...
- v Stari šoli in/ali v Alpini uvedba čevljarke delavnice, v kateri bi se v živo in na obrtniški način popravljali stari in izdelovali novi čevlji po meri; podobna možnost za klekljarsko delavnico;
- mali kinematograf v kleti muzeja, kjer bi si obiskovalci ogledali film o Žireh, zmontiran iz starega arhivskega gradiva in iz posnetkov, ki jih že vrsto let pripravlja režiser Andrej Mlakar;

- občasni slikarski atelje, v katerem bi izbrani avtorji ob določenih najbolj obiskanih dnevih v živo slikali, portretirali ...; tako nastala dela bi bila tudi naprodaj;
- prirejanje tematskih muzejskih delavnic ali razstav končnih izdelkov iz dejavnosti, ki jih obvladajo posamezni Žirovci in so lahko povezane tudi z obujanjem kulturne dediščine: kulinarične, fotografske, rezbarske, orodjarske, tiskarske, izdelava spominkov ...

Žiri, maja in septembra 2004

(Uredniški pripis: Gornje besedilo je govor, ki ga je imel predsednik Muzejskega društva Žiri v soboto, 29. maja 2004, ob odprtju razstave z naslovom Kakšna bo po novem hiša žirovskega spomina? Ob tej priložnosti smo rojaka Vlasta Kopača razglasili za tretjega častnega člana društva. Za objavo v Žirovskem občasniku je avtor dodal še dve preglednici: prva gleda v preteklost, druga v prihodnost žirovskega muzeja.)

Borut Burger

PRED RAZSTAVO O PRENOVI ŽIROVSKEGA MUZEJA

Zgodbe o hišah, posebno hišah, ki po svojem namenu in pomenu presegajo zgodbe posameznika (gradnja stanovanjske hiše, delavnice ...) in so skupne zgodbe nekega kraja in njegovih prebivalcev, kot je na primer muzej, so vedno zgodbe o »entuzijastih«.

Takšna je tudi zgodba o žirovskem muzeju, ki se nahaja v častitljivi stari »nobl« hiši, na kateri je postavljena še ena stanovanjska hiša. To je zgodba o dvorcu v Žirovski pristavi v Starih Žireh, o zgodovinskem spominu kraja in entuzijastih:

- o Žirovki Betki in zamisli o prenovi pristave, ko je še stala Štalerjeva hiša,
- o zanesenjaki v muzejskem društvu, ki so uredili muzej v »stari šoli«,
- o Žirovcih, ki so samoiniciativno obnavljali »staro šolo«, ko je ta propadala,
- o tistih, ki so predlagali, da se območje pristave razglasi za spomenik kulturne dediščine, in uspeli,
- o pobudi za pridobitev državne pomoči v sklopu popotresne obnove in pridobitvi sredstev za načrt preнове »stare šole« za potrebe muzeja,
- o projektantih, ki so izdelali načrte preнове, navkljub finančnim omejitvam in težavam zaradi pomanjkanja potrebnih historičnih podatkov,
- o tistih, ki so verjeli v smisel preнове, lobirali in pridobili državna sredstva za prenovu »stare šole« ter zagotovili tudi občinska proračunska sredstva za obnovo.

Danes se stara hiša obnavlja: ojačeni so temelji, izvedena je hidroizolacija, zaključeno je varovanje proti zaledni vodi, ki je počasi spodjedala zgradbo (drenaža), sanirajo se kamniti oboki, odstranjeni so ometi in izvedene priprave za konstruktivno in hidrofobno injektiranje zidov.

To je zgodba o tehnikih gradbincih, nedvomno zanimiva tehnična zgodba obnove. Ampak še vedno potrebujemo »entuzijaste«. Tiste Žirovce, ki trdno verjamejo v pomen prenove hiše in pristave, tiste, ki bodo pomagali izoblikovati vizijo muzeja in vdahnili novo življenje v obnovljeno hišo. Brez »ideje« bo še naprej le lepa okamenela Trnjulčica – dvorec s plemenitim pročeljem in lepimi kamnitimi detajli, a brez življenja. En tak dvorec že stoji v Poljanski dolini ...

Žirovski entuzijasti so še vedno aktivni in zgodba teče dalje:

Izoblikovan je predlog za projektni svet.

Uresničena je ideja o predstavitvi prenove javnosti za pridobitev širše podpore.

Zdaj je treba dobro izoblikovati »idejo« muzeja, postaviti pravo strategijo kulturnega objekta, razviti idejo prenove celotne Žirovske pristave v današnjem času in prostoru, spet zgraditi Štalarjevo hišo z novo vsebino. Obuditi zgodovinski spomin kraja, ki je že skoraj izginil.

Za uresničitev takšne vizije projekta bo poleg javne podpore krajanov bistvenega pomena predvsem pridobitev še enega »entuzijasta« – »projektnega menedžerja«. Entuzijasta, ki bo povezoval občino, interesne skupine, potencialne investitorje, najemnike, pripomogel k uresničitvi strategije, nudil pomoč projektne svetu pri razvoju vizije prenove, oblikoval poslovni načrt, pripomogel k zagotovitvi potrebnih financ, vodil projektni tim, skrbel za doseganje zastavljenih rokov prenove. Mora biti izkušen, imeti mora organizacijske sposobnosti in sposobnost komuniciranja, dostop do finančnih trgov ...

Mora biti Žirovec po rodu ali prepričanju. Mislim, da takšni so nekje tu blizu v Poljanski dolini ...

Beta Poljanšek in Jaka Koman

RAZSTAVA O PRENOVI MUZEJA

Investitor	OBČINA ŽIRI
Sofinanciranje	MINISTRSTVO ZA KULTURO RS
Projektant	INŽENIRING IBT, Ljubljana
Izvajalec	SGP TEHNIK, Škofja Loka
Nadzor	UNIA, Idrija

Na pobudo Muzejskega društva Žiri je družba Gras d.o.o. v okviru tehnološkega parka gradbenega inštituta ZRMK po potresu v Posočju septembra 1998 podala poročilo o objektih Štalarjeva hiša in Stara šola. Predstavila je skrb zbujujoče stanje objektov in dala nekatera tehnična priporočila za sanacijo. Na tej osnovi je

Državna tehnična pisarna (DTP Bovec) 3. 2. 1999 pripravila projektno nalogo za izdelavo dokumentacije prenove Stare šole s programom muzeja in kulturnega centra.

PROJEKTANTI

arhitekturna skupina

Borut Burger, u.d.i.a.

Beta Koman Poljanšek, u.d.i.a.

Janez Koman

statika in tehnično svetovanje

Dušan Remic, u.d.i.gr.

strojne instalacije

Zoran Petkovski, u.d.i.str.

elektro instalacije

Rajko Rodič, u.d.i.e.

Projektant v sodelovanju z Muzejskim društvom Žiri pripravi dopolnjeno projektno nalogo s podrobnejšim programom muzeja.

Ker je Stara šola v zaščitenem območju Žirovske pristave je LRZVNKD podal pogoje za pridobitev varstvenih pogojev in zahteval, da se pri zasnovi zunanje ureditve obravnava celotno območje Žirovske pristave.

PREDHODNE RAZISKAVE

Konservatorski pogoji (LRZVNKD 15. 6. 2000)

Konservatorske smernice (LRZVNKD 20. 7. 2000)

Geomehansko poročilo o pogojih temeljenja objekta Stara šola v Žireh (Geot d.o.o. 22. 6. 2000)

Poročilo o pregledu poslopja Stare šole v Žireh s predlogom za sanacijo vlage (ZRMK 22. 7. 2000)

Lokacijska dokumentacija, Biro Kontura, 14. 7. 2000

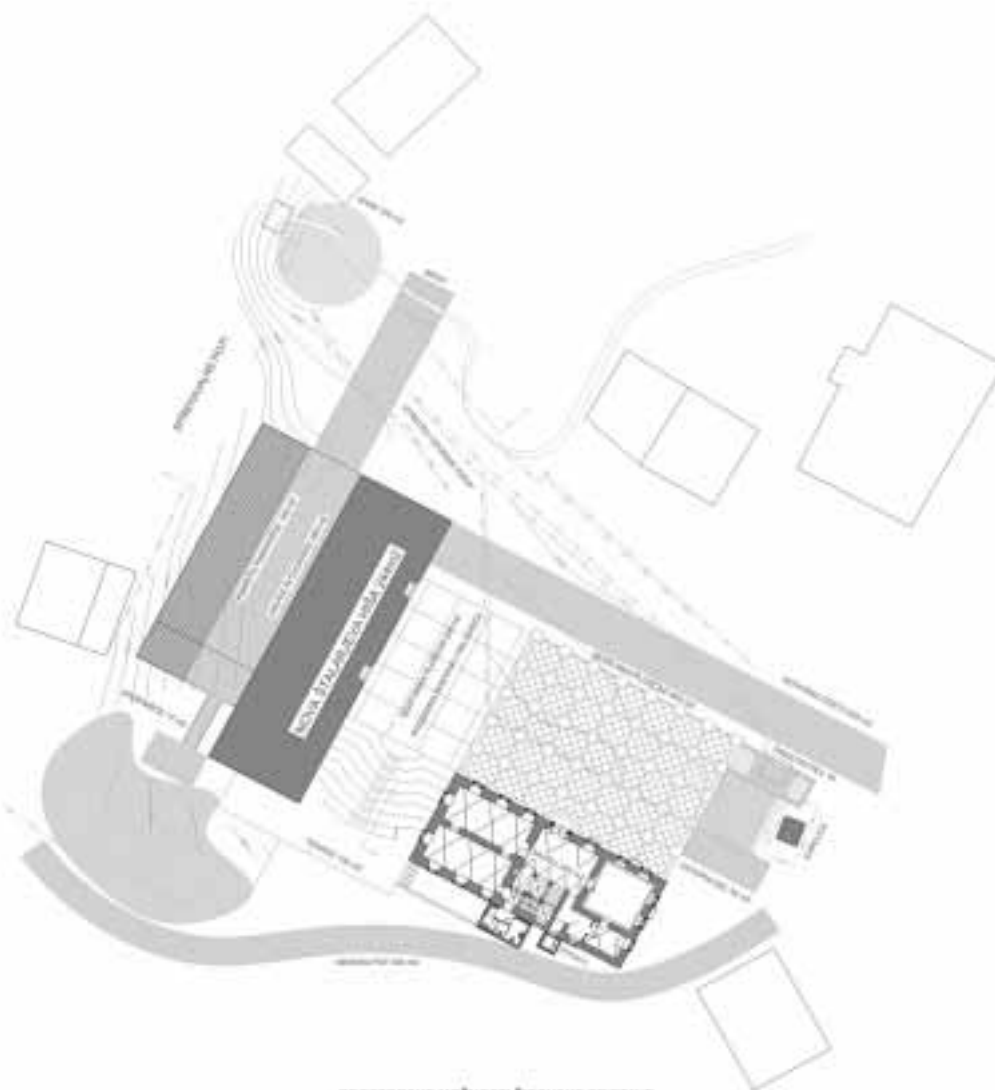
OPIS OBSTOJEČEGA STANJA OBJEKTA

Konstrukcija

Obstoječa zgradba je masivna, zidana s kamnom v apneni malti, ima dve nadstropji in je delno podkletena. Okenske in vratne odprtine imajo kamnite, večinoma profilirane okvirje. Zasnova sega v 15. stoletje, ob koncu 18. stoletja je barokizirana, leta 1864 je bila preurejena v šolo, v začetku petdesetih let 20. stoletja je bila nadzidana etaža. V kleti, pritličju in nadstropju so kamniti oboki, v dveh prostorih so leseni stropi. Zidovi so zunaj in znotraj ometani in se opirajo na pasovne kamnite temelje. Ostrešje je leseno prekrito z opečnimi zarezniki.

Poškodbe so posledica dotrajanosti, slabega vzdrževanja in neustrezne sanacije. Objekt je delno vkopan v hrib, kar povzroča težave z vlago in propadanje nosilnih zidov. Stanje se je zelo poslabšalo po potresu 1998, tako da stavba ne dosega kriterijev za minimalno potresno varnost.

SITUACIJA

PROSTORSKE MOŽNOSTI ŽIROVSKE PRISTAVE

DISPOZICIJA IN POVRŠINE

CELOTNO UREDITVENO OBMOČJE: 4262 m²

CESTIŠČO: 632 m²

ZELENICE: 1018 m²

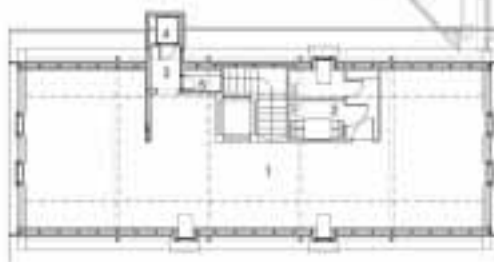
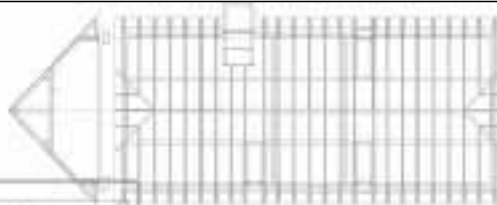
IZVR: 108 m²

ZAZIDANO OBMOČJE: OBJEKTI, PLOŠČADI, TERASE: 2020 m²

PRESTAVEV TRANSFORMATORIJA, UREDITEV PLOŠČADI OB KAPELICI

TLORISI

MANSARDA

- 1 STOLNA RAVNINA
21. STOLETJE
- 2 PIRAMIDA
- 3 PREDKOD
- 4 OVIHALI
- 5 SADRŽINA

NADSTROPJE

- 1 ZOBOTNA ZERKA
- 2 ZERKA ŽIROVSKI CIPK
- 3 PRAZNOVA HALL
- 4 GALERIJA
- 5 PREDKOD
- 6 OVIHALI
- 7 SADRŽINA PLOŠČAD

PRILIFJE

- 1 POSARA
- 2 ŽIROVSKI HALL
- 3 SPREJIBRE HALL
- 4 SPVALAVNA ZERKA
- 5 PREDKOD
- 6 OVIHALI
- 7 SANITRIJE
- 8 UTURINA PLOŠČAD

KLET

- 1 VEŠNINSKI POKRIV
- 2 PREDPROSTOR
- 3 MARIJIN STOLNICA DVANJA

PREREZI

PREČNI

VZDOLŽNI

DETAJLI

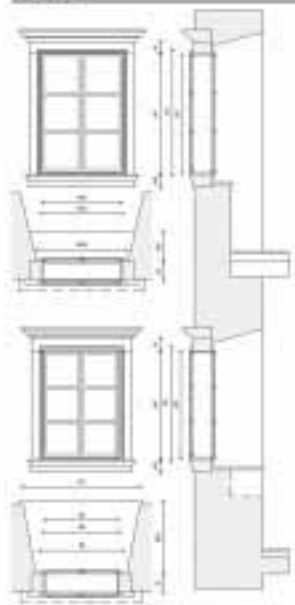
ORISTOJEĆE NOVO

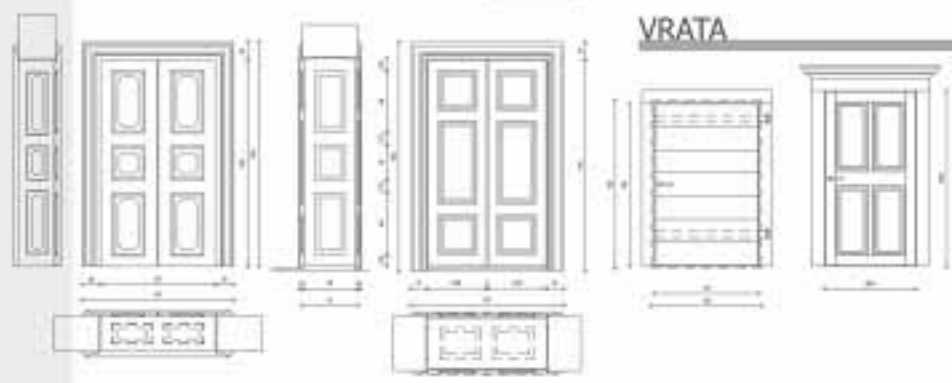
STEBRI

OKNA

VRATA

PRVI KORAKI LJUBITELJSKE KULTURE NA ŽIROVSKEM

Rado Jan

O ZAČETKU IN ZAČETNIKI LJUBITELJSKIH DEJAVNOSTI V ŽIREH

Vso drugo polovico 19. stoletja je obstajala možnost, da bi tudi v Žireh začeli gojiti ljubiteljske dejavnosti, ki so spremljale narodnoprerodno gibanje. Zlasti v 60. letih so se čitalnice razmaknile po mestih in trgih. Našim krajem najbližji sta bili čitalnici v Idriji (1866) in Cerknem (1867).

Podeželska kopija in miniaturna te prizadevanj so bila bralna društva. V prvih, čitalnicah, se je zbiralo naše malo/meščanstvo, v bralnih društvih pa premožnejši sloji kmečkega in obrtniškega prebivalstva. V čitalnicah so prirejali besede – mešane predstave, sestavljene iz petja, deklamacij, iger in igrice.

Slovensko brati, razveseljevati se, plesati in peti

Tudi Bralno društvo v Žireh, ustanovljeno 18. novembra 1880, si je kot program zastavilo v 1. točki Pravil »branje časopisov in knjig v slovenskem in nemškem jeziku, razveseljevanje v besedah, plesih in igrah«. Prvo tako razveseljevanje so bile veselice. Za prave prireditve društvo ni imelo ne prostora in ne ljudi, ki bi bili sposobni voditi pevske zборе ali gledališke igre. Zato so vse dejavnosti začeli razvijati šele dvajset let pozneje in to bolj iz ideoloških razlogov kot iz kulturnoumetniških potreb.

Družabnost so sprva gojili kar s tombolo. Taka prireditev je bila npr. 12. avgusta 1883 v Petronovem kozolcu. S tombolo so ob drugem proslavili tudi 40. obletnico vladanja cesarja, leta 1888.

Sprva se je vsa dejavnost omejevala zgolj na branje časopisov in zabavo. Časopise so člani bralnega društva lahko dobivali z izposojjo od hiše do hiše ali pa so jih prebirali v gostilni pri županu Tomažu Nagliču (županoval od leta 1877 do 1887), kjer je bilo županstvo, furmanska gostilna in v gostilniški sobi v pritličju tudi »čitalnica«. (Obstajalo je tudi mnenje, da je bil sedež bralnega društva najprej pri Štalarju.¹

Župan Tomaž Naglič je leta 1887 umrl, k hiši pa se je že prej priženil Valentin Oblak. Tako je nastalo in ostalo hišno ime Pri Tinetu.

1. Pravičnost društvenika, vsa a citanje časopisov
 in knjig; b. obiskovanje večer v št. omrežje
 nih; c. Društvo se lahko po črni Društvo
 tednik in drugi mesečni ali polmesečni
 časopisi kamaj, tiskal na dva udovaja,
 kava jih pihednje list nadomesti; d. listi
 se morajo udelež v naj manj trih Društvo
 Društvo verniti; e. kofe, maslo, pristoje
 se imajo v posebni zabi pripravljene knjige
 varnavati; f. vsaki od ima pravice omiz
 kane, kuje v Društvo upchavati; mora jih
 pa ostnu odložitve predstaviti; g. vsaki
 2. f. Namenjeni odstop se ima en mesec naprej
 pisnena ali odmena pri katem odložitve
 sku rognariti. Kdor po Društvo opom,
 ni ne plača, se ima iz Društva izbrisati;
 ter mora plačati zastati dolg. Ako Društvo
 venik umoje, ali se iz krov ali skalic
 preseli, knjige s tem njegove pravice i
 stli.

3. 3. Na obkroževanje Društvenega plemenja
 vali vsaj polovica nazadik Društvenik
 udov v glavnem občnem zboru za eno leto
 s absolutistično večino glasov predsednika,
 Društvenega in pet odložitve, izmed kojih
 si zbor izvoli 2 večino glasov podpredse
 nika in tajnika.

3. 4. Predsednik in ako on ne bi mogel, na njegovo
 mesto podpredsednik ravná po pravilih
 Društva, sklicuje občne zbor in odloži

seje; vidi razprave, podpisuje vsa Družbena pisma in
zapiski, in zastopa Društvo na zborih.

§ 10. Klagajnik, kateri je tudi sodnik, prejema vse
Zobake, izplačuje pa vikarid, podpisanih od pri-
sednika in tajnika, ter je odgovoren za Društvo
vsega pismenja. Neke hi mesec ima pred
ločiti srbom račun z vsemi Družbi, kje pa
ima pregledati in po skatovinah popraviti.
Običnemu zboru ima predlagati račun od pre-
teklega leta.

§ 11. Vsa občevanja opravila so brezplačna.

§ 12. Za nepravilno občevanje sklepa mora vsaj 5 so-
darnikov nazočih biti, ki z večino glasov sklepaj.
Kaj načel opravila odločuje predsednik s taj-
nikom vred, ter ima odločilo in razloge s strani
občevani sji predložiti.

§ 13. Občni zbor, koji je pri polovici nazočih Društvenih
glasov neveljavna, se ima sklicati vsakega mesca
Decembra, da Družbena pravila praktičnega leta
odbi in novi sprejmejo s zbor po § 8. toli.
Kaj pa se ima na vsi 5 sodnikov ali
10 Društvenikov v 14 dneh po izvoljenj vsi skle-
pati izredni občni zbor. Tega izvanrednega
sklicanja običnega zbora pa se morajo vsaki
predsednikun pismeno nagnariti.

§ 14. Obšljica pravila mora premeniti vsaki občni
zbor, vendar le, če sta dve tretjini nazočih
za premenilo.

§ 15. Ako hi Društvo nehalo, odločuje občni zbor
z dvemi tretjinama glasov nazočih udariti
Društvenem imetku.

§ 16. Ako hi se koji Društvenik nedostojno
obnašal, ga zbor lahko iz Društva izključi.

S. 17. Ako nastane kak' pripis iz društvenoga
razmera, to izvolite pripisati svako
osoba onoga Društva, ka razsejavalca.
Tako razsejavalac je predsednik Društva.
To trije razsejavalci konice razsejaj u
opisima. Njihov razsejaj se ima svak
Društvo, podnosi.

W. Kirch, dne 18. novembra 1880.

Jan. P. P. P.

Jan. P. P. P.

46

46

46

46

Prostovoljno gasilno društvo
v Žiréh.

VABILO

k

SLAVNOSTI

blagoslovljenja društ. zastave

v Žiréh

v nedeljo dne 3. maja 1903.

VSPORED:

1. Sprejem društev in gostov ob 1. uri popoldne pri „Petronu“.
2. Ob 2. uri nastop društev ter odhod k cerkvi, kjer je blagoslovljenje zastave.
3. Ob 3. uri odhod na veselico k J. Kavčiču (Petronu), kjer je a) govor; b) petje, poje pevsko društvo „Sora“; c) šaljiva loterija; d) prosta zabava.

Ustopnina k veselici 30 vln.

Ker je žisti dohodek namenjen za napravo potrebnega gasilnega orodja, se preplačila hvaležno sprejemajo.

Odbor.

Tiskal K. Šeber v Postojal.

Vabilo Prostovoljnega gasilskega društva v Žiréh k blagoslovitvi društvene zastave, kjer je pod točko 3.b) navedeno petje

Iz Bralnega društva v Žireh, ki v program ni vključevalo **petja**, se je razvilo po osemnajstih letih **Pevsko društvo Sora** (1898). Edini dokaz, da je tudi pevski zbor tega društva obstajal, je *Vabilo* k razvitju zastave dne 3. maja 1903.

Zbor je ustanovil in vodil kmalu po prihodu v Žiri (avgusta leta 1901) kaplan Jože Lavrič. Nastopil je tudi v kulturnem programu ob priliki razvitja društvenega prapora Prostovoljnega gasilskega društva Žiri 3. maja 1903. Zbor je obstajal vse do odhoda Jožefa Lavriča iz Žirov, verjetno do konca februarja 1905.

V neki uradni listini se pevsko društvo imenuje tudi Glasbena matica;² slednja pa je verjetno le besedna soznačnica za Pevsko društvo Sora, ker sta se nanjo vezala pihalni in tamburaški orkester. Društvo je posedovalo tudi harmonij. Glasbila za oba orkestra in harmonij so pridobili z ljudsko nabirko. Laičnega pevskega zbora pa jim, kot vse kaže, v Žireh ni uspelo več oživiti.

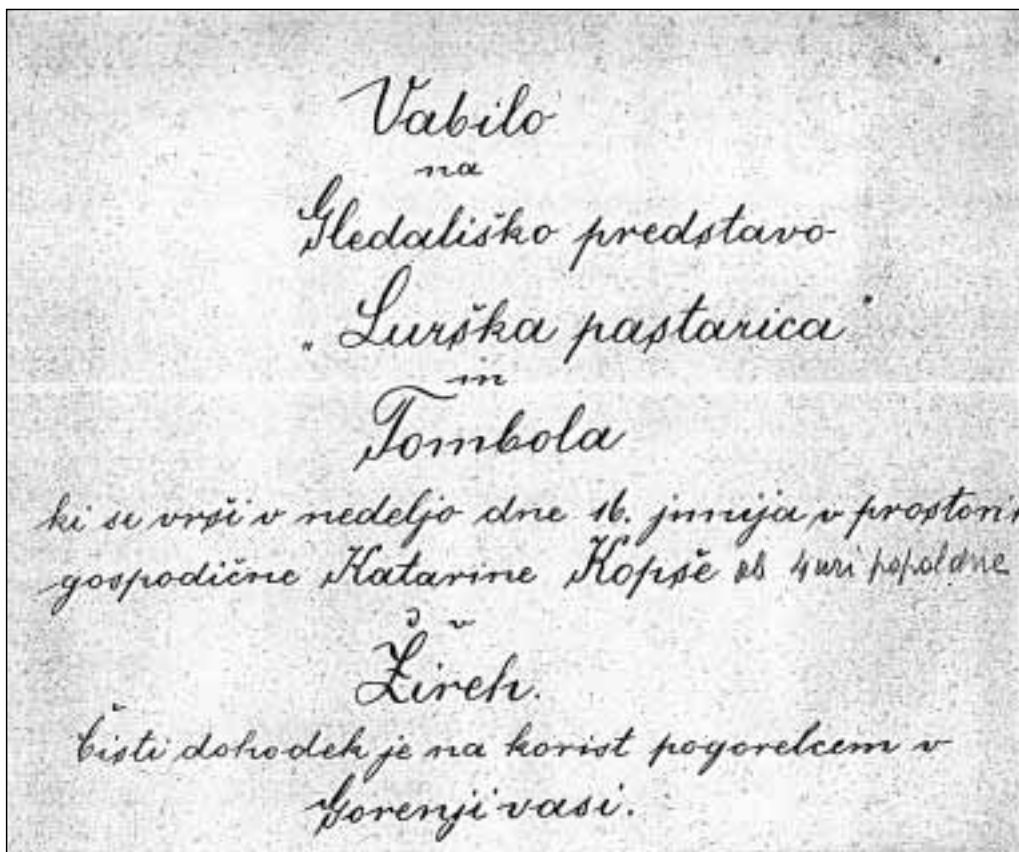
Igra o lurškem čudežu – prva gledališka predstava v Žireh

Leta 1899 je bila ob prvem obisku škofa dr. Antona B. Jegliča ustanovljena Dekliška Marijina družba. Med prvimi manifestacijami te družbe je bila uprizoritev igrokaza *Lurška pastirica*. Glede na kakovost ji ne bi kazalo poklanjati posebne pozornosti; ker gre za prvo gledališko igro v Žireh, povejmo kaj več kot zgolj to, da je igra pač bila.

Po prvem viru 20., po drugem pa 22. maja 1901 ob 14. uri popoldne je pogorela Gorenja vas. Zgorelo je 26 stanovanjskih hiš in 18 gospodarskih poslopij.³ Z igro so najprej hoteli proslaviti drugo obletnico ustanovitve Marijine družbe, ker pa je prišlo do požara v Gorenji vasi, so pohiteli in **16. junija 1901 ob 16. uri** se je v (gostinskih) prostorih Katarine Kopše v Žireh zgodila prva gledališka predstava, katere čisti dohodek naj bi bil šel v korist gorenjevaškim pogorelcem. V tem »igrokazu v petih dejanjih« so nastopale samo predstavnice ženskega spola, kar nam pove, da v bralnem društvu igre, ki bi predstavljale oba spola, tedaj niso bile dobrodošle. Verjetno zato dotlej v Žireh niso nobene uprizorili. Kako so bile zasedene vloge, ne vemo. Glavno vlogo lurške pastirice ali Bernardko iz Lurda pa je zaigrala najverjetneje prav Katarina Kopše, hči Marjane Kopše, krčmarice v Žireh.

Zastavlja se tudi vprašanje, kako so lahko delo s tako številčno igralsko zasedbo naštudirali v dobrih treh tednih. Odgovor: igra prvotno ni bila namenjena pogorelcem, temveč proslavi in širjenju mita o Bernardki in lurškem čudežu. Požar v Gorenji vasi pa je poleg versko-kulturnih razlogov dodal še dobrodelni namen. Da bi bil dohodek kar največji, so ob igri priredili še tombolo. Če bi igro morali prepisovati za posamezne vloge, bi dela ne mogli uprizoriti v času med 22. majem in 16. junijem. Zato so knjižice naročili pri Slovenski krščanskosocialni zvezi, in sicer dva paketa po pet izvodov in zato znižani ceni 30 krajcarjev za izvod. Vstopnino so dobili posredno s ceno tombolskih tablic. O tem, kakšna je bila udeležba na tej prireditvi, pa ne vemo nič. Ljudski glas pravi, »da so bile igre tudi v gostilni Pri Kopšetu«. In res so bile. In *Lurška pastirica* je bila sploh prva igra v Žireh. Kritičnih odmevov na to prvo odrsko uprizoritev ni, saj so na to igro domala vsi pozabili oz. je nikjer in nikdar niso omenjali. Edini verodostojni dokaz o uprizoritvi te igre je originalno rokopisno šapirografirano *Vabilo na gledališko predstavo in tombolo*.

Najstarejše, edino ohranjeno vabilo na prvo gledališko predstavo *Lurške pastirice* v Žireh

Prireditelj in gledalcev avtor *Lurške pastirice*, kot kaže, prav nič ni zanimal. V I. snopiču Zbirke ljudskih iger kot pisca navajajo R. Weissenhoferja, ki ga je poslovenil L. S. V vabilu avtor in prevajalec nista navedena. Kaj je ljudi bolj pritegnilo, lurški čudeži ali tombola, lahko le ugibamo.

Lurška pastirica je igrokaz o deklici Bernardki, ki se ji je na čudežen način prikazovala Devica Marija in ki je pri Mariji izprosila, da je ozdravela slepa deklica Otilija, hči hudobne goriške grofice Eleonore. Ker v igrokazu nastopa 29 mladenk in še šest belo oblečenih deklic, so za ta »igrokaz« morali mobilizirati polovico žirovske Marijine družbe. Igro so takrat uprizarjali po vseh slovenskih deželah. Slovenska krščanskosocialna zveza je razgibala slovensko podeželje tudi v amatersko-kulturnem smislu. Za potrebe te kulturne akcije je zveza začela izdajati ZBIRKO LJUDSKIH IGER. V prvem snopiču sta poleg *Lurške pastirice* izšli leta 1900 še Janeza Ev. Kreka burka *Pravica se je izkazala* in šaloigra *Zamujeni vlak*.

Zbirka je služila zadostitvi amatersko-kulturnih potreb in razmahu diletantizma na Slovenskem. Kakovost natisnjenih iger je nizka, izbor avtorjev je slab in prevodi so zelo površni.

Lurška pastirica je bila ideološki šlager proti prihajajoči socialdemokraciji, ki se je prav tedaj širila po Evropi in tudi na Slovenskem. V ideoloških spopadih pa je umetniška vrednost zanemarljiva. To seveda velja za domala vso dramsko produkcijo, namenjeno ljudskim odrom. Vse kulturno delo je bilo v službi stranke in njene ideologije.⁴

Naslovnica Zbirke ljudskih iger

Lurška pastirica.

Igrokaz v petih dejanjih.
Nemški spisatelj dr. Robert Weizsaecker. — Pustov, L. S.

Osebe:

Bernardka, pastirica. Lojza, njena mati. Eleonora, grobnja. Ottilija njena hčera. Zedja njena hčera. Mina, donatale učiteljica. Rozika hišni pri grobnji. Nežka Barba, grajkova oskrbnica žena. Metka njena hčera. Ivanka stara 20—22 let. Lelka Jera, sosedka.	Županja iz Lurda. Reska Anica mala deklica iz Mitka Lurda. Tančka Matka Lenka Bela gospa. Šest anđeljev. Anđel varuh. Devica z nastavom. Belo obložena deklica in žena iz Lurda.
--	--

Dejanje se vrši deloma v Lurdu, deloma v nekem
gradu na Gorickem.

Osebe iz igrokaza *Lurška pastirica*

V prvem poldesetletju 20. stoletja druge dramske dejavnosti v Žireh ni zaslediti. Pevsko društvo Sora v Žireh (1898) ima sicer v programskih načelih poleg gojenja »pesmi slovanskih narodov« tudi »uprizorjanje iger«, Bralno društvo na Dobračevi (1900–1901) pa med drugim tudi »prirejanje slovenskih dramatičnih predstav«.

Kdo je bil prinašalec partitur

Nepojasnjeno je bilo doslej vprašanje, kdo, kdaj in od kod je prinesel v Žiri rokopisno prepisane vloge (partiture) naslednjih del: *Tat v mlinu*, *Zmešnjava čez zmešnjavo*, *Slep ni lep* in *Lumpacij vagabund*. Partiture (prepise posameznih vlog) je posedoval pokojni Žirovec Silvo Ovsenk – Tinetov (1919–1991). Po njegovih izjavah pa je bilo pri njih doma še več takih prepisov. Prepričan je bil, da so ta dela igrali v Bralnem društvu Žiri. Dokazov za to ni. Omenjana dela pa so igrali v Deželnem gledališču v Ljubljani, Vilharjevo igro *Slep ni lep* pa Južni Sokol v ljubljanski čitalnici (1866).⁵ Več kot možno je, da bi jih bil prinesel v Žiri Franc Schmidt (Ljubljana, 1849 – Žiri, 1893), nekdanji igravec Dramatičnega društva, ki je potem, ko je deželni zbor slovenskim dramskim predstavam odtegnil finančno dotacijo, gledališče moral zapustiti in se je kot učitelj podal službovat v Črni Vrh nad Idrijo, se poročil z Žirovko, prišel leta 1884 učiti v Žiri, kjer je leta 1893 za jetiko umrl.⁶ O njegovem kulturnem udejstvovanju v Žireh zunaj šole ni nobene sledu. Bržčas zato, ker je bil že bolan.

Prepise svojih vlog pa je bodisi on (ali po smrti njegova žena) izročil Bralnemu društvu v Žireh. (Njegovo delo bi zaslužilo globljo in širšo oceno.)

Škoda je, da se te Schmidtove partiture niso ohranile. Ena od najdenih, *Tat v mlinu*, je bila verjetno iz leta 1848, ko so delo prvič uprizorili v Ljubljani.

Štěpánkovo burko *Tat v mlinu* so po letu 1848 igrali v treh slovenskih mestih, med drugim 13. oktobra 1850 tudi v Idriji, kot prvo predstavo v slovenskem jeziku.⁷

Gledališko življenje v Idriji je bilo med letoma 1869 in 1880 kot slovensko popolnoma izrinjeno in je šele po vrnitvi Vinka Lapajnete z Dunaja, kjer je obiskoval »dramatično šolo«, spet oživel. Vinko Lapajne je leta 1889 ustanovil v Idriji Dramatično društvo – drugo na Slovenskem.⁸

Raupachova romantična strašljivka

Druga dramska uprizoritev, ki je sledila *Lurški pastirici*, se je zgodila na svečnico, 2. februarja 1906. Tedaj so zaigrali tragedijo Ernsta Raupacha (1784–1852) *Mlinar in njegova hči*. Prvo tragedijo, zaigrano v slovenskem jeziku v Deželnem gledališču v Ljubljani, je prevedel France Malavašič že leta 1850 in jo oddal Gledališkemu odboru. Prvič je bila uprizorjena 1. novembra 1870 v Ljubljani in po 36 letih je prišla tudi v Žiri. Uprizorili so jo na sedežu Bralnega društva v Žireh Pri Tinetu. Nesporna priča tega dogodka je **ohranjeno najstarejše tiskano vabilo na žaloigro v petih dejanjih, Mlinar in njegova hči, veselico s tombolo in šaljivo pošto**. Vabilo na (predpustno) veselico je nadrejeno hkratnemu vabilu na gledališko prireditvev. Dohodek od prireditve so namenili nabavi gasilnega orodja. O tej uprizoritvi vemo zanesljivo le to, da je naslovno vlogo vaškega mogotca in skopuha igral Tine Oblak kot mlinar Krištof Črnot in da je vlogo hčere Marice

Začetek —————
točno ob 7. uri zvečer.

VABILO
na
VESELICO
katero priredi
gasilno društvo
v Žiréh
na Svečnico, 2. svečana 1905
v prostorih g. Valentina OBLAK-a v Žiréh.

Vstopnina: sedež 1 K, stojišče 30 vin.
*Ker je čisti dohodek namenjen za napravo gasilnega
orodja, se preplačila hvaležno sprejemajo.*

Odbor.

VSPORED:

1. Govor.
2. „MLINAR IN NJEGOVA HČI“.
Žaloigra v petih dejanjih.
3. Tombola.
4. Šaljiva pošta.
5. Prosta zabava.

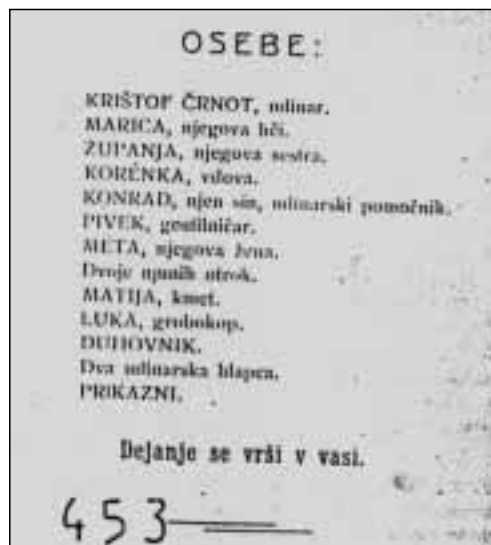

Z. Šebor nast., Prebija, 300-02

Vabilo na Raupachovo igro

Naslovnica Raupachove igre

Nastopajoče osebe v Raupachovi žaloigri

igrala hči Tineta Oblaka, Marija Oblak, pozneje poročena Ovsenk, da je bil njen od očeta Črnota nesprejeti fant Konrad žirovski kaplan Lovrenc Lah, ki je bil hkrati tudi igrski vodja. Vlogo duhovnika pa je igral kar žirovski župnik Jože Vidmar, prvi sopredlagatelj pravil Bralnega društva v Žireh iz novembra 1880. Preostale vloge so igrali bližnji Tinetovi sosede in sosede: Grogovka in Groga, Lenger in Lengerica in še nekateri drugi vaščani.⁹

V žaloigri v petih dejanjih je osem moških vlog in štiri ženske, poleg dveh otrok in nekaj nemih prikazni. Igra se odvija na šestih prizoriščih: v treh različnih kmečkih sobah, v gostilni, na mlinarjevem vrtu ter na pokopališču ob cerkvi.

Ovdoveli mlinar Krištof Črnot svoji enaindvajsetletni hčerki Marici ne dovoli v zakon z revnim mlinarjevim pomočnikom Konradom, sinom vdove Korenke. Rad bi jo poročil z bogatim Matijo. Konrad tudi po enoletni odsotnosti Marice ne more preboleti, čeprav se mu ponuja ženitev z bogato in ovdovelo tridesetletno mlinarico. Črnota ne prepriča o primernosti poroke niti njegova sestra – županja. Marica ve, da je dolžna spoštovati očetovo voljo. Konrad tava naokrog in se tolaži s piskanjem na svojo piščal ... Oče grozi, da bo morala Marica k nevšečnim sorodnikom v mesto. Dogajanje se zaostri, ko po pripovedi grobarja Luka oče spozna, da se mu napoveduje smrt. Opiti Konrad v prividu na božično noč o polnoči v sprevodu duhov na pokopališču pred razsvetljeno cerkvijo zagleda mlinarja in njegovo hčer, kar naj bi po ljudski vraži pomenilo, da bosta v naslednjem letu umrla. Smrt Črnotu napoveduje skovikanje sove, Marici pa kukavica, ki ji je zakukala le enkrat ...

Skopušni nadušljivi oče tudi po smrti ne privošči svojega bogastva nikomur, zato hoče na svojem vrtu zakopati vreči denarja. Konrad mu želi, umirajočemu, pomagati, a mu Črnot v naročju umre. Marica, prepričana, da je Konrad očetov sovražnik in krivec njegove smrti, tudi sama začne hirati. Pred smrtjo se s Konradom spravi in umre.

Delo bi na kratko lahko označil kot tragični konflikt med moralno zapovedjo, da je treba spoštovati očeta, in ljubeznijo do izbranca, s katerim oče ni pripravljen deliti svojega bogastva. Delo izraža skrajno konservativne poglede na življenje, ki

naj bi bili v veljavi na vasi ob koncu 18. stoletja, hkrati pa so jih kot opozorilo in grajo skopuštvu ponujali gledalcem.

Igra je bila uprizorjena v zgornjih prostorih gostilne Pri Tinetu, medtem ko so se v spodnjih prostorih zadrževali tisti gostje, ki jim igre ni bilo mar. Verjetno so prav to delo ob siceršnji popularnosti zaigrali tudi zato, ker je bilo delo glede na število oseb, nastopajočih v posameznih prizorih, uprizorljivo.

Pri tej igri so že uporabljali zastor, ki ga je leta 1902 naslikal Slikarjev Janez – Janez Fortuna.

V času med letoma 1902 in 1906 je bila verjetno uprizorjena še kaka igrlica ali beseda, kot so po čitalniški tradiciji imenovali take prireditve. Zakaj bi sicer leta 1902 že imeli zastor? Toda o tem ni nobenega zanesljivega dokaza.

Žirovsko bralno društvo je morda z delom *Mlinar in njegova hči* povzročilo tekmovalnost med Dobračevo in Žirmi in tako se je pomladi 1906 zgodila **prva igra domačega avtorja**.

Bralno društvo na Dobračevi

Društvo je bilo na »osnovnem zboru« ustanovljeno 28. decembra 1900, društvena pravila pa so bila potrjena od Deželnega odbora in sprejeta na občnem zboru v nedeljo, 3. februarja 1901. (Iz priložene listine je razvidno, kdo je sestavljal organe društva in pa dejstvo, da je le-to posedovalo ovalni žig z besedilom »*Bralno društvo na Dobračevi*«, ki ga Pevska družina kot oblika dela v društvu ni mogla imeti, ker naj bi ne imela od deželne vlade potrjenih pravil.)

Pevska družina na Dobračevi je svoje nastope prijavljala pri okrajnem glavarstvu v Logatcu. Ustanovljena pa naj bi bila v gostilni Pri Županu 2. februarja leta 1902. Za predsednika zbora so izvolili Jurija Kavčiča – Kolerjevega. Za vodjo zbora so pridobili užitninskega uradnika Franca Kvasa – Slavka. V Žiri naj bi bil prišel iz Novega mesta. Ta dacar je bil po označbi Tineta Poljanška »blagodušen narodnjak«. ¹⁰ Najprej je učil petja dobračevske fante, nato pa še dekleta in s tem požlahtnil prejšnje, zgolj ljudsko vaško fantovsko petje. Koledar Mohorjeve družbe za leto 1903 ga še navaja med žirovskimi naročniki knjig, naslednje leto, leta 1904, pa ga ni več med naročniki, kar pomeni, da se že jeseni 1903 ni več naročil na zbirko, ker je ob novem letu odšel iz Žirov.

Zbor je začel kot moški zbor pri Josipu Žaklju, čevljarskem mojstru na Dobračevi in predsedniku bralnega društva. Fantje so peli v »gorenji hiši« tedaj nove enonadstropne stavbe, ki je zdaj ni več. Posluževali so se Slovenske Pesmarice I. iz leta 1896 in Slovenske Pesmarice II. iz leta 1900. Razpored pesmi v teh dveh knjigah nam pove, da so najprej izbirali pesmi za moški zbor, ko je teh zmanjkalo ali predvsem zato, ker so trije tenoristi odšli v Ameriko, pa so pridobili dekleta, da so se jim pridružila. Zdaj so lahko realizirali skladbe za ženske in mešane zборе. Zbor je štel poleti leta 1902 dvajset pevcev, trinajst fantov in sedem deklet. Ko so se zboru pridružila dekleta, so bile vaje pri Krošlu na Dobračevi, prav tako v »gorenji hiši«, pozneje, v času, ko je zbor vodil Maks Trpin, pa so vadili pri Trpinu na Dobračevi. Pri vodenju zbora je v času bratove odsotnosti sodelovala, pozneje pa ga, dokler se ni leta 1910 poročila, tudi vodila Francka Trpinova.

Pevsko društvo Dobračeva je ob odhodu pevovodje Franca Kvasa – Slavka odkupilo njegov harmonij. ¹¹

1042

17/3

Pravila
bralnega društva na
Dobračevi.

§. 1.

Namen društva je gojiti občarbo in omike med
školotom & branjem časopisov in knjig v kolikor
si jih društvo omike, prispejati s lovecneke društva,
tine predstavice, veselic, in leti in zabave vesice.

§. 2.

Potrebni stroški za narobe knjig in časopisov, ta ca
društveno upravo, se poplačajo iz rednih doneskov
udov bralnega društva, kijsi avtorji slovo obini
zbor; dalje je prispevkov od veselic in predstavice,
doneskov podpornih udov ter drugih daril.

§. 3.

Sedež bralnega društva je v naši Dobračevi.

§. 4.

Bralno društvo obetaji se a) rednih b) in podpornih
udov.

Redni ud je lahko vsak znajajnu slovoj, ki se
zglavi pri enem odborniku da vsprejem, ter ne
biva v kraju nad 9 urav oddaljenem ali izven
domače obine, ter se zavice slovoine meseine
zneske plačevati, ter svoj istoty redov ustov eno
ali primeno odbornu narneniti.

Podporni ud je lahko vsakdo, kdor plača 2 K na
leto. —

Vsak redni ud ima pravico izogise prebirati, ter
se poplačevati društvene knjiznice. —

§ 8.

Občorina, vsak mesec redno, sijo, če potreba, sklicu
predsednik lahko izovanredno, sijo. Občni zbor pa, ki
ga, sklic predsednik ali njega, namestnik, razpusti:

- a) vsako leto za vsakega občana,
- b) vsako leto za sklep o položenu letnih računih,
- c) ako se tiče spremembe pravil ali o razpustu društva
- d) o društvenih varnih zadevah, ali če zahteva, pristojni
nalogi občini zbor.

K občnemu zboru se morajo vsi, vsi, vsaj 8 dni prej
povabiti, ta se jim mora, obrednem, dnevni, red
naučaviti. Občni zbor je sklicen, če je navzoča
vsaj 4 tina volj, nalogi in če je nadpolovina učina
glasov, ^{na sklope} ~~na sklope~~ Poselni svetci, se morajo občoru
vsaj 24 ur pred, ob, zborom, naučaviti.

§ 9.

Za pregledovanje računov, vsi, občini, zbor, po, dva
revizorja, na leto.

§ 10.

Ako se društvo neha, sklope, občini, zbor, in kako
vrsto se ima, društveno, smetje, povabiti. Društvo
neha - razun, ablastne, razpusti, to, ako, jest, ga
toliko, članov, da, jih, ne, ostane, nad 10.

Dobračeva zšt. III. 1900.

Koparje
tajnik

Blazij

odbornik

Za omoralni odbor:
Jakov Žek
pridruženik

Jakov Žek

odbornik

Jovanek Joz
Blagojnik

Podpisniki
Ustanovnega zbora
Bralnega društva
na Dobračevi z dne
28. 12. 1900

Slavno s. h. obrajne glavarstvo.

Tukajšnje bralno društvo seje pri običnem zboru dne 3/2. 1901.
ustanovilo, in izvoljeno imaje tole načelstvo:

1. Josif Kakej, župnarski mojster in posvetnik na Dobračevi št. 59
je predsednik;
2. Franj Trimec, mizarški mojster in posvetnik v Novi. Vasí št. 29,
je predvodnikot namestnik;
3. Janec Kopač, čevfar v Stari. vasi št. 26 je društveni tajnik;
4. Janec Jerš, posvetnik na Dobračevi št. 3 je društveni blagajnik,
odbojniki so: Matija Polony, posvetnik v Stari. vasi št. 15,
Franj Blacij, posvetnik na Dobračevi št. 9, Jakob B. umnik,
posvetnik na Dobračevi št. 16 in Jakob Poljanec posvetnik na
Selu št. 24.

Previdovalcem računov sta izvoljena Anton Kopač posvetnik
in Kupan v Novi. vasi št. 3 in Franj Kavčij, posvetnik
v Kriču št. 44.

Društvo proti omujanju brata namestvala predvodnik
Josif Kakej, ali pa njegov namestnik Franj Trimec.
Tose postarne nagnanja.

Dobračeva dne 4. maja 1901.

Franj Kopač
tajnik.

Josif Kakej
Predvodnik

Pevski zbor Dobračeva, poleti 1902;

v 3. vrsti zgoraj, od leve proti desni: Valentin Primožič – Urhovcov Tine, Ivan iz Otaleža, Bartelov Luka iz Koprivnika, Jakob Burnik, Jurij Kavčič – Kolerjev Jur, Janez Jež – Tomincov, Mlinarjev Matevž iz Rakulka;

v 2. vrsti: Franc Kavčič – Tinčnov, Nace Jež – Tomincov, Ivan Erznožnik – Krošlov Anže, pevovodja Franc Kvas – Slavko (v roki pestuje Slovensko pesmarico, 1896, če je I. del, sicer pa Slovensko pesmarico II. del iz leta 1900), Jože Mrovlje – Ašrnk, Maks Trpin – Trpinov, Cene Eržen – Gantarjev;

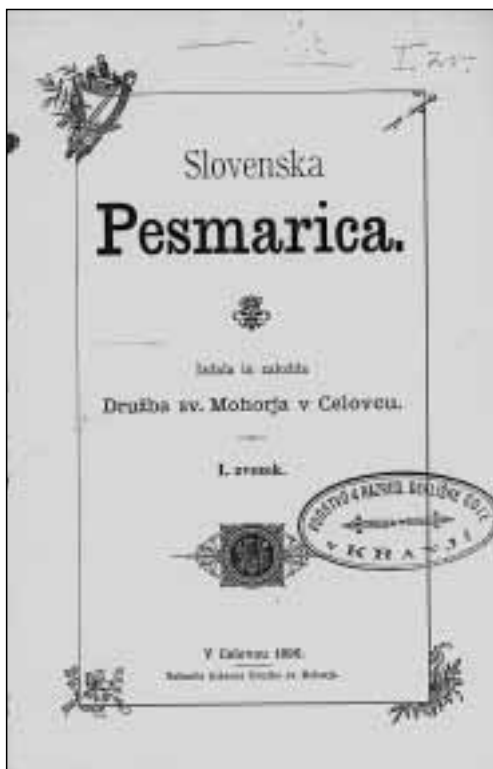
v 1. vrsti: Frančiška Blažič – Štrikarjeva, Ana Erznožnik – Krošlova, Marija Mlinar – Lomarjeva, Ivana Gantar – Lipetova, Ovsenk – Kafurjeva, Kolerjeva in Francka Trpinova.

Zbor je nastopal doma na Dobračevi, v Žireh in Ledinah. Prepeval je po gostilnah, na svatbah in v cerkvi. Gostoval je tudi v Idriji in nastopal z drugimi zbori pod vodstvom skladatelja Zorka Prelovca.

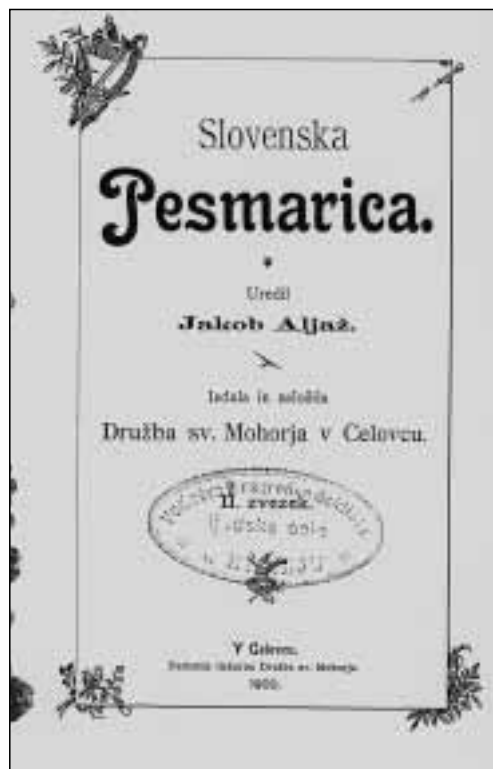
Pevsko društvo je prenehalo delovati v začetku leta 1910, Bralno društvo na Dobračevi pa se je vsebinsko preoblikovalo v Delavsko (izobraževalno) društvo in je delovalo le do leta 1914.

Večina članov se je po prenehanju dela zbora včlanila v novonastali društvi: Sokol in Slovensko katoliško izobraževalno društvo.

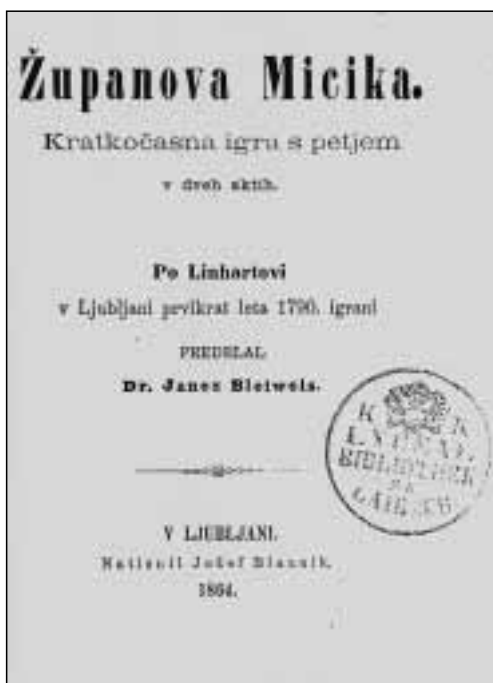
Pobuda za nastanek bralnega društva je zagotovo prišla iz narodnjaško-obrtniških krogov. Za formiranje pevskega zbora pa so bili zainteresirani vsi trije takrat nastajajoči politični tabori. Starši nekaterih mladostnikov – pevcev so si želeli, da bi zbor pel na Dobračevi v cerkvi, spet drugi so hoteli društvo podrediti liberalno-sokolskemu interesu, kar priča tudi nastop zbora v gostilni Pri Katri, kjer je tedaj gostoval v zgornjih prostorih žirovski Sokol, tretji pa bi ga hoteli speljati v socialdemokratske vode.

Naslovnica Slovenske Pesmarice iz leta 1896

Naslovnica Slovenske Pesmarice iz leta 1900

Naslovnica Bleiweisove priredbe Županove Micike

Županova Micka

Ivan Potočnik v svojih zapiskih *Iz pripovedovanj*, objavljenih v 16. št. Žirovskega občasnika, pravi, da je prihod idrijskih sokolov na pogreb župana Antona Sedeja (22. junija 1900) dal »povod za začetek kulturnega delovanja. Ustanovil da se je nekakšen krožek, ki je začel prirejati igre enodejanke v zvezi z vesellicami po gostilnah.«¹²

V tem je le zrnce resnice. Res se je v tej dobi, **toda šele pozimi leta 1906**, ustanovil dramski krožek Bralnega društva Dobračeva iz članov pevskega zbora. Osebna imena in priimki, ki jih Potočnik navaja, ne sodijo v krog dobračevskega društva, temveč v Pododsek Sokolskega društva Idrija v Žireh,¹³ ta pa, kot izhaja iz Kronike Sokolskega društva v Žireh, nima v sezoni 1905/1906 nobenega izpričanega uprizorjenega gledališkega dela. Dramska sekcija Sokolskega društva se je namreč ustanovila šele po osamosvojitvi žirovskega Sokola, 15. avgusta 1907. Kronika Dramatičnega odseka Sokola v Žireh navaja, da je »faktično začel dramatični odsek poslovati v delu z letom 1908 v lastnem domu.«

Ivan Stenovec, učitelj, pisec Kronike Sokolskega društva v Žireh, sicer za leto 1906 trdi: »Pozno jesen in zimo smo spet zrabili z vprizarjanjem iger kot Čitalnica pri branjevki, Brat Sokol, Pri belem konjičku in Martin Smola. Čisti dobiček je bil namenjen za zgradbo doma in nabavo telovadnega orodja. Tako je govoril br. I. Kržišnik.«

Če soočimo te trditve z navedbami igranih del v Kroniki dramatičnega odseka žirovskega Sokola, sta bili deli Pri belem konjičku in Brat Sokol igrani šele v letu 1910, v kateri sezoni, in če sploh, naj bi igrali Čitalnico pri branjevki in Martina Smolo, pa ne ve nihče. Ali je mogoče, da bi ju igrali v sezoni 1906/07?

Zanimivo je, da Kronika dramatičnega odseka ob 20-letnici svojega obstoja navaja: »Dramatično delovanje se je pričelo v l 1907. po lokalih, kjer so se vprizarjale prve diletantske igre.« V zavesti kronista, učitelja Frana Bizjana, zatorej, razen Sokolovih igralcev ni bilo v Žireh v tem času nobenih drugih diletantskih igralskih skupin.

Zanesljivo pa vemo, da so **24. maja 1906 ob 16. uri** člani Bralnega društva na Dobračevi zaigrali v gostilni Pri Županu *Antona Tomaža Linhartova Županovo Micko*, predelano od dr. Janeza Bleiweisa v »kratkočasno igro s petjem«.

Bleiweis je res dal igri nekaj aktualnih poudarkov, saj župan Jaka Zanetovec govori v prvem prizoru o železni cesti (ki je v Linhartovih časih na Kranjskem še ni bilo!) in »lukamatiji«, ki vozi ljudi iz kraja v kraj, ter brzojavu, o katerem pravi, da »ne vem že kakšno tēle po dratu nosi sem ter tje pisma kakor blisk«. S takimi posegi je skušal »zastarelo igro« približati sodobnikom. V resnici pa je narurni duh Linhartove komedije oropal življenjske pristnosti. Iz Linhartove komedije je nastala burka s petjem.¹⁴ Dobračevci so jo igrali tem lažje, ker so bili kot igralci tudi pevci. Članica pevskega zbora ni bila le »Micka, hči župana«, Francka Žakelj – Fricova, ki na dan uprizoritve še ni bila Krošlna (kot poroča Ivan Potočnik), ker še ni bila poročena. Igrali so jo v veseličnem prostoru gostilne Pri Županu na Dobračevi v zgornjem nadstropju.

Županovo Micko, svoje priredbe in predelave (predvsem čeških) iger je Bleiweis izdal v zbirki *Slovenske gledališčne igre I.–VI. (1864–1865)*.

Komedija v dveh aktih ima dve prizorišči: pri vodnjaku pred županovo hišo in v njej.

Micko, županovo hčer, osvaja pošteni, a malce nerodni Anže, a ga izpodriva s svojim večjim pihanjem na Mickino dušo Tulpenheim. Ta je nezvest petični zaročenki – vdovi Podgorski (po Linhartu: Šternfeldovki). Micki podarjeni prstan (tega je Tulpenheimu podarila Podgorska) razkrije njegovo podlost. A ujame se v zanko, ki jo njemu, Monkofu in Glažku nastavi grofica Podgorska. Micka spozna svojo zmoto in poročila se bo, tudi v očetovo veselje, z Anžetom. Tulpenheim pa ju bo moral celo obdariti.

Idrijsko dramatično društvo je Županovo Micko uprizorilo leta 1900 in 1902.¹⁵ Kdo je bil spiritus agens te igre v Žireh, ni čisto gotovo. Morda bi utegnil biti Maks Trpin, ker se je vrnil iz dveletne orglarske šole v Ljubljani (1903–1905). Hkrati pa so se prav to leto v slovenskem tisku posvečali 150. obletnici rojstva Antona Tomaža Linharta (1756–1795).

Glede na to, da se je pevskih vaj v Žireh večkrat udeleževal in zbor tudi vodil skladatelj in pevovodja Zorko Prelovec, bi s precejšnjo gotovostjo lahko trdili, da jim je igro ob 25. obletnici požara na Dobračevi nasvetoval prav on in jim partiture iz idrijskega Dramatičnega društva tudi posredoval.

Da pa so igrali po Bleiweisovi predlogi, se ni čuditi. To so počeli tudi v vseh poklicnih gledališčih vse do leta 1940, ko so delo uprizorili v slovenskem Narodnem gledališču v režiji Bratka Krefta.¹⁶

Glavno vlogo Micike je igrala Francka Žakelj – Fricova Franče, Anžeta Ivan Erznožnik – Krošlov Anže, vdovca, sicer pa župana, je možato zaigral Maks Trpin, goljufa in zapeljivca Süssheima Tine Primožič – Urhovcov, prevarano grofico Podgorsko pa je predstavila Francka Trpinova. Windberga je igral Jurij Kavčič – Kolerjev, Glažka, ki je bil pri občinstvu najlepše sprejet, pa Cene Eržen – Gantarjev. Skušnje ali vaje za Županovo Micko so bile pri Krošlu in pri Gantarju.¹⁷

Na sceno so postavili silhueto hišnega nadstreška in vodnjaka, okna v dvorani so zagrnili, svečavo pa zagotovili z več močnimi karbidovkami. Sceno je izdelal mizar Vinko, ki je »gostoval« pri Hlipčarjevih. Kostumerk je bilo več. Micko in Anžeta sta »uštimali« na domu sestri in bodoči svakinji. Oba sta bila v narodnih nošah – Micka s pečo in kitami, Anže s klobukom in škornci ter značilnim fantovskim jopičem, meščana sta bila v frakih, Podgorska pa je bila gosposko opravljena mestna gospa, zastrta s pajčolanom.

Prireditev so napovedali s štirimi ročno izdelanimi plakati. Začela in končala pa se je v slogu čitalniških *besed* s pevskim uvodom in koncem. (Starožirovci so Dobračevcem plakat z vabilom na igro strgali z lesenih vrat, ki so vodile v župnijsko dvorišče, kar so jim Dobračevci hudo zamerili.)

Županova Micka je nekakšen mejnik v žirovskem ljubiteljskem kulturnem utripu. Dobračevska pevska in igralska družina je nastala v srečnih okoliščinah, ko še ni bilo političnih strank oz. so nastajali še le njihovi zametki. Dokler ni bilo strank, se je vaška mladina družila med seboj, nastajajoče stranke pa so razdvojile celo družine, kaj šele vasi.

»Delitev duhov« je k nam zares prišla še le z državnoborskimi majskimi volitvami leta 1907. Poslej je pevsko društvo začelo hirati in okrog leta 1909 oz. 1910 prenehalo delovati.

Z dramskimi uprizoritvami se je začelo predstavljati v letu 1907 osamosvojeno Sokolsko društvo Žiri, pozneje, v letu 1909, pa Slovensko katoliško izobraževalno društvo. Toda to je že nova zgodba.

- ¹ Tako mnenje je nastalo, ker se v Kroniki Osnovne šole Žiri Bralno društvo Žiri leta 1888 prvič omenja v zvezi s slavnostmi, prirejenimi v Žireh ob štiridesetletnici vladanja »presvitlega cesarja«.
- ² Janez Kavčič in Franc Peternel izjavljata v Zapisniku pri Županstvu v Žireh, dne 16. 2. 1910, naslednje: »Pevsko društvo ali Glasbena matica se je ustanovila iz bralnega društva v Žireh.« (Fotokopije rokopisa v lasti avtorja.)
- ³ Kronika Osnovne šole Gorenja vas navaja kot datum požara 20. maj 1901, na fotografiji gasilcev iz Gorenje vasi pa je kot datum požara naveden 22. maj 1901.
- ⁴ V letu žirovske uprizoritve *Lurške pastirice*, morda pa že leto prej, naj bi se po pričevanju Janeza Albrehta začeli zbirati delavci na prostoru današnje Strojarnje. Janez Albreht je imel verjetno v mislih prvomajski shod žirovskih delavcev leta 1901, zametek socialdemokratskega političnega delovanja.
- ⁵ A. Trstenjak, Slovensko gledališče, Ljubljana, 1892, str. 53.
- ⁶ Slovenski biografski leksikon, Ljubljana, 1967, str. 227.
- ⁷ A. Trstenjak, Slovensko gledališče, Ljubljana, 1892, str. 190.
- ⁸ Prav tam, str. 101.
- ⁹ Po pripovedovanju Marije Ovsenk – Tinetove (1886–1978), septembra 1953.
- ¹⁰ Ivan Potočnik, Iz pripovedovanj, v: Žirovski občasnik, št. 16., str. 69.
- ¹¹ Prav tam, str. 70.
- ¹² Prav tam, str. 68.
- ¹³ Prav tam. Ivan Potočnik piše: »Bili so: Kržišnik (Maslar) z ženo, Čelešnik, Poljanšek Jakob, Krošlna (Erznožnik), Veronika Bahačeva in še kdo.«
- ¹⁴ Dušan Moravec, Bleiweis in slovensko gledališče, v: Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 7, Bleiweisov zbornik, Slovenska matica, Ljubljana, 1983, str. 217.
- ¹⁵ Avtor se je o obeh datumih sam prepričal na sedežu Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Oddelku v Idriji.
- ¹⁶ Prav tam.
- ¹⁷ Po pričevanju Ceneta Eržena v zimskih počitnicah 1949/50.

RAPALSKA MEJA NA ŽIROVSKEM

Vlasta Pečelin

SVETA IN VEČNA MEJA, KI V RESNICI TO NI BILA

»Našo in sosedovo hišo sta ločili le majhna košenica in njiva. Na obronku te njive sva se s sosedovim sinom igrala vojno. Kopala sva jarke, kot sva si jih po pripovedovanju predstavljala. Pravkar se je končala 1. svetovna vojna, ki je vtisnila svoj pečat tudi otrokom, da so celo svoje igre prilagajali vojnemu vzdušju. Pri tej igri sva uporabljala 'vojaško opremo'; žlica nama je služila za lopato, menažka za samokolnico.

Najino skupno igro pa je nekega dne pretrgala višja sila ter naju tako skoraj za vedno ločila. Vsaj igrala se nisva skupaj nikdar več.

Sivega poznojesenskega dne je prispela večja skupina v sivozelene uniforme oblečenih vojakov. Na lesenih drogovih so nosili velike zvitke bodeče žice. S sosedovim sinom sva bila tako zatopljena v igro, da prišlekov niti opazila nisva, dokler niso začeli tik ob nama zabijati v zemljo železen drog ter nanj napenjati bodečo žico. Takrat ni bilo časa za razmišljanje. Zbežala sva vsak na svojo stran ter pusti-

Kaverna pod Sivko v
Mrzlem Vrhu / Foto:
Vlasta Pečelin

la na mestu vse najine igrače. Sosedov sin je bežal proti svojemu domu, ki je v tem trenutku ostal na jugoslovanski strani, jaz pa proti svojemu, ki je bil od tega časa v Italiji.» (Janez Jeram, Meja. Idrijski razgledi, 1965/4, str. 230–234)

Otroško igro je grobo prekinila italijanska okupacija primorskega ozemlja ob koncu 1. svetovne vojne, nato pa še novembra leta 1920 vzpostavljena t. i. rapalska meja med Kraljevino Jugoslavijo in Kraljevino Italijo. Meja je za skoraj tri desetletja ločila tisoče Slovencev od njihove matične države, ki je šele nastajala. Obmejno prebivalstvo se je moralo soočiti z nastalo prepreko, ki je posegla v njihovo vsakdanje življenje. Sosed je bil ločen od soseda, prijatelj od prijatelja, sorodnik od sorodnika. V obmejne vasi so prišli tujci – italijanski obmejni uradniki in vojaki ter graničarji z jugoslovanskega juga. Ob novi meji so nastajale številne utrdbe, ki naj bi varovale mejo in zaledje. Trdoživo prebivalstvo se ni vdalo in je ves čas kljubovalo tujemu vsiljivcu. Ena od glavnih dejavnosti je postalo tihotapstvo, ki je revnemu prebivalstvu omogočalo dodatni zaslužek. Nemška okupacija ob začetku 2. svetovne vojne je razmere še poslabšala. Toda tudi ta »neprehodna« meja ni več zdržala. Leta 1943, po razpadu Italije, meja v teh krajih praktično ni več obstajala. Tudi Žiri so zaradi svoje geografske lege nenadoma postale pomemben kraj ob novi državni meji. Pričujoči zapis opisuje dogajanje ob nekdanji meji, katere ostanki še zdaj spominjajo na tiste dni.

Rapalska meja je dediščina 1. svetovne vojne in londonskega pakta iz leta 1915. Izbruh 1. svetovne vojne so italijanski nacionalisti ovrednotili kot enkratno priložnost, da bi rešili jugovzhodne in vzhodne meje tako, da bi dobili popolno nadzorstvo nad primorskim ozemljem. Italija je hotela vojno izkoristiti za rešitev primorskega vprašanja, to je vprašanja priključitve Istre in Dalmacije k Italiji, v svoj prid. Najprej je razglasila nevtralnost. Bila je zaveznica Avstro-Ogrske in Nemčije, vendar ni stopila v vojno na njuni strani, ker bi zmaga centralnih sil lahko utrdila nemštvo na Jadranu, Italijani pa se ne bi več mogli upirati napredujočemu slovanstvu. Tudi politična nevtralnost za Italijo ni bila najboljša rešitev, saj bi ob morebitni zmagi antante namesto nemštva prodrla na Jadran Srbija. Težnje po

Kaverna blizu domačije pri Tušarju pod Sivko; zanimiva je še originalna barva zunanje stene, kakor se je ohranila do zime 2003 / Foto: Vlasta Pečelin

hegemoniji na Jadranu, po odrešitvi italijanskega prebivalstva izpod habsburške krone in po gospodarski ekspanziji na Balkanski polotok so v Italiji povzročile nastanek intervencionističnega gibanja. To gibanje so izzvali vodilni politični krogi, ki so zahtevali, naj Italija stopi v vojno, bodisi na strani antante ali na strani centralnih sil, vse za ceno ozemlja na vzhodu.

Italijanska diplomacija se je začela na skrivaj pogajati z obema stranema vojskujočih se sil, tehtaje, katera stran ji bo ponudila več. Zahtevam so ugodile antantne sile. Tako so aprila leta 1915 sklenili londonski pakt. Z njim so države antante (Anglija, Francija, Rusija) obljubile Italiji poleg Trentina in Gornjega Poadižja tudi Dalmacijo z otoki, Goriško – Gradiščansko, Trst, Istro in del Notranjske do razvodja med Jadranskim in Črnim morjem.

Ob koncu vojne novembra 1918 je Italija dobila pravico, da v imenu antante zasede vse ozemlje do črte, določene z londonskim paktom. Vojaška zasedba je trajala do podpisa rapalske pogodbe leta 1920.

Zapleteno jadransko vprašanje so po dolgotrajnih pogajanjih med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS rešili v italijanskem obmorskem letovišču Rapallo. Novembra 1920 so tu podpisali rapalsko pogodbo, po kateri je meja dobila tudi ime. Nova državna meja je potekala po črti: Peč–Jalovec–Triglav–Možic–Porezen–Blegoš–Črni vrh nad Cerknim–Bevki (mišljen je Bevkov vrh)–Hotedršica–Planina–Javornik nad Cerknico–Biška gora–Griž–Snežnik–Kastav–morje (v: Kacin – Wohinz M., Zorn T., Ferenc T., Slovenci v zamejstvu: Pregled zgodovine 1918–1945. DZS Ljubljana, 1974, str. 25).

Do tedaj, ko je bila meja tudi uradno priznana, jo je označevala bodeča žica. Preden so mejo označili z glavnimi in vmesnimi mejnimi kamni, jo je varovalo vojaštvo s številnimi malimi postojankami. Pozneje so se vojaki umaknili. Na jugoslovanski strani ni bilo do tedaj na mejo nikogar. Šele pozneje so prišli prvi finančni stražniki v temnozelenih uniformah. Ta čas, ko na meji ni bilo praktično nobene kontrole, so domačini pa tudi ljudje iz bolj oddaljenih krajev pobrali vso bodečo žico, ki je označevala državno mejo. Tako je bilo težko določiti, kje meja

Italijanski bunker na Malem Kovku (784 m) nad Ravnami; iz njega je bil zelo dober razgled na položaje Rupnikove linije na Vrhju Svetih Treh Kraljev in Žirovskem vrhu / Foto: Vlasta Pečelin

pravzaprav teče. Tudi italijanski in jugoslovanski stražniki niso bili kaj prida natančni in se niso dosti menili za prehode. Po dveh letih italijanske okupacije je na mejo prišla razmejitevna komisija. Ta je točno določila mejno črto, geometri pa so jo vrisali na zemljevid.

Vzdolž celotne nove državne meje so postavili glavne in vmesne mejne kamne. Glavno komisijo za razmejitev sta vodila italijanski in jugoslovanski kapetan in tudi nadzorovala delo, ki so ga izmenično opravljali na enem odseku italijanski, na drugem pa jugoslovanski državljani. Obmejno prebivalstvo je bilo za opravljeno delo kar dobro plačano.

Zaradi svoje geografske lege so Žiri že od nekdanjega kraja ob meji. Po hribih zahodno od Žirov namreč poteka naravna meja – razvodnica med Jadranskim in Črnim morjem. In prav ta je bila osnova pri določevanju meja različnim upravnim enotam, menjajočim se v vseh zgodovinskih obdobjih – od antike pa do današnjih dni. Na razvodnico med Jadranskim in Črnim morjem so se oprli tudi snovalci londonskega pakta.

Pri določevanju rapalske meje na Žirovskem so prekršili glavno načelo londonskega pakta, to je meja po razvodnici med Jadranskim in Črnim morjem. Italijani so se stegnili čez do tedaj vedno upoštevano naravno mejo. Meja je segala v Poljansko dolino, in sicer zaradi strateških razlogov. V Idriji se je namreč nahajal dragocen rudnik živega srebra, katerega so Italijani hoteli dobro zavarovati. Z novo razmejitvijo sta žirovska občina in župnija izgubili kar 12 naselij: Breznico, Dolenji in Gorenji Vrsnik, Govejek in Srnjak, Idršek, Korita, Ledine, del Mrzlega Vrha, Osojnico, Pečnik, Žirovnico in Ledinske Krnice. Po 2. svetovni vojni bi morali to krivico popraviti, pa je niso. Občini Žiri sta bili vrnjeni le Breznica in Osojnica, vsa preostala naselja so pripadla idrijski občini. Župniji v Ledinah in Zavrnatcu sta prišli pod koprsko škofijo. Žirovci se nikoli niso zavzeli za to, da bi

Glavni mejnik št. 38
(cippo trentotto) v
Mrzlem Vrhu, ob
cesti v Javorjev Dol /
Foto: Vlasta Pečelin

Glavni mejni kamen
(cippo principale)
št. 39 pod vasjo
Breznica nad Žirmi /
Foto: Vlasta Pečelin

omenjene kraje dobili nazaj. Ljudje so se na to navadili in žirovski kraji so postali idrijski.

In kje je rapalska meja na Žirovskem dejansko potekala? Od glavnega mejnika št. 38 vrh Javorjevega Dola v Mrzlem vrhu so razmejitev potegnili pod zahodnim pobočjem Mrzlega vrha, tik za domačijami pri Erjavcu, Belinu in Loncmanu. Hiše so bile na jugoslovanski strani, medtem ko so obdelovalne površine po večini imeli na italijanski. Zanimiv je potek meje pri Belinu. Ob pogledu na tamkajšnji teren bi bili prepričani, da meja poteka naravnost od Erjavca in za Belinovo hišo naprej. Vendar ne. Pred Belinovo domačijo je majhna vzpetina, nekakšen hribček, in mejo so napeljali okoli njega. Italijani so imeli tako tudi to dvignjeno točko zase.

V Mrzlem Vrhu je lepo vidno, kako grobo je meja posegla med tamkajšnje prebivalstvo, saj so bližnji sosedje omenjenih domačij, ki pa so imeli hiše na nasprotni strani pobočja, pristali za italijansko mejo. Na tem območju so Italijani prekoračili razvodnico med Jadranskim in Črnim morjem, ker so mejo usmerili navzdol proti Žirem. Mrzli vrh so tako razdelili na dvojce in tako je še zdaj; »jugoslovanska« polovica spada pod žirovsko občino, »italijanska« polovica pa pod idrijsko.

Razmejitev je potekala naprej ob poti, ki je vodila na Breznico. To je nad Pelehanom, nekoliko jugovzhodno navzdol, kjer je severovzhodno od vasi glavni mejnik št. 39. Meje niso nikoli potegnili kar počez po gozdu ali pašniku, pač pa so jo prilagajali konfiguraciji terena. Vedno so se držali poti. Italijani so pazili na to, da so bile poti, zlasti pomembnejše, vedno na njihovi strani. Od mejnika 39 se je meja obrnila proti jugu in se spuščala naprej navzdol. Nekaj časa se je držala takratne glavne poti, ki je vodila iz Žirov na Breznico. Nad Povlačem se je obrnila nekoliko na desno in tekla navzdol do domačije pri Vovšarju v Osojnici. Tu so mejo potegnili kar med hišo in kozolcem! V Osojnici je bil na cesti Žiri–Idrija mejni prehod, nato pa je razmejitev potekala čez potok in naravnost, zelo strmo

Vmesni mejni kamen št. XIV odseka 40 na Vrsniku / Foto: Vlasta Pečelin

Vmesni mejnik odseka 40 v Ravnah pri Žireh / Foto: Vlasta Pečelin

po pobočju navzgor proti Dragam in Vrsniku. V Dragah je meja spet potekala ob poti in ob robovih pašnikov do Gorenjega Vrsnika. Ob gozdni poti pod Vidicem je stal glavni mejnik št. 40. Naprej je razmejitev potekala ob robu gozda nad grapo, nato pa se je usmerila po grapi navzdol in nato še nekoliko desno v dolino Žirovnico. Vas Žirovnica je pripadla Italiji, bližnja Sovra pa je ostala na jugoslovanski strani. Tudi Žirovnica je po vojni neutemeljeno pripadla idrijski občini. Geografsko in tudi sicer so prebivalci te doline še vedno usmerjeni na žirovsko stran. Pri Kralju v Žirovnici je meja prečila dolino in prestopila potok ter nadaljevala spet ob poti, nekoliko desno navzgor proti Ravnam. Italijani so si tudi tu pot izbojevali na svojo stran. V Ravnah meja nekaj časa zelo vijuga in to neskladno s terenom. Menda zato, ker naj bi upoštevali meje parcel lastnikov tamkajšnje zemlje. Celotna vas je bila na jugoslovanski strani. Levo nad potjo, ki ob jugovzhodnem pobočju Kovka vodi proti Dolam, je stal glavni mejnik št. 41. Kar se tiče rapalske meje na Žirovskem, se tu zaključuje. Je pa dalje potekala proti Zavrattu, Medvedjemu brdu in Hotedršici.

Vsiljena meja je močno spremenila ustaljene tokove in navade obmejnega prebivalstva, predvsem tistega, ki je po novi razmejitvi pripadlo italijanski državi. To je najbolj občutilo razpoloženje, ki ga je prinesel italijanski fašizem. V vasi ob meji so prišli tujci – fašisti, financisti, karabinjerji, da bi nadzorovali, varovali in utrjevali, po njihovem mnenju, »sveto« in »večno« mejo.

Italija je vzdolž svoje vzhodne meje v letih med obema vojnama gradila obrambno linijo, imenovano Vallo Alpino (Alpski zid). Je sestavni del enotnega in obsežnega utrdbenega sistema, imenovanega Vallo Alpino del Littorio, ki se vleče vzdolž celotnih Alp, začevši v Franciji, nato ob švicarski in avstrijski meji do Slovenije in Hrvaške. Vzdolž celotne nekdanje meje so za potrebe varovanja meje zgradili veliko kavern, ki so bile namenjene vojakom Guardie alla Frontiera (Gaf). To je bila posebna vojaška enota, določena za obrambo meje. Gafovske kaverne so bile pod Sivko v Mrzlem vrhu, na Breznici in Gorenjem Vrsniku. Vse so bile zgrajene po istem sistemu. To so podzemni prostori, izvrtani v zahodna pobočja ali pod obmej-

Mejni kamen v Osojnici pri Žireh, ob cesti Žiri-Idrija / Foto: Janez Pelko

ne vrhove. Ker so nizko vkopane v pobočje, so daljše po dolžini. V notranjosti je po vsej dolžini hodnik z visokim stropom. Levo od hodnika so razporejene velike sobe, vsaka ima tudi okno. Zgoraj omenjene gafovske kaverne še vedno stojijo. V tisti pod Sivko je bila v 60. letih gostilna, zdaj v njej še vedno stanujejo ljudje. V brezniški kaverni pa so Brezničani pred leti imeli celo disko.

Poleg gafovcev so bile na meji tudi financarske straže (Regia Guardia di Finanza) in fašistična milica (MVSN – Milizia Confinaria). Financarji, kakor so jih imenovali domačini, so mejo varovali v carinskih in tudi drugih pogledih. Predvsem so preganjali tihotapstvo. Bili so dobro plačani in pri velikem delu prebivalstva v Italiji je bil to cenjen poklic. Slovenec v to službo praviloma ni prišel, še zlasti ne na meji. Financi so imeli svoje male vojašnice razporejene na robovih obmejnih vasi. Bili so enakomerno razporejeni, poznali so vsako hišo, vsako družino in vsak grm ob meji. Financovske kasarne so bile v Ledinah, Govejku, na mejnem prehodu v Osojnici in Žirovnici. V Ledinah je kasarna stala pred vasjo, obdana je bila z obzidjem, le-to je še pred kratkim stalo. Samo obzidje je ostalo tudi od financarske kasarne Claudio Riera na Govejku, zgrajena je bila leta 1932.

Fašisti so mejo varovali politično, predvsem pa so preganjali ilegalne prestopne. V letih med obema vojnama so jim zgradili kar lepe in trdne zgradbe. Opremljene so bile z obzidjem, strelnimi linami in stolpičastimi bunkerji. Take postojanke so bile v Mrzlem Vrhu nad Vodičarjem, na mejnem prehodu v Osojnici, nad Gorenjim Vrsnikom ter v Žirovnici.

Posebej zanimiv objekt stare meje je bunker italijanskega Alpskega zidu na Kovku nad Ravnami. Njegova lega je omogočala pregled nad celotnim Žirovskim vrhom, po katerem je potekala Rupnikova linija. Zaradi večje zaraščenosti zdaj tega pregleda ni več. Preseneča pa zelo dobra ohranjenost bunkerja. Njegova zunanost je videti kot nova. Tudi notranjost hodnika in polkrožne kupole so dobro ohranjene. V bližini bunkerja je še moč opaziti izkopane obrambne jarke in še en nedokončan objekt.

Jugoslovanske kasarne oziroma karavle, kot so jim rekli, so bile precej manj trdno zgrajene kot italijanske. Tudi po številu jih je bilo veliko manj. Bile so delno zi-

Velika kaverna pod Vidicom na Vrsniku / Foto: Janez Pelko

dane, delno lesene. Domačini so jih imenovali kar barake, graničarjem pa so rekli grenčerji. Tudi za mejo so uporabljali izraz grenca. Vedno so bile razporejene blizu glavnih mejnikov ali pa prehodov. Karavle so stale v Mrzlem Vrhu nad Možinetom, v Osojnici, pri Gorenjem Vrsniku in pod Kovkom v Ravnah. Zdaj le redkokje lahko opazimo njihove skromne ostanke. Npr. od karavle pod Kovkom v Ravnah je ostal še velik vodni rezervoar.

Graničarji so bili skoraj vsi iz Srbije, zato da bi imeli čim manj stikov s civilisti in seveda zato, ker so bili najbolj ozaveščeni Jugoslovani. Poleg stražnikov so bili na meji tudi orožniki in financarji. Financarji oz. zvaničniki finančne kontrole so bili večinoma Slovenci. Z graničarji se niso preveč dobro razumeli, ker so bili sami bolj izobraženi in so se imeli za nekaj več, verjetno pa tudi zato, ker so bili graničarji večinoma Neslovenci. Da je bilo financarjev razmeroma veliko, priča zapisnik v kroniki žirovskih sokolov, saj se je samo leta 1930 med sokole na novo vpisalo okrog 10 zvaničnikov finančne kontrole. Med financarji ni bilo domačinov. Da so prišli od drugod, pričajo nežirovski priimki: Božiček, Modic, Kopčaver, Korač, Romih, Namar, Enšterle. Med njimi je bil tudi oče znanega pisatelja Leopolda Suhodolčana. Leta 1920 je v Žiri na mejo prišlo službovat več kot 20 Rusov (podatek o številu navaja Ivan Potočnik v Spominih na mojo mladost. ŽO, letnik X/1989, št. 15, str. 67–99) – vranglovcev, nekdanjih vojakov iz Wranglove vojske. Kako so se ti znašli v Žireh? Pjotr Nikolajevič von Wrangel je bil baron in ruski general. V ruski državljanski vojni je na jugu Rusije poveljeval Beli gardi proti Rdeči armadi. Vranglovci so bili v zadnji veliki bitki državljanske vojne na Krimu dokončno razbiti. S pomočjo zaveznikov je Wrangel del svoje vojske pripeljal s Krima v Srbijo. Jugoslavija je ruske begunce sprejela.

Kot že rečeno, so vranglovci v Žireh službovali na meji, večinoma kot financarji. Živel so v skromnih razmerah. Od domačinov so se razlikovali po bolj uglajenem obnašanju in navadah. Mnogi izmed njih so se v Žireh poročili, kar pet jih je tu tudi ostalo. Njihovo rusko poreklo izpričujejo priimki Ivanov, Lupski, Demoke, Kozlov, Ponomarenko, Gluhodedov. Žirovci so v cerkvi lahko poslušali čudoviti

Postajanka GAF
(Guardia alla
Frontiera) italijanskih
graničarjev, v
Žirovnici pri Žireh /
Foto: Janez Pelko

Demokejev bas, ki je bil še posebej prepoznaven, saj določene besede ni mogel zapeti lepo po slovensko in jo je zapel po rusko.

Leto ali dve pred smrtjo je državno mejo v Osojnici obiskal jugoslovanski kralj Aleksander Karađorđević. Njegov obisk je bil nenapovedan in, kot se zdi, se dogodek ni vtisnil v spomin Žirovcev, kajti o njem nisem mogla dobiti natančnejših podatkov. Tik pred drugo svetovno vojno je tudi Aleksandrov sin Peter prišel v Žirovski vrh, ogledal si je Rupnikovo linijo.

Otroci so morali opustiti šolanje v jugoslovanskih šolah in bili prisiljeni obiskovati italijanske, ki pa niso dajale pravega znanja. Njihova glavna naloga je bila poitalijančevanje ter zatiranje slovenstva. Italijanska šola je bila organizirana v Ledinah. Obiskovali naj bi jo tudi otroci z Breznice, obeh Vrsnikov, iz Osojnice in Žirovnice. Starši so si prizadevali, da bi otroci še vedno lahko hodili v domačo šolo. Brezničani in Vrsničani so se celo zavzeli, da bi se odprla začasna zasilna ali tudi redna šola v Jerebičini hiši v Osojnici št. 5. Načrt so morali opustiti, ker hiša zaradi vlage in zidave ni bila primerna za šolske namene. Poleg tega bi otroci lažje hodili v Ledine.

Mnogo otrok je, vsaj prva leta, še vedno hodilo na skrivaj v žirovsko osnovno šolo. V ledinski šolski kroniki je zapisano: »Šolsko leto 1921/22 se je začelo, otrok iz obeh Vrsnikov, Žirovnice in Breznice pa ni bilo v šolo. Starši so hoteli, da hodijo ti otroci še naprej v Žiri, a to je bilo prepovedano. Vse do 1. 3. 1922 otroci iz teh krajev niso prišli v šolo.« V italijanski šoli v Ledinah je bil strog režim. Med odmorom otroci niso smeli iz poslopja. Lahko so se zadrževali samo na hodniku. Učiteljica je ves čas stala tam in štela slovenske besede, te so bile namreč prepovedane. Vsaka slovenska beseda je stala nekaj denarja. Račun zanje je prišel na dom skupaj z nalogom za plačilo davka.

Z življenjem ob stari meji je bilo tesno povezano tihotapstvo, v ljudskem jeziku imenovano kontrabant (italijansko *contrabbando*, iz novejše latinščine *contra ban-num* = kljub prepovedi). Predvsem droben kontrabant je predstavljal način življenja in tudi preživetja številnih družin v široki okolici obeh strani meje. Nedo-

Obzidje kasarne pri Vidicu na Vrsniku / Foto: Janez Pelko

voljena trgovina je potekala predvsem z vzhoda na zahod, to je z jugoslovanske na italijansko stran. V tej smeri so tihotapili kavo, tobak, saharin, živino, sladkor, moko. K pretihotapljenemu tobaku so sodili tudi vžigalniki. V Italiji si moral vsak vžigalnik prijaviti, še prej pa dokazati, da je res italijanski. Za prijavljene vžigalnike, ti so imeli vtisnjen žig, je bilo namreč treba plačevati davek, ki sicer ni bil velik. A ljudje so že zaradi kljubovanja raje uporabljali jugoslovanske. Če so kadilca zalotili z njim, so mu ga v najboljšem primeru le zaplenili, nekaterim pa so lahko naložili precejšnjo kazen.

V nasprotni smeri, a v manjšem obsegu, so tihotapili žganje, tekstil, čipke, sadje, vino, riž, dežnike. S kontrabantom so se ukvarjali vsi, stari, mladi, moški, ženske, otroci. Najbolj množično pa so ga opravljale ženske in nedorasla mladina. Ta skupina kontrabantarjev je tihotapila predvsem za domače potrebe. Moški so se lotevali večjih in bolj tveganih poslov, kot je npr. trgovina z živino (konji in govedom) ter lesom.

V tridesetih letih je veliko samostojnih žirovskih čevljarjev, ki se niso pridružili zadrugi, propadlo. Nadomestni zaslužek so nato iskali v tihotapstvu. Največ možnosti za takšen posel so imeli dvolastniki, ki so morali že zaradi svoje posesti vsak dan čez mejo in so imeli zato prepustnice. Graničarji so jih dobro poznali in so bili pri njih manj natančni kot pri drugih. Včasih je bilo treba graničarja podkupiti, kar pa je bilo tvegano, saj si se lahko ujel v past.

V vaseh vzdolž meje so nastale številne trgovinice in skladišča, za katere pa lastniki po večini niso imeli dovoljenja. Taka trgovinica je bila npr. v Osojnici. V njih so kontrabantarji nabavili tihotapsko blago in ga po skritih, a dobro shojenih in vsem dobro poznanih poteh prenašali na drugo stran. Čez mejo so ga nato prodali organiziranim odjemalcem, za kar so bili bogato poplačani. Razmerje ena lira za dva dinarja se v obdobju med vojnoma skorajda ni spreminjalo. Za kavo, sladkor,

Italijanska graničarja v Osojnici, v ozadju Žirk

moko so v Italiji iztržili dvakrat več, kot je to blago stalo v Jugoslaviji, za meso oziroma živino trikrat več, za tobak štirikrat več, za saharin pa celo petkrat več. Kilogram riža je v Jugoslaviji stal 16 dinarjev, v Italiji pa 2 dinarja. Za kilogram kave pa si lahko dobil kar dve odeji. Zavednim in kljubovalnim Slovencem je dober zaslužek obogatila še zavest, da jim je spet uspelo prelisičiti italijanske vsiljivce.

Na Žirovskem so tihotapili tudi živo srebro, ki je bilo na naši strani zelo iskano. Nosili so ga iz Idrije, kjer je bil živorosrebrni rudnik. Prenašanje te rude je bilo težavno, saj pollitrška steklenica, napolnjena z njim, tehta kar sedem kilogramov in pol in so ga zato morali voziti z vozovi. Posebnost žirovskega kontrabantanja so bile tudi prašičje in goveje kože, saj sta bili v kraju kar dve strojarni.

Pogosto tihotapsko blago, ki so ga spravljali z italijanske na našo stran, je bilo vino. To je bilo v Italiji zelo poceni, od ene do dveh lir za liter. Pri nas pa je bilo zelo drago, zanj si moral odšteti najmanj deset dinarjev za liter. V Jugoslaviji vina tudi ni bilo mogoče kupiti v trgovini. Točilo se je le v gostilnah in še to pod strogim nadzorstvom države in njenih financarjev.

Ker je tihotapstvo s konji prinašalo velike zasluge, je bilo seveda razširjeno tudi na Žirovskem. Organizacija nakupa, prestopanja meje in prodaja konj v notranjost Italije je potekala gladko, brez organizacijskih zapletov. Živali so največkrat kupovali pri gostilničarju Katerniku v Žireh. Če ta ni imel dovolj velike izbire, pa celo v Domžalah ali Ljubljani. Konji so tja prihajali s sejmov v Karlovcu in Bjelovarju. Konje so izbirali glede na zahteve kupca oziroma po karakteristikah iz »legalnih« italijanskih dokumentov. Organizacija za prehod čez mejo je bila pri Koklju na Ledinici. Za vse je zanesljivo poskrbel Tomaž Mrovlje. Pri Koklju so za krinko konje vpregli, ali pa so jih okomotali npr. za vleko lesa ali sena. Čez mejo so jih vodili med Breznico in Mrzlim Vrhom. Tihotapili so tudi podnevi. Včasih so kontrabantarji v bližini meje spustili kako staro kljuse za preslepitev graničarjev. Ti so konja ujeli in ga prodali Katerniku, ta pa ga je spet prodal kontrabantarjem. Ko so živali srečno pripeljali čez mejo, so jih vpregli in se z njimi odpeljali po Kanomlji, čez Trebušo, Čepovan, Solkan do Gorice. Ko so bili s konjem v Italiji, ni bilo nobenih težav več, oddali so jih kupcu, potem pa morali poskrbeti še za skriven prevoz komatov in vozov v nasprotno smer. (Odstavek o kontrabantu s konji povzemam po brezniških spominih Dominika Bogataja, ki so bili objavljeni v ŽO leta 2000.)

Mnogi so si s kontrabantom zaslužili kar lepe vsote denarja, mnogi pa so ostali celo brez vsega. Za dokazano nezakonit prehod meje je bila predpisana večmesečna zaporna kazen. Kaznovane z zaporom so vodili večinoma v Gorico in Trst. Predvsem moški so bili hitro tudi politično osumljeni. Za prestopke mladoletnih otrok so bili odgovorni njihovi starši. Tako jugoslovanski graničarji kot italijanske obmejne straže niso skoparile s krogami, če so zasačile človeka, ki je nedovoljeno

Jugoslovanski
graničarji ob rapalski
meji v Osojnici /
Foto: Štefan Mlakar

prečkal mejo. Graničarjem, ti so bili po večini Srbi, najbolj zavedni Jugoslovani ter navajeni razmer z bolgarsko-jugoslovanske meje, ni bilo mar za to, da streljajo lastne sodržavljane, ki se samo borijo za boljši vsakdanjik. V splošnem je sicer veljalo, da so bile jugoslovanske kazni milejše od italijanskih. Italijani so po navadi kaznovali z zapornimi kaznimi, Jugoslovani pa z denarnimi. Najnižja kazen je bila 75 din (za vrečo kave skrito pod obleko). Plača čevljarja, ki je imel delo ves mesec, je znašala približno 6000 din.

Z nemško okupacijo so za tihotapce nastopili manj naklonjeni časi. Ko so ob mejni črti postavili skrite mine in granate, je bilo veliko težje varno prestopiti mejo, še posebno ponoči. Te mine in granate so povzročile veliko smrtnih žrtev.

Šele terenski ogled nekdanje meje da pravi vtis o njeni dejanski podobi in poteku. Zdaj bi težko sledili mejniku za mejnikom, če ne bi dobro poznali tamkajšnjega terena. Meje niso nikjer potegnili kar na slepo čez gozd ali pašnik, pač pa so jo povsod začrtali ob poteh ali vsaj stezah. To je za tiste, ki hočejo zdaj natančno slediti meji, olajševalna okoliščina. Ob obdelovalnih površinah in poteh, ki so jih medtem širili, so domačini večino mejnikov odstranili. Veliko takratnih poti je bilo medtem opuščениh in so zdaj zaraščene v gozdu, tu so mejniki dobro ohranjeni. Nekateri so videti stari le kako desetletje in ne celih osemdeset let. Je pa po gozdu razmejitvi težko slediti, saj so mejniki močno zaraščeni.

Obmejno prebivalstvo je ob koncu vojne veliko mejnikov podrlo. Organizirane so bile posebne akcije za odstranjevanje osovraženih objektov. Na ta način so ljudje izrazili svoje veselje, da meje ni več, predvsem pa mišljenje in odnos do svojih sosedov.

Ves uporaben material, predvsem železo, ki je ostalo na meji, so ljudje praktično uporabili. Mejnike so uporabljali za gradbeni material. Pri Šuštarju v Javorjevem dolu pod Mrzlim Vrhom je v vogale pri hiši vgrajenih kar dvajset mejnikov. Tudi kaverne so ljudje s pridom izkoristili. Večinoma so jih izrabili za skladišča raznega orodja in materiala, uporabili so jih tudi za stanovanja ali gostinske objekte. Mnoge so zaradi preureditve v stanovanjske hiše spremenile prvotno podobo.

Omeniti je treba tudi ceste, ki so jih v teh letih Italijani zgradili v naših krajih. Vse so zelo dobro grajene ter natančno obdane s kamnito škarpo. Taki sta na primer cesti iz Žirovnice na Vrsnik in cesta z Breznice proti Ledinam. Italijanske ceste so še zdaj zelo uporabne in dobrodošle.

Spomin na rapalsko mejo je med starejšimi ljudmi zelo živ. Dobro se še spominjajo, kje so stali posamezni mejniki, karavle in kasarne ter vedo povedati marsikatero prigodo iz življenja tihotapcev. Spominjajo se tudi obmejnih stražnikov in z marsikaterim jih od tistih časov vežejo sorodstvene vezi. Tudi stražniki na meji na tiste čase niso pozabili, še desetletja so se mnogi vračali obujat spomine na službovanje ob meji.

Nekateri trdnejši, materialni ostanki iz tistih časov, italijanske kaverne ter utrdbe Alpskega zidu in Rupnikove linije, bodo še dolgo kljubovale zobu časa v spomin in opomin prihodnjim rodovom.

ŽIROVSKE RODBINE POTOČNIKOVI NA DOBRAČEVI

Ivan Potočnik in Marija Gantar

KRONIKA POTOČNIKOVIH NA DOBRAČEVI

To je kronika Potočnikove hiše in rodu na Dobračevi (prva hišna številka 8, po vojni zamenjana s 46). Zapisoval jo je oče Ivan Potočnik (1901–77), za objavo priredila hči Marija Gantar.

Uvod

Že od mladosti imam veselje do krajevne in domače zgodovine. Vedno sem kaj zapisoval. Res točnih podatkov za dalj nazaj pa nisem mogel dobiti. V jeseni 1932 smo dobili novega g. kaplana Ivana Pečnika. Drugo leto, po odhodu župnika Logarja, je postal župnik. Pogosto je prihajal v društvo in mislim, da je ravno neko njegovo predavanje o žirovski kroniki dalo priložnost, da smo ga, skupaj z Balčkovi mi, prosili za vpogled v župnijske matrice (zapisnike porok, krstov, smrti). Rad nam je dovolil in več večerov smo v njih iskali podatke. Bilo je precej težko kaj dobiti, saj je bilo deloma nemško, deloma latinsko. Vendar dobili smo več, kot smo pričakovali.

Tudi na nekaj urbarjev sem drugje naletel. V teh še ni bilo v Žireh in okolici nobenih Potočnikov. Le ime Urban Potočnik sem v njih zasledil. Omenja se kot barvar v Lušah leta 1678. – Samo moje sklepanje je, da je lahko imel posla v naši podružni cerkvi sv. Lenarta. Pri hiši pa so bile mogoče dekleta in bi se bil tu priženil. Da bi posestvo kupil, bi bil izredni slučaj. Na vsak način postavljam začetek našega priimka pri hiši med letnico urbarja in prvo ugotovljeno letnico, kot sledi. (To je nekako v letih od 1600 do 1700.)

Stara Potočnikova mati Marija, roj. Bevk, iz Bevkovega vrha, slikana nekaj let pred smrtjo okoli leta 1900 (roj. 1838, umrla 1905)

Prva imena

V župnišču je bila najstarejša knjižica malega formata. V njej so bili kratki vpisi darov, krstov itd. – Starejše knjige so vse pogorele v velikem požaru, ko so skoraj cele Žiri pogorele. – V tej knjižici sem našel zapisano, da je Katarina Potočnik

darovala cerkvi več precejšnjih zneskov. Po tem sodeč, je bila vdova in precej premožna. Ta knjiga se začne z letom 1738, datum darovanja pa ni razviden.

Katarina je bila rojena okrog leta 1690. Po zneskih dajatev za cerkev sodim, da je moral biti grunt precej velik. Tudi po ustnem izročilu sta bila tedaj dva grunta, le pri »Županu« so bili trije, ko je kupil »Likerjev grunt« v Stari vasi. Grunti pa so morali biti veliki, ker je cela katastrska občina Dobračeva bila last sedem do osem posestnikov. V času kmetovanja Katarine je bilo v gozdovih še polno zverjadi. Kmet ni smel imeti niti psa niti plotov okrog hiše. Bil je čisto brezpraven podložnik graščaka. Bilo pa je pod loškim škofom precej bolje kot drugje. V letih 1711–14 so vpeljevali koruzo, leta 1740 pa je dobila vsaka kmetija po šest krompirjev za saditev. Leta 1713 je bila huda kuga. Ukazano je bilo dvakratno zvonjenje. Od tedaj je ostalo jutranje zvonjenje ob 7. uri in zvečer ob mraku. Leta 1708 in še par let po tem so bile izredno slabe letine. Leta 1713 je bilo zelo deževno leto. V letih 1711–14 je bila tudi živinska kuga. – Zadnja poklonitev na Gosposvetskem polju; tolminski punti; v cerkvi janzenizem. V njeni mladosti še vera v čarovnice. Vse se je samo tovorilo. Brez grčavke v roki ni šel nihče nikamor.

Njo je nasledil sin Tomaž, rojen okoli leta 1720. Tomaž je bil le tri leta mlajši kot Marija Terezija, zato je gospodaril ravno v njenem času. Na severu Avstrije nasledstvene vojne osem let. Živelo se je še zelo slabo. Kmetje so imeli t.i. dimnice – soba z odprtim ognjiščem in krušno pečjo. Svetili so le s trskami. Revnejši so imeli v istem prostoru tudi živino. Dimnice in trske so v tem času prepovedovali zaradi požarov, pa z malim uspehom. Leta 1770 je bil prvi popis »duš«. Oficirji so po hišah razdeljevali hišne številke. Oficir je prišel iz Loke in dajal številke po vrsti. Cesarica Marija Terezija je malo izboljšala položaj kmeta. Tlaka je bila omejena na 8–20 dni. Leta 1771 so bili razdeljeni občinski pašniki. Vsaka družina je morala posaditi 20 sadnih dreves. Leta 1753 je bil tudi urejen zemljiški kataster.

Tomaž se je oženil leta 1745 z Jero. Naslednji podatek, ki sem ga dobil, je podatek v krstni knjigi, da je bil pri podružnici sv. Lenarta rojen Martin, sin Tomaža in Jere, 31. 11. 1751. V poročni knjigi dobim, da je bil Blaž Potočnik poročen s Katarino, in sicer 22. 1. 1773. Torej sta Tomaž in Jera imela najmanj dva sinova: Martina in Blaža.

Blažu in Katarini so se rodili otroci: Marija 1774, Anton 1776, spet Marija 1779 in še ena Marija 1781, leta 1784 pa še Sebastjan.

V poročni knjigi pa najdem še drugega Sebastjana Potočnika, ki se je poročil z neko Erznožnik iz Žirovskega vrha. Vendar je to drugi, ker je vpisan njegov oče Jožef. Po približno isti starosti domnevam, da bi bil ta Jožef, Blažev brat, torej tudi sin Tomaža in Jere.

Blaž in Katarina sta gospodarila pri »Potočniku« od leta 1772 do 1810. V tem obdobju so popestrile življenje reforme cesarja Jožefa II. (1780). Razpust samostanov, samo po ena maša. Običaji, kot kajenje okrog hiše o Božiču, so prepovedani. Prepovedano tudi zvonjenje in streljanje ob hudi uri. Svetnike v cerkvi so morali obleči. Mrliče so pokopavali v platnenih vrečah. Leta 1782 so uničile pridelek tudi kobilice. Po Dolenjskem in Štajerskem so požrle vse razen vinske trte. Leta 1795 je padlo 24. maja toliko snega, da tri dni ni skopnel.

Leta 1781 je bila že enorazredna šola v Žireh. Tovorilo se je še. Po kmetih je vse predlo pozimi od 6. ure zjutraj do polnoči. Svetili so še s trskami. Koruza in krompir sta se udomačila. Leta 1789 revolucija v Franciji. Francozi prvič pri nas leta

Potočnikova »deklela«: Franca, roj. 1861, por. Furlan na Verdu; Neža, roj. 1863, por. Oblak na Srednjem Brdu nad Hotavljami; Marija (teta Micka), roj. 1871, se ni poročila, in Marjana, roj. 1875, por. Bačnar v Stari vasi. Slikane nekaj pred letom 1900

1796. Povsod, tudi na Dobračevi, je pred njimi vse pobegnilo v gozdove (v Zalo). Leta 1805 so prišli Francozi drugič, tedaj veliko bolj nasilni. Davki, ropanje, konje so pasli kar po žitu. V letih 1809–1812 Francozi tretjič. Ustanovitev Ilirije. Leta 1809 je 900 kmetov napadlo francosko posadko v Idriji.

Nadalje je rodovnik jasnejši. Anton, sin Blaža, je poročil okoli leta 1805 Mico, roj. Kavčič. Prišla je s Sela. (Menda so prišle v petih letih na Dobračevo neveste z istim priimkom še k Županu, Tinčnu in Jerebcu.) Iz tega zakona so bili otroci: Janez, rojen 1806, Maruša 1811, Anton 1814, Mica 1816, Mina 1819, Matevž 1821 (umrl devet let star) in še enkrat Maruša 1823 (verjetno je prva kmalu umrla). Maruša je imela leta 1843 nezakonskega otroka – sina. Stara Jerebčevka mi je pravila, da je bil v šoli vedno tepen. Ko je gospod učil, kaj je to »aleluja«, pa je rekel: aleluje je, če baba deca kluje. Pa so ga brž zatožili in je bil tepen. Prijelo se ga je ime »Marušnk« po materi. Ker je bila Jerebčevka rojena 1848, je moral že kar precej star še hoditi v šolo, ker sta nekaj skupaj hodila. Za njegovo nadaljnjo usodo nisem mogel zvedeti. Anton se je oženil v Lučne, baje k Matrnku. Zvedel sem tudi, da se je eden (mogoče že iz prejšnjega rodu) priženil k Selaku v Žirovski vrh. Tam so se nekaj časa pisali Potočnik. Od tega izhaja Potočnikov rod v Škofji Loki. Mica in Mina sta se poročili, prva stara 30 let, druga pa 22. Ena od teh dveh (nisem mogel ugotoviti, katera, Jerebčevka pa tudi ni točno vedela) je šla k Ipavcu (Semič) – v Tomincovo bajto (Jež). Zanj je bilo silno slabo. Mož je bil hud skopuh. Ko je kopala krompir, ga je nekaj brž kje zakopala, da je lahko pozneje sama z njim razpolagala. Ko je delala maslo, jo je mož kontroliral in narejeno takoj vzel. Zato ga je vzela proč, če je uspela, že prej, preden je bil dokončno narejen. – Jaz sem še poznal nje sina Tomaža (Tomažik za vodo) in njegovega sina Naceta. Druga je bila poročena na »Kopišču« na Selu.

Anton je imel pri hiši tudi brata Franca, ki je bil rojen leta 1769. Torej je moral biti nezakonski. V krstni knjigi ga nisem našel. Tudi je vpisano, da sta bila pri hiši dva hlapca, dve dekli in dva pastirja.

Bili so to najslabši časi za kmeta. V letih od 1813 do 1816 se ni skoraj nič pridelalo. Bila je huda lakota, dajatve pa vsled vojska vedno večje in so prišli kmetje čisto na nič. Leta 1814 maja je vse listje popolnoma zmrznilo, leta 1816 pa vse leto mrzlo in dež, da je trava pokošena zgnila. Pojavljale so se pogoste kužne bolezni pri ljudeh in živini. Do naših krajev so bili tudi pogosti vpadi beneških roparjev. V tem času je bila od hiše prodana »županova dolina« za tri hlebce kruha.

Janez, naslednji gospodar na kmetiji, se je poročil leta 1827 v Zavratcu z Magdaleno Rejc. Torej star dobrih 20 let, gotovo zato, da je bil oproščen vojaščine. Nevesta je bila Trovtova iz Dolov. Izvedel sem, da je bila bogata in so zelo občudovali njeno obleko, posebno njen zlat pas, ko je nevesta prijahala na Dobračevo. Otroci: Nikolaj roj. 1828, je kmalu umrl, Gertruda (Jera), roj. 13. 2. 1830, se je poročila k Jerebu v Osojnico. Neža, roj. 8. 1. 1832, Magdalena, roj. 17. 7. 1834, Anton, 2. 7. 1837, Marija, 4. 9. 1840, Liza, 11. 11. 1842, Mina, 10. 11. 1844, Marjana, 2. 6. 1846, Matevž, 4. 9. 1848. Neža se je zelo mlada poročila na Govejk k Slabetu. Mož je bil en »škric«, ki se je vozil s štirimi konji. Če so ga konji kaj ujezili, jih je kar na njivi izpregel, jih odgnal v Ljubljano in se nazaj že z drugimi pripeljal. Rekli so mu »Radecki«. Neži so tega zelo branili, pa je rekla: »Fouš ste mi ga, pa mi ga branite.« Pa se je kmalu kesala. Velikokrat je prijokala domov. Imela sta enega sina, potem pa je kmalu umrla za vročico. Morala je biti

to neka nalezljiva bolezen. Mati in sestre so šle na pogreb. Prinesle so domov nekaj njene obleke in s tem prinesle tudi bolezen. Pri hiši je potem še ena (ali celo dve) umrla. Ko je sin od Neže shodil, je bil (po mamini smrti) zelo zapuščen. Pa so šle nekatere sestre in še sosednja dekleta oprezovat za njim z namenom, da bi ga vzele. Čakale so skrite blizu hiše. Ko je prišel otrok iz hiše, bil je v slabi rdeči sukunjici, so ga prijele in odnesle. Pa ga je »Radecki« prišel iskat in ga odpeljal nazaj. Pozneje mu je bilo vse prodano, pa je vseeno sina študiral. Bil je oficir in baje zelo dober človek. – Nekoč je brzojavil na župnijski urad, naj pride kdo od Potočnikovih v Ljubljano, če je kdo še živ. Oče ni hotel iti, drugi tudi ni šel, in tako je bila to zadnja sled tega Nežinega potomca.

Jera se je poročila sicer k Brencetu v Žiri. Vendar ne vem, ali je bilo prodano ali kaj, ker so se kmalu preselili k Jerebu v Osojnico. Ena njena hči vem, da je stanovala v Žireh pri Nagličevem Boštjanu. Je nekako po 1. svetovni vojni umrla. Sin Franc, »Jerebov Franc«, je bil menda cel čas pri župniku Vidmarju za hlapca in kočijaža. Na konje je tako pazil, da je v klancu vedno stopil iz kočije in jo porival. Ko je čakal na župnika pri našem kozolcu pod tepko, pa je ves čas konjem popravljal seno. Umrl je nekaj pozneje kot sestra. Za Magdaleno ne vem prav ničesar. Marija se je poročila leta 1859 s Hlipčerjevim Tinetom, ki je gostoval v Skalalah, kjer je bila Potočnikova bajta. To je dobila za doto z vso zemljo od Sedejčka, sedaj Zetovo, pa do vrha Skalarskih njiv. Njen sin je bil Tine (pri Fari), Martin (Skalar), potem Beštrovka (Johana) in Micka, poročena Možina. Jaz sem jo še poznal (Marijo Skalarco), ko nas je povabila na češnje, bila je ena nad, ena pa pod kozolcem. Tudi sem poznal še Jerebico iz Osojnice. Bila je precej originalna, ušajt ženska. Skalarsko posestvo je Martinov sin Tine prodal nekaj po prvi svetovni vojni Majnku, sam pa je kupil bajto na »Pepelci« na Ledinci. Po drugi svetovni vojni je ostal na Koroškem. Oče Martin je bil precej surov človek, posebno ko je bil pijan, to pa je bil dostikrat. Žena ni bila nič boljša. Umrla je na hitro na nikoli pojasnjen način. Sicer pa je bil Martin dober gospodar in čevljar. Po ženini smrti je posestvo prepisal sinu Tinetu, sam pa se je priženil nekam v Staro vas (baje k Tonhu). Pozneje je bolj pametno živel. Liza je služila pri Županu za veliko dekle. Vzela je Potoškega Janeza, ki je bil Kokljev iz Ledince (rod Šinkovcov). Sta nekaj časa gostovala, a je kmalu umrla. Pri Županu je služila tudi Marjana, in sicer za pastirico. Umrla je še zelo mlada. Mina je bila poročena v Idrijo (Šuligoj). Imela je nekaj otrok, tudi sina. Verjetno zaradi meje se je veza z njo čisto izgubila.

Dobil sem še nekaj podatkov za tega mojega pradedu Janeza, in sicer od starega očeta, mame, tete France, Jerebčevke in Tomaža Moreta. Bil je slab gospodar. Gotovo je prevzel zelo trdno posestvo. Lotil se je vozarjenja in kupčije. Vozil je v Trst. Zaslužilo se je precej, pa je bilo tudi za zapraviti precej prilike. Tudi se je lotil živinske kupčije. Nakupil je poln hlev volov in jih potem gonil na sejme v Vipavo in drugam. Pa se je baje kar dostikrat primerilo, da je prišel domov brez volov in tudi brez denarja. Menda ga je zaigral. Prodal je tudi sena več, kot bi ga smel. Spomladi pa, komaj je sneg odlezel, je že gnal past na »Vrt«, kjer je ob grabnu kmalu zelenela trava. Sosedje so rekli: Potočnik že pase. Živina je bila sestradana. (To je pravila Jerebčevka. Sploh pa Jerebčevka kaj dobrega o naši hiši ni rada pripovedovala, slabo pa zelo rada.) Žena Magdalena je bila dobra ženska, le premehka. Umrla je stara 74 let, Janez pa 63 let. Teta Franca mi je pravila, da je bil velik in širokopleč. Isto mi je povedal Tomaž More. Rekel je, da so ga bile polna

vrata, ko je stopil v kovačijo. Teta je pravila, da je bil zelo razvajen v mladosti. Ko je umrl, je bila ona stara 6 let. Tudi je potrdila podatke o njegovih kupčijah. Stari Bajt iz Tabra, roj. okoli leta 1860, mi je čez 80 let star pripovedoval, da je imel pod cerkvijo sadovnjak, tam, kjer je zdaj kozolec, in je večkrat otroke podil, ko so klatili sadje. Cerkev na Dobračevi je bila takrat krajša in nižja kot sedaj. Pred vhomom pa je bila lesena lopa. Na to lopo je zmetal voz sena in poleti tu večkrat spal ponoči. Možina Tone (mežnarjev Tone), ki je imel Skalarsko – sestrično mojega starega očeta, je pravil, da je bil Janez na starost »žifrav« (zlatenica). Sedel je večkrat pred cerkvijo na stolu in gledal v kelih, ki mu ga je mežnar prinesel ven. Morala pa sta paziti, da jih ni dobil župnik. Imeli so tako vražo, da je to pomagalo proti zlatenici.

Od Magdalene mi je teta Franca tudi povedala, da se je precej nosila, in ko je bila za »tastaro«, je jedla samo bel kruh, ki so ga že pekli »pr Katr« v Žireh.

V tem obdobju je bilo po gozdovih polno rokovnjačev, na Gorenjskem kakih 450 ljudi. Vojaška doba je trajala še vedno 16 let. Počasi vpeljujejo petrolejke, narodna noša se opušča. Zima 1829–30 je bila zelo huda. Veliko snega, reke so zamrznile in vsi mlini so stali. Leti 1832 in 1834 pa sta bili zelo sušni. Tudi pozimi nobenega snega. Vso zimo leta 1834 so lahko pasli živino in hodili zunaj golorki. Dežja ni bilo, razen malo rose, eno leto in štiri mesece. Vse se je sušilo, tudi mnogo drevja, od katerega so ljudje takoj, ko je ozelenelo, smukali listje za živino. Tudi studenci so bili suhi in seveda so zato stali vsi mlini. V letu 1855 je pšenica zelo dobro obrodila, pa je niso mogli požeti zaradi kolere, ki je takrat razsajala. Leta 1847 je bila junija slana, 1850 pa je ves krompir zgnil na njivah.

Moj stari oče Anton se je poročil 1859. leta, torej 22 let star, z Marijo Bevk iz Bevkovega vrha pri Otaležu (pri Lembru). Nevesta je bila stara 21 let. Teta Franca mi je pripovedovala, da so šle od tam dekleta o Malem šmarnu k Sv. trem kraljem (na Vrh) na božjo pot. Ko so šle skozi Dobračevo, je baje rekla: »To je pa lepa vas, lepo bi bilo tukaj živeti.« Čez kake tri tedne pa jo je že prišel Anton snubit. Ne vem, verjetno sta se na Vrhu kaj srečala. Prišla je na ogled v težkih okovanih čevljih. Nihče je ni kaj pohvalil. Ko pa sta šla gledat tudi na njivo, ki je sedaj Mačkova, ji je rekla stara mežnarica: »Punca, le korajžo, pri tej hiši kruh spi, le zbuditi ga je treba.« Res je bilo vse zapufano in zanemarjeno, toda ugajal ji je fant in kraj, pa se je odločila in sta se poročila. Menda jih je prišlo že prej nekaj pogledat, pa se je vsaka ustrašila. Ena je prišla z žametnimi čeveljčki, pa so rekli sosede: »S to že ne bo nič«, medtem ko so sosede o tej glede na obleko rekli, »ta pa bo zdržala«. Dote je imela 1000 goldinarjev in še 300 (ne vem, ali dote ali posojila). Kakšna vrednost je to bila, se vidi po tem, da je bil predračun za žirovsko cerkev 27.000 goldinarjev. Z doto sta krila prve potrebe, vendar je ni dobila vse hkrati. Izročilna pogodba je bila tako napravljena, da sta morala starima izplačati prej precejšnjo vsoto denarja, da je postalo čisto njuno. Ker pa so ji doto izplačevali v obrokih, sta morala kar nekaj let čakati, da sta stare izplačala in da so jima posestvo prepisali. Nikomur niso povedali, kdaj je šla domov po denar, a ko se je vrnila, je bilo krog mize vedno polno upnikov, ki so čakali, če bo kaj prinesla. Enkrat pa se je razjezila in vse spodila domov. Rekla je: »Dokler ne bosta oče in mati izplačana, ne dobi nobeden niti ficka.« Bila je zelo pridna in energična gospodinja. Delavci je niso imeli v najboljšem spominu. Za njimi je hodila skrivaj gledat, kako delajo. Pa tudi ozmerjala je katerega, če ni dobro delal. Zelo in preveč

Franc Potočnik, roj. 1877, por. z Julko Gostiša; kupil posestvo na Koroškem pri Pliberku

Janez Potočnik, roj. 1864 (ostal na kmetiji), z ženo Marjano, roj. Rejc (1875) iz Dolov, in sinovi: Ivan, roj. 1901, Franc, roj. 1905 in Filip, roj. 1907

je priganjala tudi otroke k delu, pa tudi lačni so bili marsikdaj. Še ko so odrasli, jih je strogo držala. V nedeljo so morali tudi popoldne v cerkev. Zvečer pa so morali biti z nočjo vsi doma. Moj oče je rad šel kam v družbo, pa je bila zelo huda, če je izvedela. Pomagali pa sta mu sestri Franca in Marjana. Dala mu je npr. katera obleko skozi okno, iz gorenje hiše, da se je lahko napravil. Moj oče je ni tudi prav nič pohvalil. Je rekel, da je moral preveč delati. Vendar hčere so jo pa le hvalile. Mislim, da je pač res morala biti trda, da je rešila grunt propada in vzgojila otroke boljše, kot so bili iz prejšnjega rodu. Prav trdna pa ni bila, na starost jo je vedno bolj dajala naduha. Jaz se je komaj malo spominjam. Samo en dogodek v vezi s staro mamo mi je ostal v spominu. Enkrat sva šla v cerkev, pa sem ji pri kozolcu pobral palico. Umrli je 21. 2. 1905 stara 67 let.

Če bi ne bila stara mati tako trda in tudi stari oče zelo priden, bi verjetno ne obdržala kmetije. Leta 1867 je bilo na Kranjskem prodanih 547 kmetij. Tudi Anton jo je komaj zmazal. Moral je prodati travnik na Rudniku in Mačkovo njivo (1,75 ha), ki jo je bilo zares škoda. Po zemljiški odvezi in prehodu iz naturalnega gospodarstva se kmet ni kmalu znašel in so ga posebno davki hromili. Anton je imel tudi velike težave, ker prednik ni uredil zemljiških prenosov. Tudi po 26 let je plačeval davke in bire od že prej prodanih parcel. Te zadeve pa je urejal največ s tožbami. Če samo pomislim, kako je bilo to težavno, saj se je Anton znal komaj podpisati. V obdobju njegovega gospodarjenja so začeli v urade uvajati slovenski jezik. Začetek hranilnic in posojilnic; leta 1885 prvi avto. Leta 1881 se je začelo tudi množično izseljevanje v Ameriko. V letih 1890 so prenehali s splošno pašo tudi po gmajnah. Iz Dobračeve so gonili živino čez Soro v Dovce. Spotoma se je živina še napila in niso imeli nobenih problemov z njo.

Stari oče Anton je zelo v revščini zrasel. Zelo rad je fural konje in mu je bil tudi pogovor o konjih zmeraj najljubši. Ko je bil že 80 let star, je še prav vse konje v Žireh poznal. Poprej, ko je še fural, pa skoraj vse od Ljubljane do Trsta. V mladih letih, ne vem, ali je že bil oženjen ali ne, je »eno leto in dan« ležal bolan. Zdravili so ga razni zdravniki, najbolj pa nek padar iz Strmce. Enkrat je zlomil nogo in mu jo je zdravil znani padar »Tišler« iz Cerkna. »Dal mi je spiti najprej en liter črne vina, potem me je spokal po pet firklcev ure na vročo peč«, je rekel oče. »Da ti bo kosti premečilo«. In mu je nogo prav dobro naravnal. Prej kot je začel Tišler ude naravnavati, so morali vsako zlomljeno nogo odrezati. Ko je zlomil nogo en Tolminec pri vojaki v Celovcu, so mu jo tudi hoteli odžagati, pa jih je preprosil, da so ga pustili domov. Čez nekaj časa pa je prišel zdrav nazaj. Začeli so se za tega padarja zanimati. Poklicali so ga v Gradec in mu ukazali sestaviti človeško okostje. Malo je pogledal in rekel: »Ne morem, ker ena koščica manjka«, v tolminskem narečju. Res so mu jo namenoma skrili, da bi ga preizkusili. Dali so mu potem stalno službo, da je prišel vsak teden enkrat v Loko in tam naravnal kosti, če je bil kak slučaj. (To nam je pravil profesor Gruden v združni šoli.) – Oče pa je potem prehitro hodil in nogo spet »popravil«. Drugič mu je težje uravnal, a mu jo je vseeno dobro pozdravil.

Da se je rešil največjih dolgov, je moral oče Anton prodati precej zemlje. Dobil sem še nek zapisek, kako so plačevali obresti »Mačku« na Dobračevi, ki je posojal denar. Zapisano je, da so dali enkrat nekaj fižola, drugič puter itd. Oče je tudi pravil, kako je prvo posojilo pri njem težko dobil, potem je to posojilo točno po dogovoru vrnil. Drugič je posojilo dobil takoj, ko je zanj vprašal. Najbrž je še

preveč vzel, da potem ni mogel vrniti, prodati mu je moral namreč najlepšo njivo (desno od poti v Rakulk, do poti na Bedrih). Prodal je dva kosa gozda v »Zali« in to zelo poceni. Potem je prodal travnik na »Rudniku«, Kolerjev travnik v »Rantah«, Kovačev breg za okovanje enega tajsela (85 gold.) in še kaj. Denar je bilo takrat zares težko dobiti. Kot omenjeno, je veliko fural v Trst in Ljubljano. Rad je pripovedoval, kako jim je na Razdrtem burja preobračala tajsela. Nekoč se mu je nad Vipavo snelo kolo. Šel je nazaj v vas in prosil, da bi mu šel kdo pomagat. Pa je v vsaki hiši dobil enak odgovor: »Pej, išči si drugega.« Ne vem, kako je potem kolo nasadil. To pa sem si dobro zapomnil, da je doma stari mami takoj zabičal: »To ti povem, če kakšnemu Vipavcu daš kaj za vbogaime ...«. Enkrat so mu v Trstu ukradli suknjo. Sedel je na pripeljanih tramih in prešteval denar, ki ga je dobil zanje. Krog njega so se igrali otroci, pa jih ni imel za mar. Naenkrat mu eden zagradi denar in zbeži. Oče je hotel teči za njim, pa so mu medtem ko je štel, z žeblički zabili sukno v tram. Tako je moral najprej suknjič sleči, potem je stekel za tatiči. Seveda so mu ušli. Ko se je vrnil h konjema in vozu, na tramih ni bilo več njegovega suknjiča. Dobro se še spominjam, ko je pripovedoval, kako je pihala burja, ko se je vračal, in kako ga je zeblo. Prav v vsako gostilno ob cesti je šel, da se je malo pogrel. Nekoč so šli fantje kositi k sestri v Osojnico. Bilo je najbrž malo preveč pijače, pa so domov grede skozi Staro vas malo zavriskali. Dobili so jih žandarji in so se morali iti zagovarjat v Idrijo na Rihto. Bili so kaznovani s 25 udarci na zadnjo plat. Rekel je, da drugi ni nobeden nič zajamral, le Škandar je zelo vpil. Spominjam se tudi, s kakšnim veseljem je sprejemal popotne berače, posebno znane, ki so se redno ustavljali. Velel mu je sestri čim bliže k »zicu« ob peči. Potem ga je pa spraševal in poslušal. Po beračih se je tedaj zvedelo največ novic. – Pri delu je bil zelo natančen, na starost prav malenkosten. Do okoli 80. leta je šel še vedno med kosce, pozneje je kosil le še za živino, katero je tudi »vrdeval« do zadnjega leta. Zelo rad je bil v družbi, posebno, če je bil pogovor od konj. Mnogo svojih dogodkov je zelo velikokrat povedal, da je res čudno, da sem si jih malo zapomnil. Prav žal mi je, da jih nisem dal fotografirati, ko so včasih sedeli pred hišo, on, Jerebc in Majnk, vlekli vsak svojo pipo in govorili le o furanju in o konjih. (Npr. »Veš, enkrat sem imel eno šimlo« itd.) Ko je bil že za užitkarja, ga je enkrat udarila truga iz voza, ko je peljal prah na travnik. Po tem je skoraj celo zimo ležal na peči. Za tem ga je enkrat podrla kobila na Lopatnicah, ko smo nakladali strnišče. Jaz sem bil na vozu. Kobila se je radi mrčesa splašila. Oče je grabil malo pred vozom. Mislil je, da jo bo z grabljami ustavil, pa ga je kar podrla in peljala čez. Zgledalo je že, da bo kar na mestu umrl. Hud udarec je dobil v glavo. Odnegli so ga domov, jaz pa sem tekkel po gospoda (zdravnika tedaj še nismo imeli v Žireh). Pa je ozdravel, vendar tako trden ni bil več. Prej je dostikrat rekel, da se nobene grabljice ne ustraši. Umrl je leta 1924, 87 let star. Jaz sem ravno prišel iz zadružne šole in me je prav težko čakal. Imel me je od nas treh najrajši. Ležal je v sobi, kot imamo sedaj delavnico. Mogoče bi še živel, pa se je malo prej še po stopnicah prekucnil. Po tem ni mogel jesti in je naglo hiral. Spomnim se, da je že več let tožil, da bi bil čisto dober, le tu me boli (pokazal je na desno lakotnico). – Postave je bil oče velike, vendar ni bil tako širok kot praded Janez. Na starost je bil precej gluha. Brati in pisati je menda za silo znal, vendar ga nisem pri tem nikdar videl. Le podpisal se je za silo, da se mu ni bilo treba podkrižati. Bil je tudi zelo veren in je lepo umrl, kmalu, ko sem jaz prišel domov.

Ivanova sestrična
Marija (Micka)
Oblak iz Srednjega
Brda, por. s Štefanom
Breznikom iz Pliberka

Stari oče Anton in Marija roj. Bevk sta imela otroke: Franca, roj. 14. 2. 1861, Neža, roj. 21. 1. 1863, Janez, roj. 7. 10. 1864, Martin, roj. 7. 2. 1866, Luka, roj. 7. 10. 1868, Marija, roj. 13. 9. 1870, Marija, roj. 13. 11. 1871, Marjana, roj. 21. 7. 1875 in Franc, roj. 8. 12. 1877. Devet otrok, odraslo jih je šest.

Franca se je poročila 24 let stara k »Mikliču« na Verd pri Vrhniku z Janezom Furlanom. Bila je zelo pridna in dobra gospodinja. Imela je otroke: Franca, ki se je poročila na Hotavljah k Presercu (Uršič), Janez se je bil s kontrabantom precej pokvaril. Enkrat je že imel veliko premoženje, pa je vsega zaigral, pa še očeta pripravil ob precej premoženja, ker mu je bil porok. Imel je dolgo časa za punco eno doktorico, pa je potem ni poročil. Potem se je baje bolj slabo poročil. Enkrat sem ga dobil kot hlapca v Logatcu. Takrat je imel majhnega otroka, za katerega sem kasneje slišal, da je umrl. Vinko je bil zelo fejest fant, pa je padel v vojski. Franc je šel študirat, star že čez 18 let. Postal je dober stavbenik in je imel skupaj še z enim družabnikom gradbeno podjetje. Poročil se je z Mileno iz Tolmina, ki je bila tudi študirana. Nista imela otrok. Bila sta med 2. svetovno vojno v begunstvu in šla leta 1948 v Ameriko. Živita v New Yorku. Nace je prevzel dom, ni bil pa še poročen. Midva sva bila velika prijatelja. Mnogo sva prekolesarila skupaj. Bil je zelo vesele narave. Zadela ga je nesreča v gozdu, ko je podiral suho bukev. Debela veja se je pri podiranju odlomila in mu padla na glavo. Bil je na mestu mrtev. Mici, starejša, se je poročila z Mastenom, strojnik državnih železnic v Mariboru. Imela sta vsaj dva otroke: Slavko in Štefka. Med vojno so bili preseljeni v Srbijo. Rezi se je poročila z nekim monterjem, ki je bil v službi v elektrarni v Črnučah (Žirovnik). Imata več otrok, prvi je Urban, naslednji pa Boštjan. Urbanu sem jaz birmanski boter. Rezi je po Nacetovi smrti prevzela posestvo.

Neža je poročila vdovca Antona Oblaka na Srednjem Brdu nad Hotavljami. Imel je že iz prvega zakona dva otroke: Janez in Marjana. Tudi z Nežo sta imela še sina in hčer. Neža je po mami podedovala astmo in je precej mlada umrla. Bila je veliko preveč pridna in se je prehitro uničila. Tudi zelo pobožna je bila. Zmogla sta toliko, da je bil prav čeden grunt. Otroci smo hodili vsako leto doli na češnje, jih je bilo vedno dovolj. Sin Anton je študiral za duhovna v Celovcu. Imel je novo mašo na Trati. Služboval je na Štajerskem, če se ne motim, v Marija Bistrici, kjer je tudi umrl. Bil je že zelo dolgo slabega zdravja. Hčerka Marija (Micka) pa se je poročila na Koroško s Štefanom Breznikom, ki je imel hotel Narodni dom v Pliberku. Štefan je bil v zadnji vojski zaprt v Dachauu. Umrl je na nepojasnen način leta 1943 v Berlinu na dan, ko je padel Stalingrad. Ko so očeta zaprli, so takoj zaprli tudi gostilno. Družina je bila preseljena leta 1942 v Nemčijo in se je šele čez kakih 6 mesecev po končani vojni vrnila. Micka je umrla 2. julija 1968. leta. Bili smo na pogrebu, ki je bil zelo slovesen. Ljudi je prišlo toliko kropit, da so hodili samo skozi. Na pokopališču pa so bili dolgi govori. Imela sta otroke: Ivanka, roj. 1915, umrla 1932 v Ljubljani zaradi zastrupitve s hrano. Gitka, roj. 1918, umrla 1991, Milan roj. 1922, Štefan, roj. 1924, Kristijan, roj. 1929, Karli, roj. 1931, umrl 1941 za slepičem, Mara in še Cilka. Dva otroke sta umrla še dojenčka. Štefan je prevzel doma. Poročil je Nemko, ki bo otroke vzgojila čisto nemško, čeprav se je Štefi štel za zavednega partizana in meni zameril, ker sem bil na Koroškem. Milan je šef podjetja za uvoz in izvoz, mislim, da predvsem pohištva. Je kar premožen in je tudi meni pomagal pri nakupu prvega traktorja. Poročen je s sudetsko Nemko, ki pa že kar dobro govori slovensko. Kristijan (Kris-

to) pa ima veletrgovino z brezalkoholnimi pijačami. Poročen je s Primorko Mileno, ki je zavedna Slovenka. Mara ima hišo v Perčah, Cilka pa je poročena z vrtnarjem v Beljaku. – Posestvo na Srednjem brdu je prevzel Mickin polbrat Janez. Dolgo se ni oženil, potem je dobil neko rogovilasto babo, ki je pri njem služila. Sta se kmalu sprla in ločila. Posestvo pa sta dobila en sosedov fant in Šubcova iz Hotavelj.

Martin je bil star dobrih 15 let, ko so šli nekaj delat v gozd v Dovce. Ker mu je bilo vroče, se je šel v Soro ohladit. Takrat se je tako prehladil, da se ni mogel premikati. Čisto trd je ležal na gorenji veži. Prav takrat je (to je bilo na sv. Ano dopoldne leta 1881) nastal pri hiši velik požar, ki je upepelil celo našo domačijo in obenem skoraj vse domačije nad cesto s »Kočami« vred. Pogorela je tudi cerkev in prav do Skalarja vse. Nad cesto je ostalo samo pri Hlipčarju. Skoraj vsi ljudje so bili pri maši na Ledinci, le nekaj gospodarjev (med njimi tudi naš stari oče) je bilo v gostilni pri Škandru. Ogenj je prišel pri nas iz dimnika. Doma je bila samo stara mama, ki je baje nekaj cvrla na ognjišču pri peči, saj štedilnikov še ni bilo. Bila je tako zmedena, da je tekla najprej po očeta v gostilno, čisto je pozabila na sina, ki je ležal bolan zgoraj. Ko so ljudje prišli, je bila vsa hiša v ognju in ni nihče več mogel ponj. Čeprav se ni mogel ganiti, se je v sili le povlekel nekaj metrov proč od postelje, kjer so potem dobili zoglenelo truplo. Ogenj se je s silno nagllico razširil, zdelo se je, da je vse hkrati zagorelo. Dogajali so se obupni prizori. Na Ledinci v cerkvi je med mašo nekdo zavpil »Dobračeva gori!« V silni gneči je drlo vse iz cerkve. Ljudje so planili kar čez vodo po najkrajši smeri proti požaru. Modrijan je klečal na travi in molil, tudi drugi so vpili ali molili. Gasilnih priprav takrat še niso imeli, pa bi tudi dosti ne pomagale. Ljudje so bili obupani, ker jim je praktično pogorelo vse. Najhuje pa je bilo pri nas, ker ni bilo nikogar, da bi kaj rešil, poleg tega pa še žalost za Martinom, ki je na tako grozen način umrl, in še razna namigovanja o krivdi, ker je ogenj nastal pri nas. Moj oče je pravil, da je bila takrat zelo dobra letina pšenice. Pa je pogorela vsa, preden je bila omlačena.

Luka je umrl kmalu po rojstvu. Verjetno tudi prva Marija.

Marija (teta Micka) je bila v pravem pomenu teta, ker se ni poročila. Bila je lepo dekle in je imela polno snubačev, pa se za nobeno ceno ni hotela poročiti, čeprav so jo kar naprej silili. Nikoli ni imela miru ne pred očetom ne pred drugimi. Ker so jo kar naprej silili, naj se poroči, je šla z očetom večkrat tudi kam na ogled. Oče ji je rekel, vsaj gledat pojdi, če se ti ne bo dopadlo, pa potem rečeš, da ne greš. Šla je enkrat tudi k Bogateju. Ko je prišla domov, je rekla, da se ji ne dopade. Takoj se je preoblekla in šla za delom na vrt, kjer so bili kosci, in je tako zavriskala, da se je slišalo daleč naokrog – vesela, da je bila spet prosta. Oče je potem tudi sprevidel, da je ne bo omožil, in je rekel, da je nikamor več ne pelje. Bila je potem v veliko pomoč doma. Predvsem je gospodinjala in otroke varovala, posebno mene je rada imela. Bila je tudi zelo pobožna in je vedno sodelovala pri raznih katoliških društvih. Par let je bila tudi pri bratu Francu na Koroškem. Pred vojno (1. svetovna) je šla na božjo pot v Sveto deželo. Odkar sem jo jaz poznal, je bila tudi slabega zdravja in je leto kasneje kot stari oče umrla, stara 54 let.

Marjana se je poročila stara 25 let s Francom Bačnarjem, krojačem iz Stare vasi. Bil je dober in podjeten krojač, a se je malo preveč vdal pijači. Pil ni do pijanosti, pač pa redno. Verjetno je zato tudi prezgodaj umrl. Marjana je umrla leta 1952, stara dobrih 77 let. Imela sta dva sinova: Francl, moj letnik, pa pol leta starejši. Delal je trgovsko šolo, pa ni imel nikjer posebnega uspeha. Po prvi vojni je bil dalj

časa v Srbiji. Med drugo svetovno vojno je bil precej na Koroškem. Poročil je Rinkovo iz Žirov (umrla leta 1970). Imata hčer Evo, ki je poročena s Kolarjevim iz Žirov. Franc je po vojni zgradil lepo hišico na zgovorjeni parceli. (Pripis M.G.: Bačnarjeve, kakor tudi Francnove hiše ni več. Porušili so jih, ker so na tistem mestu zgradili blagovnico.) Rudolf je nasledil očeta v obrti. Bil je tudi dober krojač. Ker ob očetovi smrti še ni bil izučen, je dobil izučenega pomočnika Pertovta, se pri njem izučil in še nadaljeval obrt na očetovo ime. Bil je tudi bolj resnega značaja in dober pevec. Bil je več let mlajši kot brat Franc, a je že kmalu po vojski (leta 1948) umrl. Poročen je bil s Kolerjevo Micko. Imata tri hčerke.

Franc je bil najmlajši. Potem pa se je zaposlil v nekem hotelu v Beljaku. Kasneje je kupil v Drveši vesi pri Pliberku posestvo, kjer je imel gostilno in žago. Po vojski je moral enkrat bežati pred Nemci. Poročil se je z »Maticovo« Julko (Gostiša) iz Žirov. Imata otroke: Pavel, Julka (Julči), Ida, Aleksander (Sandi). Pavel je šofer, Julči je poročena z Ivanom Rudolfom na Bistrici št. 45 (Avstrija). Imata lepo posestvo, mož je tajnik na občini. Otrok nimata. Ida je poročena z orožnikom, ki se piše Samec. Stanujeta v Grebinju. On je bil med vojno komandir v Poljanah in Selcih. Zna zelo slabo slovensko. Imata nekaj otrok, ki pa slovensko prav nič ne znajo. Sandi je doma. Vodi gostilno in žago. K sreči pa ima pridno ženo, ki to v resnici vodi, saj je on vedno v planinah, najraje na Peci. Tudi ta dva nimata otrok.

Janez, moj oče, je bil najstarejši od fantov. Za naslednika na kmetiji je bil baje predviden mlajši, Martin, po njegovi nesrečni smrti pa je bil določen Janez. Oženil se je okrog 33 let star z Marjano Rejc, ki je bila prav tako Trovtova iz Dolov, kot njegova stara mati. Mogoče je bil tudi to vzrok, da jima je umrlo pet otrok, kmalu po rojstvu. Oče Janez je dobil zanemarjeno kmetijo s slabo naredbo, posebno štala ni bila več za rabo, in pa veliko dolgov. V mladosti je bil precej bolan in šibak. Pri obnovi hiše in gospodarskih poslopij po požaru leta 1881 se je ob prekladanju tramov in drugega materiala močno pretegnil. Od tedaj ga je vse življenje mučil »prug«. Zdravniki mu niso pomagali in že ni več upal, da bo kdaj ozdravel. Dobil pa je v roke knjigo župnika Kneippa in se po njem navodilu ozdravil in utrdil. Odslej je imel močno zaupanje v vodo in je bil trdno prepričan, če voda več ne pomaga, potem tudi nobeden drugi ne. Tudi hranil se je po Kneippovem sistemu. Pijače ni cenil, kljub temu pa ga je včasih premotila družba, da ga je malo preveč spil. Posebno takrat, ko so zvezde padale z neba (poznejši pripis: Krakatau), je bil menda tako pijan, da ni prav nič vedel, kaj se godi. Večinoma je jedel neslane jedi. Nekoč ga je en les tako udaril, da sem mu moral pomagati, da je prišel do sape. Zdi se mi, da je bil od takrat manj krepak in je posebno desno roko težko vzdignil pokonci. Ker je moral v mladosti vedno veliko delati s konji, je pridobil veliko izurjenost pri vsakem delu. Vedno si je znal pomagati, da je delo izvršil s čim manjšim naporom. Rad je delal take dela, katerih se ni nihče drugi upal lotiti. (npr. iz Jakcove grape je spravljaj ogromen hlod, pri elektrarni je prevzel najtežje vožnje, peljal v Idrijo po 3500 kg sena, kupil en voz gnoja, potem pa ga je naložil na en voz za 10 normalnih in odpeljal itd.) Imel pa je zato tudi dobro orodje, najmočnejše vozove, granik, vitel, železne vrvi itd. V Rovtu je napravil »luftban« (žičnico) za vožnjo drv. Ker ni odnehal, smo res speljali po njem vse, bilo pa je veliko truda in nič dobička s tem. Nad Šemanikom je postavil »gepel«, da smo s tem vozili v »Oplot« in v »Brdo« na njive gnoj. On je bil vedno prvi za vsak napredek. Imel je edini v Žireh kosilnico in obračalnik na konjsko vprego, pa še druge

potrebne stroje. Podjeten je bil preveč. Namesto da bi odplačeval že podedovane dolgove, je vedno kaj novega kupoval. Kupil je travnik na Rudniku (prej prodan) nazaj za 1400 gld., Tomincove skale, gozd v Malem Rakulku, Sedejčkovo njivo, Tomincovo hišo in še poprej Rovtarjev grunt v Doleh, ki pa ga je prodal naprej, razen gozda v grapi. – Za časa svojega življenja je trikrat delal nov hlev. Prvič po požaru leta 1881, ko ni bil še gospodar, vendar glavni delavec. Takrat je bil zgrajen hlev le bolj za silo, zato se je lotil novega v prvih letih svojega kmetovanja, ki pa je bil zgrajen leta 1904. Leta 1915 pa ga je znova uničil požar. Zakuril je nek Balantačev, ko je z mamu prišel v »žernado«. Takrat je ostrešje malo razširil in hlev povečal. Imel je dalj časa žrebčarsko postajo. Potem je bil solastnik gospodarske družbe »Na Kočah«, kjer je bila mizarska delavnica z veliko stroji, parna gauter žaga, stroj za delanje opeke, elektrika itd. To podjetje se je po vojski razšlo, oče je odkupil 3/5 deleža in potem vse izročil sinu Francu, čeprav je bil še mladoleten. Franc je žago tudi obdržal. Dalje je bil zopet takoj zraven, ko se je ustanovila »avto družba« (oče, Tine Poljanšek, Primožič in Jelovčan). Ta družba je začela že pred vojno voziti v Škofjo Loko. Prava senzacija je bila, ko je prišel novi avtobus v Žiri. Sicer smo že poprej videli kakšnih par manjših avtomobilov, ko so hodili inženirji na Koče zaradi elektrike, prav dosti pa ne. Od te družbe je oče še ravno pravi čas odstopil, ker je v precej slab položaj zašla. – Pri vsem tem pa oče tudi kmetije ni zanemaril. Imel je vedno najbolj zagnojene travnike, najlepšo živino in najmočnejše konje, orodja več kot trije drugi, vozov raznih še preveč. Gozdovi niso bili preveč iztrebljeni. Kmalu po vojski je doživel srečni dan (pomagala je dosti inflacija), ko je poplačal zadnji dolg. Doli na cesti pred »Županom« je na glas zavriskal. Nesreča in njegova velika podjetnost sta hotela, da pa se je kmalu nato zakopal v električno podjetje na Fužinah, kar pa bi bila silno dolga zgodba. Vložil je v podjetje poleg ogromnih skrbi in osebnih žrtev okoli 600.000 kron in prevzel solidarno poroštvo, katero je naraslo na milijonske vsote in po razdelitvi še tu odpadlo nanj okoli 600.000 dinarjev, mestni pa še Kranjski posojilnici in drugim. Ni čudno, da je potem oče skoraj povsem obupal in z njim mi vsi. Peklo ga je tembolj, ko ga je zadel ta udarec po vsem njegovem prejšnjem velikem uspehu, tako rekoč na stara leta. Strašna so bila tista leta okoli leta 1924. Oče, še tako krepak, je pod tem bremenom kar hiral. Omeniti moram, da je bil zelo občutljiv v duševnem oziru. Kadar je imel skrbi, je celo noč zdihoval in ni mogel spati. Nekaj strašnega je bilo v zadnjih letih, ko smo vsak čas samo pričakovali, da bomo prodani. Zdihoval je včasih ponoči tako naglas, da skoraj nismo mogli spati. Gozdovi so bili skoraj popolnoma izsekani, v hlevu je bilo le še par repov. Prodajal je tudi nekaj zemljišča. Vse je šlo za dolg, ki pa se je le večal. – Potem je prišlo malo umirjenje. Neposredne nevarnosti, da bi nam kar na hitro prodali, zaenkrat ni bilo več. Ta ali oni je rekel: »Boš videl, da boš danes eno leto še tukaj,« in tako smo se že kar privadili, da je življenje začelo prihajati v stari tir. Tudi smo počasi začeli spravljati nazaj robo, ki smo jo razpeljali okoli, da nam je ne bi zaplenili (vozove k Jureču, lojtre in razno šaro k Anžonovcu, dva vojaška voza na Vovče, železne vrvi k Jerebcu, cevi lončene zakopali itd.). Tudi je oče, da je bila nesreča še večja, posodil nekemu šoferju par tisoč din in jih ni več dobil. Dal je v neko banko na Kongresnem trgu (Kavčič) čez 20.000 din, prejetih za prodano živino, pa je banka propadla in jih ni več dobil. Po takih nesrečah smo se že včasih bali, da si bo kaj naredil. – Leta 1929 smo spravljali seno, takrat je oče peljal domov en voz.

Sedel je na senu, pa je na Lopatnicah malo nepravilno zavil s poti in se je voz prevrnil, njega pa je vrglo v stran. Ne vem, ali še tisti ali drugi dan, ko sva bila sama na travniku, se je kar naenkrat ulegel na tla in tožil, kako ga boli. Tedaj sem prvič resno zaslutil, da je oče hudo bolan. Že drugi dan se je odločil in šel sam v Ljubljano v bolnico, da se bi dal operirati. Kako malo je bolnici zaupal, se vidi iz tega, da je dal denar, ki ga je imel s seboj, shraniti v neki gostilni blizu bolnice. Naročil je tudi, naj zaenkrat ne pravimo nič o tem, kam je šel. Med sosedi je nastala silna radovednost, ko ga nekaj dni niso videli nikjer in tudi nismo nič pravega povedali. Operiran je bil kmalu. Ko sem bil za nekaj dni pri njem, mi je že pravil, da je bila huda operacija in ni dobil narkoze. Operiran je bil za prug in na mehurju. Dejali so mu, da bi ne bilo nič nevarno, ko ne bi bil že toliko star. Trdno je še upal, da bo še ozdravil. Čez tri tedne se je vrnil domov, sicer slab, vendar boljši. Ko bi ne imel toliko skrbi in s tem tudi opravkov, bi se mogoče res pozdravil. Tako ga je čez nekaj časa zadela še kap in je bil po eni strani hrom in tudi govoril je bolj težko. V tistem času smo sicer s težavo, a vendarle uredili, da je napravil testament. Zelo je bil že bolan, ko se je ženil sin (moj brat) Franc. Zato ohcet ni bila preveč hrupna. Franc se je oženil 9. novembra 1930, oče pa je umrl 14. novembra 1930. Pogreb je bil ravno ob tisti uri, kot je bila pred enim tednom Francova poroka. – Ob smrti mu je električna družba napeljala okrog krste žarnice, zgoraj nad glavo pa napravila razsvetljen napis – »V spomin, družabniki«.

Glede na svetovno naziranje je bil oče popoln liberallec in skoraj brezverec. Do 20. leta je, kot so rekli, še prav rad molil, potem pa se je polagoma navzel drugega duha, menda največ pod vplivom Tineta Poljanška. Potem ko se je oženil, pa je bil vedno najzvestejši pristaš Liberalne stranke in žirovskega Sokola. Vselej, kadar je bila kaka parada, je on zraven jahal konja, napravljen v sokolsko uniformo. Veliko sta se včasih prepirala o verskih vprašanjih s teto Micko in pozneje tudi z menoj. Midva sva se dostikrat sprla ravno zaradi politike. No, proti koncu se je izkazalo, da ravno tak brezverec le ni bil, ali pa se je premislil. Že v bolnici se je spovedal, proti koncu pa je sprejel tudi sv. obhajilo in sv. poslednje olje.

Likof pri košnji otave, konec avgusta 1942 na travniku pod Sv. Ano; z desne (od konjev): Julka Šorli, zraven gospodar Ivan in gospodinja Pepca Potočnik, spredaj njun sin Janez, potem Rudolf Kristan, za njim Franc Šorli, Pavel Cigale, Andrej Naglič, zadaj Jera Vehar, Ana Gantar, za njo Franca Kavčič, Polda Kavčič (dekla) in Janez Jereb iz Hleviš (hlapec)

Moja mama Marjana, roj. Rejc je bila nadvse pridna. Bila je bolj majhne postave in nikdar posebno zdrava. Že pred vojno je bila v bolnici, in to zaradi enega očesa. V oko jo je sunila krava in ji ga pokvarila tako, da je nanj le malo videla. Tudi pozneje ji je večkrat kaj bilo. Med vojsko enkrat je imela vneto prsno mrežo in so jo komaj rešili. Precej časa pa ji je nagajal prug. Dostokrat ji je črevo izpadlo. Morala je malo počivati in spraviti črevo nazaj, potem je spet tekla za delom. Pred par leti jo je dolgo bolela noga in se ji je le počasi pozdravila. Pri vsem tem pa je vedno delala po svoji moči. Posebno je imela veselje do živine, katero je sama komandirala. Zjutraj je bila vedno ob pol štirih že v štali je vse povrdjala in pomolžla. Skrb je imela v štali tako, da meni ni bilo treba prav nič skrbeti. Pri delu je mnogokrat preveč trpela, ker je vedno raje sama vse naredila, kot da bi komu ukazovala. Ukazovati sploh ni znala, če ni mogla sama, je le prosila za pomoč. – Koliko je mama v svojem življenju naredila enega dela, se sploh ni mogoče predstavljati. Zjutraj je vedno prva vstajala že pred četrto uro, spat pa je hodila vedno zadnja. V času največjega dela je kruh pekla le ponoči. Molila na videz ni posebno veliko, je rajši sama zase. K maši pa je šla vsako nedeljo prav do zadnjega. Revežem je zelo veliko dobrega naredila, posebno za tiste, ki so ostali čez noč, je vedno skrbela, da jih ni zeblo. Tudi za delavce je vedno skrbela, da so bili siti in zadovoljni. Nas otroke je imela zelo rada in nam je vse ustregla, kar je le bilo v njeni moči. Veliko preveč nas je razvajala. Jedli smo, kar smo poželeti, delali, kar smo hoteli, ležali smo, dokler se nam je ljubilo. – Največja mamina zasluga pa je mogoče tudi, da smo obdržali dom. Prav vsi drugi smo že obupali, da se bo dalo rešiti, mama pa je le še bodrila: »Le verjemite, da bo še drugače, travniki so le veliko vredni« itd. Pri vsem tem pa je delala kot po navadi, da smo počasi tudi drugi morali začeti. – Včasih pa je bila mama tudi huda in zamerljiva. Najlepše trenutke je imela, kadar je mogla iti domov v Dole. To je bilo enkrat ali dvakrat letno in vselej je vzela koga od otrok s seboj. Seveda smo bili pri tem tudi mi nadvse srečni. Navadno smo šli peš in ostali gori čez noč. Spominjam se, da je bilo pri Trovtu vedno dovolj vina in tudi nikdar brez mesa in belega kruha. Kakor je bila

Potočnikovi otroci leta 1945; z leve: Janez, roj. 1934, Ida, roj. 1935, Katarina, roj. 1938, Marija, roj. 1939, Martin, roj. 1942 in Anica, roj. 1943

mama tiha in brez vsakega nastopa, vendar se spominjam, da se je moralo največ po njeni volji delati. Pred očetom je imela to prednost, da je vse bolj natančno naprej premislila in je zato njen predlog mnogokrat obveljal. Vendar če bi bilo vse po njenem, se bi oče nikdar ne spuščal v rizikantna podjetja. – Zadnji dan je zjutraj še vse opravila pri živini, ko so se ji začele močne bolečine po črevesju. Zdravnik ji je dal injekcijo, pa ji ni nič pomagalo. Treba jo je bilo peljat v Ljubljano, pa nismo dobili nobenega avtomobila. Zato smo naprosili kar poštnega. V njem smo ji lepo postlali, da je lahko ležala. Jaz sem šel z njo. Kljub slabi cesti ni nič tožila. Na priporočilo zdravnika in mojega bratranca Radota Poljanška so jo takoj sprejeli. Jaz sem počakal in po operaciji še govoril z njo. Naročala mi je predvsem, kako naj delamo z živino, dokler je ne bo. Ponoči pa je umrla. To je v noči s 7. na 8. marec 1937.

Janez in Marjana roj. Rejc (moja starša) sta imela osem otrok, sedem fantov in eno dekle. Vendar ne vem, ali je bilo to krivo, ker sta bila »mala« bratranca ali kaj drugega, jima je pet otrok umrlo kmalu po rojstvu. Otroci so bili: Micka, roj. 1898, Dominik, roj. 1899, Ivan, roj. 1901, Štefan, roj. 1903, Franc, roj. 1905, Filip, roj. 1907, Vinko, roj. 1909, Aleksander 1911. Poleg mene sta ostala le še brata Franc in Filip. Vsi pa smo bili že od mladosti precej slabega zdravja. Predvsem smo imeli vsi težave z želodcem.

Franc se je sam odločil in se je šel k Cankarju na Selo učiti mizarstva, okrog leta 1920. Tam se je tudi izučil, potem pa je delal še v Logatcu pri Oblaku, kjer je svoje znanje izpopolnil. Precej zgodaj je pričel samostojno obrt v »Tomincovi« hiši. To hišo je oče kupil še pred popolno inflacijo in s tem napravil dobro kupčijo. Hiša je bila, kot pove ime, »Tomincova«, to je od družine Janeza Ježa. Hiša je bila po prisilni dražbi prodana še pred prvo svet. vojno. Takrat jo je kupil Vinko Mlinar s Sela, od njega pa jo je kupil oče. Leta 1930 je imel Franc že dobro razvito obrt in vedno dovolj dela. Imel je že univerzalen stroj, tri pomočnike in dva vajenca. Na hrani pa so bili še vsi pri nas. En teden pred očetovo smrtjo se je oženil z Julko Gantar iz Nove vasi. Imata šest otrok, in sicer: Franc, Ivo, Anica, Tone, Jože in Marjan.

Potočnikova družina leta 1952; sedita ata Ivan in mama Jožefa (Pepca), stojijo otroci Janez, Ida, Katarina, Marija, Martin in Anica

Filip se je šel učiti za trgovca v Maribor k »Lahu« potem, ko sem jaz prišel domov od vojakov. Tam se je tudi izučil. Po precejšnjih avanturah je spomladi leta 1930 vzel v najem za štiri leta hišo Jakoba Mlinarja na Selu in tam odprl trgovino. Pozneje je imel trgovino in gostilno nasproti cerkve v Žireh. Šlo mu je kar dobro. Poročil se je z Julkino sestro Slavko, Gantarjevo iz Nove vasi. V zakonu sta se jima rodila dva sinova: Vaso in Albert.

Jaz (Ivan) sem bil določen za naslednika na kmetiji. Imel sem do kmetijstva veselje, še raje pa sem hodil v šolo. Z velikim veseljem sem šel leta 1920 v kmetijsko šolo na Grm pri Novem mestu. Ko sem ravno začel z drugim letnikom, sem bil poklican k vojakom. Po vrnitvi od vojakov sem kmetijsko šolo še dokončal. Naslednje leto sem naredil še zimsko združeno-trgovsko šolo v Ljubljani. Pozneje sem se začel ukvarjati z gojenjem sadnih sadik, dosti iz veselja, še bolj pa iz potrebe, saj sem le na tak način dobil kaj lastnega denarja. Po očetovi smrti sem prevzel kmetijo z ogromnimi dolgovi zaradi propadle elektrarne. Lahko bi dobil bogato nevesto (tukaj pove katero, pa ne bom napisala, op. M.G.), ki mi bi prinesla dovolj dote, da bi laže odplačeval dolgove. Pa na taki osnovi nisem hotel graditi družine. Oženil sem se 11. 1. 1931 z Jožefo, roj. Jurca iz Rovt. Bila je iz družine, kjer je bilo 16 otrok. Ohcet se je vršila na željo nevestine strani še čisto na star način z vsemi stari mi običaji in je trajala 24 ur. Z doto sva odplačala le manjše dolžnike. Zdelo se mi je najbolje, da zmanjšam vsaj število teh, ki sem jim bil dolžan. Tudi nama se je rodilo šest otrok: Janez, roj. 30. 5. 1934, Ida, roj. 1. 9. 1935, Katarina, roj. 8. 2. 1938, Marija, roj. 28. 8. 1939, Martin, 12. 1. 1942 in Anica 29.7.1943. – Z velikim odrekanjem, dobrim gospodarjenjem in trdim delom sva bila leta 1939 že skoraj brez dolgov. Potem je prišla druga svetovna vojna ...

Pri Potočniku na Dobračevi leta 1957; pred hišo »spominska lipa«. Lipa je bila vsajena jeseni leta 1942 v spomin, ko so bili zaradi ubitega Nemca na vasi zajeti skoraj vsi moški z Dobračeve za talce in k sreči potem vsi izpuščeni

Pripis:

Tu bom s prepisovanjem in usklajevanjem očetovih zapiskov končala. Zbirala sem jih kar iz precej zvezkov, saj včasih še ni bilo računalnika, da bi lahko kar vmes kaj dopisal. Pisati je začel leta 1932, potem pa si je sproti zapisoval vse življenje, če je kaj novega poizvedel. Kdor bo hotel pisati rodovnik naprej, ima tukaj osnovo. Njegovih zapiskov je še veliko, posebno so zanimiva prva leta njegovega kmetovanja. To pa kdaj drugič. Na kratko pa sem strnila njegovo življenje v rimi. Pesem sem napisala ob stoletnici njegovega rojstva.

Njegova hči: Marija Gantar

Ivan Potočnik
(1901–1977),
dobračevski kronist

MOJEMU ATU V SPOMIN!

Ivan Potočnik (1901–1977)

Čeprav je že minila zima –
takrat imam več časa,
mi, upam bo uspela rima,
če bo navdih s Parnasa.

Bi pesem rada poklonila
pokojnemu očetu,
ki bil bi letos, če bi živel,
že sto let na svetu.

Se v kmečki hiši je rodil
kot prvi v družini,
po očetu je ime dobil,
če bil bi le edini.

Še pet bratov je imel,
le ena je b'la sestra,
a svet ostale ni sprejel,
preživela je trojica.

Ko bil je deček še prav mali,
so mu rekli oče, mati:
kmetijo tebi bomo dali,
zato se uči kmetovati.

Ker šola še ni b'la obvezna,
so mu jo prav branili,
saj kmet kar kmalu dosti zna,
če z delom se opili.

A ata šolo imel je rad,
ni hotel je pustiti,
je moral včasih na pomlad
od dela kar uiti.

Da se kdo ne bi preveč jezil,
njegova dobra mama
je delo, ki ga je pustil,
opravila kar sama.

Bil malo je premlad
in imel je kanček sreče,
da prva vojna ga svetovna
s sabo ne odvede.

V miru je potem
vojaška leta služil,
v Prizrenu je vežbe
še z učenjem združil.

Cirilico pravilno
se pisat je učil,
si dnevnik sproti pisal,
ko je čas za to dobil.

Je v cirilici kasneje
rad v dnevnik kaj dodal
in to, kar on ni hotel,
da drugi bi prebral.

Se učil je esperanto,
je kar dobro pisat znal,
dobil kolege nove,
se z njimi dopis'val.

Knjige je prebiral,
če jih je le dobil
bi rad se o kmetijstvu
kaj novega naučil.

Da na kmetiji dober
bi gospodar postal,
v kmetijsko šolo šel je,
tam znanja si nabral.

Ob večerih in nedeljah
rad hodil je v družbo,
mu manjkalo je d'narja,
saj ni hodil v službo.

Zato ob drugem delu
je vzgajal sadno drevje,
s tem nekaj je zaslužil
in b'lo mu je v veselje.

V tem času na Fužinah
elektrarno so gradili,
ker vse je b'lo predrago,
posojilo so dobili.

Za gradnjo elektrarne
družba je nastala,
ki svoje je imetje
vse za jamstvo dala.

Se v družbo je vključil
oče tud' njegov,
bil vedno je navdušen
za pridobitek nov.

Velika je povodenj
porušila jim vse,
skoraj bi kmetijo
kredit odnesel še.

Gozdovi so se skoraj
izsekali vsi,
a s tem dolgovi niso
poplačani še b'li.

Ker fant je za ženitev,
svetujejo mu vsi,
naj z nevesto se bogato
kmalu poroči.

A on jih ne uboga
in reče si tako,
dota za ljubezen
menjava slaba bo.

Zato kar nekaj let
od takrat še mine,
ko zbere si nevesto
z velike res družine.

Imeli so pri hiši
kar šestnajst otrok,
z doto ni odplačal
niti en obrok.

A je prinesla pridne roke
in dobro tud' srce,
zraven pa korajžo,
ki jo atu manjka že.

S pridnostjo in znanjem
je kmetija zacvetela,
čeprav sta čez deset let
dolga še nekaj imela.

Šestim nam otrokom
sta življenje dala,
in če ne b'lo bi vojne,
bi nam boljše ga postlala.

A preden sta deset let
skupnih preživela,
se je po svetu spet
vojna razbesnela.

Po vihrav in težavah,
ki v vojni so nastala,
sta imela le še srečo,
da živa sta ostala.

A kmetijo skoraj celo,
ki družino je redila,
ki sta jo komaj odplačala,
je država zaplenila.

Bilo je treba
še šest otrok zrediti,
ki bili smo premali,
da bi se mogli zaposliti.

Se z mamino korajžo
tud' ata je pobral,
na preostalem koščku
je napredno kmetoval.

Svoje znanje rad
še drugim je delil,
po okoliških vaseh
kmete je učil.

V zimskih pa večerih
pisal je in bral,
a včasih za spremembo
na citre je igral.

Mama nas je učila
slovenske pesmi peti,
nas je ata s citram spremljal,
da bili smo bolj vneti.

Čez nekaj let začel je
z novimi načrti,
saj vrnilo so mu zemljo
naj uživa jo do smrti.

Začasno spet lahko je
posekal kakšno smreko,
z denarjem kupil nujno
za hišo, hlev – opeko.

Otroci smo počasi
zapuščali svoj krov,
vedno poredkeje
smo prihajali domov.

Le eden še od bratov
pri starših je ostal,
tako so določili,
da naprej bo kmetoval.

Napisano aprila 2001.

A ata skrb je žrla,
ki je ni mogel skriti,
kako bi uspel kmetijo
zares nazaj dobiti.

Pisal dokaze, prošnje
na državna vsa telesa,
a povsod naletel
na gluha je ušesa.

Kmetijo je zares
z vsem srcem rad imel,
mu je skrb telo načela,
da je hudo zbolel.

Napredek v kmetijstvu
kar velik je dosegel,
a v boju z boleznijo
utrujen je podlegel.

Pred smrtjo mi je še naročil,
naj v zadnje mu pojo slovo,
skrb svojo v pesem bi iztočil:
»Polje, kdo tebe ljubil bo?«

Čez slabih dvajset let
bi mogoče srečen bil,
saj kmetijo v celoti
je moj brat nazaj dobil.

ŽIROVCI V AMERIKI IN AVSTRALIJI

Anton Žakelj

NOV ZAČETEK V AMERIKI

Uvod

To je moj dnevnik z osebnimi spomini na prvih šest mesecev našega življenja v Ameriki.

Leta 1948, ko so prihajali agenti raznih držav v taborišče in nas vabili v svoje domovine, sem se odločil, da gremo v Argentino. Predsednik Peron je dovolil neomejenemu številu slovenskih beguncev, da se naselijo v njegovi državi. Govorili so tudi veliko o izselitvi v Ameriko, toda to mene ni zanimalo. Kvota 250.000 beguncev, ki jo je dovolil predsednik Truman, se mi je zdela še za Jude prenizka. Imeli tudi nismo nobenega sorodnika v Ameriki, ki bi nam jamčil vselitev. In končno, Amerika se mi je zdela dežela pustolovcev, kjer pošten človek ne more napredovati. Tako sem nasvet gospoda Gosarja in Zupana, naj bi se vpisal za izselitev v Ameriko, zavrnil. Na daljše prigovarjenje, da bom prijavo lahko odpovedal ali jo kadarkoli preklical hočem, sem se vdal in privolil, da sta nas vpisala na seznam.

Na Willardu, država Wisconsin, je bil takrat za župnika slovenske župnije pater Odilo Hajnšek. Nagovarjal je tamkajšnje farmerje, da bi sprejeli slovenske družine iz taborišč. Dobil je kakih 10 ljudi, ki so mu to obljubili. Begunce so takrat imenovali »displaced persons« ali »DP«. Med botri ali »sponzorji« je bil tudi John Brezic, manjši farmer na Willardu.

Proti pričakovanju je prišlo spomladi 1948 obvestilo, da smo prvi, ki smo dobili sponzorja. Dr. Basaj, ki je to posredoval, je sporočil, da je Brezic poročen in brez otrok. Z ženo sta v šestdesetih letih in bi rada oddala farmo. Vsi so nama čestitali kot bodočima ameriškima farmerjema. Vendar sem še vedno računal na Argentino. Žena Cilka, ki je bila takrat noseča, pa je želela iti v Ameriko. Mojo željo je preprečil odlok predsednika Perona, da nosečih žensk ne sprejemajo.

Gospod Brezic je potreboval delavce za pospravljanje jesenskih pridelkov in je priganjal, naj pridemo čim prej. Pričakovali smo, da se bomo izselili v enem ali dveh mesecih, toda odhod se je zavlekel več kot eno leto. Na zdravniških preiskavah so ženi z rentgenskimi posnetki odkrili temno liso na rebrni mreni. Odhod so odložili, da bi videli, ali je poškodba nova ali stara. Tako se je zgodilo, da so nekateri naši prijatelji odpotovali štiri mesece prej kot mi. Končno se je izkazalo, da je temna lisa na mreni stara in tako se je približal naš odhod iz taborišča 25. novembra 1949.

20. decembra 1949

Smo že devet dni in 3.520 milj (5.632 km) na ladji *U.S. Transport Ship General Greeley*. Danes smo prepluli 402 milj. Do New Yorka je še 758 milj.

22. decembra 1949

Mnogi so vstali ob treh ali štirih, jaz ob petih. Po maši zajtrk, nato smo oddali posteljnino in šli za četrto ure delat v skladišče, jaz v najlepši obleki, ki sem jo oblekel danes prvič na potovanju; prej sem imel zelo slabo, ker so rekli, da je dobre škoda za pot.

Ob osmih sem zagledal v megli obrise kopne zemlje: obalo New Jerseja. Mnogo čolnov in ladij, na stotine galebov. Med vožnjo ob obali sem občudoval nepretrgane kolone avtomobilov; vsi so drveli na jug. Je to kak velik pogreb ali kaj?

Ob devetih smo zapluli v newyorški pristan, pa šele ob desetih zagledali Kip svobode in nebotičnike Manhattana.

Zadnje dni, ko je bilo morje mirnejše, smo bili lačni in žejni; kako veseli bi bili kruha in mleka, pa ga nam niso dali. V newyorškem pristanišču so metali polne zaboje hrane čez krov.

Ob desetih je pristal čoln ob ladji. Iz njega so dvignili na naš krov enega carinika in več zdravstvenih oseb. X-ray (rentgenskega pregleda) ni bilo treba, saj se nam je svetilo skozi želodce.

Ne vem, ob kateri popoldanski uri smo stopili na suho. Razdelili so nas po abecedi in vsakemu pripeljali njegovo prtljago.

Naša prtljaga je vsebovala dva zaboja, ki sem ju naredil iz desk podrte barake v velikosti 60 × 60 × 90 cm. Za nagel pregled je bil pokrov vsakega zaboja pritrjen s samo štirimi vijaki, ki so se dali hitro odviti ali priviti na pločevinastih trakovih na obeh koncih pokrova. V zabojih je vse naše imetje; vse, kar smo si pridobili po taboriščih zadnjih pet let: žaga, sekira, čevljarско orodje, posoda, narejena iz aluminijastih delov nemških letal (ameriška letala so bila izdelana iz duraluminija, ki je pretrd za »klepanje« posod), in čipke. Žena je klekljala vsa ta leta v upanju, da se bodo čipke drugod, posebno v Ameriki, bolje prodale kot v Avstriji. (Pred vojno je šel skoraj ves žirovski izdelek čipk v Ameriko.)

Imeli smo precej čipk in sem se bal, da nam jih bodo zacarinili. To skrb sem povedal g. patru, ki je obljubil poskrbeti, da bo šlo vse gladko. Ko je prišel carinik do nas, je g. pater poslal čedno gospodično, da ga je motila (če se ne motim, je bila to gospodična Zajc.) Hitro je opravil, zato pa toliko natančneje pregledal zaboj Judov. Morali so jih popolnoma razdreti in pokazale so se dragocena porcelanasta posoda in velike umetniške slike.

V pristanišču so nas sprejele tudi neke ženske v sivih uniformah, menda Hčere Revolucije. Te so nam postregle s kavo in donatci. Tu sem prvič opazil, kako goljufivi so Amerikanci: še krofe vrtajo, da porabijo manj moke! Pa da bi bilo vsaj takih preluknjanih krofov več! Ko me ne bi bilo sram, bi šel kar večkrat v vrsto (saj morda sem).

Po doku je neki možakar vozil nekakšno kripico in v vseh jezikih ponujal svoje blago: eno jabolko, en kruhek in menda kozarček kave za en dolar. Kupil sem za vse tri in zapravil toliko, kot sem v Avstriji pri težkem delu v treh dneh zaslužil. Toda ob takih cenah nam bo tistih nekaj dolarjev, ki nam jih je dala na pot National Catholic Welfare Conference, prehitro pošlo.

Noč je že bila, ko so nas naložili na avtobuse in prepeljali skozi Manhattan na železniško postajo. Od samega poskušanja, da bi iz avtobusa videli luči nebotičnikov do vrha, me je pošteno bolel vrat. Čudil sem se, kako more šofer razlikovati prometne luči od reklame, ko je vse v rdečih, zelenih, modrih lučeh. Na železniški postaji smo morali čakati uro ali več. Ta čas sem porabil, da bi poiskal kje hleb kruha za kakih deset otrok - našega, Sršenove in Rihtarjeve. Tudi odrasli smo bili lačni. Toda hleba ni dobiti nikjer; povsod samo sendviči, tanki, »da se čez vidi,« bi rekel Ljubljančan, in dragi kot žefran.

Pisec dnevnika Anton Žakelj, žena Cilka in sin Janko v taborišču, 1949

Neki gospod je večkrat prišel okoli nas in si ogledoval naš drobiž. Končno je pristopil k meni in mi dal nekaj dolarjev, naj kupim »candyje« za otroke. Hvaležen sem mu bil, toda hleba ali štruca kruha bi bil mnogo bolj vesel.

Okrog enajstih ponoči smo zasedli železniške vagone. Vozili smo se v velikih, aluminijastih vagonih družbe New York Central: vse stene iz bleščče kovine, velika, čista okna, na koncu vagona pa veliko ogledalo iz brušenega stekla, na katerem so bile narisane vse proge te družbe po vsej Ameriki. Toda nikjer kosa lesa, kamor bi mogel zabiti žebelj, na katerega bi obesil kos obleke, aktovko ali mrežo. Ti vagoni so predstavljali veličino in udobje Amerike, kot so pravilno predstavljali Evropo mali, stari, leseni vagončki s kabinami, s katerimi smo se pripeljali iz Salzburga v južno Italijo. Kljub lakoti in utrujenosti smo kmalu zaspali, zato nismo videli prvega dela naše nove domovine.

23. decembra 1949

Hleba kruha bi bil mnogo bolj vesel.

Zaradi mimo dirjajočih vlakov in mnogih rdečih in zelenih luči sem slabo spal. Tudi Sršenovi in Rihtarjevi otroci so se zbudili že pred šesto, naš Janko pa ob pol osmih. Od sedmih do osmih smo stali v Buffalu. Povsod mnogo tovarn (za vsako večjo hišo, okoli katere je bilo več avtomobilov, sem mislil, da je avtomobilska), pa tudi lesenih stanovanjskih hišic. Te so se mi zdele bolj revne kakor naše doma. Saj pri nas so živeli po barakah samo berači!

Povsod polno avtov, pa nobenega človeka. Tudi nekaj avtomobilskih pokopališč sem opazil. Začelo je snežiti na še suho zemljo.

Opoldne smo se peljali skozi Cleveland. Ne vem, zakaj me je to mesto najbolj zanimalo. (Morda zato, ker sem bral, da je to drugo glavno slovensko mesto, ali pa sem slutil, da bo to kraj naše nove domovine.)

Na poti po Indiani smo se čudili ogromnim njivam koruze (še ne požete), ob njih pa tu pa tam kaka mala kočica – in jih primerjali s Hrvaško.

Ob dveh sva šla s Sršenom v jedilni vagon in naročila kokošjo juho. »Imamo samo paradižnikovo,« je rekel črni strežnik. Naročila sva in po dolgem čakanju, ko sva

Železniška postaja na Willardu

se bala, da sva že blizu Chicaga, dobila. Bila je dobra, a je stala skoraj dva dolarja za vsakega z nekaj dodatka. Kupila sva še nekaj za ženi in dala vsak en nikel napitnine. Črni si je od blizu ogledoval novc, vrgel ga pa ni nazaj. Morda je vedel, da sem jaz moral delati zanj pol ure.

V istem jedilnem vagonu so sedeli tudi štirje gospodje. Med jedjo so postali precej glasni; govorili so o delavskih vprašanjih, o katerih si niso bili enotni. Ko je postal pogovor precej glasen, ga je eden od njih nenadoma pretrgal z besedami: »Končajmo to in zapojmo Sveto noč! Božič se bliža.« Res so jo zapeli glasno in razločno. Tudi tu je Evropa potegnila kratko.

Namesto ob 15. uri smo dospeli v Chicago ob 17. Tam so nas iz vagonov vodili v avtomobile, ki so nas prepeljali na drugo postajo, kjer smo zasedli star vagon družbe Soo Line. Ob šestih zvečer smo se odpeljali na sever. Po mnogih kratkih postajah smo prispeli v Marshfield ob pol petih zjutraj. Med vožnjo je Sršen po hrvaško spraševal vsakega sopotnika ali sprevodnika, kdaj bomo dospeli na postajo, označeno na ovojnici, in je po vsakem odgovoru vedel še manj kot prej, ker ni razumel odgovorov.

V Marshfieldu so nas čakali Gosar, Brezic, Lamovec, Gosarjev brat in drugi s štirimi avtomobili. Brezic me je takoj spoznal (po sliki, ki sem mu jo poslal vnaprej) in mi ponudil žganje, ki ga pa nisem pokusil. Po eni uri vožnje smo prišli do farme Franka Gosarja, kjer sta ostali družini Sršen in Rihtar, mi pa smo nadaljevali pot – domov. Med vožnjo sem si najbolj zapomnil božično drevesce, viseče nad cesto v Loyalu, kakor bi bilo narejeno nam v čast.

Pred Brezičevo hišo je Lassie zarenčal na Janka, ki ga je hotel pogladiti. Naša nova »mati« je strogo posvarila Janka: »Pusti žival pri miru! Ta pes ni vajej otrok.« Opravičevala se je: »Ker ste prišli dve uri prepozno, se je vse pohladilo in vam nimam s čim postreči.« Mislila si je pa, da postrežbe nismo potrebni, ker smo se gotovo ustavili v kakem salonu. Spomnil sem se besed g. patra v New Yorku, ki je oba poznal: »Malo potrpeti boste morali; John rad pije, Mary je pa precej sitna.« Lassievo lajanje me je spominjalo na sanje, ki sem jih imel o Ameriki, ko sem izvedel, da gremo v Wisconsin. Ko sem izvedel, da živi v Wisconsinu več krav kot

Willardska pošta
pozimi, 1949.
Cerkev sv. Družine se
vidi na levi

ljudi, sem si predstavljal to deželo kot gorenjsko, gorato. V sanjah sem videl farmo, visoko v gorah. In čeprav je bila farma na hribu, jo je delila železniška proga na dve polovici; celo hiša je bila na drugi strani proge kot hlev. Ko se je vlak ustavil (v sanjah) vzdolž poslopij, da nas odloži, je pritekel iz hiše domači pes »Lassie« in lajal na nas. Je bil to isti »Lassie« kot to jutro, ko smo prišli in je renčal na nas?

Do sedme smo pogreli in spili kavo, potem pa šli spat – zagotavljajoč naši novi gospodinji, da nismo lačni, pač pa zelo zaspani. O, pa smo bili tudi zelo lačni!

Janko, ki je bil že tedne vedno žalosten, je postal nenadoma tako vesel in razigran, da sva se mu samo smejala in od veselja jokala. Končno smo vendar vsi zaspali in spali do enajste dopoldne.

24. decembra 1949

Opoldne je bilo postno (dan pred Božičem), pa vendar dobro domače kosilo. Po dolgem času smo se spet počeno najedli.

Brezičeva farma obsega 80 akrov ali 32 hektarov. To je za slovenske razmere kar lepa kmetija, za ameriške pa bajta. Vendar v Wisconsinu pridelujejo večinoma mleko, zato morajo kupovati vso hrano – krompir, kruh, itd. drugod. Vso zemljo uporabljajo za živino. Dohodkov za večjo družino je premalo. Tudi farmerji, ki imajo po 200 akrov in 40 molznih krav, delajo pozimi v tovarnah. Pred leti je hodil Brezic pozimi v Chicago delat, da je nekaj zaslužil. Na stara leta ni več sposoben za kaj takega.

V primeri s slovenskimi kmečkimi hišami, ki so bile navadno večje kot hlevi, se mi zdi Brezičeva hiša zelo majhna. Ko sem vprašal našega novega gospodarja, zakaj tako, je rekel: »Od hiše nimaš nič; od hleva živiš.«

Pa je hiša zunaj lepo izdelana, znotraj pa zelo praktično urejena. Je lesena, grajena v obliki črke T: pokončna črta črke T je pritlična s porčem (pokrito verando) na obeh straneh. Veranda na čelni strani hiše vodi v hišo in služi za garderobo, za odlaganje umazane delavske obleke in obutve; veranda za hišo se pa nikoli ne uporablja. V pritličju je kuhinja, dnevna (in hkrati delovna soba za gospodinjo) in ena spalnica, zgoraj pa druga, rezervar za vodo in morda še kaj.

Živila so shranjena deloma v shrambi v pritličju, deloma pa v kleti pod hišo, ki se včasih uporablja tudi za kuhanje žganja.

Na drugi strani dvorišča je kurnik za kakih 100 kokoši in s prostorom za mizarsko delavnico. Nekoliko stran je v nekakšnem kozolcu skrita brunarica, prvo bivališče z enim samim prostorom za dve kravi, nekaj kokoši, prašiča in zakonski par.

Stranišče (outhouse) je daleč zadaj. Pozimi smo uporabljali za vse zahrbtnne namene veliko vedro v kleti, ki ga je bilo treba vsak drugi dan nesti ven.

Sredi dvorišča je visoka vetrnica, ki poganja vodo iz globokega vodnjaka v hlev in hišo.

Značilnost vseh farm na Willardu in menda povsod v Ameriki so visoki silosi, ki se dvigajo čez strehe »barnov« (hlevov). Po njihovem številu si lahko ocenil velikost farme; naša ima samo enega, druge dva do pet. Grajeni so iz lesa, kamenja, cementnih blokov ali tudi iz pečnih modovnic (pečnic). Vsi pa imajo aluminijaste kupole, ki se svetijo v soncu na velike daljave.

Willard in večina Wisconsinina leži na ravnem, zato je tukaj lahko graditi ceste ravne. Križišča so navadno pravokotno na vsako dolžino milje. Kvadratna površina ene milje (1,6 km) se imenuje sekcija in obsega 640 akrov (4/10 ha.) Cesta, ki teče

mimo Brezičeve hiše, je ravna, kot bi jo izstrelil iz topa. Za naše oči se konča na vrhu nekega hriba, tako da je videti iz daljave kakor velika smučarska skakalnica. V naši bližini je samo en ovinek: ko cesta naleti na skalnat hribček in potok okrog njega. Tukaj so vse podeželske ceste neasfaltirane.

Danes popoldne sem se peljal z Johnom Brezicem in njegovim zetom Frankom Lamovcem v pet milj oddaljeni Greenwood kupit »spark plugs« za »naš« ford. Obiskali smo tri gostilne (dve slovenski); v eni mi je Frank kupil »eggnog«, ki sem ga takrat prvič (in skoraj zadnjič) pil – je bilo okusno! Pri čevljarju smo kupili gumijaste vrhnje čevlje za hlev ali sneg (za 4,75 dolarja). John me je povsod predstavil, češ »To je moj novi človek«, in mi vnaprej naročal, naj sam govorim angleško, kar bo treba. Povsod je tudi rekel, da znam »dutch« (ne deutsch).

Ob štirih smo se vrnili iz Greenwooda – precej natrkani. Ne morem verjeti, da sem res spil tri merice žganja, eno vino in eno toplo božično pijačo. Govoril sem s Slovenci, Hrvati, Amerikanci in Nemci – po njihovo, katerim me je predstavil moj sponzor John.

Ko sva bila sama, mi je Frank dejal: »Ti ne boš ostal tu, si preveč pameten.«

Doma sem potem pripravil živini silažo in seno, nato pa se peljal s Helen, domačo posvojenko (ker zakonca Brezic nista imela otrok), h Karlu in njegovi družini, ki živijo zdaj v kurniku na neki farmi. Vsi smo bili zelo veseli, ko smo se po štirih mesecih spet videli. Karlova hči Jolanda me ni več poznala. So zelo zadovoljni – ali vsaj pravijo, da so. John jih je povabil za jutri opoldne na kosilo.

Doma nas je čakala dobra večerja in rožni venec, po njem pa delitev božičnih daril. Prišli so tudi vsi Lamovčevi. Tudi mi smo dobili darila! Janko avto, Cilka nogavice in ruto, jaz pa pisano srajco in tople rokavice. Drugi so dobili po pet ali več paketov praktičnih predmetov ali igrač.

Naša sponzorja sta predlagala, da bi ju klicala »oče« in »mati«, pa sva to zavrnila, ker imava še žive starše (in pa, ker še nisva vedela, ali zaslužita tako častno ime). Obljubila sva, da jih bova imenovala »stric« oz. »teta«, kakor imenujejo Dolenjci vsakega tujca. Čeprav se onadva s tem nista strinjala, sem vendar včasih rabil to ime.

Ob enajstih zvečer sta se Cilka in Mary odpeljali z Lamovčevima k polnočnici. John, Janko in jaz smo šli spat.

Žal mi je, da jima nisem izrazil naše globoke hvaležnosti, ker sta sprejela poroštvo za nas in nam omogočila prihod v Ameriko, čeprav nas nista nič poznala.

John je tudi povedal, da zaradi nas ni imel nobenih stroškov, niti »afidavita« ni sam podpisal, zato jim nismo nič dolžni. Če nam ne bo prav, lahko gremo drugam, želi pa, da bi ostali pri njih. Tudi plačati mi pozimi, ko ni dela, ne more nič, poleti mi bo pa dal po 50 dolarjev na mesec. Pozneje je rekel, da se mu zdi prav, da »človek« dela svojemu sponzorju eno leto brezplačno, saj mora sponzor zaradi nove delovne moči kupiti kak stroj ali obdelovati več njiv, da ima novi »človek« delo. S tem se popolnoma strinjam, ker sem že sam mislil, da bi delal na farmi eno leto brezplačno, seveda da bi skrbela za nas tudi ob morebitni kakšni manjši bolezni, ker sami nimamo nič. Tako mnenje sem prebral tudi v časopisu Farmer's Weekly.

»Teta« Mary je pozneje povedala, da je John brez njenega dovoljenja obljubil patru Odilu (ki je bil takrat župnik na Willardu), da nas bo sprejel. Ker je bila sama polovična lastnica farme, že to ni bilo prav; vzrok, da je sponzorstvu nasprotovala, pa je bila tudi bojazen, da sem morda pijanec in da bom k pijači navajal Johna, ki

že tako preveč pije. Zato me je prve dni ostro opazovala. Žal sem ji že prvi dan dal povod za strah.

25. decembra 1949 – Nedelja in Božič

»Stric« me je zbudil ob šestih, da sem nakrmil živino. Potem smo zajtrkovali kravice, tri kose kruha, kavo in drugo.

Ob 8.45 sva se odpeljala s »stricem« na Willard k maši. V majhni toda lepi cerkvi me je presenetilo slovensko petje. Po maši pozdravljanje in voščila pred cerkvijo, potem je šel John v društveno dvorano kupit tri zaboje piva (!).

Govorica slovenskih Amerikancev je čudna mešanica slovenščine in angleščine. Ne vem, ali je to revščina jezika, da vsem škatlam pravijo »baksa,« pa naj bo to škatlica za vžigalice, kovček ali zaboj za prtljago, tovorni avto ali največji železniški vagon. Enako beseda »gun« velja za vse vrste strelnega orožja, od otroške pištolice za kapice do največjega ladijskega topa. Pa ne samo to: »gun« je tudi naprava za dajanje cepiva, zabijanje žebeljev, za nanašanje izolacije, mazanje ležajev, barve, itd. Med besedami, ki se pogosto rabijo v ameriški slovenščini, so: šapa (tovarna, trgovina), šapat (kupovat), kolat (klicati), klinat (čistiti), fonat (po telefonu govoriti), šow window trimat (čistiti, krasiti izložbeno okno). Mentor, Winter in Lincoln se izgovarjajo: mener, winer, lincln, itd., Wisconsin pa wiskaunsin. Garage je prav, garbage je pa garbič.

Doma sem še počistil hlev, opoldne sta se pa že pripeljali družini Lamovec in Erznožnik. Po obilnem in odličnem kosilu razgovor ob pivu v salonu (dnevni sobi) do štirih. Potem so prišli Gosar, Sršen in drugi. Zvečer sem spet pomagal nakrmiti in – prvič – tudi pomolsti živino. Ob sedmih je bila dobra večerja, ob pol devetih smo šli spat. John mi je svetoval, naj grem čez zimo delat v gozd, poleti bi bil lahko doma in pomagal delati, pozneje bi prevzel posestvo.

26. decembra 1949

Vstal ob 5.45 in šel ob šestih v hlev nakrmiti in pomolsti živino. Je 16 krav, a jih molzemo samo kakih 10 s strojem Laval; vendar je treba vsako kravo pomolsti

Večino krav na Brezičevi farmi je bilo črno-bele holsteinske pasme

nazadnje še z rokami. Vselej najprej umijem vime z vodo, v kateri je malo lizola, potem obesim stroj, da molze, in ko pomolze, ga nesem na drugo kravo, in tako naprej. Dnevni red je vedno isti: ob 5.45 vstajanje, ob šestih v hlev, ob sedmih zajtrk, po zajtrku čiščenje hleva in druga dela; opoldne kosilo, delo, ob štirih spet v hlev, potem večerja, itd. Samo ob nedeljah počistim hlev šele, ko pridem iz cerkve. Hlev je oddaljen od hiše kakih 30 m; je zidan iz kamnja in v primerjavi s hišo in prebivalci obeh temu primerno večji. Tlak je cementen, korita pa toliko oddaljena od stene, da je dovolj prostora za prinašanje krme. Vsaka žival je priklenjena h koritu z jarmom iz kovinskih cevi; jarmi so gibljivi na vse strani, da se žival lahko v njih obrača, stoji ali leži. Pri vsakem jarmu je napajalnica v obliki narobe obrnjene čelade; živali je treba samo pritisniti na prožilo v čeladi in voda priteče.

(Pa ni vedno tako. Nekoč sem opazil, da največja krava holštajnerica ne je krme tako požrešno kot navadno. To je trajalo več dni. Pregledoval sem, kaj bi bilo narobe, in opazil, da je v čeladi toliko senenega drobirja, da drži prožilo pokonci. Očistil sem čelado in krava se dolgo ni mogla dovolj napiti in potem najesti.)

Za steljo uporabljamo samo žaganje. Doma so vozili les na žago, tu pa pripeljejo žago k lesu. Ko kdo potrebuje deske, pripelje hlode domov na kak travnik, drugi pa žago cirkularsko, ki razžaga hlode v deske precej bolj na grobo kot dolge žage venecijanke. To žaganje se potem rabi za steljo.

Odvoz gnoja je zelo olajšan z vagončkom, ki visi na tračnici, pritrjeni pod stropom; prazen vagonček se z lahkoto (s pomočjo verige) spusti na tla ali se poln dvigne v zrak in odpelje skozi vrata na kup gnoja.

Danes po maši sva šla z Johnom k patru Odilu. Jaz sem se mu zahvalil za posredovanje. Spodbujal me je, naj pridno delam in potrpi, pa bom čez nekaj let prevzel farmo.

Opoldne smo bili pri kosilu samo domači in Lamovčeva otroka: osemletna Judy in štiriletni Jerry. Popoldne sem bil prvič prost, čital sem časopis (menda La Crosse Register), Cilka pa je pisala materi. Zunaj je lepo vreme.

27. decembra 1949

John mi je priporočil, naj kupim star avto od Stamcarja, ki ga prodaja za 150 dolarjev. Rekel je, da moram avto imeti »anyhow«, če hočem ostati tu. Toda kje vzeti denar zanj? On mi ne bo posodil. Bi lahko prodal toliko čipk?

John je vedel, da brez avta ne bom dobil nobene službe.

28. decembra 1949

Ob devetih z Johnom v Marshfield, kjer mi je kupil »overall« in kapo (1,19 dolarja). Marshfield je lepo mesto z mnogimi avtomobili pa nizkimi hišami.

Za več kot 200 kg težka zaboja sem plačal železnici 12,30 dolarja voznine, Sršen pa 52.

Avtor je narisal ta vzorec v begunskem taborišču. Njegova žena je klekljala čipke na tem vzorcu.

Domov prišla opoldne. Cilka je prejela pismo od sestre Manice.

Vsi prebivalci Willarda so izredno prijazni: vsak, ki sem ga srečal, me je vprašal, v willardski slovenščini: »Kako lajkaš novo kontro?« (Kako ti ugaja nova dežela?) Na taka vprašanja sem navadno odgovarjal, da je dežela lepa, da pa še nisem tu dovolj dolgo, da bi jo lahko objektivno ocenil.

Kmalu sem tudi opazil, da se willardske žene nikoli ne predstavijo s svojim imenom, ampak z moževim, torej ne: »Jaz sem Mary Brezic«, ampak »Jaz sem Mrs. John Brezic, Mrs. Frank Artač« itd. Ali ni to višek samoodpovedi?

29. decembra 1949

Dopoldne je peljal John na Willard v mlin za živino, nas pa v župnišče, vendar pater Odila ni bilo doma. Prejel sem prvo pismo od sestre Julke in mame. Pisali sta 15. decembra.

Zvečer sva pokazala čipke, pa naša sponzorja nista pokazala zanje nobenega zanimanja. Seveda, krave in čipke ne gredo skupaj.

Ob tej priložnosti je pametno prekiniti dnevnik in povedati več o zgodovini Willarda in njegovih prebivalcih.

John in Mary Brezic sta bila med prvimi farmerji v okolici in pomemben del zgodovine Willarda. Naslednji podatki so vzeti iz knjige Historical Memories (Spominska zgodovina). To je zbirka spisov in fotografij, zbranih za 75-letnico Willarda leta 1982. Navedena prva dva odstavka je napisal James M. Cesnik, naslednje pa Rev. John Novak, prevedla Josephine Trunkel.

Willardska okolica je – vse od začetka 20. stoletja – največja slovenska farmerska skupnost v Združenih državah Amerike. Leta 1908 je bila okolica poznejšega Willarda še žep divjine. Zahtevala je najodločnejših trdovratnih delavcev, da so spreminjali to deželico v farmersko občestvo. Gozdove deviških borovcev in belega hrasta je posekala N.C. Foster Lumber Co., zemljo so pa še pokrivali visoki štori posekanega drevja in znatni ostanki bresta, lip, breze, ironwooda in drugih, netrgovskih vrst drevja. (Vedeti je treba, da v Ameriki raste po 50, 70, 80 različnih vrst hrastov, javorjev, brestov, iglavcev in drugih vrst drevja.) Kraj je bil dosegljiv samo peš, na konjskem hrbtu ali s konjsko vprego čez drn in strm. Še najlažji dostop je bil z ozkotirno železnico N. C. Fosterja, Fairchild and Northeastern Railway.

Prvi naseljenci so plačali zemljo po 4 do 20 dolarjev aker, kar je bilo precej drago, če se upošteva dodatne stroške v zvezi s spreminjanjem divjine v rodovitno zemljo. Grmovje je moralo biti posekano, korenine izruvane, štori izkopani ali potegnjeni iz zemlje s konji, večje pa razstreljene z dinamitom, in kamenje pobrano. Ves les je moral biti na roke razžagan in znošen na kupe, da se je posušil in nato sežgal.

Vse to delo ni bilo samo počasno, ampak tudi težko in dolgotrajno in zato tudi drago. Mnogi farmerji so rekli, da bi se kaj takega ne lotili več, tudi če bi zemljo dobili zastonj. Toda ko so bila polja očiščena in obdelana, se je zemlja izkazala za zelo rodovitno. Koruza in žito je zrastle visoko in dalo obilen pridelek. Trava po travnikih in pašnikih je bila gosta in je dajala idealno krmo za krave mlekarice, za rastoča teleta in za delovne konje.

(In zdaj nazaj k dnevniku.)

30. decembra 1949

Mi nismo prišli sem, da bi obogateli, ampak da bi našli delo in skrbeli sami zase, nikomur v breme.

Dopoldne sva peljala z Johnom žago nazaj k Franku in pismo za ata na pošto. Znamke za pismo 40 centov – mednarodnih poštnih kuponov, ki sem jih kupil v Avstriji – niso sprejeli.

Mrs. Oman mi je dala tri stare suknjiče, da bi jih poslal domov. Iz pisem sorodnikov vedo, da je doma stiska velika. Njim se zdi škoda denarja za poštnino, mi ga pa nimamo.

Zvečer sva pokazala čipke Helen; ona jih je občudovala in hvaležno sprejela tri kose v dar.

31. decembra 1949

Dopoldne sem »oštreglal« krave, popoldne hlev. Zvečer na Willard k spovedi. Ponoči je deževalo, podnevi sonce in toplo. Ob enajstih ponoči k polnočnici (sveto leto) in obhajilu.

Minulo leto so se naše najgloblje želje uresničile: našli smo novo domovino in postali člani družine, kjer lahko živimo svobodno in varno, brez strahu pred preganjanjem, mučenjem ali celo pred nasilno smrtjo. Mi nismo prišli sem, da bi obogateli, ampak da bi našli delo in skrbeli sami zase, nikomur v breme.

Skrbi me medsebojno razmerje naših botrov. Včasih kar ne gresta skupaj. Ali bi mogel storiti kaj, da bi jih sprijaznil med seboj? Ali sem morda celo jaz vzrok njunega nesoglasja? Bog mi daj milost, da bi spoznal, kaj mi je storiti!

1. januarja 1950

Novo leto se je začelo danes, polno upanja v nov začetek življenja v novi deželi. Vstal pred šesto kot navadno in šel v hlev.

Ob pol enajstih je šla Cilka k maši, jaz pa spat, pa je Janko tako jokal, da ga oba z Mary (»teto«) nisva mogla potolažiti. Zunaj je toplo.

Popoldne sem spet zaman poskušal zaspati. Bolan sem, zato nisem večerjal.

Zvečer sem razlagal našima sponzorjema naše razmere med vojno do pol desetih. Pri tem sem ozdravel. John je zaspal, Cilka se je pa jezila.

2. januarja 1950

Sneg je izginil, zvečer je začelo deževati. Z Johnom sva popravljala vodni rezervoar. Zvečer sta prišla Mr. in Mrs. Gosar (Frank) vpisat Janka v K.S.K.J zaradi zavarovanja za 30 dolarjev proti mesečnemu plačilu 15 centov.

John je začel kuhati žganje iz suhih češpelj in sladkorja, kar je nakupil v Marshfieldu 28. 12. (Bližje ni varno kupovati tako blago.) On je vedel, kako narediti žganje, da je čim bolj podobno trgovskemu. V pekaču je pražil zmleti sladkor tako dolgo, da je postal zlato rumen, potem ga je stresel v trgovske steklenice in tako naredil svoj izdelek zelo podoben trgovskemu. Spominjal se je še, kako so v času prohibicije hodili vladni agenti ponoči okoli in gledali, kje imajo luč v kleti.

3. januarja 1950

John je hotel kupiti zame od Stamcarja 17 let star avto za 150 dolarjev, pa nisem mogel obljubiti, kdaj mu bom vrnil, in tudi »teta« je nasprotovala: »Staro karo lahko kupiš, kadar hočeš,« je rekla. Padlo je 8 cm snega.

4. januarja 1950

Zjutraj sem ozebel v levo uho, ko sem vozil ven gnoj. Brije ostra burja. Popoldne h Karlu in na pošto.

V poštnem uradu sem se čudil slikam mnogih črncev na razglasni deski z napisom

v velikih črkah pod vsako sliko: WANTED. Le kaj so ti črni možje naredili za državo, da so tako zaželeni? Časa nisem imel, da bi prebral pojasnila.

Na vprašanje, kaj misli John o črncih, je odgovoril: »Starega črnca so vprašali, zakaj nič ne da za vojno posojilo, pa je odgovoril: Unklu Samu ne zaupam, ker pre-dobro plačuje lenega zamorca.«

Na Willardu ni nobenega črnca. Vsi novodošli Evropejci smo rekli Afrikancem (če smo o njih govorili) »black man«, domačini so se nam smejali, ker so jih sami imenovali »coloreds« ali »niggers.« Le kateri človek je barvan? Že ko sem v New Yorku ali Chicagu opazil, koliko jih je, sem izrazil bojazen, da bodo nekoč ti ljudje postali velika nadloga za Ameriko, me je vsak Amerikanec potolažil z besedami: »Prav tako se bodo vtopili v ameriškem loncu, kot se vse narodnosti.«

Ker smo že pri narodnih manjšinah, še malo o »rdečih« Indijancih. Na Willardu živi samo ena indijanska družina, v mali leseni baraki zunaj naselbine. Razočaran sem bil, ko sem jih videl. Ne rdeči, blede so bili. Bledi in črnolasi so bili podobni jetičnim Dalmatincem. Povedali so mi, da je res vsa družina jetična; polovica otrok je že umrla, druga polovica velike družine (en sin je bil duhovnik) pa še čaka usode. Farmerji jih jemljejo na delo samo ob žetvi in oni sprejmejo samo, če dobijo obljubo, da bo za malico pivo, kar pa je prepovedano, ker Indijancu zadostuje že majhna množina alkohola, da ponori.

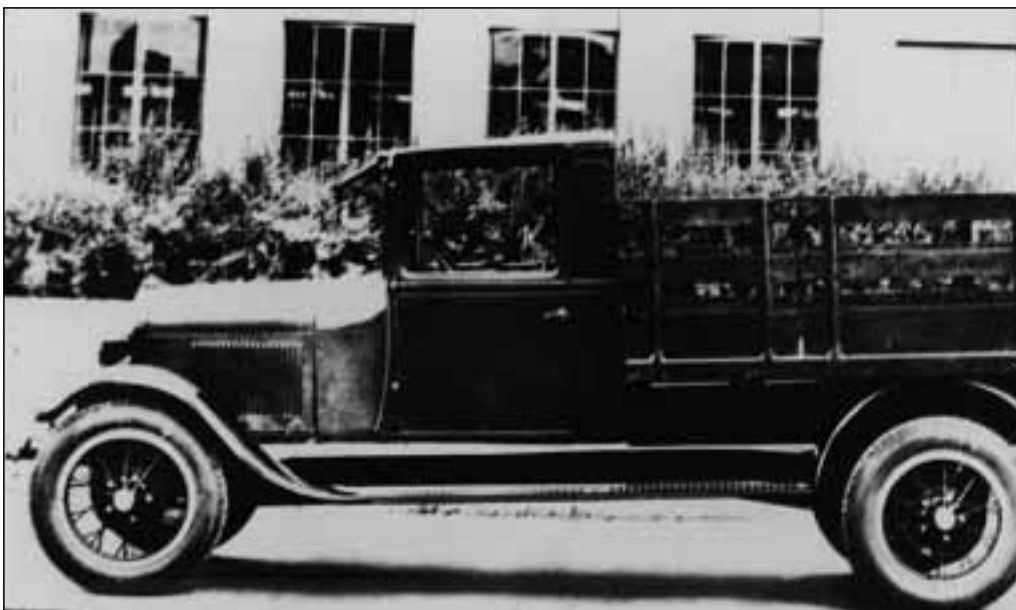
Versko in narodnostno je prebivalstvo zelo mešano. Vendar ko sem vprašal, kakšne narodnosti so sosedomi, so rekli luterani, ne Norvežani. Da bi ljudje ene narodnosti kaj bolj držali skupaj, še nisem opazil.

5. januarja 1950

Zjutraj -29°C , podnevi -12°C . Zvečer pisal Miretu, Cenetu, Vinku in Francu v Kanado in Paulinu v New York.

6. januarja 1950

Sv. Trije kralji. Pa na farmi ni praznika. Temperatura spet -29°C in -12°C , zvečer -18°C . Pisal J. Zupanu in J. Kopaču. Odposlal skupaj sedem pisem.

Tovornjak, model Ford A, podoben tistemu, ki ga je imel John Brezic

8. januarja 1950

Janko je prehlajen in verjetno bo spet dobil zobe. Ob pol devetih pri maši, potem počistil hlev. Podobnik, ki je bil kot ameriški vojak na Goriškem, je popravil vodnjak. Pripovedoval je, da je bil v Jugoslaviji zaprt, ko je šel čez mejo. Z znanjem slovenščine se je z Rusi dobro razumel.

Trgovec z avtomobili iz Greenwooda je prišel ponujat Stamcarjev avto za 125 dolarjev. John svetuje, naj bi kupil. Prevozil je samo 24.000 milj, pa ga po očetovi smrti niso rabili. Naš model A Ford ima 72.000 milj; je najvišji in najbolj umazan v vrsti pred cerkvijo, pa ga John ne pusti oprati. Zdaj tudi »teta« ne nasprotuje več, toda jaz nimam denarja in ne vem, kdaj bom kaj zaslužil. John je že povedal, da mi zdaj, ko ni dela, ne more nič plačati, poleti mi bo pa dal po 50 dolarjev na mesec.

Karel me je povabil na kosilo. John je zavrnil njegovo prošnjo, da bi mu posodil kotel za kuhanje žganja. Teta ne dovoli.

Zjutraj -14 °C, podnevi 7 °C in vetrovno.

9. januarja 1950

Popoldne sta nas obiskali Mici in Jolanda in nas za nedeljo povabili na obisk. Pošta mi je poslala pismo in 20 centov, ki sem jih 7. t. m. preveč plačal. Johnu sem pomagal urediti njegov čekovni račun. Zelo toplo.

Zvečer s Frankom (zetom), Johnom in Mary v Loyal gledat film Lion.

10. januarja 1950

Vihar s snegom. Preslabo, da bi šli v gozd pripravljat drva za cerkev. Trgovec Zagožen je spet prišel ponujat Stamcarjev avto. Popoldne sva se peljala z Johnom v Greenwood zaradi forda. Tam sem prodal šest kosov čipk za 14,50 dolarja, kar da zaslužek po 10 centov na uro, nič za sukanec. Obljubil sem, da bom kupil avto, če bom prodal dovolj čipk. Gospa Zagožen in neka druga sta jih obljubili priti pogledat.

12. januarja 1950

Ob devetih sva se peljala z Johnom na kraj bodočega letovišča, kjer sekajo drva za cerkev. Prišlo je okoli 20 mož, vsi z avtomobili. Drevje so požagali s »power saw« in debla razžagali na traktorski cirkularski; vse na stroje. Opoldne sem si ob suhem mesu zlomil zob.

14. januarja 1950

Vihar je zametel ceste, da so neprehodne. Pošta ni prišla in Frank ni prišel pobit krave.

Nedelja, 15. januarja 1950

Nihče ni šel k maši; na obe strani, na Willard in Greenwood, je pet milj – predaleč v takem vremenu. Z Johnom sva popravila »železnico« za »izvoz« gnoja. Karlu sem pisal, da pridemo danes, pa ne moremo. Vendar sva se peljala z Johnom popoldne v Greenwood k Mr. Fordu zaradi napovedi dohodnine (income 2tax). Mr. Ford nama je pokazal svoje desetletno delo: miniaturno železnico s 5–7 progami in toliko vlaki – vse na elektriko.

16. januarja 1950

Janko je dobil drugi podočnik.

17. januarja 1950

Atov 71. rojstni dan. Mi smo jedli kokoš in druge dobrote, kaj pa on doma? V prvem pismu v Ameriko je zapisal, da bi bil hvaležen za vrečo moke, če nam preostaja. Žal sem bil še sam večkrat lačen. Začetek dela ob šestih, zajtrk ob sedmih (vselej kuhan krompir z ocvirki in kava), nato pa spet delo pet ur dopoldne, zlakoti človeka. Po kosilu spet delo (včasih v hudem mrazu) do sedmih zvečer. Za kosilo in večerjo je bil vselej krompir, ki je ostal zjutraj, in še kaj drugega, večinoma mesna hrana, ki je mi nismo bili vajeni. Ko sem omenil, da smo v taborišču jedli štirikrat ali petkrat na dan krompir, je John rekel: »Krave še molzemo, pa jih krmimo samo dvakrat na dan.« Torej ima z nami dvojno zgubo: nič nas ne molze, krmi pa enkrat več kot krave. Čeprav sem delal po 14–16 ur na dan, tega ni priznal za delo.

18. januarja 1950

Žaganje drv je tu nekak družinski praznik. Ker pripeljejo domov cela drevesa, je treba več ljudi, da jih prenašajo, zato povabijo sosede in prijatelje. Z Johnom sva bila povabljeni k najbližnjim – Norvežanom (luteranom), katerih družina šteje samo tri člane: očeta, mater (oba že precej stara) in sina (tudi že čez štirideset). Bilo nas je šest, morda osem moških. Nekdo je pripeljal star Fordov motor, pritrjen počez na lojtrskem vozu (menda edini v tej okolici). Poljak, ki je bil v naši družbi, me je vprašal, če sem v starem kraju že videl kaj takega. »Ne«, sem odgovoril. »Pri nas smo imeli lokomobile do leta 1912, potem pa električne motorje.« Ni verjel. Ker je les večinoma slab za kurjavo (trepetlika, brest, lipa, hrast), sem sodil, da smo razžagali do sto kubičnih metrov. V hudih zimah je treba kuriti kar tri do štiri peči. Opoldne je bilo kosilo: najprej pivo za poživilo – ne juha, kot smo mi navajeni. Ker jaz ne pijem piva, so mi dali kave. Poljak me je spet vprašal, ali v starem kraju ne poznamo piva. Pač še ni bil v Evropi: tisti, ki so bili kot vojaki v Nemčiji, so rekli, da se samo zaradi piva splača iti v Evropo.

Tudi naš drugi sosed – Nemec – ima dovolj lesa za kurjavo, pa kuri plin, ker je lažje. Lesa je toliko, da se lahko dobi zastonj. Lastnik hrastovega gozdička na drugi strani ceste je razglasil, da ga lahko poseka kdorkoli – brezplačno. Nihče se ni oglasil. Zraven je bila parcela, na kateri je bilo požagano že pred leti v višini, ki je najbolj primerna za stoječe drvarje. Korenine je pozneje vzdignil mraz, da so bili štori visoki kot ljudje, ponoči kot strahovi.

19. januarja 1950

Vse dopoldne sem čistil hlev pajčevine, truden in jezen. Pajki privabljujejo vrabce. Popoldne sem nacepil drv za dva dni kakor vedno vsak drugi dan. Ker so drva slaba (trepetlika in brest), jih pokurimo v štirih pečeh (v kuhinji, dnevni sobi, kleti in kokošnjaku) veliko; računam, da okrog 100 kubičnih metrov letno.

Helen je pripeljala na obisk Mici.

20. januarja 1950

Dobili smo »Identification Cards«. Popoldne smo obiskali patra Odila. Svetoval nam je, naj ostanemo pri Brezicu za hlapca, pozneje pa prevzamemo farmo, ker

prihajata depresija in brezposelnost. Na pošti sem zamenjal štiri angleške, 10 avstrijskih in 13 ameriških respond kuponov za 1,35 in 10 centov pozenje.

21. januarja 1950

Dopoldne sem čistil krave; spet truden in umazan. Popoldne sem dokončal novo tehtnico za voz, ker se je stara zlomila. Delam tudi ročaje za sekire, krampe in drugo orodje. John nima ne orodja, pa tudi ne veselja do obdelovanja lesa.

22. januarja 1950

Ob devetih k maši, John in Mary pa ob pol enajstih. Po maši h Karlu. Tam so mu prepustili prazen kokošnjak, da ga je očistil in prebelil. Za pomoč pri krmljenju in molži krav dobi en liter mleka na dan. To nikakor ni dovolj za preživljanje treh. Ostali smo pri kosilu (juha, krompir, pečena kokoš, solata, jabolka, buhteljni). Domačini dajo beguncem, ki se ne hranijo pri sponzorju, toliko hrane, da jim je ni treba kupovati, posebno zajcev, ki jih lahko vsak ustrelji 10 na dan.

Ob enih popoldne sta prišla tudi g. Rihtar in g. Sršen. Karel je predlagal, da bi šli vsi delat v cementno tovarno, na cesto ali k zidarjem.

Jaz bom ostal pri Brezicu, čeprav vem, da ne bom kaj prida zaslužil; kmetovanje me veseli, in sponzorju sem dolžan zahvalo za pomoč pri imigraciji. Karel upa, da bi zaslužil 80–90 centov na uro in da bi lahko delal 10 ur na dan skoraj devet mesecev na leto. Pri cementni tovarni bi dobil tudi stanovanje. Ne želi ostati, kjer je zdaj, ker mora delati v hlevu.

Tudi Rihtar bo potreboval delavce, če bo gradil hiše. Mici nam je pokazala veliko oblek, ki jih je dobila brezplačno od dobrih ljudi. Sršen pa pravi, da jim prinesejo še preveč mesa. Ob štirih sta nas prišla iskat John in Frank in smo se morali po petih urah raziti.

23. januarja 1950

Temperatura okoli -4°C . Dopoldne je prišel Frank Lamovec pobit kravo. Popoldne je peljal John meso v ledenico v Greenwood, kožo so vrgli v sneg za lisice, večino loja mačkam, le malo so ga spravili (na Cilkino prigovarjanje) za mило. Zvečer smo razrezali del hrbta za domače potrebe.

John je obljubil, da mi bo nekaj plačal za delo, ko sem mu povedal o razgovoru s Karlom in Rihtarjem.

24. januarja 1950

Snežni vihar. Dopoldne sva s Johnom skušala priti v Greenwood k brivcu (jaz sem bil zadnjič pred dvema mesecema), pa sva se morala po pol kilometra vrniti. Na cesti so neprehodni zameti.

5. januarja 1950

Mnogo snega. Očistil sem kokošnjak.

27. januarja 1950

Popoldne v Greenwoodu oddal pismi za Milo Huber in Primožiča ter šel k brivcu – prvič v Ameriki. Striženje stane 60 centov. V Farmers' Store so obljubili, da bodo odkupili čipke.

28. januarja 1950

Popoldne sva šla s konji v gozd po drva. Močni konji, a še močnejše vozilo! Tu imajo sanke na dva kosa – prednje in zadnje so debele, lesene, neokovane.

Zvečer je prišel nekdo vabit, da bi šel k njim na delo v gozd. Za en mesec težkega dela bi mi plačal 50 dolarjev in vse potrebno, žena pa bi pomagala v kuhinji in hlevu, da bi zaslužila hrano zase in za otroka. Na delo v gozd v takem vremenu in v taki obleki!? Saj bi zmrznil. (Pozneje sem izvedel, da je vabil tudi druge – brez uspeha, da imajo njegovi delavci zelo slabo hrano in da morajo delati še doma na žagi, ko se vrnejo iz gozda.) Johnu sem rekel: »Če že moram biti suženj, sem raje pri Vas kot pri neznancih, ki jim nisem nič dolžan. Na tihem sem si želel, da bi Bog dal Ameriki še enega Lincolna.

29. januarja 1950

Vihar. Ob 9.30 so se peljali k maši John, Mary in Cilka, midva z Jankom sva ostala doma. Naš stari ford je majhen tovornjak; v kabini je prostora za dva, največ tri ljudi; če jih je več, morajo sedeti na vetru.

30. januarja 1950

Zvečer so se peljali John, Mary in Cilka kropit pokojnega očeta mrs. Gosar. Zjutraj -39°C .

31. januarja 1950

Zvečer sva šla kropit z Johnom od 8. do 11. ure.

1. februarja 1950

Dopoldne ob desetih pri pogrebu starega Gosarja oz. očeta mrs. Gosar. Z Johnom sva se vrnila ob dveh. Pri izkopavanju jame morajo globoko zamrznjeno zemljo razstreliti.

Konji in drva za kurjavo. Brezičevi konji so bili veliki in močni kakor ti, a so bili rjavi in ne tako okrašeni

2. februarja 1950

Ob devetih vsi razen Cilke k maši. Popoldne popravljaj razbiti pod za konje.

3. februarja 1950

Lepo. Na mojo željo je »teta« prvič skuhala štruklje. Dobri, veliko jajc in masla, toda John jih ni jedel. »Ne filam good,« je rekel.

Prve tedne mi je Cilka ob dopoldnevih večkrat prinesla skrivaj kos kruha v hlev ali kokošnjak, kjer sem imel svojo delavnico. Ko se je »teta« prepričala, da ne pijem, mi je rekla: »Tony, ti, ki ne piješ, pa vzemi mleko, kruh, jabolko ali pomarančo iz hladilnika, kadar hočeš!« Hvaležno sem se ponudbe poslužil – kadar sem bil zares lačen.

Popoldne sem šel z Johnom v Greenwood. V Farmers' Store sem prodal za 5,65 dolarja čipk. Kdaj bo za avto?

4. februarja 1950

Ob enajstih v Neilsville (prvič). Na sodišču so mi povedali, kaj moram storiti, da dobim prvi »papir.« Stari uradnik Frantz je vedel manj kot jaz in je napisal polletno poročilo (namesto konec junija). V farmerski trgovini nisem prodal niti kosa čipk.

5. februarja 1950

Lepo. Ob pol enajstih k maši, popoldne od enih do treh pri Stamcarju. Imajo 48 glav živine, veliko strojev in »plenty« vsega, pa Pavla Rihtar ni bila zadovoljna. Mrs. Stamcar je rekla: »Saj ne bi bilo nič težkega! Nič drugega kot streči dvema »pujsoma« (namesto »boysoma«). Ne vem, kaj ji ni bilo prav.« Postregli so nam z bonboni, pivom, žganjem, klobasami, kruhom, potico in kavo.

Zvečer sta šla sponzorja igrat karte v farno dvorano, mi pa spat. Tudi doma včasih igrajo zvečer, meni pa pravijo: »Ti pa pazi na fanta, ker ne znaš igrati.« Janko se je navadno igral sam, jaz sem bral. Ko sem ga nekoč zmotil pri igri, me je posvaril: »Ne me badrat!« Le kje je slišal te besede?

6. februarja 1950

Stric je prodal tri tedne staro tele po 44 centov za kilogram za 44 kg, pa smo dobili takoj drugo. Srečno rojstvo!

Popoldne sva pripeljala voz drv iz gozda.

7. februarja 1950

Dopoldne pripeljala tri vozove drv, popoldne enega od štirih velikih brestovih debel. Utrudljivo delo! Deblo sva razžagala z ročno žago. »Kadar se žaga skrije v lesu, je treba počivati,« je določil John.

8. februarja 1950

Popravil jaslji za konje.

Tam v Sloveniji mora biti zdaj življenje še hujše, kot je bilo v Ameriki za časa »depresije.« (Amerikanci mislijo, da je bila depresija hujša, kot so kuga, lakota in voj-ska.) »Teta« Mary je dobila pismo od sorodnice s prošnjo, naj ji pošlje vrečo moke, ker so lačni. Ker se »stric« John ni strinjal, zato sorodnica ni dobila nič. Ta žena je

bila poročena v Žireh in sem jo dobro poznal, zato sem jo toplo priporočil, čeprav so imeli nekaj zemljišč in živine, pa ni nič pomagalo. Svojih domačih, ki niso imeli nič drugega kot vrt, si nisem drznil niti omeniti.

»Stric« in »teta« sta prejemale še druge prošnje, ki so dokazovale, da vsi ljudje v Sloveniji le ne stradajo. »Stric« je prejel pismo od sorodnice – mladega dekleta – ki ga je prosila, naj ji pošlje naočnike z zlatimi okvirji. Svetoval sem mu, da ji odgovori, naj mu pošlje »recept« kakega očesnega zdravnika ali vsaj optometrista, kakšne leče potrebuje. Pisal ji je in ona mu je odgovorila, »Ne! Recept ni potreben in kvaliteta očal ni važna; edino, kar je važno, je zlat okvir.« S tem je bilo dopisovanja konec.

9. februarja 1950

Nacepil drv.

10. februarja 1950

Naredil nov pod pri vratih in nove »mostove« pri treh kravah (čez jarek za gnojnico). Spet tele.

11. februarja 1950

Čistil krave od desetih do štirih popoldne, John mi je povedal, da se je sprl z ženo.

12. februarja 1950

Ob 8.15 k maši Cilka in Janko. Mary mi je pripovedovala o prepiru z Johnom. Želi, da bi ostali pri njih, ker dobro vplivamo na moža, saj da je zdaj mirnejši kot prej. Bomo mogli živeti skupaj? Začel sem dvomiti. Johnu nikoli ne naredim nič prav. Če molzem en dan tako, kakor mi pokaže, zahteva drugi dan drugače. Včasih sem obupan. Moji upi, da bi postal kdaj farmer, kopnijo. »Teta« je to takoj opazila in je vprašala Johna: »Kaj si imel s Tonom, da je tako žalosten?« John ni odgovoril.

13. februarja 1950

Od National Catholic Welfare Conference sem prejel račun za železniško voznino New York – Marshfield – 101,32 dolarja. Kje jih bom dobil?

17. februarja 1950

Prva polovica februarja je bila lepa in topla; zjutraj okrog -7°C , popoldne 4 do 10°C .

18. februarja 1950

Ponoči je povrgla krava št. 9 zdravo tele. Ker John kuha žganje, moram sam molsti in krmiti živino. »Stric« in »teta« sta se dopoldne peljala v Greenwood, pa se vrnila po zasneženi cesti šele pred eno. »Teta« je kupila Janku srajčko, spodnje in zgornje hlačke, Cilki pa blago za obleko in predpasnik.

19. februarja 1950

Zjutraj -7°C , popoldne $+4^{\circ}\text{C}$. Vsi smo se peljali k maši ob desetih, po maši pa k Lamovcu na kosilo, ki je bilo prava ohcet. Po kosilu smo se peljali h Karlu in z njim nazaj. Drugi so igrali karte, jaz sem bral do pol štirih. Po malici domov. Karla je peljala Helen.

21. februarja 1950

Dopoldne pomival jasli, popoldne cepil drva. Pust je, zato so bili opoldne še krofi in boljši kruh. Zvečer so prišli vsi Lamovčevi. Drugi so igrali durak in »pinochle«, jaz pa z Judi in Jerryjem »old maid.« Čeprav zaspan, sem moral delati družbo do pol polnoči. Nevesel pust!

22. februarja 1950

Cilka me je zbudila ob šestih; John je že molzel, pa ni bil jezen, da sem zamudil.

23. februarja 1950

Padlo malo snega; hladneje.

24. februarja 1950

-32 °C. Vihar, vendar sem cepil drva. Čim hladneje je, tem raje se koljejo. Treba je samo spustiti sekuro na »čolo,« pa eksplodira, ker je zmrznjeno. Seveda sem se moral najprej v hiši ogreti s telovadbo, sicer bi zunaj zmrznil.

Silaža je zmrznila 30 cm globoko od stene. Moral sem jo vsakih nekaj dni razbiti in po kosih zmetati v hlev, jo raztrositi, da se je otajala in posušila. Mokra silaža je nevarna za živali.

25. februarja 1950

-30 °C. Dopoldne sem popravil samokolnico in očistil krave, popoldne bral do dveh (!), potem cepil drva. John pije manj in je bolj prijazen do žene in mene, kadi pa nič.

26. februarja 1950

Vstal ob 5.20 in začel molsti ob pol šestih. John je prišel pozneje. Z Mary sta šla k osmi maši, mi pa k deseti. Mary je ostala pri bolni Helen. Pater Odilo se je poslovil, ker gre v Lemont. Obžalujemo! Veliko dobrega je storil za nas. Še na prvo postno nedeljo (danes) je opozarjal farmerje, naj beguncev ne pustijo stradati; naj jim dajo enako hrano kot svoji družini. Zdaj bo prišel p. Avgustin Svete, ki nas verjetno ne razume.

Popoldne sta prišla Sršen in Rihtar z otroki – edini, ki tu hodijo peš. Ostali so od dveh do pol petih. Cilka jih je pogostila z »gingerbread,« ki so ga veliko pojedli. Zvečer se je peljal John na »card party« v farno dvorano, jaz sem pisal in pazil na kravo, ki se ima teliti, do pol enajstih – zaman.

27. februarja 1950

Ob dveh ponoči me je zbudil John, da bi mu šel pomagat v hlev. Ob treh je krava št. 4 rodila belo tele. Od štirih – pol šestih menda nisem zaspal. Dopoldne pazil na št. 5, ki je rodila ob enajstih – z bolečinami. Tele je komaj ostalo živo.

Vsako kravo po rojstvu izperemo z močno raztopino lizola. Popoldne sem cepil drva, da ne bi zaspal.

28. februarja 1950

Ob desetih sva peljala teleta k Volovšku. Za 50 kg je dobil 25 dolarjev.

Pri Volovšku smo s težavo ujeli 91 kg težkega prašiča. Tam nimajo svinjakov, ampak vsak prašič zase nekakšno pasjo uto, krmo pa kar zunaj v snegu. Pred vsako

prašičjo uto je dolgo leseno korito, izdolbeno iz drevesnega debla. V koritih so tople pomije in koruza v storžih. Prasci tekajo prosto po dvorišču. John si je izbral samca in ga skušal ujeti na laso, kar pa mu ni uspelo. Prasec se je zatekel v svoje pribežališče – v uto. John je zlezel za njim, da bi ga notri zvezal, toda prašič si je menda mislil, da je njegova hiša premajhna za dva, in se je izmuznil ven. Končno se je Johnu vendarle posrečilo, da je žival ujel in jo potisnil v kletko, ki smo jo nato dvignili na naš mali tovornjak. Prašič je težek okrog 91 kg in je stal 25 dolarjev. Jaz sem se lova udeleževal samo kot gledalec, ker v tem nisem bil izurjen. Na cestnem križišču je naš avto zdrknil v globok jarek. Kranjčev traktor in štirje možje so ga izvlekli. Kljub močnemu vetru in snežni megli sva se srečno vrnila domov, pa sporekla zaradi čiščenja parkirišča. Zvečer slovo od p. Odila, pa jaz nisem šel.

1. marca 1950

– 18 °C, pa je vendar hladno zaradi vetra.

»Teta« je rekla, da me ima rada in želi, da bi ostali tu; v ta namen bo naredila vse, kar je v njeni moči. Naj samo povem, kaj bi rad jedel, pa bo kupila. John pije zdaj manj in je boljši z njo.

2. marca 1950

Zaradi snežnih zametov pošta ni prišla.

3. marca 1950

Naredil sem drugo tehtnico za voz. Ker tu vozovi nimajo zavor, imajo tehtnice spredaj na ojesu in na njih drikelce, da konji sami držijo voz nazaj. Pri tem jim pomagajo močni, široki usnjati jermeni, dober čevelj pod repom.

4. marca 1950

Vreme se je ujužilo; postalo je toplo.

Nedelja, 5. marca 1950

Ob treh sem se zbudil in nisem več zaspal. Ob pol šestih sem šel v hlev in delal dve uri. John me šikanira vedno pogosteje brez moje krivde. Za zajtrk sem pojedel samo malo »corn flakes« in šel nazaj v hlev. Ob osmih so se vsi drugi odpeljali v cerkev, z Jankom sva ostala sama doma. Šla sva v hlev, kjer sem hlev očistil in nametal iz stolpa silaže. Ob desetih je John peljal še naju v cerkev.

Popoldne sta prišla mrs. Stamcar in njen sin Tone. Mi trije smo se umaknili v našo zgornjo sobo. Zunaj je 2 °C, tako da se sneg naglo topi.

Ob pol štirih sta se Stamcarjeva odpeljala. Prišel je Frank Lamovec in nas poklical, toda jaz sem pisal sestri Mici in bratu Jožetu.

Pred nekaj dnevi sva se s Frankom sprla, ker je trdil, da je škof Rožman lastnoročno pomoril več tisoč ljudi. Nisem mogel molčati. V jezi sem rekel: »Nisem mislil, da si tako neumen, da to verjameš.« Helen je zavrnila Franka: »Toni bo že bolje vedel, kaj je res, ker je bil tam.«

Laži o škofu Rožmanu in o nas vseh širi tu posebno dnevnik Prosveta, glasilo S.N.P.J. Ta list je tudi pisal o bivšem ravnatelju Zadružne zveze, č.g. Francu Gabrovšku, češ da je poneveril velike vsote denarja. Ker sem ga osebno poznal,

vem, da je vse svoje dohodke razdelil največ med študente, sam pa je živel zelo skromno. Toda laži se primejo tudi »naših« ljudi.

Ob dolgih zimskih večerih sem večkrat pripovedoval, koliko smo pretrpeli od partizanov in kako smo se borili proti Nemcem. John je vselej brez zanimanja poslušal, nazadnje pa rekel: »Ali ti si moral pa bežati, ker si bil za Hitlerja?« Nič ni pomagalo, da sem bil pred Nemci prav tako v nevarnosti kot pred partizani in da so me imeli en dan zaprtega kot talca, kjer sem samo čakal smrti. »Teta« ga je vselej jezno pogledala in rekla: »John, ti si neumen!« Ona je bila bolje poučena, ker je imela v Rimu brata duhovnika, ki je bil trikratnik doktor in ji je večkrat pisal. John je poskušal popraviti žalitve, ki jih je zjutraj izrekel proti meni. Na vse sem molčal. Zdaj vem, da se z njim ne da delati. Takoj bi menjal službo, ko bi le mogel.

6. marca 1950

John ob vsaki priložnosti obžaluje žalitve in pravi, da bi lahko lepo skupaj živeli in sodelovali, saj smo istega mišljenja. Odgovoril sem samo: »Da, v nekaterih zadevah.«

7. marca 1950

Pri zajtrku sta se naša sponzorja močno sprla. »Teta« je žalostna, ker me je John razžalil in grozi z ločitvijo. »Stric« mi je potem obljubil plačo od zdaj naprej, če bomo ostali. Odgovoril sem, da še ne vem, kaj bom storil; če bi se razumeli, bi rad ostal, v prepiru pa nikakor ne. »Raje spet stradam, kot živim v prepiru.« Rekel sem, da bi oba morala kdaj potrpeti in molčati, tudi on, ne samo Mary.

Jerneju Zupanu sem pisal in mu poslal za 58,70 šilingov čipk za Mohorjeve knjige in ga prosil, če bi mi mogel najti kako službo v Clevelandu.

Dopoldne sva šla z Johnom na Willard, popoldne je prišel naliv in voda v hlev. Pobral sem vodo in potresel žaganje po tleh.

Za čistočo v hlevu je John škrupulozno natančen: pri vratih je vedno kupček živega apna, v katerega mora vsak, ki stopi v hlev, obrisati čevlje. »Japno kila džerme,« pravi John. Ta kupček apna moram večkrat razprostreti po tlaku po vsej dolžini hleva in ga spet pomesti nazaj na kup.

Cerkev sv. Družine,
Willard, Wisconsin,
1950

8. marca 1950

John je rekel, da bo zdaj raje odšel, kot da bi se še kdaj prepiral z Mary. »Račun moram vedno plačati sam,« je rekel.

9. marca 1950

Milica Žonta piše iz Neelyville, Montana. Ona in Rafko sta v enakem položaju kot mi: mnogo dela, pa nič zaslužka.

John je včeraj zbolel; zdaj molzeva z Mary.

Danes sem štiri ure cepil drva.

10. marca 1950

John je še bolan na želodcu in ima influenco.

Svetoval mi je, naj pišem Rev. Wolfu, župniku pri Materi Božji v Bangorju zaradi plačila suhozemskega prevoza. Dal mi je ček za 50 dolarjev, za ostalo (51,32 dolarja) pa naj prosim znižanje ali odložitev plačila.

V ponedeljek smo začeli molsti z dvema strojema 13 krav, kar vzame eno uro (prej je bilo manj molže in smo rabili samo en stroj.) Ko namolzem pet velikih posod (okoli 200 litrov), sem – kljub strojem – moker po hrbtu.

11. marca 1950

John se je peljal k zdravniku v Greenwood. Dr. Olsen mu je povedal, da je zbolel, ker ni stresel svoje jeze kot navadno.

Z Johnom sta prišla Rihtar in Sršen po pisma, ki jih je prinesla Milica iz Avstrije. Tudi onadva delata brezplačno pri Artaču.

Po vrnitvi od zdravnika se John bolje počuti, toda zdaj je zbolela Mary.

12. marca 1950

Mary je ostala v postelji, pa tudi Janko je bolan. K maši sva se peljala sama z Johnom, pa sva zamudila; ker sva med potjo poskušala – zastonj – izvleči Helenin avto iz snega. H kosilu so prišli vsi Lamovčevi.

Popoldne sem se peljal s Frankom in Helen v Greenwood; Helen k zdravniku zaradi Mary, Frank pa mi je šel pokazat bar in kegljišče in pit pivo. Ob pol dveh smo se vrnili domov, nato sva se s Frankom peljala na sever, na zapad čez hrib in se ustavila v neki gostilni (slovenski), moderni, čisto na samem. V kotu avtomatični gramofon z 20 ploščami.

Ljudje v restavraciji so govorili o nekem starem možu, ki je pred kratkim umrl. Delal je vse življenje kot hlapec pri enem gospodarju; on mu je dal vsakdanji kruh in posteljo pri živalih v hlevu, pa nikoli enega samega penija. Ljudje so razburjeni zaradi tega in kritizirajo farmerja. On je obljubil, da bo dal pokojniku kamen na grob. Da ga bo še po smrti tiščal v zemljo?

Ali čaka ista usoda mene?

Ponoči je Janko jokal: »Mama, ne!«

Ob pol štirih sva se vrnila in od štirih do pol osmih sem delal v hlevu kot navadno. Frank mi je obljubil, da me bo navadil voziti traktor; postal je sploh zelo prijazen.

13. marca 1950

»Teta« in Janko sta ozdravela.

Pri Brezicu nimajo traktorja, pač pa dva močna konja, ki sta vso zimo šla le nekajkrat v gozd in na cesto branat. Kopita so jima zrastle kot peharji. John jih je polagal na tnilo in s sekuro obsekal. Prva dva dni sta močno šepala.

En konj rad brca in grize. Nekoč sem delal na drugem koncu hleva, ko sem zaslišal hrzanje konja pri vratih. Pogledam in vidim Janka pri konjskem koritu. Poklical sem ga in mu rekel, naj bo čisto pri miru. Stekel sem k njemu in ga s trepljanjem konja spravil od korita. Kako je poldrugo leto star deček odprl težka hlevska vrata in prišel do konj, mi je uganka. En konj je takoj brcnil, če se mu je kdo približal brez opozorila.

Ne vem, zakaj ni John nikoli zaupal konj meni. Samo enkrat mi je naročil, naj jih grem vpreč v voz, pa sam ni šel zraven. Skušal sem jih okomatati, pa mi ni uspelo. V tem je prišla Helen, in ko je videla, kaj delam, rekla: »Toni, ali te ni sram? Moški si, pa konja ne znaš okomatati? Jaz sem se morala to navaditi, ko sem bila še majhna.« Odgovoril sem ji: »Da res, to ni stvar moči, ampak spretnosti, ki se ji je treba priučiti; jaz pa nikoli nisem imel priložnosti, da bi se tega učil.« Pokazala mi je, kako se vrže komat konju na vrat, in kmalu je šlo.

14. marca 1950

Ponoči je Janko jokal: »Mama, ne!« Helen se je peljala k zdravniku; vprašala je tudi za Cilko, ki je dva meseca in pol noseča, pa krvavi. Zdravnik je rekel, da mora Cilka takoj v bolnišnico. Ob pol enih jo je Helen odpeljala v Marshfield. Vrnila se je zvečer ob devetih. Cilka je bila takoj operirana in se počuti dobro, toda izgubila je otroka. Jaz že leta nisem toliko prejel kot danes; od joka me boli glava.

15. marca 1950

Spal slabo. Ob petih me je zbudil John in rekel, naj kar ležim, bo že sam pomolzel in nakrmil. Vstal sem ob šestih, si skuhal kavo in ocvrl jajca. Ob pol osmih je prišel John pomit žehetar, jaz sem šel v hlev čistit. »Teta« se je vrnila od Lamovca, kjer je bila čez noč. Pred enajsto me je peljala Helen v Marshfield. Cilka se dobro počuti in se bo jutri vrnila. Mary je dala zanjo pomaranče, Helen pa ji je kupila čokolado, bombone in glavnik. Ostala sva pri njej od pol dvanajstih do treh.

Šele zdaj, ko je bolna, vem, kako jo imam rad. Kaj bom sam? Suženj na farmi do smrti! In suženj bo tudi najin Janko, ki bi ga rad dal v šole, da bi mu ne bilo treba trpeti kot meni, pa ne bom imel s čim plačati šolanje.

Helen in Frank in sponzorja so me tolažili, da bolezen ni nevarna in da bo Cilka kmalu spet doma, popolnoma zdrava, jaz sem pa mislil na najhujše, hodil v hlev in na skedenj in jokal.

16. marca 1950

Popoldne je šla Helen v Marshfield po Cilko in jo pripeljala domov ob pol štirih. Stroški za dva dni v bolnišnici znašajo 29,25 dolarja, a so jih znižali na 20,95; operacija je 50, anestezija pa 10 dolarjev. John jih je dal Helen 15 za avto. Torej skupaj 95,95 dolarja ali dva meseca dela na farmi.

»Stric« John je spet prodal dve teleti in dobil za 93 kg po 46 centov kg; to je menda osmo tele letos. Tu tako uredijo, da vse krave telijo pozimi, ko zmanjka silaže in mleka.

18. marca 1950

Toplo. Vse dopoldne v hlevu, popoldne z Johnom k spovedi.

Nedelja, 19. marca 1950

Do pol osmih naredil vse v hlevu, potem šel z Johnom in Mary k maši. Pri sv. obhajilu je bilo več kot 100 moških, članov Sv. Družine. V cerkvi je lep red: vsi gredo k obhajilu z ene strani in se vračajo v klopi z druge.

Po maši zajtrk v dvorani: kava, potica, bob, keksi, klobase, meso (svinjsko in kokošje) in drugo. Plača, kdor more, kdor ne more, se naje zastonj. Čisto kot v prvih časih krščanstva!

Članice ženskega društva K.S.K.J. so prinesle doma pečene potice in torte, da bi jih na skupnem sestanku s člani moškega društva prodali v korist društva. Če kak kos ni pritegnil kupca, ga je tista, ki ga je spekla, sama kupila, da bi preprečila zadrego. Popoldne so prišli Ludvik Artač in starši, potem Malči Jeras z dvema otrokoma in Karel z družino, nato še družina Lamovec in nazadnje Sršen. S Karlom želita čim prej najti kako službo kje drugje, če le mogoče skupaj. Jaz naj odgovorim na dva oglasa v Shoe Service. Sršen mi je dal 20 centov, moj prvi zaslužek v Ameriki.

21. marca 1950

Prvi pomladni dan, pa ves dan sneži. Včeraj sem prenesel 100 bušlev ovsu in 12 vreč gnojila, danes sem cepil drva. John molze večinoma sam; ker mu jaz nikoli ne delam prav, se držim skupaj z njim proč od dela. Sem vedno bolj nerazpoložen, molčeč in zamišljen. Tako ne bo šlo dolgo.

22. marca 1950

Kakih 10–15 cm novega, južnega snega. Dopoldne sem šel z Johnom v Greenwood kupovat usnje, pa ima čevljar samo konjsko, po 70 centov za kvadratni čevljev. Nazaj grede je naju ustavil Sršen in mi povedal, da je Rihtar dobil delo v Clevelandu. Kot mizar bo zaslužil do 3 dolarje na uro. On, Sršen in Gosar gredo v Cleveland v soboto. Na vest, da bo Rihtar zaslužil po 3 dolarje na uro kot mizar v Clevelandu, so se domačini smejali, češ da bi moral v mestu vse znati, da bi dobil tako službo.

23. marca 1950

Kliniko v Marshfieldu sem pisno zaprosil za znižanje računa za Cilkinu operacijo. Z Johnom sva čistila jablane; zelo potrebno delo! Tu imajo nekaj cepljenih jablan in nekaj lesnik. Pravijo, da dajejo lesnike več in boljše sadje, vendar so še kupili cepljena drevesca.

Lamovec je pripeljal 25 vreč krompirja iz Stevens Pointa. Stane deset dolarjev, manj kot en cent kg. Ker je bil pridelek zelo obilen, ga prodajajo za krmo živine – z vladno podporo.

Zvečer so prišli mrs. Rakovec s sinom Cirilom, njegovo ženo in hčerko. Ciril je naredil name zelo dober vtis. Čeprav se nisva še nikoli videla, mi je predlagal, da bi poleti vzela vsak en teden počitnic, in medtem ko bi prvi počival, bi drugi pomagal na njegovem posestvu. Ciril dobro pozna Johna; ker je bil pri njem nekaj mesecev za hlapca, ve, da se z njim ne da delati. Ko bi ostali tu, mislim, da bi bili najboljši prijatelji. Ker sem že precej odločen, da bom odšel kam drugam, sem molčal in šel ob pol desetih spat, drugi so še govorili do enajstih (+16 °F).

24. marca 1950

John se je peljal s Frankom v Marshfield, pa tudi tam nista dobila usnja. Jaz sem popravljaj bikovo kletko. Lasten bik za 16 krav se mi zdi potrata; s še dvema konjema požrejo krme vsaj za štiri krave, pa ne dajo nič. Ceneje bi bilo, ko bi krave umetno oplojevali (nekaj takih že imamo), vse vožnje pa bi lahko opravil Frank s traktorjem.

Po treh mesecih bivanja v Ameriki nimamo drugega kot za 200 dolarjev dolga.

25. marca 1950

Dopoldne sem čistil krave. Klinika v Marshfieldu je odgovorila, da je bil račun za Cilko že znižan od 85 do 60 dolarjev, to pa naj plačamo takoj.

26. marca 1950

Ob desetih šel k maši. Ko sem potiskal avto z ledu, je John pritisnil na pedalo in vame vrgel blato, da sem se moral preobleči. Cesta je obupno slaba, nikjer v Evropi ne bi našli take; nič drugega kot pesek, spihan od dveh strani na kup. Ko se avtomobili do pesti vdirajo vanj, cesto poravnajo z nekakšno brano.

Po maši je peljal Karla domov. S Sršenom sva sklenila, da greva v Marshfield pogledat za delo, morda v tovarni čevljev.

Popoldne in zvečer sem pisal bratu Janezu, mami in Jesenku. – Veter, dež in blato.

27. marca 1950

Ob petih me je poklical John, da sem mu šel pomagat pri porodu teleta, ki bi se moralo skotiti že pred 10 dnevi. Popoldne sem pospravil in počistil prostor za črpalko.

Helen in Cilka sta sešili odejo iz 1000 krp.

28. marca 1950

Sršen in Karl sta šla v Marshfield zaradi dela. Jaz nimam časa.

Cvetna nedelja, 2. aprila 1950

10 cm novega snega. Ob osmih vsi k maši; jaz sem prezebal zadaj. V cerkvi nič butar, samo palmove veje.

Karl in Sršen bosta začela konec tega meseca delati v tovarni čevljev v Marshfieldu. Pisal Cenetu, Francu in Vinku in Jakobu Kopaču v Chicago. On je sorodnik moje mame, ki mi je poslala njegov naslov.

5. aprila 1950

J. Zupan (v Clevelandu) je poslal ček za 33 dolarjev za čipke in obljubo, da bo poiskal službo zame in stanovanje. Zvečer sem mu odgovoril in pisal tudi Miretu (v Kanadi) za denar.

6. aprila 1950

Zjutraj me je John vprašal: »Ali si slišal, kako žalostno je to noč jokala srna?« »Ne, nisem,« sem odgovoril. Nato sva šla na cesto pogledat, kaj se je ponoči zgodilo. V klancu, nekoliko proč od hiše, sva našla krvave madeže, slabo pokrite s peskom in srnjo dlako. Ugotovila sva, da je neki divji lovec od tod spustil svojega psa po sle-

di srne, ona pa je tekla pred psom proti avtomobilskim lučem v človekovo varstvo in svoje zaupanje plačala z življenjem.

Popoldne sva z Johnom kurila grmovje na pašniku. Čeprav je vse v vodi, trava gori.

7. aprila 1950

Dopoldne sem žagal drva in pripravil grobe sani. Popoldne vsi v cerkev. Od dveh do treh pasijon, pridiga in križev pot. Krasno, toplo vreme, zvečer veter.

Velika noč, 9. aprila 1950

Do 7.40 obdelal vse v hlevu; po osmi vsi v cerkev, pet milj daleč na Willard (midva s Cilko zadaj v mrazu). Ko smo se vrnili, smo jedli blagoslovljena jedila. Popoldne so prišli vsi Lamovčevi h kosilu. Dobro, zadostno! Ob 2.15 me je peljala Helen k Sršenu, kjer sem ostal do 4.15. Sršen gre jutri v Cleveland gledat za delo. Zakaj ne v Marshfield, ne vem.

(Drugi so bili prosti in so lahko hodili za delom; jaz sem ga imel, zato nisem smel nikamor. Karel ni bil tako zaposlen, zato je hitreje našel delo pri čiščenju neke gmajne, kjer so naredili umetno jezero za gojenje rib. Karel je bil z delom zadovoljen, sodelavci pa z njim. Eden od njih je rekel: »Boj, kako je Čarli (tako so mu rekli) močan, brez rokavic dela!« (Amerikanci delajo vse z rokavicami.) Karel mi je svetoval, naj še jaz vprašam predelavca Trunkla za delo. Dobil sem ga nekoč pred cerkvijo, tako da John ni videl, in ga vprašal, ali ima zame kako delo. Nič ni odgovoril, Karlu pa je pozneje povedal, da ne mara človeka, ki zjutraj in zvečer dela doma na farmi, podnevi pa pride k njemu spat. (Če bi pustil delo na farmi in se preselil kam drugam, bi dobil delo.)

V ihti je razbil s kladivom tri kolesca ...

10. aprila 1950

Sneg je v dežju zledenel; že ves dan dežuje. Dopoldne sva z Johnom premetala seno, popoldne očistila kaščo. Ob misli, da smo na velikonočni ponedeljek doma praznovali, sem bil žalosten.

11. aprila 1950

Do devetih vse uredil v hlevu, potem je John peljal v mlin, jaz pa sem bil prost do četrte popoldne in se dolgočasil. Včeraj pa toliko kot nalašč.

12. aprila 1950

John je že dolgo napovedoval, da bo treba popraviti konjsko vprego, ki je bila, ker nikoli namazana – vsa razlomljena. Bal sem se, kako bova delala, ko ni pravega orodja. Pa je šlo kar z zakovicami. Popravila sva tudi vagonček za gnoj.

13. aprila 1950

Naša sponzorja sta se zjutraj spet sprla – v hlevu, kjer je Mary pomagala. Potem je rekla, da ne bo nikoli več prišla v hlev, on je bil pa ves dan jezen. V ihti je s kladivom razbil tri kolesca, na katerih je tekel vagonček in veriga za dviganje. Zdaj je vse nerabno.

Zvečer sem pisal Silvi in p. Odilu in univerzi v Madison. Ta je po časopisih ponujala brezplačne dopisne tečaje za živinozdravstvo. To me je veselilo in s tem znanjem bi mogel koristiti sebi in drugim.

14. aprila 1950

Delal ves dan in naredil samokolnico, ki bo nadomestila pokvarjeni vagonček. Ob desetih je prišel Frank zaklat prašiča, ki se je zelo odebil ob sami koruzi. V dveh urah je bil prašič obglavljen in ogaran. V 45 dneh se je zredil 50 kg in je zdaj tehtal okoli 136 kg. Krasen pomladni dan.

15. aprila 1950

Dopoldne sem varoval Janka, ker je Cilka pomagala razrezovati prašiča. Popoldne cepil drva, da je bilo vroče. Zjutraj smo jedli krvavice, opoldne in zvečer pečenko.

16. aprila 1950

Ob 8.10 vsi k maši. Janko je spal zadaj pri meni. Po maši nas je peljala Malči Jeras h Karlu, kjer smo ostali do treh. Jedli krofe, ocvrte na loju, opoldne svinjsko juho in meso, krompir, salato, rdečo peso. Popoldne s Karlom na 30 metrov visoki opazovalni stolp, postavljen na vzpetini, s katere se je videlo v jasnem vremenu 30 km naokoli. Na vrhu železnega stolpa je železna kabina z mizo in specialko, pa daljnogled. Ko je stalni opazovalec opazil kje ogenj, je takoj ugotovil natančno smer in telefoniral najbližjemu sosеду ognja, kaj gori. Čisto po naključju sem spravil opazovalca v zadrego, ko sem – prej kot on – opazil dim v smeri 1° severno. Poklical je in izvedel, da se je vnela suha trava ob cesti.

17. aprila 1950

Vročje. Moje desno oko boli.

Johnu sem rekel, da Amerikanci ne znajo ceniti vrednosti gnoja: pustijo, da vse najboljše izpari na soncu ali odteče v potok. Predlagal sem, da bi naredila za hlevom gnojnično jamo, pokrito z debelci in na njih kup gnoja. »Ah, ne velja,« je odgovoril. »To delajo ljudje, ki nimajo denarja za umetna gnojila. Sicer pa, ali ne vidiš, da krave ne žrejo trave, ki je zrastle na kupu odpadkov?«

Popoldne sva šla v gozd, pa nisva mogla požagati velike trepetlike: ob skrhani žagi in sekiri sva se utrudila. Če bi imel pilo, bi nabrusil oboje, pa je ni pri hiši.

V gozdu sem opazil grobu podobno obliko, dolgo kakih 25 m in pokrito z mahom. Tega sem odstranil na največjem koncu gomile in našel borovo deblo s še popolnoma svežim, zdravim lesom. Nedaleč od tega so bili sledovi ozkotirne železnice, s katero so odvažali hlode na normalnotirno železnico in naprej v rastoča mesta. Tako mi je povedal John. Gozdarji so bili večinoma Švedi.

Cilka je danes počistila vrt. John je prodal 53 kg težko tele za 28 dolarjev. Pravi jo, da se ne spleča rediti, zato krmijo z neko umetno hrano dva ali tri tedne in prodajo.

Ponoči sem sanjal o veliki povodnji. Spomnil sem se sanj v taborišču o prihodu na farmo, plavanju v štirih prekatih gnojnične jame. So to štirje meseci? Torej bi moralo biti plavanja v gnojnici kmalu konec!

18. aprila 1950

Zaradi bolečin v desnem očesu me boli vsa glava. »Stric« in »teta« se prepirata zaradi poti k zdravniku. »Teta« predlaga, naj grem, »stric« ne verjame, da bi mi bilo kaj; saj se nič ne vidi! Ostala sva doma in popravljala vprego.

19. aprila 1950

Zjutraj prvič nisem šel v hlev – zaradi bolečin v očesu. Dopoldne je končno John pristal, da me pelje v Greenwood, pa je bila to pot Mary proti. Končno sva se peljala sama v prepiru. Dr. Olson mi je dal zdravila za prehlajeno oko in računal 75 centov.

John pravi, da je prav, če »novi človek« dela eno leto brezplačno. Strinjam se, toda sponzor bi moral v tem času skrbeti za vse potrebe »človeka,« ne samo za hrano in stanovanje, ampak tudi v bolezni. Da ni dal zdravniku niti 75 centov, me je težko zadelo.

V banki sem zamenjal ček za 33 dolarjev. Hotel sem nekaj kupiti, pa John ni imel časa. Je bil še vedno prepričan, da ta pot ni bila potrebna. Dal sem mu 21 dolarjev za stroške v bolnišnici in 10 za prevoz Cilke.

Tudi zvečer sta pomolzla »stric« in »teta« sama, in to hitreje kot bi vsi trije. Torej sem nepotreben.

20. aprila 1950

Ležal do pol sedmih. Včeraj je snežilo, danes brije veter. Vsake tri ure umivam oko s toplo vodo in borovo kislino in kanem pet kapljic zdravil. Oko je bolj rdeče, glava pa ne boli več toliko. Janko hoče biti samo pri meni, pa mi kmalu zaspi na rokah. Klinika v Marshfieldu poroča, da Cilka nima raka na maternici.

22. aprila 1950

Dopoldne je peljal John vse v Greenwood k dr. Olsonu na pregled zaradi zavarovanja pri K.S.K.J. S Cilko se bova zavarovala za 20 let za življenje in smrt, operacije in bolniško podporo za 500 dolarjev vsak in plačevala po 5,50 dolarjev mesečno. Zavarovala bova tudi Janka za 300 dolarjev življenjskega zavarovanja in plačevala po 15 centov na mesec.

Da je zavarovanje važno za nas, sem vedel, toda kako plačevati? John je rekel: »Saj bi vaju zapisal, pa nisem maral, da bi potem rekla, da sem vaju prisilil.« V resnici se je bal, da bi moral plačevati premije.

Nedelja, 23. aprila 1950

Popoldne so nas obiskali Lamovčevi. Drugi so igrali karte, jaz sem bil z Jankom – »ker ne znam niti mešati kart.« Večerjali smo vsi ob štirih.

24. aprila 1950

Dopoldne sva pripeljala z Johnom »diske« (brano s krožniki) od Lamovca, potem pa smo pobrali dva voza kamenja po njivah. Na to delo naju je John vso zimo opozarjal: »Zdaj je lepo, ko ni nič dela! Ko bomo šli pobirat kamenje, bo pa drugače!« Danes je John vodil konje, jaz sem tekal za vozom po njivi in prinašal kamenje. Pa me je John vprašal: »Kaj pa delaš?« »Pobiram kamenje.« »Jaz ne vidim nič, če ni vsaj štiri inče debel, ga pusti na miru! Bog, da bo imel valjar kaj dela!« Ko smo naleteli na večjo skalo, mi pa ni hotel pomagati, da bi jo dvignila. Na to me je že Mary posvarila in svetovala, naj ne dvigam sam težkih kamnov. Namesto da bi pomagal, ga je raje sam dvignil, rekoč: »Saj to ni nič!« Popoldne naj bi Frank oral s traktorjem, pa je začelo deževati.

Včasih najdejo pri delu na polju še konice indijanskih puščic, mi jih nismo našli.

Tu nimajo lojtrskih vozov; bili bi tudi neuporabni za kamenje. Spredaj in zadaj dve kratki deski, na straneh dve daljši, pa imamo še eno »bakso«.

Pisala sta brata Janez in Jože; Janez je obupan zaradi bolezni: po gripi oslabeledo srce. Vendar želi pomagati.

25. aprila 1950

Franc Kokelj je pisal iz Kanade in priložil pet dolarjev, obljubil je pa poslati 100 ali 200. Včeraj žalostne, danes vesele novice.

Popoldne sva v gozdu posekala kakih 15 trepetlik. Začelo je snežiti.

John Brezic in Mary Marinsek sta se poročila 1912 v Milwaukeeju, Wisconsin. John je prišel v Ameriko iz Slovenije leta 1907, Mary pa 1910. Leta 1914 sta kupila »farmo« blizu Willarda

26. aprila 1950

Sneg je pobelil; veter ga nosi, da bode v lica.

Popoldne sem se prvič uprl in nisem hotel z Johnom v gozd sekati. Rekel sem, da zaslužim premalo za zdravnika. Sam je vedel, da mi je prepovedal hoditi na veter. John je rekel: »Lahko si poiščeš drugo službo!« »Saj jo bom moral.« »Tvoje oko ni vzrok, da nočeš delati.« »Moje zdravje je prvo!« »Torej, grem pa sam,« je končal prepir John. Kmalu se je vrnil in me vprašal, ali hočem očistiti svinjak in kokošnjak. »Da,« sem rekel. »Vse, samo ne na vetru.« Če bi bil še to zavrnil, bi me bil najbrž nagnal. On je šel sekati, jaz pa čistiti svinjak sam, kokošnjak pa skupaj z Mary. Ko se je ob štirih vrnil, je bil bolj prijazen, toda jaz nisem hotel govoriti. Zaradi burje me oko spet bolj boli.

27. aprila 1950

Stric je pri zajtrku vprašal: »Saj se včeraj nismo sprli, kajne?« Potem smo dolgo in odkrito govorili, včasih precej ostro. Cilka je rekla, da nam je včeraj rekel, naj gremo, če nismo zadovoljni. John ji je očital, da laže. »Zaradi mene lahko ostanete tu eno, dve ali pet let, če hočete,« je rekel. Rekel je tudi, da bi me zavaroval. Obljubil mi je plačati 50 dolarjev za april, čeprav nisem delal na polju. Rekel sem, da bi rad delal več, ker pa nikoli ne naredim nič prav, raje počivam. Vsak dan me uči drugače, zato ga ne morem zadovoljiti. Rekel je, da ni »petitlich« kot pravi Mary, jaz pa, da ima Mary prav. Karlu sem pisal in ga prosil, naj mi poišče stanovanje in delo; poštarja sem prosil, naj pismo odda že danes Karlu.

28. aprila 1950

Spal zelo slabo zaradi glavobola. »Strica« sem prosil, naj me pelje k zdravniku. Nerad je pristal. Dr. Olson je dolgo pregledoval oko in končno našel tur na notranji strani trepalnice in belo piko na njem. Piko je prebodel, da je odtekel gnoj, kar je zelo bolelo. Za operacijo je spet zahteval samo 75 centov. »Stric« je šele zdaj verjel, da me je oko res bolelo.

Pozneje sem bral v časopisu, da dr. Olson nikoli ni zahteval od bolnika več kakor 75 centov. Taki so bili ameriški zdravniki, dokler ni te obrti prevzelo »izvoljeno« ljudstvo.

Doma sem polagal na oko vsako uro tople obkladke iz žajblja za 15 minut. John mi tudi zdaj ni dal miru in sem moral iti v hlev, čeprav mi je zdravnik to prepovedal.

29. aprila 1950

Spet redno delam. Helen je prišla in mi svetovala, naj vselej povem Mary, če ne bo kaj prav.

30. aprila 1950

Karl nas je povabil, naj takoj pridemo vsi k njemu, da bosta živeli obe družini skupaj. Pred mesecem mu je povedal farmer, ki mu je lani dovolil, da živi v njegovem kurniku, da se bo moral seliti, ker bodo spet začeli rediti kokoši. Karl je na srečo dobil mnogo boljše, človeško stanovanje pri g. Antonu Debevcu in njegovi družini. Mr. Debevec je pripravljen sprejeti tudi nas. Pa je Cilka rekla, da bomo ostali pri Brezicu tako dolgo, da bo glavno delo obdelano.

Popoldne dobil pri Stamcarju flobertovko (puško). Vrabci praznujejo letos 50 let prihoda iz Anglije in so postali nadlega.

1. maja 1950

Lepo jutro, a meglen dan. Delam že brez obveze na očesu. Ves dan cepil drva, čistil hlev in dvorišče. Prejel pismo od Silve Hoja in od Jamesa Debevca, ki pošilja ček za 105,95 dolarja od Franca Koklja v Kanadi. Po kosilu me je John vprašal, ali hočem denar ali »kredit« za 75 dolarjev (25 za marec in 50 za april). Porabil sem za bolnišnični račun za Cilko in 15 na račun za »inland transportation.« Zdaj dolgujem še 35 Johnu in 50 Rev. Charles Wolfu za prevoz.

Od univerze v Wisconsinu sem prejel odgovor na moje pismo glede veterinarskega tečaja. Kaže, da gre univerzi samo za prodajo knjig.

Popoldne sva preizkusila puško: z vsemi tremi krogli sem dobro zadel na 7, 10 in 20 metrov, John pa slabo. Mary se mu je smejala.

2. maja 1950

Cilka in Janko sta se peljala z Mary in Helen v Neilsville kupit 150 piščancev.

3. maja 1950

Toplo, popoldne dež. Puška se je izkazala za uspešno sredstvo v preganjanju vrabcev, ki delajo nadlego v hlevu. Če ustrelim enega, zleti vsa jata v gozd onstran ceste. Čez tri dni pošljejo oglednika in če najde vse varno, se vrnejo vsi.

Zdaj imamo več kot 200 dolarjev – dovolj za preselitev v Cleveland.

Prva lastovka je prišla.

Zvečer sem poslušal ptičje petje iz jarkov ob cesti; mislil sem, da pojejo slavčki. Iz radovednosti sem se šel prepričati, kakšne vrste slavčki so to. Ko sem se približal pevcem, so poskakali drug za drugim v jarek ob cesti. Šele tedaj sem opazil, da so bile žabe. Pred skoraj 30 leti sem služil vojsko v Bosni in poslušal na nočni straži prave slavčke, ki so peli vso noč v grmovju okoli »pukovske bašte« (polkovnega vrta), prav kakor ti slavčki (če niso bile tudi takrat žabe).

Tudi druga bitja se oglašajo v Ameriki drugače kot v Evropi: krokar na primer laja kot pes, psa pa slišijo Amerikanci lajati »wow, wow«, ne »hov, hov,« itd. Ameriška lokomotiva tuli kot bik (evropska piska); ko sestavlja vagone v vlak, pa Ameriška lokomotiva zvoni.

Jernej Zupan mi je poslal še 17 dolarjev za čipke. Piše, da je v Clevelandu zelo težko najti stanovanje.

4. maja 1950

Z Johnom sva vsadila pet jablan in dve vinski trti. Ko sem ga vprašal, ali bova sadila po navodilu, je rekel: »Jaz sem vsadil več drevesc, kot jih je tisti, ki je navodila pisal, videl.« Na nadaljnjo prigovarjanje je pa rekel: »Ne rečem, da nimaš prav, toda sadila bova tako, kot bom jaz rekel.« On sadi in obrezuje strašno! Popoldne je prišel Frank s traktorjem branat njivo. Povabil me je na traktor in me učil voziti.

5. maja 1950

Ves dan burja, ki je podrla sušilnico za meso in grozila podreti tudi valilnik s piščanci. Zaradi vetra in vročine se ne da delati.

6. maja 1950

Mirneje, hladneje. Popravil škodo po vetru in plot okoli dvorišča. John ni verjel, da je 17 kolov gnilih. Frank je dobil nov avto.

Mire je pisal in poslal 60 dolarjev. Zdaj imamo več kot 200 – dovolj za preselitev v Cleveland.

Prva lastovka je prišla.

Nedelja, 7. maja 1950

Ob osmih vsi k maši. Po maši na sestanek v dvorano. Plačal sem prvo mesečno premijo za zavarovanje, natanko tri dolarje.

Popoldne smo se peljali od vseh treh družin z novim Frankovim avtom h Karlu (pri Debevcu). Majhna hišica, vendar sta naju Karel in Mici povabila k sebi.

8. maja 1950

Frank je delal s traktorjem, John s konji; oba sta branala. Frank je obtičal s svojim traktorjem v blatu na najnižjem delu njive; John ga je potegnil s konji iz blata.

9. maja 1950

Ponoči naliv in treskanje; po njivah stoji voda. Z Johnom sva zabila močen kol pri izhodu z dvorišča.

10. maja 1950

Končno sem razcepil vsa drva.

John je star 67 let. Zjutraj klobase, jajca in kava, opoldne juha, kokošje meso, krompir, torta, regrat, zvečer riž, kava, paj. Od osmih do enajstih obisk Lamovčevih (brez Franka). Na ta dan so farmerji navadno spustili živino na pašnike, toda letos pomlad skoraj en mesec zamuja. Trava še ni nikjer zelena.

14. maja 1950

Karl Erznožnik bo odšel v Cleveland že v sredo. Lahko bi prevzel njegovo stanovanje, delo in opremo. On najbrž ne bo nič pisal.

Ko smo bili še v begunskem taborišču, so me prijatelji prosili, da bi jim pisal, kako je biti farmer v Ameriki. Nikomur nisem pisal, saj so vsi vedeli, da to pomeni, da ni dobro. Ko so odhajali naši sotrpini domov v Slovenijo, smo se zmenili, da nam bodo pisali, kako je. Če bodo pisali: »Zdravi smo in dobro se nam godi,« bomo vedeli, da je zelo slabo. In če bo kdo pisal, naj pridemo čim prej domov vsi,« je to pomenilo: Pojdite do konca sveta, če treba, samo domov ne.

15. maja 1950

Od desetih do petih je delal Frank s traktorjem. Sejal je oves za garažo (garaža je bila nekdanja koč, v kateri sta živela John in Mary z dvema kravama in prašičem).

16. maja 1950

Spet smo pobrali dva voza kamenja po njivah. Pomagala je tudi Cilka. Kamenje so navadno vozili na kup na pašniku; zdaj na moje prigovarjenje na pot, polno jam in brazd.

Popoldne so se Erznožnikovi prišli posloviti pred odhodom v Cleveland.

17. maja 1950

Dopoldne sva nabrala z Johnom en voz kamenja, popoldne, ko so pomagali tudi Cilka, Judy in Jerry, dva. John je vedno učil: »Ne bodi preveč natančen!« Veliko smo jih morali pustiti na njivi.

Cilka je zvečer potožila, da se slabo počuti.

20. maja 1950

John me je vprašal, ali naj spustimo živino na pašo. »Saj še ni nobene trave,« sem odgovoril. »Pa mi smo že deset dni v zaostanku. In kaj misliš, ali naj spustimo s kravami tudi junice?« (enoletne krave) Odgovoril sem mu, da nimam nobene izkušnje, naj naredi, kakor sam najbolje ve in zna. Spustil je na ograjeno dvorišče vse krave in obe junici. Ti dve nista bili še nikoli zunaj hleva, zato sta podivjali in udrli kar skozi plot z žičnimi ovirami. Za trenutek sta dirjali okoli po pašniku, potem se utrujeni vrnili k čredi – spet kar skozi žične ovire – prav kakor delajo mladi ljudje. Junici sta bili po vsem telesu opraskani od bodeče žice. (Tudi človeške junice se pogosto vrnejo iz divjine, opraskane po vsem telesu z bodicami življenja.)

Potem so starejše krave vodile mlajše navzdol po poti na pašnik. One so si zapomnile pot od lani in so bile zelo disciplinirane. Junici sta se držali vedno v bližini največje holsteinske krave.

Značilnost Irske so njene žive meje, ki delijo posestva sosedov. To nalogo opravljajo v Ameriki plotovi iz bodečih žic, ki ne razmejujejo samo sosedov, ampak tudi večje pašnike na manjše, da lahko popašeno zemljišče zaprejo, da se spodraste, živino pa spustijo v drugi ograjeni kos. (Ko bi ne bil videl tega na deželi, bi se v Clevelandu čudil, zakaj sta bili še ob našem prihodu tam dve veliki »dratovni« (tovarni žice), kakor so jim rekli Slovenci, okoli katerih so se ti naselili in zaposlili v teh tovarnah. Ena je bila v Kurji vasi, kjer je nastala največja slovenska naselbina v Ameriki, župnija sv. Vida, druga pa v Newburgu z župnijo sv. Lovrenca.

Nedelja, 21. maja 1950

Ponoči je padlo nekaj kapelj dežja in trava je v trenutku ozelenela.

Danes je binkoštna nedelja. Zjutraj je šel John na pašnik, da bi se prepričal, kje sta junici. Ni ju našel v čredi. Iskal je in našel njuno dlako, visečo na plotu z bodečo žico, kjer sta spet predrli plot sredi potoka, ki je ločil naš pašnik od sosedovega. Bil je že čas, iti v cerkev, zato se nisva smela več muditi z iskanjem junic.

Po maši sva se vrnila na pašnik in ugotovila, da sta se med tem junici vrnili k čredi sami. John je slovesno rekel: »Ker nimava z junicami nobenega opravka več, pojdiva na njivo pobirat kamenje.« Začuden sem odgovoril: »Danes, na tak velik praznik? Doma v Sloveniji nismo praznovali samo binkoštno nedelje, ampak tudi binkoštni ponedeljek.« Toda John je odločno ukazal: »To se mora opraviti danes, jutri pa bo prišlo na vrsto kaj drugega.«

Tako sem moral prvič v življenju delati na binkoštno nedeljo.

22. maja 1950

Binkoštni ponedeljek. Ves dan sem pričakoval ukaz za kako delo, pa ni bilo nič. John se je najbrž kesal, da je bil včeraj tako strog, in me je pustil ves dan brez dela.

24. maja 1950

Do dvanajstih je Frank preoral vso njivo za koruzo. John je s konji popravljaj, jaz pa obračal brazde. Do treh smo počivali; je prevroče.

John in »teta« sta predlagala, naj Cilka nasadi fižola, da bo kaj zaslužila.

26. maja 1950

Težko čakam pošte od Karla. Saj je obljubil, da bo pisal, kako je z delom in stanovanjem.

Popoldne, ko sem bil sam doma, sta prišla dva mlada moška v hišo. Eden od njih je rekel: »Midva bova požagala kravam rogove.« Povedal sem jima, da Johna ni doma, pa sta mi zatrjevala, da sta že govorila z njim. Nisem vedel, ali jima smem dovoliti vstop v hlev ali ne, pa sta šla kar sama, naravnost v hlev. Zvezala sta junici z vrvmi in ju vodila ven. Na dvorišču je ena od junic podivjala, pa je tisti, ki jo je vodil, potegnil za vrv, zavezano okoli gobca ter med sprednjimi in zadnjimi nogami, in žival je padla na tla. Takoj je priskočil sodelavec in junici v trenutku požagal rogove. Vse je trajalo le nekaj sekund. Enako sta naredila z drugo živaljo, nakar sta vodila junici nazaj v hlev.

Rane na glavah so močno krvavele in junici sta za nekaj dni izgubili veselje do hrane in pijače. Ko so se rane na glavi za silo zacelile, sta živali spet dobili tek in se hitro opomogli. Videč to kruto operacijo, sem bil vesel, da se nisem prijavil za veterinarski dopisni tečaj.

Nedelja, 28. maja 1950

John nam je ponudil nedeljski izlet z avtom v okolico. Nekje nam je pokazal veliko, okroglo stavbo, podobno cirkuškemu šotoru. Imela je streho, pa nič sten. Vse pod streho je bilo ograjeno s precej visokim plotom, znotraj pa polno govedi. Živina se je prosto gibala po notranjosti in jedla seno iz velikega kupa sredi šotoru, kolikor je hotela. John je rekel: »To je hlev učenega človeka.« Lastnik je bil menda učitelj.

Naslednja slika za radovedne je bila majhna, skoraj nova hiša, čisto na samem. Do nje ni vodila nobena steza, okrog nje ni bilo ne vrtilčka in sploh ničesar. John nam je pojasnil, da je bila ta hiša zgrajena na stotine metrov proč. Nekega vročega dne je privršal tornado, dvignil hišo z njenih temeljev in jo prestavil po zraku na njeno sedanje mesto – nepoškodovano.

29. maja 1950

Karel je pisal, da je zdaj najboljši čas za iskanje službe; če mislim priti, naj pridem takoj.

Popoldne sem delal s Frankom in ga vprašal, kaj misli o tem, da bi odšel s farme. »Pomagaj si sam, drugi ti ne bodo pomagali,« je rekel.

Zvečer sem šel peš k Sršenu. Njega ni bilo, z družino smo se pa dogovorili, da odidemo skupaj v sredo. Ob pol desetih sem se vrnil in povedal Mary, da jo bomo zapustili.

30. maja 1950

Ponoči sem sanjal, da sem se selil sam z Jankom ... Cilke ni bilo zraven, zato me je skrbelo, kaj bo z njo.

Decoration Day, toda mi ne praznujemo. John je obljubil peljati naša zaboja jutri v Greenwood – »petkrat, če treba.« Vse dopoldne sem pakiral, popoldne pa pomagal naložiti »junk.«

Ponoči sem sanjal, da sem se selil sam z Jankom, nosil sem ga čez močvirje in v daljavi zagledal cerkev z dvema stolpoma, prav tako, kot je svetovidska; Cilke ni bilo zraven, zato me je skrbelo, kaj bo z njo. Janka sem nesel štiporamo: vse naše premoženje.

31. maja 1950

Ob začetku molže me je John učil kot navadno. Mary je rekla, da to ni potrebno, ker odhajam. Sledil je oster prepir, hujši kot prvi pred tremi meseci. Mary je zagrozila, da mu bo pobegnila.

Ob devetih sva peljala dva zaboja in eno vrečo v Greenwood, Cilka pa je šla k zdravniku. Rekel je, da njeno krvavenje ni nevarno, zato lahko gremo v Cleveland, in je dal 12 rjavih tablet za tri dni; če ne bodo pomagale, bo morala v bolnišnico. Zaboje sva pustila na postaji (217 kg), Karlu pa sem pisal, da pridemo v soboto. Popoldne sva z Johnom zabila devet kolov v vrtu; zvečer do pol devetih žagal lipove veje. Cilka leži, pa ni nič bolje.

1. junija 1950

John me skuša pripričati, da bi bilo bolje, če bi ostali tu. Ker mu ne verjamem, je šel iskat drugega hlapca, pa se je vrnil samo bolj pijan. Frank je spet branal za koruzo in popoldne jo je začel saditi, toda planter (stroj) je koruzo drobil namesto sadil. John diši po alkoholu kot še nikoli.

Cilka krvavi vedno bolj. Mary je pripravila hrano za našo pot, pa verjetno ne bomo mogli iti. Helen se je peljala zvečer k zdravniku – zastonj. Zaradi nemirnega otroka nismo zaspali do polnoči.

2. junija 1950

Cilka je bila spet operirana – uspešno, a je slaba, ker je izgubila precej krvi.

Cilka nikakor ni boljša. Helen je po telefonu govorila z zdravnikom, ob devetih pa peljala Cilko k njemu. Ker se do poldneva nista vrnili, smo vedeli, da sta šli v Marshfield – v bolnišnico. Torej s potjo v Cleveland ne bo nič.

John pije. Mary je zjutraj spet jokala. Vprašala je Helen in mene, kaj naj stori. Ali naj zapusti Johna samo začasno ali za vedno? Sama nikakor ne more živeti z njim. John mi je obljubil, da bo kupil traktor in mi tudi pozimi plačal po 50 dolarjev mesečno, toda jaz sem sklenil oditi, če tudi bi mi dal celo farmo. Odločitev je bila težka, vendar nepreklicna. Tudi Cilka je rekla: »Čim prej iz tega pekla!« John pravi, da lahko ostanemo tu tedne, mesece ali leta, in predlaga, da zahtevam, naj pošljejo zaboje nazaj iz Clevelanda. Na vprašanje, ali je toliko dohodkov, da bi mogli živeti dve družini, je odgovarjal: »Za fertilizer sem dal toliko, za seno toliko, za takse toliko, itd., dohodke pa ni nič omenil. Predlagal je, da bi imela 50 : 50. Če bi ostali na farmi, bi potrebovali pomoč in nasvete, ne pa komande. John meni, da bi imel pravico ukazovati tudi še potem, če bi farmo prodal.

Nekoč sem o tem vprašal najbolj spoštovanega moža v župniji. Ta mi je povedal, da je farma premajhna, da bi mogli na njej živeti dve družini, čeprav majhni: 80 akrov ali 32 hektarov je srednja kmetija v Sloveniji, tu je pa bajta, ki da dela do-

volj za vse leto, dohodkov pa premalo. John je moral pozimi kaj zaslužiti s konji zunaj farme, da sta z ženo shajala. Sicer se pa z njim ne da živeti.

O ponudbi sem večkrat resno razmišljal, toda sklep je bil vedno enak: letni dohodki bi težko pokrili nujne potrebe; prihraniti ne bi mogli ničesar. Čim dlje bi odlašal, tem bolj bi bili v luknji, jaz pa vsako leto starejši in z vsakim letom bolj neprimeren za delo v tovarni ali rudniku. Doma pa ljudje stradajo in pričakujejo naše pomoči. Oče mi je v prvem pismu zapisal: »Če boš videl kje ob poti ležati vrečo moke, poberi jo in nam jo pošlji, jahte nam pa ni treba pošiljati, dokler je sam nimaš.«

Dopoldne dež. Počistil sem našo sobo na podstrešju oz. v nadstropju, John se je pa peljal z Jankom na Willard. Je sicer pijan, pa bi zameril, če mu ga ne bi pustil. Popoldne sem spet žagal in šilil kole za plot.

Helen se je vrnila iz Marshfielda šele ob petih. Cilka je bila ponovno operirana – uspešno, a je slaba, ker je izgubila precej krvi. Spet skrb zanjo in občutek krivde.

3. junija 1950

John je bolan, Frank je prišel saditi koruzo.

4. junija 1950

Popoldne sem šel s Helen v Marshfield po Cilko. Za dva dni bivanja v bolnišnici sem plačal 20 dolarjev (popust od 24,60).

5. junija 1950

Ves dan sem pral hlev, zvečer pa pomagal Johnu zaklati tele, staro pet tednov.

6. junija 1950

Spet ves dan v hlevu. Vroče. Gospa Rihtar je prišla povedat, da je njen mož kupil v Clevelandu hišo. Sklenili smo, da se v ponedeljek selimo, če bo Cilka že dovolj trdna za pot. »Stric« in »teta« želita, da bi ostali do 20. t. m. in se udeležili srebrne poroke v Sheboyganu.

7. junija 1950

Danes sva z Johnom prala hlev: z močnim curkom vode vse stene in tla, z noževo konico izpraskala vsako črno piko v steni.

Krave so noč in dan na pašniku, v vsakem vremenu. Zjutraj jim je treba samo požvižgati, pa pridejo iz grmovja na molžo. Ko je krava pomolžena, mora takoj iz hleva; če se notri podela, jih dobi po hrbtu. John je rekel, da ne bi prodal farme, če bi vedel, da bi mi vrnil. Silos, žlebove in drugo čistimo z metlo in žično krtačo. Vse se mi zdi že pretirano, čeprav imam rad čistočo. Ker vidim, da ne čistimo zaradi čistoče, ampak zaradi šikane, sem rekel Johnu, da bi bil dober za jugoslovanskega kaplarja.

Ko je prišla Helen v hlev in videla, kako umivam, je rekla: »Ali si res tako neumen, da ubogaš? Jaz sem bila včasih, zdaj nisem več.«

Večkrat sem že bral o ljudeh z dvojno osebnostjo, pa nisem verjel, da res obstajajo; zdaj verjamem. John je tak značaj. Včasih je srčno dober človek, toda že čez nekaj trenutkov se zdi, da uživa, če lahko koga šikanira. Pogosto premišlujem o

njem; imam vtis (kar so mi nekateri potrdili), da je zagrenjen, ker mu žena ni dala otrok, ki si jih je želel.

Mr. Gosar mi je povedal, da je nekoč prišel Johnov brat, premogar na štrajku – in brez doma – k njemu. Zvečer sta se sprla in John ga je vrgel na cesto. Potem ga je sredi noči našel in vzel pod streho. Zjutraj je izginil in ga ni več videl.

Mici Erznožnik je pisala iz Clevelanda, da bomo lahko stanovali pri Rihtarju. Želi, da bi ji pripeljali otroški voziček.

8. junija 1950

Vroč. Dopoldne sva šla z Johnom s konji in vozom v gozd po 10 drevesc za brajdo. John je sedel spredaj in vodil konje. Helenina hčerka Judy je bila poleg njega, jaz pa zadaj. Mlad, suh hrastič je prišel med voz in zadnje kolo. V sunku se je drevesce prelomilo čez pol in vrh je udaril Johna po glavi, da se mu je vlila kri, in ga vrgel z voza. Judy je skočila z voza, ko je videla kri, in prestrašena tekla domov. John me je pa v smrtni grozi pogledal, kot bi hotel reči: »Za božjo voljo te prosim, ne ubij me!« Bil je prepričan, da sem ga udaril od zadaj s kolom po glavi. Po mojem obrazu je moral spoznati, da se je motil, ker je mirno pustil, da sem mu brisal kri z obraza. Odpeljala sva se domov, kjer so že vedeli, da sva se stepla in da sem ga ranil. Kako bi dokazal nedolžnost, če bi ga bilo drevo ubilo?

John je popoldne ležal, ko sem jaz pripravljaj kole.

9. junija 1950

Ponoči naliv z grmenjem. Popoldne spet pranje hleva. Mnogo nepotrebne dela, toda John pravi, da se to mora narediti, da bodo potem hlev »white washali« (beleli).

Debevec je za Mici pripeljal otroški voziček.

10. junija 1950

Spet sem pral hlev. Ker nisem mogel dokončati nobenega dela, sem se sprl z Johnom, potem pa šel. Drugega dela mi ni dal, zato sem si ga sam poiskal. Po takih dogodkih je imel navado reči: »I appreciate that you yourself know what is to be done.« Vendar ga je jezilo, da ga nisem ubogal; niti jesti ni mogel. Popoldne sva z Johnom spet skupaj delala.

Nedelja, 11. junija 1950

Ob 8.30 k maši in procesiji sv. Rešnjega Telesa. Zelo žalostno.

Popoldne so šli drugi »fišat« že ob enih, midva z Jankom šele ob treh. Za ta dolgo napovedani dogodek se je »teta« temeljito pripravila: oblekla je hlače in pokrila glavo s slamnikom, razen trnkov pa vzela s seboj tudi košaro jedil kot za piknik. Ujeli smo 28 majhnih ribic, ki jih je Mary večinoma sama snedla za večerjo. Lovili smo v potoku na koncu pašnika, ki meji na sosedov svet. Ograja iz bodeče žice je tekla sredi potoka.

Svet na drugi stran potoka je bil last »pečlarja« Džorža, Luksemburžana. Naš sosed v Sloveniji, Boštjan, ki je bil večkrat v Ameriki, mi je pravil, da je vnaprej vedel, kdaj se bo začel štrajk. Kadar je bil kup premoga zunaj jame visok kot hrib, bos pa so začeli »kolmajnerje« šikanirati, je vedel, da bodo prisiljeni začeti štrajk. Boštjan je nekoč v dolgem štrajku prevozil po železnici vseh 48

držav, ne da bi kaj plačal. (Železničarji takih potnikov med tovari niso videli.) Drugič pa je kupil »farmo.« »Kaj, farmo ste kupili? Ste pa morali biti bogati.« »Ne, ne! Saj je bilo zemlje samo toliko, da sem na njej postavil bajtico zase in naredil vrt za krompir in solato, pa sem preživel – brez vsake brezposelne ali unijske podpore.«

Luksemburžan je bil toliko boljši, da je imel nekaj akrov zemlje, ki jo je počistil za pašnik. Vsako leto je vzel nekaj junic v rejo, za kar je dobil 50 dolarjev od glave in je imel za sol, petrolej, čevlje in srajco enkrat na pet ali 10 let.

Willard je znan kot paradiz lovcev in ribičev. Vseh vrst divjačine je poln. Vsak lovec lahko ustrelil deset zajcev na dan in eno srno, ne glede na spol in starost. Zajci in srnjad naredijo veliko škode na pridelkih. Tu so zajci kar treh vrst: veliki sivorjavi kakor v Sloveniji, majhni enake barve, in beli »snowrabbits.« Ti snežni zajci so popolnoma beli, le pod repom imajo črn madež. Smešno je videti v snegu, ko skače samo črn rep. Tudi volkovi so še tu: videl sem enega, ki ga je ustrelil lovec na srnjad. Ker še ni bila lovska sezona za volkove, ga je zakopal v sneg in odkopal, ko je bil čas, in ga predlagal za nagrado.

Za lovce prirejajo vsako leto tekme: nagrade dobijo tisti, ki predložijo plen z največjimi rogovi ali najtežji in podobno.

V umetno narejenem jezeru gojijo delikatesne ribe raznih vrst. Tudi za te prirejajo letne tekme.

12. junija 1950

Ob 5.15 sem vstal in šel na pašnik po krave. Do sedmih pomolzel, ob pol osmih me je peljal John k Rihtarjevim pomagat pakirat. Ob pol desetih sem se vrnil peš. John je še želel, da bi mu pomagal popraviti konjske jasli (vse je bilo staro in se je pogosto pokvarilo), toda jaz sem se moral pripraviti za odhod.

Ob pol dvanajstih kosilo, čez pol ure je prišla Helen in nas ob 12.15 odpeljala. Težko sem zapuščal farmo, moj najbližji cilj k samostojnosti, težko tudi »teto« Mary, ki nas je sicer sprejela z nejevoljo in nezaupanjem, potem nam pa skušala olajšati našo usodo, kolikor je najbolj mogla. Vem, da bo zanjo zdaj spet slabše, ji ne morem pomagati. »Pomagaj si sam!« je rekel Frank, ki je že tudi okusil, kaj se pravi delati skupaj z Johnom.

Z nami so se peljali tudi »teta« Mary, Judy in Jerry. Pri Artaču sta se nam pridružili Mici Rihtar in njena mati. Potem smo se peljali skozi Willard, Woodland in Merillan. Na železniški postaji smo se tehtali: Cilka 71 kg, Janko 15, jaz 67. Po več kot enournem čakanju smo dobili vozovnice.

Mary in Helen sta imeli solzne oči. Helen mi je dala godovno darilo, jaz sem se ji zahvalil z besedami: »Vam smo dolžni največ.« Darilo je vsebovalo spodnjo srajco, nogavice in hlače.

Doma me je John vprašal, koliko mi je dolžan za 10 dni dela, in mi dal ček za 17 dolarjev. Tega sem dal Helen za prevoz, pa mi je dala nazaj 12 dolarjev. Tudi od Mary smo se lepo poslovili. Ob 2.31 smo se odpeljali.

Ob štirih smo prišli v Milwaukee in videli veliko tovarn in črncev; ob sedmih v Chicago in s taksijem na N.Y. Central postajo, ob enajstih pa naprej v Cleveland.

13. junija 1950

Noč na moj 43. rojstni dan sem dobro prespal v lepem vagonu. Ob petih smo prišli v Cleveland. Na postaji nas je čakal g. Rihtar. S taksijem smo se odpeljali na njegov dom št. 990 E. 63 Street. Šoferju sem dal 4 dolarje za prevoz nas vseh šest. Rihtarjeva hiša je blizu tovarne, ki dela strahovit ropot. Hiša je stala 6.000 dolarjev s pralnim strojem in hladilnikom vred. Denar mu je posodil trgovec Sušnik, s katerim se poznata od doma.

Naše stanovanje je na podstrešju; dve veliki sobi z lesenimi stenami iz desk, ki krijejo ena drugo. Nima ne vode in ne stranišča in – ker že dolgo ni bilo očiščeno, je obupno zaprašeno. G. Rihtar je obljubil napeljati vodo; sprva jo bomo nosili od njih in uporabljali njihovo kopalnico in hladilnik. Staro kuhinjsko peč je nekdo podaril, toda plina še ni, jedli bomo pa kar na zaboju. Tudi del stare postelje smo dobili. Vhod je samo skozi spodnjo kuhinjo; v vsem stanovanju dve električni žarnici. Za vodo in plin se bo najbolj mudilo, da bomo lahko kuhali.

Popoldne sem čistil stene in pod; vse je tako črno! O, Willard je mnogo lepši! No, pa tudi to stanovanje je boljše kot šotor v Vetrinju!

Še na Willardu smo se zmenili, da nam bo Karel pisal, kako je v Clevelandu. Zdaj vem, zakaj ni pisal: slabega ni hotel, dobrega ni imel. Tudi tu ni Amerika taka, kakor smo jo videli iz Evrope.

Obiskali so nas Sršenovi, Zupanovi in Erznožnikovi, jedli smo opoldne pri Rihtarjevih, zvečer pa pri Ani Hudoklin, kjer stanujejo Erznožnikovi. To hišico imenujejo D.P. (displaced persons) hotel, ker g. Jože Grdina pripelje tja vse novodošle begunce, ki se nimajo kje nastaniti.

Mrs. Hudoklin je bila sočutna do beguncev. Ko ji je Karel povedal, da je še ena družina na Willardu, ki bi rada prišla v Cleveland, mu je rekla: »Piši jim, naj kar pridejo sem; bodo že dobili kako delo, stanovali bodo pa lahko nekaj časa pri nas!«

Po dobri večerji sva spila s Cilko po dve steklenici piva, kar mi je pregnalo črno nerazpoloženje.

Krajevni vlak, kakor tisti, ki nas je vozil iz Marshfielda v Chicago

Zaključna opomba pisatelja:

Naslednja tri leta je družina Rihtar delila svojo malo hišo z nami. V tem času sta se nama rodila še dva sinova: Tone in Jože. Jaz sem pa dobil službo v tovarni s plačo 1 dolar na uro. Kljub nizkim dohodkom sem skoraj polovico prihranil. V treh letih sva z ženo prihranila dovolj za aro za dve hiši. Deset let po odhodu od doma smo imeli lastno hišo.

Nekaj let po našem odhodu sta Mr. in Mrs. Brezic prodala svojo farmo in se preselila v lastno hišico v Greenwood, »mesto upokojenih farmerjev.« John je umrl leta 1962 po hudi bolezni, ki jo je zelo potrpežljivo prenašal. Mary je v domu za ostarele dočkala 90 let. Preden je umrla, je še šla z nama v Slovenijo pogledat »staro kontro«.

Tončka Stanonik

PRI ABRAHTOVIH STRICIH V AVSTRALIJI

Najprej je bila zgodba o fantih, ki so jo popihali od doma

Na letališču v Frankfurtu ob pol devetih zvečer – Kje je še Avstralija!

O Avstraliji bi rada pisala. Tako, da bi se zaslišalo brbotanje naših pogovorov ob večerih, šumenje vetra med evkalipti, dihanje vročega večera, trepetanje nočnega neba, da bi se začutile neznanske daljave, v katerih se izgublajo ti brbotajoči glasovi. Priznam, malo me je začarala, in čeprav se po njej nisem potepala niti mesec dni, mi je zlezla pod kožo. Pa spet ne samo zaradi tiste podobe o neskončnosti pokrajine (ne, to še najmanj, pogrešala bi domačih stezic, ko se kar tako odpraviš čez travnik ali v hrib po stari poti zadaj za hišo), ki me je najprej presenetila. Ali zaradi zgoščenega »gozda« nebotičnikov s City Pointom v središču metropoli-

tanskega Sydneyja. Ali zaradi deževnega gozda v Blue Mountainsu, prežetega s strahospoštovanjem, ko obtičiš pred ogromnim drevesom in strmiš: ves je prepleten z ovijalkami – od spodaj navzgor, od vrha do tal, da ne veš, kje se začnajo in kje končajo. In videla sem pravo savano, neskončno pusto pokrajino, iz katere so se sem in tja dvigala drevesa, ko smo se iz smeri Sydneyja peljali proti zahodu v Canberro. – Kaj pa tako strmiš skozi okno, me je vprašala hči. – Ta pokrajina, ali ni zanimiva! Kaj pa je v tem tako zanimivega, je spet stvarno hladno ugotavljala Katja. Pa mi je pravo besedo pomagala poiskati Tilka, stričeva žena, ki je sedela spredaj ob vozniku. Nenavadna je, je rekla. Ja, to: za naš pogled tako nenavadna. In smo se peljali naprej in me nihče ne bi mogel prepričati, da ne bi še naprej strmela skozi okno in občudovala pokrajino.

Da se v mislih že mesece ukvarjam z Avstralijo, je krivo tudi to, da je ta celina že od otroštva živela v moji zavesti. Nekakšna čudežna dežela pač. Napetost, kakšna je v resnici, pa se je kljub védenju, ki ti ga dajo filmi, knjige, časopisi, pripovedovanje ljudi, stopnjevala toliko bolj, kolikor večja je bila verjetnost, da bom to deželo v resnici spoznala z lastnimi očmi. Šlo je namreč za deželo, ki se je, še preden sem jo znala pokazati na zemljevidu, v moji zavesti naselila predvsem kot domovina mojih dveh stricov po mamini strani, Staneta in Janeza Žusta, in njihovih družin, katerih fotografije je tako rada kazala stara mama. O svojih sinovih, ki so odšli od doma sredi 50. let prejšnjega stoletja, je pripovedovala z velikim ponosom vsakemu, ki jo je le hotel poslušati, tudi svojim vnukom. Zgodba o njenih fantih je bila zaprta v predalih njene kuhinjske omare, iz katerih je jemala črno-bele, potem pa tudi že barvne fotografije. Živela je in se razraščala v meni, dokler ni našla prostora v knjigi Podobe iz čipkaste preje in se umirila. »Vedela sem, da bodo šli. Zvečer so se pogovarjali, jaz pa sem stala zgoraj na veži in poslušala,« sem po spominu zapisala pripovedovanje naše stare mame.

Več let so bili naši edini stiki pisma (kajti tedaj se je ljudem še nekoliko ljubilo pisati), ki so potovala z enega konca sveta na drugega, za otroke še posebej

The Rocks – najstarejši del Sydneyja z lesenimi pomoli in skladišči, zdaj spremenjenimi v gostinske lokale, galerije, tržnico itd.

mikavna zaradi znamk in prazničnih voščilnic. V njih so potovale tudi fotografije, zveste pričevalke o življenju tukaj in tam. Ob sobotah zvečer pa smo poslušali radijsko oddajo *Za naše izseljence*. V dnevni sobi, po domače rečeno v hiši, smo imeli veliko peč, zlezli smo nanjo, se stisnili vsak v svoj kot, ugasili luč in čakali, da se bo iz radijskega aparata oglasila pesem *Oj, Triglav moj dom*, za njim pa žametni glas voditelja oddaje gospoda Ernesta Petrina. Voščila, ki so sestavljala večji del skoraj enournega programa, so krožila med neznanimi mesti, vanje pa so se vrivala imena, priimki, ki sta jih starša pospremljala s svojimi komentarji, saj so bila nekatera prav domača, včasih celo znanih ljudi. Ne da bi si znali prav dobro predstavljati, kako se sklepa ta čudežni krog povezav dveh tako daljnih svetov, smo skupaj ali pa vsak zase premišljali: Le kako mora biti v Avstraliji, ali ni morda tam vse obrnjeno na glavo, še sonce menda vzhaja na drugem koncu ... Koliko je pri njih ta hip ura? Pri nas je zima, pri njih poletje ... Vsakršno sanjarjanje o deželi na južni polobli pa je razblinil prvi obisk sorodnikov leta 1970. Vse, kar nas je zanimalo, so nam pojasnili, z malce čudnim naglasom in ne več v čisto našem narečju, posebno ob prihodu. In ob nekem takem ponovnem obisku je prišlo povabilo tudi zame: Odloči se in pridi, wellcome, res wellcome.

Odločeno je – v Avstralijo potujemo

Nisem kak velik popotnik. Če že kam grem, potujem v varnem zavetju turistične agencije. A tokrat je splet različnih okoliščin navrgel možnost: v Avstralijo, k sorodnikom. Ob vsakem poslavljanju iz Slovenije v Avstralijo sta me stric Stane in njegova žena vabila. Že kar nekaj sorodnikov in njunih prijateljev je gostovalo pri njima v Leppingtonu, mestecu na zahodnem obrobju Sydneyja¹, od središča oddaljeno okoli 50 kilometrov. Zakaj torej tudi z menoj ne bi mislila resno! A kaj, ko ne bi prišla sama, potovala bi tudi hči Katja z enoletnim sinčkom Galom, ki sta spremljala očka, ta pa je v Avstralijo odhajal kot sodelavec trgovskega podjetja Harvey Norman, ki ima sedež v Sydneyju. Enkratna priložnost, da se odločimo in odletimo. Na moje tipajoče pismo gostiteljema je nekega novembrskega (turobnege) večera zazvonil telefon. Pridite, tukaj je poletje, vročina okoli 30 stopinj, vse bomo uredili tudi za malega. Pravočasno si priskrbite vizume in sporočite, kdaj pridete. In še: mi bomo veseli, nič ne bo narobe, prostora imamo dovolj, izpraznili bomo dve sobi ...

Po tem klicu sem obsedela za mizo v kuhinji in prvi hip nisem vedela, kaj sem počela pred tem klicem, nato sem začela načrtovati: določiti bo treba mesec potovanja, februar bi bil najbolj primeren. Ne morem oditi kar na vrat na nos, marsikaj je še treba postoriti, obvestiti ljudi, urediti v službi (postrgala bom vse zaloge dopusta). In tako se je že naslednji teden prej dekliška soba spremenila v skladišče. Na tla sem odlagala poletna oblačila, nabirala drobna darilca, delala zavojčke in paketke, otročje nora sem na ta opravila, v službi s podvojeno voljo izpolnjevala opravila za »odsotni februar« prihodnjega leta. Hkrati pa se je v priprave vrivala tudi tesnoba in čudenje znancev, prijateljev: »Dobri ste, da si upate, s tako majhnim otrokom. Ali ne bo to prenaporno? Boste zmogli? Saj res, ali bomo zmogli in ali ne bomo s tako veliko ekipo preveč obremenili gostiteljev. Stala sem pred »potovalnim« kupom in se otepala dvomov: vse je urejeno, rezervacije potrjene, treba

je le še dvigniti in plačati letalske vozovnice. Če se zdaj premislim, se mi bo posmihalo pol Slovenije.

Poleg tega je bil januar neznosen mesec: moker, turoben ... Umirali so ljudje, ki sem jih tako ali drugače poznala – čisto na začetku meseca pisatelj Igor Torkar, potem skoraj hkrati Rudi Šeligo in pesnik Janez Menart. Nepričakovano se mi je iz bolnišnice oglasil prijatelj. – V zosu sem, pljučnica, priključen na aparate, zmanjkuje mi zraka, mi je sporočal. In še: Dihaj, Tončka, dihaj, zajemaj zraka s polnimi pljuči, ne veš, kako je dragocen, kadar ti ga primanjkuje ... S tako popotnico naj torej grem na pot!? Bila sem turobna, kot je bilo turobno vreme in kot je bilo turobno vse, kar se je tisti čas dogajalo. Najraje ne bi šla nikamor. V takem položaju sem še enkrat »poringala« v Avstralijo. – Tukaj je vse urejeno, posteljica za Gala, izposodili smo si voziček marelico, imamo tudi nekaj poletnih oblačil od Izabele in Jean-Clauda. Zelo je vroče. S seboj vzemite veliko tekočine za Gala. Kar pogumno, samo da boste končno v letalu, potem bomo že mi poskrbeli. Tako mi je naročala Tilka. Kakšna ženska, s kakšnim smislom za stvarnost! Kako da tega nisem že prej opazila! Torej gremo, nobenih lamentacij več, v službi sem na pisalno mizo prilepila listek z dvema avstralskima naslovoma in dvema telefonskima številka. V vednost, kje me lahko najdejo, če bi bila sila.

Potovanje je končano, pot se začinja

Četrtek, 29. januarja: načrtovani let z Brnikov ob pol šestih popoldne se je zgodil s polurno zamudo. Let do Frankfurta je bil manj kot uvertura, še za ogrevanje ne. Tam pa čakanje, čakanje in še kar naprej čakanje, več kot pet ur, tja do polnoči, ko je sicer naše dobrovoljno dete začelo tožiti, ko se je čas po polžje premikal in so bile že zdavnaj mimo ure, ko je doma kljub obveznemu razgrajanju po postelji ci potonil v svoje odejice. Zaman smo iskali kotiček, kamor bi se zatekli pred hrupom zbirajočih se potnikov, ki je bil toliko večji, čim bolj se je približevala ura odhoda. Tudi še potem ko so nas z detektorji pretipali spredaj in zadaj in še od strani, tudi fantička je bilo treba predati napravam, čakanja ni bilo konec. Hkrati s približevanjem polnočne ure so se pred izhodom za vkrcanje na letalo, ki nas bo popeljalo v Singapur, začele pojavljati stewardese. Glede na njihovo strašno zaposlenost se je dalo sklepati, da se bo nadaljevanje leta vsak čas zgodilo. Zbudil se bo naš Gal, ki je končno zaspal mamiči v naročju, zbudil se bo in dal vraga tej komediji. Pred izhodom se je že trlo potnikov. S Katjo sva izkoristili prednost staršev z otroki in se prerinili čisto na začetek vrste. Nihče nama ni ukazal nazaj. Kot kaka velepomembna državniška delegacija smo se prvi vkrcali v letalo.

Točno ob polnoči smo z letalom avstralske družbe Qantas poleteli čez Evropo proti vzhodu, čez Indijo. Na sedežih so nas že čakali pripomočki za čim bolj udoben let, odejice, nogavičke, mehke krpice za oči, če bi želeli spati, slušalke. Gal se je poleg svojega sedeža polastil še malo mamičinega in malo maminega prostora, a nič ne de, samo da bi čim dlje spal. Z zapisovanjem podatkov z monitorja pred sedežem ne bo nič. Čeprav sem imela v naročju pisalo in notes, sem ugotovila, da bo še najbolje, da dam mir in počivam. Kljub temu sem nenehno strmela na ekranček: milimeter za milimetrom se je pomikala slika letala, več tisoč kilometrov do prvega postanka v Singapurju je bilo vedno manj. Po dvanajstih urah vožnje smo si prislužili enourni postanek, toliko, da so nam osvežili in očistili ve-

likansko zverino – letalo, toliko, da smo previli, prezračili našega dojenčka in že so nas spet usmerjali na letalo. Še pet ur in bomo na cilju. Medtem se je nekje v zraku izgubil 30. januar, kajti ure smo za deset ur premaknili naprej.

31. januar: Še vedno okoli 11.000 metrov visoko v zraku. Potem ko smo že izpolnili carinski listek s seznamom prtljage in predmetov, s katerimi prihajamo v Avstralijo, me je začela grabiti panika. Zdaj gre čisto zares, na kaj moram še misliti, superge imam čiste, ja, sem jih doma posebej za to priložnost oprala, zdrgnila podplate in po prstih stopila v avto, ker je tisti četrtek v Ljubljani spet začelo snežiti. Če nimaš čistih čevljev, te pošljejo nazaj, me je, ne vem že kdo, poučeval. Menda se je ja samo šalil. In zdaj čudo. Ko se je po lokalnem času bližala šesta ura, še nič ni kazalo, da se misli narediti dan. Kilometri do letališča pa so se šteli le še v stotich. Začelo me je skrbeti. Kaj pa, če imam napačne podatke in sem se zmotila. Pri nas je poleti vendar dan že zgodaj, kmalu po tretji se začne dani-ti. V tej bojazni se je začelo dogajati: na okencih letala je bilo vedno več svetle sivine. Ko pa smo se približevali pol sedmi, se je na nebu pokazala velika žareča krogla in v trenutku se je naredil dan. In potem le še nekaj minut, da smo se začeli spuščati.

Dobrodošli v sončni Avstraliji! S temi besedami nas je hitel pozdravljati moški v značilnem avstralskem klobuku, ko smo stopali v poslopje na sydneyjsko letališče. Ne, to niso nobene sanje. Res sem tu! Po več kot 20 urah bivanja v zraku, predevanja našega enoletnega Gala iz roke v roke, iz naročja v naročje, se z vso ogromno prtljago že pomikamo v eni od mnogih vrst v carinski coni. Iz zimskih oblačil, v katera sem se bila prisiljena zaviti v zasneženi Ljubljani, se mimogrede prelevim v poletno kratko majico in kratke hlače. In taka bolj ali manj preživim Avstralijo.

Kaj pravijo o Avstraliji priročniki

Tole potovanje si zasluži, da zanj kaj storiš, sem si rekla potem, ko sem doma opravila s cunjicami, obutvijo, darilci in si kupila zvezek, kamor bom na dopustu zapisovala vtise, prvo stran pa popisala že na naši zemeljski polobli. Torej čisto na kratko o Avstraliji v številkah in letnicah.

Avstralija je geološko sicer najstarejša, a s 7,69 milijona kvadratnih kilometrov hkrati najmanjša celina; ima 20 milijonov prebivalcev. Iz priročnikov se lahko poučimo tudi o njenem podnebjju: to je na severu vlažno monsunsko, na jugovzhodu zmerno toplo, na jugozahodu sredozemsko, v drugih delih puščavsko. V severnih in vzhodnih delih jo pokrivajo gozdovi evkalipta in savane, ki v notranjosti prehajajo v grmičasto stepo (scrub), polpuščavo in puščavo. Je dežela z velikim rudnim bogastvom; po 2. svetovni vojni je postala tudi industrija zelo razvita. Prvotno prebivalstvo so temnopolti Aborigini. Velik del prebivalcev živi v mestih na jugovzhodu in ob vzhodni obali, v notranjosti so le samotne živinorejske farme (ovčereja); osrednji in zahodni deli so skoraj neposeljeni, razen v okolici Perth. – Evropska prizadevanja, odkriti v južnih morjih domnevno kopno oziroma Neznano južno deželo (Terra australis incognita), segajo v konec 16. in začetek 17. stoletja (1606 se je Nizozemec Willem Jansz izkrcal na zahodni obali polotoka Cape York, 1616 Dirk Hartog v Shark Bayu), po 1642 je Abel Tasman objadral severno, južno in zahodno obalo Avstralije ter odkril Tasmanijo. Za odkritelja Avstralije pa velja angl. morjeplovec James Cook (1728–79), ki je pri

vračanju s Tahitija najprej naletel na Novo Zelandijo. Leta 1770 se je izkrcal v Botany Bayu (Sydneyju) in raziskal vzhodno obalo ter jo poimenoval New South Wales (NSW; Novi Južni Wales); v pismu kralju Juriju III. je omenjal neizmerne možnosti naselitve, vendar so se Angleži za naseljevanje v Avstraliji začeli zanimati šele po izgubi britanskih kolonij v Ameriki. Leta 1788 je po osmih mesecih plovbe priplula v Port Jakson (današnji Sydney Harbour) pod vodstvom kapitana Arthurja Philipa skupina dveh vojnih, treh trgovskih in šestih potniških ladij s kaznjenci. Transporti s kaznjenci so prihajali vse do leta 1865. Prvi svobodni beli priseljenci, med njimi zlasti obubožani Irci, Škoti in Angleži, so prišli 1793, v začetku 19. stoletja jim sledili živinorejci in zlatokopi in tedaj se je dokončno začela kolonizacija Avstralije, z njo pa tudi izumiranje avstralskih domorodcev (od prvotnih 300.000 jih je konec 19. stoletja živelo le še 95.000). Pravo eksplozijo naseljevanja pa je sprožila zlata mrzlica po 1851. V Avstraliji so se naseljevali tudi Nemci, evropski Židi, Madžari, Poljaki, Japonci, Skandinavci, Američani. V 19. stoletju so ob NJW nastale še avtonomne kolonije Tasmanija (1825), Zahodna Avstralija (1829), Južna Avstralija (1835–37), Victoria (1851), Queensland (1859), Severno ozemlje (1863–64).

In kako so se v Avstraliji naseljevali Slovenci? Iz literature se je moč poučiti, da se med njene prve slovenske obiskovalce šteje Matija Klinier, tja je zašel kot delavec na avstrijski vojaški fregati, ki je med 1857 in 1859 plula okoli sveta. Richard Pogačnik je v Avstralijo zašel kot navigacijski oficir na enem od parnikov v lasti tržaškega Lloyda 1860, Anton Dolenc od 1890 do 1891, ko je plul z avstrijsko ladjo okoli sveta in je pisal tudi dnevnik. Prvi Slovenci, ki Avstralije niso le obiskali, ampak so se v njej tudi naselili, so prišli okoli 1910. Koliko je bilo slovenskih naseljencev pred 1. svetovno vojno, je težko ugotoviti, ker so se tedaj izjavljali za državljane Avstro-Ogrske, torej za Avstrijce. V začetku 20. stoletja se je v Avstralijo priselilo nekaj manj kot 10.000 Slovencev, med njimi veliko Primorcev z območij, ki so po 1. svetovni vojni pripadla Italiji. Natančnejše ugotovitve o priseljevanju med obema vojnama otežuje tudi dejstvo, da je večino slovenskih priseljencev prišla z italijanskimi potnimi listi. Drugače pa je bilo po 2. svetovni vojni, ko so živahna migracijska gibanja sprožile spremenjene družbenopolitične razmere in zaradi deagrariacije dežele poslabšan gospodarski položaj. Prvi priseljenci iz Slovenije so bili tedaj politični begunci iz begunskih taborišč v Italiji in Avstriji v poznih 40. letih. Po enomesečni vožnji z ladjo so se naselili v delovnih taboriščih, kot so Bathurst, Greta, Liverpool, Villawood v NJW ali v Bonegilli v Victorii. V 50. letih so se začele tudi ekonomske migracije, najprej z ilegalnimi pobegi v Avstrijo in Italijo, od tam pa po nekaj letih bivanja naprej v Avstralijo, zlasti močne so bile v 60. letih. Od 70. let se je organizirano skupinsko priseljevanje Slovencev v Avstralijo ustavilo, v tem času so značilna predvsem individualna izseljevanja.

Največ Slovencev zdaj živi v večjih mestih in industrijskih središčih: Sydney, Melbourne, Adelaide, Canberra, Perth, Wollongong, Geelong, nekaj tudi v Brisbanu, na severu v Darwinu in Hobartu na Tasmaniji.

Prav kot nadaljevanje teh zadnjih podatkov pa se zdaj lahko navežem na življenjsko pot in zgodbo mojih dveh stricov in njunih družin, zaradi katerih sem se tudi jaz znašla v Avstraliji.

OD VAJENCA PRI FRANCU POTOČNIKU DO USPEŠNEGA PODJETNIKA – IZDELOVALCA STOPNIC IN OGRAJ

Prve popoldneve in večere pri Stanetu in Tilki smo veliko presedeli pri fotografijah, skrbno urejenih v albume, najstarejše črno-bele so bile že nekoliko oguljene, prinesene s seboj od doma. Potem s teh podob zasije zmeraj več razkošja, lepih nevest, porok, krstov, in spet so tu posnetki znanih obrazov, skupinskih portretov ob obiskih doma v Sloveniji, ko med njimi nenadoma odkriješ tudi sebe! In smo počasi luščili zgodbe, bolj ali manj znane, tudi napačno zapomnjene, ali kaj takega, o čemer sem v Avstraliji slišala prvič. Nisem sedela za mizo s svinčnikom in beležnico v roki, neprijetno bi se počutila v vlogi novinarja, ki vohlja za neznanim, še nepovedanim. A vendar sem potem, ko sem odšla v svojo sobo, hitela to in ono zapisat. In iz teh zapiskov bi rada predstavila svoja gostitelja, strica Staneta in njegovo ženo Tilko, pa še drugega strica Janeza in njegovo ženo Mici.

V družini je bila doma »tišlarija«

Stane Žust se je rodil 11. novembra 1934 kot osmi otrok v družini Franca in France Žust, rojene Trček. V pričakovanju tega najmlajšega so rekli, da bo punčka, in moja mama, tedaj stara enajst let, ki je štiporamo prenašala okoli same bučmane, se je tega zelo veselila. Potem pa je »privekal« na svet fantek in od razočaranja je »vekala« tudi moja mama ... S punčko, ki bi jo certljala namesto igrače, ne bo nič. Iz Stanetovega zgodnjega otroštva sem si presenetljivo podrobno zapomnila tudi dogodek, o katerem je včasih pripovedovala mama. Triletni je »butnil« v staro mater, ki je imela v roki lonček s kropom, tako da ga je po nesreči polila in se je revček zaradi hudih opeklin boril za življenje. Ata, ki je bil mizar, mu je že naredil tružco, za »vsak slučaj« so imeli pripravljeno tudi že belo oblačilce ... Fantek pa se je izmazal, sojenice so mu bile naklonjene. V otroštvu mu je

V Nemčiji Abrahtovi
fantje spet skupaj; z
leve proti desni
Janez, Stane, Roman

bil velik vzornik stari oče: bil je tesar (»cimperman«, zelo delaven, natančen kot stroj, mi je povedal stric). In tudi »držal« je z njim. V zvezi s tem tale anekdota. Nobena skrivnost ni, da je Ančka, njihova stara mama, imela grde navade – čikala je tobak in rada pila. Tudi takrat, ko so jo prišli snubit, je bila pijana, pa bi se zaročnik skoraj razdrla. Pozneje je na njene navade slabo vplivalo tudi to, da je šel mož dvakrat v Ameriko in s prihranki kupil zemljo in gozd. (Na to je bila njegova hči – moja stara mama zelo ponosna. Včasih je nas otroke peljala v Zalesec in nam pokazala »termane«, od kod do kod sega Abrahtov gozd.) Mat Ančka je bila veliko sama s hčerjo edinko, hodila v žernade in se vdajala pijači. Očetu seveda to ni bilo všeč in nekoč se jo je hotel lotiti kar fizično. Naša mama, stric Janez in teta Milka so »držali« z materjo, tiščali so vrata, da ne bi mogel do nje. Stric Stane pa si je mislil, kar naj jo našeška, zakaj bi topli samo otroke. Vnuk je po starem očetu podedoval še eno dobro lastnost: varčnost. Ko se je Tilka, tedaj še dekle, pred odhodom v Nemčijo, prišla posloviti od Abrahtove mame in ji pokazala uro, ki jo je dobila od fanta, je to stara mama takole pokomentirala: Potem te pa že mara, če ti je uro kupil, ker je »uhrn«.

V šolo je začel hoditi pred drugo vojno na Vrh (Vrh Svetih Treh Kraljev), potem je med vojno dve leti obiskoval nemško šolo v Žireh, po vojni pa spet na Vrhu ter tako končal pet razredov, kolikor jih je premogla ta hribovska šola. Rekel je, da s temi šolami vse skupaj ni bilo nič. Tudi »služit« je moral, v Brekovicah pri Jureču. Tam mu je bilo tako dolgčas, da je prav kmalu, medtem ko je pasel ovce, pobegnil domov. Šel je čez Opale in zelo ga je skrbelo, da se bo izgubil, ko pa je potem na čistini na drugem hribu uzrl domačo hišo, je pretekel vso pot do nje. Doma se je skrtil za vrata, tja, kamor je mama spravljala burklje za v peč. Ko jih je rabila, je namesto zanje zagrabila za fantiča. In spet je bil ogenj v strehi, imela je namreč trdo roko, a kako bi drugače vdova »spravila gor« osem otrok. Tega ji niso zamerili in še zdaj gojijo veliko spoštovanje do nje, češ da kljub vojni in hudemu pomanjkanju v vsem tem času ni prodala niti ene smreke. Ni bila kar tako hči Franca Trčka!

Ko je Stane obiskoval strica, Debencovega Lojzeta pri Modrijanovcu na Selu, je hodil tudi mimo delavnice Franca Potočnika² na Dobračevi, večkrat je pokukal notri. Nekoč se je opogumil in kar vstopil. Povedal je, čigav je in da bi se rad učil za »tišlerja«. Pa si kaj priden, ga je vprašal mojster Potočnik. Fantu je bilo strašno nerodno, saj mu ni vedel kaj odgovoriti, a tudi premlad je še bil. Pa sta se takole zmenila. Potočnik je rekel: »V redu, lahko prideš, in če se ti bo dopadlo, boš avgusta podpisal pogodbo, ko boš dovolj star.« Doma je Stane ves vesel pripovedoval svoji mami, da ga bo Potočnik vzel za vajenca, mama pa v jok. »Nikamor ne boš šel, da boš zbolel za jetiko, kakor je tvoj oče.« A fanta je »tišlarija« veselila in avgusta 1949 je postal vajenec. Vsak dan je premeril sedem kilometrov dolgo pot, pozimi je vstajal že ob pol štirih, kajti ob pol šestih so morali vajenci že biti v delavnici, da so zakurili peči. Po devetih mesecih praktičnega učenja je bila na vrsti šola v Kranju, pa spet praksa, zadnja dva letnika je sklenil na Ptuj.

Pokazal mi je spričevala ... strokovni predmeti vsi odlično, le pri drugih predmetih kakšna prav dobra ocena. Potem je bil pri Potočniku za pomočnika, dokler ni septembra 1954 odšel v vojsko – na albansko mejo – in tam služil 28 mesecev, nato bil spet nekaj več kot pol leta pri Potočniku, ko se je zgodilo: 1957 je šel v Nemčijo.

V svet so jih pognale neumnosti

Kaj Vas je pravzaprav pognalo v tujino? Že doma sem povpraševala o tem, pa so mi rekli, da so tedaj mladi pač odhajali, ker je bila kriza v tovarni, slabo se je zasluzilo. A mene je zanimal natančnejši odgovor. Morala sem torej vprašati čim bolj naravnost. Zdaj sem imela priložnost. In tudi odgovor je bil zelo naravnost: »Kaj pa žene mladega človeka? Norosti. Nas je gnal 'motor'«. Zdaj razumem. Za to je šlo: fantje bi si radi kupili motorje, doma pa zanje še dolgo ne bi mogli privarčevati. Iz »nemškega obdobja« Stane hrani mnoge fotografije žirovskih fantov, slikanih z motorji. In tudi njegov lepi konjiček – dvosedežni športni mercedes Compressor v domači garaži govori o tem, da ga strast do hitrosti še ni minila, čeprav se ji zdaj vedno bolj predaja le v »mehki« različici (s spremljanjem hitrostnih dirk formule 1). Morda je njegovi želji po hitrejšem zaslužku v tujini prilil olja tudi tovariš iz vojske Rainer, ki ga je nekoč obiskal pri Potočniku in ga navduševal, da bi pobegnili »čez«. Domači sin Ivo – delal je pri očetu in bil Stanetov vrstnik, imela pa sta tudi skupno ljubezen, motorje – je nekako izvohal, kaj sta se pogovarjala z Rainerjem: tudi on bi šel. Stane se je pogovoril še z drugimi sovrstniki: bratom Romanom, Vrsničanovim Rudijem, Stanetom Veharjem. »Projekta« so se lotili zelo resno. Sestali so se pri Bahaču v Stari vasi, v neki posebni sobi, in skovali načrt. Stane je bil med njimi najmlajši, komaj je prišel iz vojske, sicer pa so bili ti fantje v tovarni zelo pridni delavci in so za tiste čase dobro zaslužili. Z odhodom so počakali do zadnjega dne v mesecu, da so lahko dvignili plače. Ko jih naslednji dan, bil je prvi april, ni bilo v službo, se je hitro razširila vest (morda pa le prvoaprilska šala), da so šli »čez«. Že prej so obiskali Planico, s pretvezo, da jih zanimajo skoki, v resnici pa so si ogledali teren, kje bi prečkali mejo. Drugič pa je šlo zares. Bili so dobri smučarji in tega dne smučali so čisto do teme. Ko so se še zadnji smučarji spustili v dolino, je žirovska peterica vzela pot pod noge, odpela smuči in se pognala navzgor v hrib. Za tiste čase dobre smučke so pustili v gozdu, niso jih več rabili. Hodili so po gmajni, prišli na vrh in prespali v neki planinski staji, kjer so se zakopali v seno. Ko se je zdanilo, so se ogledali malo okoli, zjutraj je bila megla, veliko snega, niso se znašli. Potem se je v dolini pokazala skakalnica in videli so, da so še vedno na jugoslovanski strani. Spet so hodili in končno jih je rešil mejnik (konfin), na katerem sta bili označeni smeri: FLRJ na eno, Avstrija na drugo stran. Zdaj šele so vedeli, v katero smer morajo. Hrano, ki so jo vzeli za popotnico, so že prej pojedli, žejo in lakoto so si tešili s snegom in po približno 24 urah tavanja in hoje prišli v prvo naselje – Podklošter (Arnoldstein), tu pa naravnost policajem v naročje, saj so jo rezali prav mimo policijske postaje, kajti pri oknu je stal policaj in jih že od daleč z roko opozarjal, naj se ustavijo. Takoj je prepoznal, za kakšno vrsto ptičev gre. Na postaji so beguncem vzeli prstne odtise in opravili prva zaslivanja, prespali so kar na klopi, vseh pet se je drenjalo na njej. Drugi dan so jih odpeljali v Beljak, jih fotografirali, dobili so tablice z osebnimi podatki, ki so jih potem nosili obešene okoli vratu, po enem tednu so jih v Celovcu še enkrat identificirali, nato jih odpeljali v zbirno taborišče v Šmarten (St. Martin), kjer je bilo med drugim tudi veliko Madžarov.³

Stric jih nima v najboljšem spominu, obnašali da so se prav nespodobno, se jezili, vpili, metali po tleh paradižnike, češ da ne ravnajo z njimi dovolj dobro, da imajo

slabo hrano. Nasprotno je bila žirovska skupina v taborišču zadovoljna, hrana se jim je zdela boljše kot doma, dobivali so celo sadje. Na zasliševanju so zatrjevali, da so politični begunci; če bi povedali po pravici, da so pobegnili iz ekonomskih razlogov, je bila velika verjetnost, da bi jih vrnil domov. O tem so bili poučeni že prej, pa tudi prevajalec, ki je sodeloval pri zaslišanju, jim je namignil, kako morajo ravnati. V taborišče so prihajali agentje, ki so nabirali delovno silo, »Nemec« je iskal delavce brez poklica za delo v rudniku, neka Švedinja pa se je zanimala za čevljarje in mizarje. To zadnje je bilo za žirovske fante zelo mikavno, saj so bili vse to, a stricu Romanu* (znanemu po domotožju) se je zdelo, da bi bili predaleč od doma, če bi šli na Švedsko. Odločili so se: skupaj pobegnili, skupaj gredo naprej in odšli so v Nemčijo, kjer je že bil brat Janez.⁴

Z delovnim dovoljenjem čez mejo za fantom

S stricem sva se o njegovem odhodu od doma pogovarjala, kadar smo se vozili v avtu, ali pa zvečer, zunaj na vrtu, kjer si je dajal opravka z bazenom – skrbno ga pokriva, čisti, pregleduje, kar vse se bogato obrestuje, ko se plavalec požene v bistro vodo. No, pa sem stala tam pri stricu in cokljala za njim, mrak se je delal, Tilka je zalivala rože na drugi strani hiše. Čakali smo, da se bo ohladilo ... in mi je pripovedoval ... Spet drugič smo se pogovarjali zvečer za mizo, ko je naše deince že spalo, stric je iz svojega bifeja prinesel kaj posebno dobrega, naj se ve, da imamo praznik. Ko se bom s Katjo in vnukom vrnila v Slovenijo, bo spet odšel pogledat v delavnico, kjer se delajo stopnice ... a zdaj ves svoj čas namenja gostom ... Potem pa so bile tudi stvari, ki sva jih premlevali sami s Tilko – navadno pri pomivalnem pultu, ko sem poskušala vsaj s pomivanjem posode pomagati pri povečanem gospodinjstvu. Prelagali sva skodelice in krožnike in se pogovarjali – tako po žensko. Po žensko, prijazno, prav iz srca, tako da včasih poveš kaj, česar nisi nameraval, pa se ti je nekako zgodilo.

Žirovski (Tilkini)
učitelji okoli 1952

Tilka (v rojstnem listu piše Tilda, Klotilda) se je rodila 10. oktobra 1937 kot najstarejša hči Janeza Jereba (Lovretovega iz Račeve) in Marice Kavčič, ki je bila doma v Žirovnici, pri Miklavžu, kamor je Tilka rada hodila na počitnice. O njenih zadnjih šolskih dneh (nižja gimnazija) priča nekaj prav dokumentarnih fotografij, med njimi je tudi izlet šolske igralske skupine, ki je po uspešnem nastopanju z Žirovsko pravljico avtorice in režiserke Darine Konc za nagrado odšla v Opatijo in Split. Po nižji gimnaziji se je Tilka zaposlila v Alpini in skupaj z očetom vsak dan (tako kot še mnogo drugih) merila pot iz Račeve do tovarne. Ta je bila še posebna dolga v zimskih zasneženih jutrih in zelo prav ji je bilo, da so nekateri delavci morali prihajati v službo že pred šesto (kot na primer njen Stane). Zakaj, sem jo vprašala, ker nisem razumela povedanega. »Ker so nama naredili gaz. Z atom (tudi on je bil 'šuštar') sva stopila na prag in prisluhnila. Počakala sva, da so mimo prišli prvi šuštarji, delali so gaz, in pozneje ko sva šla v službo, lažjo pot sva imela. Prvi so prišli po dolini ta star Žnidar, Krajska dva (že od Debenca se je slišalo petje ali žvižganje Pepčeta in Staneta), za njimi so prišli Abrahtovi pobje: Lojze, Roman, Lambert.«

Nisem je vprašala, kako je bila ta pot povezana z njeno nadaljnjo usodo, pa saj se to tako ali tako ve: 29. januarja 1959 je prišla v Nemčijo s polletnim delovnim dovoljenjem in se julija istega leta poročila. V Nemčiji je sprva delala v bolnišnici, ki so jo vodile sestre usmiljenke, likala, razporejala, šivala, krpala je bolnišnično perilo. Delo je bilo zelo dobro organizirano in ji je bilo všeč. Za dekleta (bile so begunke, med njimi tudi iz Vzhodne Nemčije) je skrbela usmiljenka sestra Lucija, navihana, vesela nuna, ki se je zelo dobro razumela z njimi. Tudi sicer so bile zadovoljne z bivanjem v bolnišnici. Imele so tudi kopalnico, čeprav je bilo umivanje v njej dovoljeno samo enkrat na teden, le včasih je katera od deklet s pretvezo dobila ključ tudi med tednom; sestra jih namreč ni rada preveč razvajala. Takrat so se z enim ključem stuširale vse. Delale so od devetih do petih. Ko se je Tilka poročila, je zamenjala službo, saj ji delovni čas, potem ko je postala žena in

Poročni par: Stane in Tilka, ob ženinu brat Janez, poleg neveste Roman in Ivo Potočnik

gospodinja, ni več ustrezal. Delala je v veliki likalnici, pozneje je službo zamenjala še enkrat: paranje starih oblačil, pobiranje gumbov, zelo grdo delo. Črno-bele fotografije (prav tiste, ki nam jih je kazala Abrahtova stara mama) mlade neveste, ko jo v dolgo belo poročno obleko odeva nuna in jo popelje k ženinu, pa še zdaj spodbudijo marsikatero misel na tisti čas.

Septembra sta s Stanetom dobila enosobno stanovanje v delavski koloniji, kjer so živeli skupaj Nemci, ki so pribežali iz vzhodnega dela države in bili so zelo solidarni drug z drugim. Otroci so se pred barakami igrali, se drug od drugega učili

Tilka pred ladjo
Aurelia v pristanišču
Messina na Siciliji

govoriti, jezikovne ovire niso bile tako močne kot pozneje, ko so prišli v Avstralijo, mi je o življenju v delavski koloniji v Nemčiji pripovedoval tudi stric Janez, ki je tedaj dobil celo dvosobno stanovanje. In vendar so se odločili za pot naprej, mnogo daljšo od prve. Namenili so se v Avstralijo. Zakaj? Sem vprašala. – Propaganda je bila tedaj zelo močna, iz Avstralije so prihajale tudi že prve vesti znancev od doma. Tam je že bila Stanetova sošolka iz osnovne šole, Stazi Rztresen, Mežnarjeva iz Hlevnega Vrha (poročena Jerin). Pisala je, kako je v Avstraliji vse urejeno, da so dobre službe, da je veliko sadja ...⁵

Z nemškim potnim listom so se 29. januarja 1960 vkrcali v pristanišču v Bremnu na ladjo Aurelia, torej skoraj natanko eno leto potem, ko je Tilka odšla od doma. Vendar je čisto malo manjkalo, da se to ne bi zgodilo. Tudi to sem izvedela tam v najinem kuhinjskem kotičku. Tilka je morda prav zaradi pretiranega prizadevanja, da bi za pot zagotovo pripravila vse potrebno, doma v predalu pozabila potni list. Stane se je moral iz Bremna vrniti v Essen, vozil se je ves dan in celo noč, da je prinesel potrebne dokumente, preden so izpluli iz pristanišča. Če ne bi bila noseča, bi jo našeškal, je menda dejal tedaj in nemarnež še zdaj misli tako.

Pluli so ob atlantski obali, zapeljali skozi Gibraltar v Sredozemsko morje in se ustavili v Messini na Siciliji, kjer so lahko izstopili z ladje, potem pa nadaljevali pot do Port Saida, skozi Sueški prekop, v Rdeče morje do Adena, nato naravnost čez Indijski ocean (14 dni). Na avstralska tla so po mesecu dni plovbe stopili na zahodni obali, v Fremantlu⁶ južno od Perth in po še nekaj dneh plovbe 1. 3. 1960 pristali v Melbournu. Z vlakom so nadaljevali pot do Bonegille, 300 kilometrov od Melbourn, ki leži na meji med dvema državama: Victorio in NJW. Bonegilla je bila v 2. svetovni vojni ameriško vojaško oporišče, po vojni pa so jo spremenili v sprejemno taborišče za priseljence. To pa je bila pot, ki je načrtovana na zemljevidu skoraj vsakega izseljenca, ki je v 50. ali 60. letih 20. stoletja potoval iz Evrope v Avstralijo.

Več kot 40 let v Avstraliji

Edino premoženje, ki so ga odnesli s seboj, je bilo nekaj posode in odej, pa še te so jim na ladji pojedle miši. In vendar je letos že 44 let, odkar so v Avstraliji: najprej so dva tedna ostali v taborišču Villawood, od koder se je hodil Stane vsak dan javljat v pisarno zaradi dela, a že po 14 dneh dobil ponudbo za zaposlitev v neki tovarni v Sydneyju, kjer so izdelovali serijsko pohištvo. Prijatelji, ki so že živeli v Avstraliji in so ga prišli obiskat, so mu svetovali, naj se odloči za NJW, saj se tu mnogo bolje zasluži kot v Victorii. Z družino se je tako naselil v Canlay Valleyju in tam ostal 11 let. Korak naprej v svoji stroki je napravil, ko se je zaposlil pri nekem gradbenem podjetju, ki je opravljalo montaže oken, vrat in stopnic pri novogradnjah, in tu skrbel za odpravljanje napak. Dobro se je ujel z nadzornim vodjem Davidom Chodgeom (imenovan tudi »črni princ«, saj je bil doma iz Južne Afrike), ki je imel največ zaslug, da je Stane postal podjetnik. Opazil je Stanetovo zavzetost za delo, njegovo skrbnost pri čuvanju gradbenega materiala, pa tudi visoko profesionalnost in mu ob priložnosti navrgel, da bi prav lahko začel delati na svoje. Še več: pomagal bi mu, da bi imel dovolj naročil. Gospod Hodge je držal besedo in mu preskrbel za okoli 170 kompletov stopnic dela. Tako je Stane že po štirih letih življenja v Avstraliji stopil na samostojno pot.

A veselje do drsanja na dilcah, s katerimi je dobesedno oddrsal v svet, ga tudi v vroči in suhi Avstraliji ni minilo. Z otrokoma je hodil smučat v Snežene gore (Snowy Mountains), potem pa tam 1972 postavil tudi majhno počitniško hišico. Resnično samo postavil, kajti stesana je bila doma, več sto kilometrov severneje, v Canlay Valleyju. Tu jo je potem naložil na tovornjak in peljal proti jugu ter jo spet postavil »na noge« blizu mesteca Cooma. O tem, da je tam živel velik prijatelj Žirovskega občasnika, Janko Majnik, ki so ga Avstralci prijazno imenovali »Sivi brat«, je žal izvedel šele po Majnikovi smrti. Ko pa so otroci začeli zapuščati gnezdo, je njihova počitniška hišica vedno bolj samevala, še bolj kot to pa so bile za njeno samevanje krive velike razdalje.

Skrbno sem poslušala stričevo pripovedovanje, saj sem ga prosila, naj mi natančno opiše svoje delo. Poslušala sem in gubala čelo: So to zgodbe o uspehu? Ne, ne pridejo kar same od sebe. Nobenih čudežev ni. Tudi v njegovi jih ni bilo.

Stric pa mi je že pripovedoval naprej, kako je prodal vikend. Ni skrival ponosa ob dobri kupčiji, ki jo je sklenil z nekim Švicarjem. Slednjemu je bila počitniška hišica zelo všeč in ga je začel nagovarjati, naj jo proda, a stric se ni mogel odločiti. Čez leto mu je zanjo ponujal kar dvakratno vsoto. Tedaj sta si segla v roke in za dobro opravljeno kupčijo je Stane kupil zapuščeno farmo v Port Macquariju ob Tihem oceanu, okoli 400 kilometrov severno od Sydneyja. Ranč je obsegal okoli 460 ha (več kot cela dolina Račeve). Stane je poklical strokovnjake, da bi mu testirali tla. (To delo opravijo, če je posestvo dovolj veliko, zastonj). Pomembno je vedeti, kakšno gnojilo je potrebno. Del farme je po nasvetu farmerjev posadil z afriškim sorgunom, rastlino, ki bi jo lahko primerjali s koruzo. Naredi močne korenine in tako rahlja zemljo, hkrati pa je primerna za krmo govedi. Govedo je ob rastlini, ki je hitro rastla, kar ponorelo od požrešnosti, planilo je na polje, in še sreča, da ga je novepečenega farmerja sosed opozoril, da ta rastlina postane užitna šele, ko je stara najmanj štiri tedne, sicer je živali smrtno nevarna. Malo je manjkalo, pa bi bil ob ves svoj prirastek. Tako si je tudi v kmetovanju šele nabi-

Takole v Avstraliji nastajajo nove hiše; leseno ogrodje, spredaj zložena opeka, s katero bodo obložili zgradbo v Narellenu

ral izkušenj. Na ranču je imel okoli 70 glav govedi, namenjene za meso. Veliko dela je bilo z njo, na farmo je hodil enkrat na mesec, tam ostajal tudi po ves teden, kosil od ranega jutra do poznega večera. Kaka krava pa je med enim in drugim obiskom tudi poginila. Za eno so domnevali, da jo je pičila kača, drugi je dingo odgriznil vime in so jo morali ustreliti. Strupeni pajki in kače so strašili tudi njega, nekoč se je utrujen naslonil na deblo, ko je zagledal, da z vej visi kača. Skratka, delo farmarja je bilo trdo in neodložljivo, ker pa je bilo naročil za stopnice vedno več, je bilo obe vlogi težko usklajevati, zato je farmo prodal in denar vložil v stanovanjske hiše.

Medtem se je z družino in svojim podjetjem preselil v Leppington in tu od nekega Črnogorca kupil staro hišo s paradižnikovim nasadom. Za to območje je nasploh značilno, da so se na njem naseljevali priseljenci iz južnoslovenskega jezikovnega območja.

»Tu je bilo v 50. letih 20. stoletja veliko Italijanov in Dalmatincev⁷, mi je vedno znova razlagala Tilka, ko smo se vozili na tedenske nakupe v Liverpool. Obdelovali so zemljo, ko pa so ostareli, so delo opuščali, veliko jih je tudi že pomrlo. Tudi njihov sosed je bil s Pelješca, prodajal je papriko, paradižnik in zelje. Posestva so tu množično kupovali Vietnamci, ki so zelo pridni poljedelci, na zemlji delajo od zgodnjega jutra do večera, pridelujejo povrtnino, veliko manj kot obdelovanju zemlje pa se posvečajo svojim domovom.

Zemljišče z nasadom paradižnikov so Žustovi poravnali, prva leta se je na njej pasla kravica. Tudi prvotne hišice ni več, prodali so jo, naložili in odpeljali, na njenem mestu pa po delih zgradili novo. Tega, da se hiša lepo preseli, si ne znam prav dobro predstavljati, a ni bila edina, ki je dobila noge in shodila. Za tehnično neukega in poleg tega še nenadarjenega je to zadevo s hišami težko razložiti, a sem si jih dobro ogledovala. Pri novih sploh ni opaziti, da so lesene, ker so zunaj pogosto obložene z opeko, lesena ogrodja hiš pa so se mi v primerjavi z našimi betonskimi temelji, ki naznanjajo začetek gradnje, zdela tako zanimiva, da sem tak »primerek« fotografirala čisto od blizu.

V Leppingtonu je stric postavil veliko delavnico, v kateri že več kot 30 let izdeluje lesene stopnice z ograjami, njegovo podjetje pa zdaj že več kot 10 let vodi sin Bojan, sicer diplomirani inženir, zdaj pa si je pridobil kvalifikacije tudi za področje gradbeništva. Vsako jutro se na delo že pred sedmo pripelje iz Paddingtona, enega najstarejših delov Sydneyja, kjer živi z ženo Avrel, sedemletno Zaro in petletnim Jean-Claudom. Natančnost je podedoval po očetu Stanetu, veselje do dela z lesom pa pokazal že, ko je kot dijak pomagal v njegovi delavnici. Po diplomi je 1988 odšel v Anglijo in kot inženir delal pri podjetju za vgrajevanje klimatskih naprav, tam spoznal bodočo ženo in se 1992 vrnil v Avstralijo. Posel dobro teče, naročil ne manjka. V firmi delata dva vajenca in vsak teden izdelajo dva kompleta stopnic. Že 30 let imajo bolj ali manj stalne naročnike, okoli šest podjetij, včasih pa naročajo tudi posamezniki. O uspešnem poslovanju priča tudi katalog stopnic, ki krasijo avstralske hiše. To pa je nekaj, sem si mislila in se odkrito čudila, kaj lahko iz tistega lesa, ki se kopiči in obdeluje v delavnici, vse nastane. Stric mi je potrpežljivo razlagal tudi vrste lesa, ki jih izbira za stopnice: hrast iz Tasmanije in Avstralije, »jara« iz zahodne Avstralije, »blue gum« (vrsta evkalipta), les s Filipinov, iz Himalaje, tudi češnjev je zaželen. Če bi to videl Bendetov Vinko, mi hodi po glavi, bi gotovo ponovil besede, ki jih je pred mnogimi desetletji prav preroško iz-

govoril. – »Ta pa bo, ta pa bo ...« Nekoč je namreč Vinko (tako mi je pripovedoval oče) prišel k Potočniku v delavnico in tam se mu je pogled ustavil ob pručki, obrtniško brezhibnem izdelku. Mojstra je povprašal, kdo je to izdelal. – Vajenec, Abrahtov pob, je ta odvrnil. In če bi ta »pob« ostal v dobračevski delavnici, gotovo ne bi bil le pomočnik. Ko je namreč Tilka odhajala v Nemčijo, jo je Potočnik dal poklicati k sebi domov. – Le kaj hoče od nje, je premišljevala, ne brez zagate. Nič hudega ni bilo, le trpko naročilo zaskrbljenega mojstra in očeta hkrati je dobila: Vse mi jih pripelji nazaj! Vse mi jih pripelji nazaj!

Med mojim bivanjem v Avstraliji se stric ni veliko zadrževal v delavnici, le sem in tja je šel pogledat, koliko se odpelje dokončanega v montažo. Čeprav še vedno pomaga, mu zdaj ni več treba. Dovolj ima, da lahko spodobno živi, pravi skromno. Tilka, ki je že doma rada šivala, se je v Avstraliji izučila za šiviljo, učila se je štiri leta (ko sta Bojan in Tanja hodila v šolo). Imela je dovolj dela, šivala je za stalne stranke, zlasti za gospe, ki niso mogle nositi konfekcijskih oblačil (neka Rusinja ji je vsako leto naročila štiri obleke, dve poletni in dve zimski). Šivala je od 9. do 18. ure, medtem je pripravila malico za delavce (ponedeljek, torek, sredo, petek). Četrtek je že od nekdaj njen nakupovalni dan, v soboto je pospravljala. Kmalu po preselitvi v Leppington, ko so delali novo hišo, ni mogla šivati. Stroj je imela zapakiran. Tedaj je dve do tri leta hodila na bližnjo plantažo obirat jagode, kjer je delala skupaj z Vietnankami. – To so zelo pridne ženske, mi je pripovedovala. En dan je prihajala ena, drugi dan druga, doma so si izmenično pazile otroke, bile so mlade, in si tako pomagale, da je vsaka kaj zaslužila.

Na poti med dvema domovinama

Zdaj teče že peto desetletje, odkar živijo v Avstraliji, torej se je nabralo že dvakrat toliko let v primerjavi s tistimi, ki so jih preživeli doma. Pa so kdaj pomislili, da bi se vrnil? Tega vprašanja pač ne moreš izpustiti, ko se pogovarjaš z ljudmi s tako življenjsko potjo. So – mi je razložila Tilka – ko so bili prvič v Sloveniji, leta 1960. Takrat bi ona ostala. Potem sta s Stanetom »vrgla na kup« vse razloge, ki so bili v prid temu, da se za stalno vrneta v Slovenijo, in tiste, ki so ju zadrževali, da se ne. Seštela sta točke in te so se nagnile v prid drugemu. Zlasti bi bile težave s službami: vse bi bilo treba začeti znova. Potem sta začela v šolo hoditi tudi Bojan in Tanja in Avstralija je vse bolj postajala njihov pravi dom.

In tako sta Stane in Tilka postala državljana z dvema domovinama: ne samo v simbolnem pomenu, ko v eni živiš, po drugi pa hrepeniš. Ne, Tilka in Stane na nek način resnično živita v obeh. Leta 1987 sta začela graditi hišico tudi v Sloveniji, v rodni Račevi, in septembra 1988 je bila že vseljiva. Zdaj se v Slovenijo vračata vsako drugo leto spomladi, ko se v Avstraliji začenja zima, in jo zapuščata, ko se pri nas poletje prevesi v svoj konec. Letos se jima je pridružila tudi hči Tanja, Avtralka tudi s slovenskim potnim listom, s svojo družino. Tanja je sicer diplomirana srednješolska profesorica za predmet gospodinjstva ekonomija, vendar zdaj že šest let z možem Timom dela kot računalniška instruktorka ter svoje storitve posreduje od Sydneyja do Darwina na severu, Perth na zahodu in Tasmanije na jugu Avstralije, prav pred odhodom v Evropo pa je delala v Novi Zelandiji. Mimgrede, ogleduje se tudi po stari celini, na medmrežju je našla že kar nekaj ponudb. Čeprav je po naravi tipična Ozi (sta mi izdala starša), energična, »leteča«, pa je v

njej tudi nekaj krvi prednikov. Rada ima njihovo domovino in dobro govori slovensko. Poletja v Evropi že nekaj tednov ni več, ona pa je še vedno tu, medtem ko sta se starša vrnila v Sydney prav na avstralski prvi spomladanski dan. A ne za dolgo, čez dve leti bosta spet tu.

PRI STRICU JANEZU V CANLEY HEIGHTSU

Že prvo »avstralsko« soboto smo se ob obisku strica Janeza in žene Mici dogovorili, da se moramo čim prej srečati tudi pri njih doma, najbolje že kar v ponedeljek. Stanovanjsko naselje v Canley Heights Sydneyju, ki je bližje središču velikega mesta kot Leppington, bi me še najbolj spominjalo na ljubljanske Murgle, le da so v Avstraliji prehodi med hišami mnogo bolj zračni, z veliko več vmesnega prostora. V Avstraliji se ti pač ni treba bati, da bo vse zbito skupaj, hiša pri hiši, pa tudi z zakoni je določena minimalna zelena površina okoli hiše.

Najprej je bil mali klekljar

Dom, v katerem zdaj živita z ženo Mici, sama le na videz, saj ju pridno obiskujejo otroci – Olga, ki stanuje deset minut stran, se oglasi vsak dan, Sandra ob četrtykih, ko ima v službi prosto – je majhen, a zelo prijeten. Poleg tega sem se že takoj na začetku prepričala, kar mi je pravil brat Jože: da Janez kleklja. Res mi je pokazal punklje in kleklje, vse iz njegove lastne delavnice. Zlasti kleklji so se mi zdeli prava mojstrovina, nekoliko krajši s koničastim betkom in kapico, ki jo je krasil rjav rob. Bila sem začudena. Takih klekljev nisem še videla. In stric Janez mi je razložil, da se mu je na tistem mestu klekelj nekoliko zažgal, ker ga je tako močno pilil. Nisem bila prepričana, ali je to res ali pa se samo šali. Pa me je brž nato peljal v dnevno sobo: po steni velike tapiserije, gobelini, prtički na omaricah, velik namizni prt s klekljano čipko ob robu. V Avstraliji je rad malo poklekljal že,

Dom Staneta in Tilke
Žust v Leppingtonu

ko je še hodil v službo, a tudi zdaj le pozimi, pravi, da zvečer, kaki dve uri, ne več. In če se prav spomnim, je bil prav on tisti otrok v družini, ki je tako milo jokal, ker je moral klekljati, medtem ko so se njegovi bratje podili zadaj za štaljo. Ko sem o tem Janezovem klekljanju pripovedovala pozneje doma, je mamin spomin nenadoma oživel. Potrdila je moje védenje. Res je bilo tako: Janez je na vsak način hotel klekljati. Nič ni pomagalo: morali so ga naučiti. In potem ko je enkrat znal, je moral sedeti za povštrom, čeprav bi se raje z drugimi fantiči podil zadaj za Abrahtovo štaljo. A kar se je Janezek naučil, to zdaj Janez zna.

In potem harmonikar

Njegovo otroštvo pa je zaznamovalo še nekaj: harmonika. Kako da se je on naučil, me je zanimalo. In sem izvedela tudi to. Na harmoniko je igral že njegov oče, Franc. Ko je ta leta 1940 umrl, je nanjo začel igrati Janez, ki je takrat imel 14 let. Zelo dobro harmoniko pa so imeli tudi pri bližnjem sosеду, Anžonu, bila je last Zdravka, edinega fanta v številni družini, tistega, ki ga je potem ubila mina. Ker so se domači bali, da bi harmoniko dobili Nemci, so jo skrili pri Abrahthu in Janez je smel kdaj malce poskusiti tudi nanjo, saj je bila veliko boljša od Abrahtove. Po vojni se je pri Abrahthu večkrat plesalo, ker je bilo v okolici veliko deklet, in harmonika, čeprav že zelo slaba, je zelo prav prišla. Janez je izvedel, da v Srednji vasi v Poljanski dolini nekdo popravlja harmonike in so mu jo zaupali, da jo je obnovil. Stric je potem to obnovljeno harmoniko prodal, pravzaprav jo je zamenjal za kolo. Z dobro opravljeno kupčijo se je hvalil pred Anžonovo Pepo. Ta je rekla: Za kolo bi jo pa tudi mi dali. In je spet prišel do harmonike, in to zelo dobre. Zdaj ima doma dve, diatonično in klavirsko. In tudi 60 zvezkov Avsenikovih pesmi. Zanj pravijo, da bi igral tudi sredi noči, če bi si kdo zaželel. Včasih je s svojim inštrumentom sodeloval pri folklorni skupini v Merrylandsu in z igranjem obogatil marsikatero gledališko predstavo njihove igralske skupine.

Stric Janez v vlogi godca (sedi) v ljudski igri Vdova Rošlinka; uprizoritev igralske skupine Slovenskega društva Sydney okoli 1994 v Merrylandsu

Potem pa zaradi okoliščin begunec in zdomec

Stric Janez se je rodil 1931 in je bil peti otrok v družini. Njega sem poznala še najmanj, če se spet ne zatečem k fotografijam, ali pa k tistim zgodbam, ki so se, tako kot še mnoge druge, po svoje vtisnile v spomin in ki pravijo, da je bil vesel človek. Pa kaj vesel, veseli so se mi zdeli vsi Abrahtovi strici, veseli in glasni, malo rogovilasti, le moja mama – ta je bila vedno bolj tihe sorte. Stric Janez pa je bil tudi smešen. In zelo velik, res se mi je zdel zelo velik. Da me moji otroški spomini ne varajo, sem se prepričala v začetku 90. let, ko je prvič po 40 letih obiskal Slovenijo. Neko dopoldne, ko sem v Žireh imela opravke, pa sem nepričakovano ustavila avto pred domačo hišo, je prav nasproti mojega ustavil golf, ki se je pripeljal z račevske strani, ven pa so se zbasali trije moški, glasni, veseli ... in naravnost k mami v hišo: »Lojzka, kaj delaš?« Bili so naši trije strici: Lojze – najbolj vihrav, najbolj vesel, stric Janez, smejal se mu je ves obraz, stric Stane – po zadržanosti malo podoben mami. Ej, pa sem jih res imela pravilno shranjene v spominu. Res so bili taki! – Veseli in rogovilasti.

Priznam, da me je tam v Avstraliji takoj osvojil s svojo pojavnostjo. Pred velikimi ljudmi lahko začutiš malce nelagodja ali pa se v njihovem zavetju počutiš varno. A če je tak silak ob vseh prijaznih lastnostih še oče štirih otrok, kako se ne bi počutila dobro. »Mi moraš oprostiti, če ne bom dobro govoril,« se mi je opravičil, ko sem prvič sedla v avto poleg njega. Kaj bi mu razlagala. Biti slavist, še ne pomeni, da si jezikovni čistun. Kljub temu mi je godilo to prizadevanje, da bi govoril čim boljše slovenščino. Opazila sem tudi, kako drobne knjižice pesmi, ki sem mu jo prinesla, ni takoj spravil na kako polico. Pogladi je njene platnice, obrnil prvo, tretjo stran in pripomnil: Tega imena pa ne poznam. Ob drugem obisku je knjižico še vedno imel na mizi in v njej zataknen listič. »Vidiš, do tukaj sem že prebral,« mi je pokazal. Sicer pa je tudi on začel v Žireh podobno kot večina fantov: najprej se je šel učiti za šuštarja, dve leti delal v Žireh in 1949 (ali 1950) odšel v vojsko. Ena od

Na gozdnem počivališču v Katoombi s stricema Stanetom in Janezom; tu smo, preden smo poiskali dostop do gozdne džungle, malce popili, pojedli in si pretegnili ude

račevskih funkcionark mu je tedaj napisala zelo slabo karakteristiko, mi je zaupal. Zakaj tako, še zdaj ne ve. Njegov predpostavljeno je namreč potem, ko je bil že »star« vojak, dejal, da se je izkazal veliko bolj, kot je dobil od doma oceno. Po odsluženju vojske se je na Jesenicah zaposlil v železarni, se medtem poročil doma v Račevi z Nočevo Mici in tu sta se jima rodili dve hčeri, Janja, ki je nekajmesečna umrla, in Irma. V času množičnega odhajanja »čez« se je pridružil t.i. političnim emigrantom, čeprav to v ničemer ni mogel biti, a ker je imel maloobmejni potni list, njegov pobeg ni bil tako razburljiv kot pri bratu Romanu in Stanetu, s katerima se je znova srečal v Essnu, saj so vsi dobili delo v rudniku. Pozneje se mu je s hčerko pridružila še žena, tu se jima je rodil sin Silvij; zaradi povečane družine sta dobila dvosobno stanovanje, a se kljub temu – skupaj z drugimi odločila za pot naprej. S predvojno vojaško ladjo, tedaj je iz Nemčije vozilo okoli deset ladij, sta zaplula na pot okoli sveta. Nekoliko se je zataknilo pri Sueškem prekopu, mi je pravil. Pokvaril se je ladijski propeler, ko so zapluli v ožino. Po dveh dneh plovbe so se vrnili v Sredozemsko morje, počakati so morali, da je prišel iz Italije nov kapitan, ki je privolil v vodenje ladje kljub pokvarjenemu propelerju, zaradi česar so v Avstralijo prišli nekaj pozneje, kot je bilo načrtovano.

O vsem tem in o novem življenju v Avstraliji sva s stricem Janezom še posebno rada klepetala, kadar smo se vozili na izlete, kot na primer tisti ponedeljek, ko smo se peljali v Blue Mountains. Tilka si je izprosila prost dan za pospravljanje, nas oskrbela s popotnico, še eno pridala Janezova Mici – in smo šli. Do Katoombe, mesteca pod vznožjem gozdnate hribovite pokrajine, nam je šlo prav dobro, potem pa smo se vozili v krogu ali povedano naravnost: malce smo se izgubili, a ne za dolgo. Pa saj nas je stric Janez tolažil, da če se voziš, vedno kam prideš. Krajši postanek in malica sta pripomogla k temu, da smo našli smer in prišli na cilj, v nacionalni park Blue Mountains, se z otroškim vozičkom po zobati železnici zapeljali strmo v osrednje deževnega gozda, potem pa – kot da sploh nismo v divjini orjaških praproti in ovijalk, potiskali voziček po lepo urejenih potkah in si ogledovali

Na nasprotni strani skalna gmota Tri sestre (Three sisters), nastala zaradi delovanja zemeljske erozije; ime naj bi dobila po aboridžinski legendi, ki pripoveduje o očetu, ki je dal v skale ukleniti lastne hčere, da bi jih obvaroval pred pohotno pošastjo

muzej na prostem, območje, kjer so še v začetku 20. stoletja kopali črni premog. Na nasprotni strani strmih pobočij so se nam ponujale Tri sestre (Three sisters), čudovita kamnita skulptura iz delavnice matere narave. Menda se okoli njih kar tre turistov, ker pa je bil tokrat ponedeljek in se je tudi šolski pouk že začel, ni bilo pretiranega prerivanja. Kako se po tako lepem dnevu ne bi vračali veseli domov. Sedela sem zadaj v avtu in kot po navadi zavzeto strmela skozi okno. »Daj, Tončka, povej nam še kaj,« sta me pobarala spredaj sedeča strica. Zgovorna pa res nisem najbolj: sedim, gledam, premišlujem. Pa sem na vprašanje odgovorila z vprašanjem. »Pa vidva pripovedujta, kako sta prišla v Avstralijo.« En košček beležke sem vedno imela v naročju, za vsak primer, če bom izvedela kaj takega, česar še ne vem. Poslušala sem ju in v potresavajočem avtu risala na papir čačkice. »Le glej, da ne boš napisala kaj preveč,« se je šalil stric Janez. In tako zdaj stavek za stavkom sestavljam zgodbo, tudi o šaljivem stricu Janezu in njegovi družini.

Ko je Janez prišel v Avstralijo, je imel okoli 2000 mark prihrankov. S tem denarjem si je kupil zemljo. Imel je dve možnosti: da se zaposli v čevljarstvu ali v železarni. Odločil se je za drugo. V letih 1960–70 je živel v Newcastlu⁸ in delal v livarni, v kateri je bilo zaposleno veliko Slovanov; vsakdo je lahko govoril v svojem jeziku. Dobro so se sporazumevali, nobenih težav ni bilo, vse so se zmenili med seboj. Angleščine sploh niso potrebovali, zato pa se je tudi naučili niso. Ko je prišel 1970 v Sydney, je 20 let delal v valjarni, kjer so ulivali aluminijevo pločevino, prijavil se je na delovno mesto kontrolorja analize aluminija. Vsak dan je moral oddati poročilo, ki mu je še posebej delalo težave, kadar se je kaj pokvarilo. Preprosto, ni znal angleško pisati. Pomagal si je tako, da je listal po starih zapiskih in prepisoval iz njih ali počakal na kontrolorja v drugi izmeni in sta ga skupaj sestavila. Ko pa so v tovarni prešli na računalniško vodenje proizvodnje, je bil odpuščen. Iskal je drugo delo, bil nekaj časa v tovarni za izdelovanje šolskega pohištva, natovarjal je, sestavljal. Tu ni ostal dolgo, pozneje še deset let delal v neki nemški firmi.

Skrbno sem poslušala. A vse te razdalje med mesti Perth–Fremantle na zahodu Avstralije, Bonegilla–Melbourne, Sydney–Newcastle sem si morala šele ustvariti, kako drugače, kakor tako, da sem vzela v roke literaturo in zemljevide. S tem nisem imela težav, saj so mi gradivo v Leppingtonu požrtvovalno nosili na kup, vsak večer je bil večji, in ko sem se že pripravljala na vrnitev, sem morala žal ugotoviti, da je veliko priročnikov, revij in drugega ostalo nepregledanih. Zato pa mi je bilo toliko bolj domače pripovedovanje o težavah zaradi neznanja jezika. »Kaj pa otroci?« sem vprašala. »Ali otroci niso imeli težav zaradi jezika?« »Ne,« se je ob tej temi v pogovor vključila tudi žena Mici. »Jaz sem bila reva, jaz. Ne veš, kako je bilo hudo, ko so mi zvečer prinesli ... pa jim nisem mogla »tiste buk berčkat«. Kar stisnilo me je ob tej ljubko nerodni besedni zvezi, ki je izražala vso tesnobo otrokom predane mame. Najbrž v tej stiski ni bila edina med v Avstralijo priseljenimi ženami!

A Janezovi in Micini otroci (Irma in Olga sta medicinski sestri, Silvo električar in dela na železnici, najmlajša Sandra je diplomirana pedagoginja, ki pa se je raje posvetila vrtnarstvu) so zrasli v sproščene, samozavestne Avstralce. Opazovala sem jih, dvakrat smo bili vsi skupaj, prvič na pikniku pri Olgi, v peklenski vročini, ko so se vsi trudili, da bi jo čim lažje premagovali. Drugič, zadnjo – poslovilno nedeljo, pri Tilki. Opazovala sem ženski del gostiteljev. Brez nervoze, brez strahu, da bi bilo kaj narobe, so stregle, nosile na mizo, se menjavale v kuhinji. Res, prav

ostro sem škilila na njihovo »delovišče« in si poskušala priklicati, kako bi ravnali ob tako veliki gostiji pri nas doma. Tudi tako sproščeno, samo po sebi umevno ... Kje pa! Tudi to bo nekaj, po čemer si bom zapomnila Avstralijo.

NAŠI ITINERARIJI SO NASTAJALI OB VEČERIH

Po večerji, ko smo ostali odrasli sami, je Tilka, res z izvrstnim smislom za organizacijo, sedla za mizo, vzela v roke zemljevid in naredila načrt: v nedeljo se lahko zapeljemo v živalski vrt Featherdale, nedaleč od Leppingtona, za eno kratko popoldne. Prav, premagati je treba popoldanski spomin na evropski čas, ki je še nekaj dni kolovratil v naših glavah in povzročal neznosno nujo po spanju. A še prej je stric Stane nekam izginil. Že prvi dan smo namreč ugotovili, da se z malčkom ne moremo prevažati okoli brez otroškega varnostnega sedeža, prvič, ker je tako početje nevarno, in drugič, ker je tudi kaznivo. Torej je izginil s posebnim namenom in se z bližnjega sejmišča vrnil z iskanim sedežem. Dobil ga je za 20 dolarjev in z njim smo se potem več kot tri tedne veselo prevažali po bližnji in daljni okolici Sydneyja. Čim prej si namreč moramo ogledati tudi Sydney, tja bo treba večkrat, v enem dnevu si ogledaš zelo malo. Ob četrtek bomo ostajali doma, četrtki so že od nekdaj Tilkini nakupovalni dnevi, pasli se bomo po velikih trgovskih centrih v Liverpoolu, Narellenu, Cabramati, ali pa skočili le do manjšega Bringellyja. Ogledali si bomo eno od trgovin Harveya Normana, obiskati moramo Merrylands, si vzeti čas za strica Janeza v Canlay Heightsu.

Kaj pa moje kulturno poslanstvo? Stric Janez mi je že v Ljubljano sporočal, da se mojega obiska veseli tudi gospod pater Filip Rupnik, ki mu je zibelka tekla v Osojnici v Žireh. Gospod Tomaž Štefe me je opozoril na kulturno delavko Mihelo Šušteršič, dušo gledališke skupine pri verskem središču župnije sv. Rafaela. Ob vsakem obisku se mi bodo odpirale nove poti: proslava na večer pred slovenskim kulturnim praznikom v klubu Slovenskega društva Sydney, obisk pri arhivarjih, pri

Bazen ob hiši v Leppingtonu je bil v veliko veselje tudi najmlajšemu gostu – Galu

učiteljicah in otrocih sobotne šole v Merrylandsu. In moj golf, ki ga že več let »prakticiram« z lektoriranjem slovenske revije Golf. Tam pa so igrišča na gosto posejana na vsem območju, kjer teče železniška proga od Sydneyja proti severovzhodu. Ljudje ob progi ne marajo graditi hiš zaradi hrupa, mi pojasnjujejo, zakaj prav na tej lokaciji toliko igrišč. »Ne skrbi, Tončka, prišel te bom iskat, posodil ti bom opremo, samo če si pripravljena zgodaj vstati. Igramo lahko do desetih, potem začne pripekati sonce, treba se je umakniti.« Res, v Avstraliji se že dolgo ne nastavljajo soncu zaradi zagorele polti, nasprotno, hodijo pokriti s klobuki, videla sem tudi dame s senčniki, še najbolj pametno pa je v pasji vročini ostati v hiši, v varstvu hladilnih naprav. Zapeljati se moramo v Blue Mountains, v enem dnevu si lahko ogledamo tudi avstralsko prestolnico Canberro, vabijo nas v Wollongong. Doma zadaj za hišo pa čaka bazen s čisto, globoko vodo. Ko bi se le mogla dovolj naplavati ... Nekoliko utrujena od let, ki so se mi nabrala, od bolj ali manj trdega dela za dostojno preživetje, daleč stran od telefonov, ki kar naprej nekaj zahtevajo od mene, da, tu, stoječa ob oknu, s pogledom na sadno Indijo Koromandijo, sem si priznala: Enkrat v življenju se mi godi sanjsko, s svojo malo družino, z ljudmi, ki so ljubeznivi, s skrbmi, ki so ostale daleč daleč proč ...

Prešernova proslava

Vabilo Slovenskega društva Sydney je ostalo pripeto na polici pred kuhinjskim pulptom. Ne smemo pozabiti: v soboto, 7. februarja, gremo v klub na Prešernovo proslavo. Zame, ki si domišljam, da brez kulture ne bi bilo pravega življenja, gotovo zelo zanimiv dogodek. Kdaj sem bila zadnjič na taki prireditvi? (Pred več kot desetimi leti v Žalcu, kamor sta me vzela s seboj zakonca Fritz). Dogodka sem se zelo veselila, saj sem tudi jaz mislila nanj in že v Ljubljani nakupila Prešernovih (čokoladnih) kroglic in si nabrala knjižnih darilc, da jih bom delila najbližjim v znak velikega spoštovanja do tega praznika. Večnamensko dvorano, v kateri se

Prvi ogled Sydneyja; komaj smo stopili z vlaka, ki nas je pripeljal prav v središče mesta, že so nas ustavili trije mladi ljudje in nas v prijazni slovenščini s koroškim naglasom vprašali: Ali ste vi Slovenci?

Za Zaro, Izabell in
Jean-Claudija je dedi
Stane stesal
pravljico hišico

vrstijo najrazličnejše prireditve sydneyjskih Slovencev, od porok, praznovanj matur, krstov, birm do gostovanj glasbenih ansamblov in gledaliških skupin, je s stenskim slikarijami opremil Herman Koželj, zame ne več neznan ime, saj mi je prav on pred leti prek elektronske pošte pomagal pri pisanju enciklopedijskega članka o izseljenskem gledališču avstralskih Slovencev. Njegove podobe nad odrom objemajo lepote vseh slovenskih pokrajin, prepoznavam jih: Bled, Blejsko jezero, gorenjski kozolec, Postojnska jama, gorenjska narodna noša, Prekmurje – štorklja, Posavje – rudnik, Predjamski grad, kobilarna Lipica. Njegov brat Ivan pa je dolgoletni režiser gledališke skupine, ki deluje pri verskem središču, pevec in eden od najbolj dejavnih kulturnikov v Sydneyju. Kaj več bom izvedela po proslavi, kajti tekanje med odrom in mizami, za katerimi so sedele praznično oblečene dame, pa moški v belih srajcah in črnih hlačah, je namreč napovedovalo, da se bo prireditev vsak čas začela. Zdravljico za njen uvod je zapel moški pevski zbor iz Merrylandsa Rožmarin pod južnim soncem, slavnostni govornik pa je bil častni konzul v Sydneyju, gospod Alfred Brežnik, ki je svoj nastop zastavil zelo ambiciozno: poslušalcem je ponudil vizijo Prešernovega poslanstva, kot ga doživljajo trije kulturni ljudje v Sloveniji: gospod Franc Rode, tedaj še slovenski metropolit in nadškof, januarja umrli pisatelj in dramatik Rudi Šeligo ter češki veleposlanik v Ljubljani. Prireditev je povezovala Tanja Smerdelj, voditeljica slovenskega radijskega programa na sydneyjskem radiu. Angelca Nikoletič, tudi vodja knjižnice, je recitirala pesem Elegija svojim rojakom ter predstavila pesnikovo življenje in delo, neka mlada dama pa je recitirala pesem Pet palcev merim, prstov pet, a je bilo iz podajanja razvidno, da ni razumela besedila ... Na koncu je moški pevski zbor zapel pesmi Slovenec sem ter Mi Slovenci vinca ne prodamo. Kljub živahnemu razpoloženju, ki ga je spodbujala na polke in valčke ubrana muzika in vabila navzoče na plesišče, se mi je posrečilo pocukati nekaj ljudi: seznanila sem se z iskano gospo Mihelo Šušteršič in dobila povabilo, da jo obiščem kak dan med tednom v Merrylandsu; pokazali mi bodo svoje najnovejše pridobitve, po vseh potrebnih standardih urejen arhiv. Tudi bežno srečanje z gospodom patrom Rupnikom ne bo zadnje, videla se bova že naslednji dan pri dopoldanski maši. Gospa Angelca Nikoletič pa me je odpeljala na drugo stran dvorane, v sobo, kjer naj bi bila tudi knjižnica. A tako kot je povsod po svetu, je tudi tu zanimanja za knjigo vedno manj; vse bolj jo nadomeščajo elektronski mediji. Vendar midve najbrž bolj sodiva k častilcem prvih kot slednjih, zato sva si z velikim veseljem iz-

Zgradba Slovenskega društva Sydney na Elizabeth Street 2–10

menjali knjižna darilca, jaz njej miniaturno pesmic Ivana Minattija (njegovo lastno darilo za Slovence v Sydneyju), ona meni knjigo Brede Čebulj Sajko Med srečo in svobodo, ki mi še zdaj pomaga razrešiti marsikatero neznanko iz življenja avstralskih Slovencev.

Kako ti je bila vseč proslava, so me spraševali domov grede. Si videla, skoraj ni več mladih obiskovalcev. Ni šlo samo za proslavo, bil je utrinek iz življenja ljudi v tujem kulturnem svetu. Če bi živeli doma, kaj bi počeli na ta večer? Bi prek televizijskega ekrana spremljali slavnostni govor Prešernovega nagrajenca ali se udeležili katere od prazničnih prireditev kot najbrž peščica Slovencev, ali pa morda prazničnega večera še opazili ne bi? Naj bi potem odgovorila, da se mi proslava ni zdela nič posebnega?

Zgodovinski arhiv avstralskih Slovencev (*Historical Archives for Slovenian Australian – NSW, HASA*)

Eno od obvestil, ki se je med mojim obiskom vrtelo na slovenskem radiu, je bilo tudi pridobivanje Slovencev v NJW za sodelovanje pri nastajanju lastnega arhiva, ki so ga 30. aprila (kot darilo Sloveniji ob vstopu v Evropsko unijo) v obliki razstave predstavili v Verskem središču Merrylands. Gradivo se je dotlej nedokumentirano zbiralo po slovenskih klubih oziroma društvih v Sydneyju, Newcastleu, Wollongongu in še nekaterih mestih NJW, mnogo pa se ga je tudi porazgubilo po slovenskih domovih (vabila, obvestila, potrdila, vstopnice, spričevala, zabeležke, fotografije). Ko so se Slovenci selili drugam ali umirali, so svojci take in podobne dokumente pogosto vrgli proč, ker jim niso nič pomenili. Toda dogaja se, da potem ljudje, ki si ogledujejo razstave, ugotavljajo, da so tudi oni sodelovali v različnih dejavnostih, pa se o njih nič ne ve. »Kje pa ste bili tedaj, ko smo Vas iskali in vabili k sodelovanju,« je po radiu vneto vabila k sodelovanju Marta Magajna. Morda se res zdi, da so to čisto nezanimivi in odvečni papirji, toda prišle bodo nove in nove generacije, iskale

Pred vhodom v klub;
z leve proti desni stric
Janez, žena Mici,
Katja z Galom in
Tilka

svoje korenine, prebudila se jim bodo čustva, misliti moramo tudi nanje, so utemeljevali svoje delovanje najaktivnejši pri nastajanju arhiva. Vpogled v ta za leto 2003/2004 največji projekt Slovencev v Sydneyju pa sem dobila neposredno, ko sem obiskala kar Versko središče v Merrylandsu. In se o njem tudi poučila. Zgodovinski arhiv avstralskih Slovencev (Historical Archives for Slovenian Australian, HASA), ustanovljen februarja 2003, je neprofitna organizacija. Vodenja arhiva, ki naj bi dokumentiral delovanje Slovencev v NJW, je prevzela Olga Lah, projekt pa je s soustanoviteljem ZRC SAZU podprla tudi slovenska vlada. Denar za delovanje arhiva so zbrali Ministrstvo RS za kulturo, Urad za Slovence po svetu, oba slovenska kluba v Sydneyju, pomagali so tudi posamezniki. Prostori arhiva so v kletnih prostorih verskega in kulturnega središča župnije sv. Rafaela v Merrylandsu. Tam je soba s klimatsko napravo za vzdrževanje primerne temperature, poleg je delovna soba z računalnikom in kopirnim strojem. Prostor je arhivu odstopila dramska skupina, ki je v zameno dobila sobo za svoje rekvizite poleg delovne sobe. In prav tu sem se vročega februarskega dopoldneva srečala z dvema med najbolj delovnimi sydneyškimi Slovenci, gospema Mihelo Šušteršič in Marto Magajna. Bili sta sredi največjega dela pri pripravi panojev za bližajočo se razstavo. Razkazovali sta mi gradivo, pripovedovali o delu in težavah, za konec pa smo si privoščili še dopoldanski klepet ob kavici v župnijski dnevni sobi. Navsezadnje smo tudi mi dokument časa, srečevanj, spoznavanj, zato smo si za spomin privoščili še fotografski posnetek. Vendar ne bi mogla mimo tega srečanja, ne da bi omenila prijaznega patra gospoda Filipa Rupnika⁹, ki ob župniku patru Valerijanu Jenku deluje v župniji sv. Rafaela v Merrylandsu. Srečanja z njim sem se posebej veselila, saj mi je bilo že od doma znano, da je tako rekoč moj rojak, rojen v Osjnjici v Žireh, a se je še pred vojno s starši preselil v Oselico. Vedela sem za nekaj njegovih življenjskih postaj, med drugim je bil tudi duhovnik na Svetih Višarjih, težko pa si je predstavljati delovanje duhovnika v državi, kot je Avstralija, z župnijami in podružnicami, ki so tudi po več sto kilometrov oddaljene od verskega

Na obisku pri soustvarjalcih arhiva za območje NJW v Verskem središču v Merrylandsu; od leve proti desni gospod pater Filip Rupnik, gostja Tončka Stanonik, Mihela Šušteršič in Marta Magajna

središča. Duhovnik je bil tu vedno prva zveza, prvo zatočišče za izseljence, ki so iskali pomoč in nasvete. Tudi zdaj so duhovniki tisti, ki so vedno pri roki. »Me kličejo,« mi je pripovedoval gospod pater, »naj pridem, ker so na smrt bolni, iščejo zadnjo tolažbo. Prevozimo sto kilometrov in še več, potem pa ugotovimo, da ni tako hudo. Le osamljeni so tako, radi bi se s kom pogovorili.«

Rezultati arhivarskega dela so zdaj dokumentirani tudi v knjigi *The Fruits of Our Slovenian heritage/Sadovi slovenske dediščine*. Gradivo je zbrano za državo NJW, zajema pa glavna središča s slovenskimi naseljenci: Sydney, Newcastle, Wollongong, Canberra, Quenbeyan in priča o dejavnosti slovenskih priseljencev prav od zgodnjih let naseljevanja (slovensko šolstvo, gledališka dejavnost, časopisje, elektronski mediji, kot radio, televizija, filmska dejavnost, slovenske organizacije, zveze, društva, glasbena, plesna dejavnost, šport, karitativna dejavnost). Načrtujejo tudi, da bi v prihodnosti gradivo, urejeno po vseh pravilih sodobnega arhiviranja, prenesli v Sydney, kjer je centralni arhiv vseh avstralskih Slovencev.

V Slomškovi sobotni šoli že tretja generacija avstralskih Slovencev

Ob iztekajočem se bivanju v Avstraliji mi je uspelo, da sem se oglasila tudi pri učiteljicah in učenkah Slomškove šole, ki deluje v Verskem središču v Merryland-su. Šola ima tu svoje zatočišče že od leta 1973. Zdaj je žal Slomškova šola edina slovenska šola za osnovnošolsko mladino na območju Sydneyja. In medtem ko so otroci na drugi strani zemeljske poloble tačas stopali že v drugo polovico šolskega leta, so se pri njih glavne počitnice komaj končale.

»Bi šla pogledat, kako se pri nas učijo?« se mi je ponudil stric Janez za taksista. – Seveda, koga ne bi zanimalo, kako se učijo našega maternega jezika malčki tako daleč stran od matične domovine. In tako kot je malce zmede v začetku vsakega šolskega leta povsod, so se mi tudi tu opravičevale učiteljice. »Ni še vse urejeno, smo komaj začeli.« Nič ne de, saj bom samo malce pokukala, kako »izgleda«.

Pokopališče
Rockwood v
Sydneyju; posnetek
ob blagoslovitvi
slovenskega kotička
večnega miru s
kapelico

Izvedela sem, da imajo letos tri razrede, v katerih poučujejo učiteljice Danica Gerželj, Kristina Šuber in Danica Šajn, najmlajšemu učencu pa je komaj štiri leta. V najnižjem razredu, opremljenem s pobarvankami, zvezki in zgoščenkami, je osem učencev risalo medvedke. Vsak je imel pred seboj list papirja s svojim imenom, ki ga je moral z barvico povleči od črke do črke. In zraven je bil napis DRAGI UROŠ, HVALA ZA POMOČ. Ko bodo risbice pobarvali, jih bodo poklonili Urošu, ki je medtem že potrkal na vrata. A je prišel prezgodaj, niso še dokončali, na presenečenje bo moral počakati pred vrati. Šele zdaj vem, zakaj toliko risbic. Vsak učenec posebej se je s svojo risbico hotel zahvaliti gospodu Urošu Ergaverju, ki jim je na novo uredil razred, v katerega bodo prihajali vse leto vsako sobotno popoldne. Le najmlajšemu je bilo treba pomagati, skupaj z učiteljico sta vlekla črte, iz katerih bo nastalo njegovo ime. To pa zagotovo bo, saj ga je potrpežljiva učiteljica ves čas spodbujala: Priden fantek, priden, good boy, good boy.

Tiho sem zapustila razred, da ne bi motila njihovega dela, in naslonila ušesa na druga vrata. Se tudi za njimi kaj dogaja? V razredu, katerih stene so bile okrašene s plakati slovenskih pokrajin in mest, so bili le štirje otroci. Ob mojem vstopu so hitro spremenili program, gospa učiteljica je na tablo napisala moje ime, potem pa so me lepo pozdravili: Pozdravljena, gospa Tončka Stanonik. Pokazali so mi delovne zvezke, iz katerih bodo zajemali besedni zaklad in se učili tudi pisati, jaz pa sem v spomin na ta lepi pozdrav kliknila s fotoaparatom in odnesla spomin nanje domov.

Najstarejšo skupino vodi Danica Štrajn. Učence je za hip pustila same in v kratkem pogovoru potožila, kako ni pravega sodelovanja s Slovenijo. Vsega jim primanjkuje, učbenikov, knjig, drugih učil. Prihajajo uradne delegacije, poslušajo, obljublja-jo in odidejo. Jaz nisem bila nobena uradna oseba, nič nisem obljubljala in vendar mi je bilo tesno zaradi njihovih stisk ... Kako majhni koraki, kako obotavljivi, iz kakšnih globin je treba privleči vsako slovensko besedo, še pozdrav. In vendar prav

Najstarejša skupina slovenskih šolarjev v Slomškovi sobotni šoli pri župniji sv. Rafaela v Merrylandsu; skupino poučuje Danica Šajn

taki koraki vodijo z znanjem slovenščine celo do izbirnega predmeta na maturo. In ta pripelje do dodatnih točk za vpis na univerzo. Ko sem pozneje v Leppingtonu prebirala stare številke revij Misli, Slovenski glas (zdaj ne izhajajo več), sem se na marsikateri strani srečala z zapisom o slavju, ki so ga slavljencu, slovenskemu maturantu, pripravili v društvu. In ko zdaj premišlujem o treh majhnih razredih, ki sem jih spoznala v Merrylandsu, se mi ponuja izposojena misel: Majhen korak za nas, velik korak za tretjo generacijo Slovencev v Slomškovi šoli v Merrylandsu ...

Južni križ

Bivanje v Avstraliji se je prevesilo v drugo polovico. Bil je eden najbolj vročih dni v tem mesecu, temperatura se je večino dneva vrtela okoli 40 stopinj Celzija. Ob desetih zvečer še nič ni kazalo, da se bo to noč kaj spalo. Iz svoje sobe sem kukala skozi gosto zamrežena okna, ki varujejo stanovalce pred vsiljivim mrčesom in morebitno drugo »živadjo«, in se razgledovala po širokem nebu. Iskala sem Južni križ – ozvezdje južne nebesne polkrogle (pravi Slovenski veliki leksikon), primerno za nočno orientacijo na južni zemeljski polobli. Torej bi ga lahko primerjali z »našim« Velikim in Malim vozom in zvezdo Severnico, ki kaže izgubljenim v noči pot. Noč ni mogla izbrisati sledov petkove vročine. Zvečer je prišel stric Janez, popoldne se je oglasil po telefonu, da bi se prepričal, ali smo doma. Malo bi se oglasil, je dejal, ker bi rad klepetal. Samo da bi res prišel, sem si želela. Kadar se nam je pridružil še on z ženo Micko, smo bili kot ena velika družina. Okoli osmih je pozvonil na vrata. Ker sem pravkar prilezla lepo ohlajena iz bazena, mi ni bilo hudega. – Pojdimo ven, na gugalnik! sem predlagala. Iz sob, prijetno ohlajenih s klimatskimi napravami, so pokukali še drugi. Ne, ne bo šlo. Še vedno je prevroče! Škoda! Jaz pa bi tako rada posedala zunaj. – Prinesi harmoniko, je rekel Janez Stanetu. Dolgo smo klepetali v dnevni sobi ... Kako naj bi po takem večeru spala. Stala sem ob oknu in poslušala: prejšnjo noč je nekaj hudo praskalo po okenski mreži, ker sem imela v sobi luč. So bili netopirji, kuščarji ali kakšne hujše zveri, ki so se prišle past okoli drevesc ... Bilo me je strah, napeto sem vlekla na ušesa, v spalnici zraven moje se ni nihče vznemirjal, nihče ni vstal in preganjal nočnih nemirnežev. Pozneje mi je Tilka razložila, da so bile najbrž velike vešče, ki se »lepijo« na svetlobo in na mreže ... torej me zaradi tega ne sme biti strah. Mreža je trdno pritrjena, cela ... Zato sem se zdaj lahko brez strahu predajala nočni lepoti, opazovala silhete v noč zavitih evkaliptov. Ptice so že utihnile, črički pa so še peli, a tudi »mini sadovnjak« pod oknom se je skušal odpočiti od dnevne vročine, drevesca limon, mangovec, figovec, Tilkin vrtiček z eksotičnim rastlinjem. Nebo so neslišno preletavale svetle pikice, letala, ki so se dvigala s sydneyjskega letališča. Še bolj spodaj se je slišal vsak avtomobil, ki je peljal mimo, čeprav se je podnevi zdelo, da ni nikjer nobenega.

Ali je to ta dežela pod Južnim križem? Iščem ozvezdje in po nebu merim pot na severno poloblo, kjer je prostor za naš »mali kvadratega neba pod Triglavom«. Tako kot najbrž sanjari marsikak izseljenec, razpet med dva daljna svetova, kadar ga muči domotožje. Iščem ga in razmišljam, kako bi si tole nočno podobo vtisnila v spomin, tako lepa je, tako mila ... sežem po pisalu in si zapisujem vtise v svoj zvezek.

Zdaj odhajamo

V sredo, 25. februarja, je bilo določeno, da se naš obisk v Avstraliji konča. Tehtali smo kovčke, da ne bi na letališču imeli zaradi njihove teže kakih težav. Porabljena hrana za malčka, ki smo jo prinesli s seboj, nam ni olajšala prtljage, drobna darilca so bila zamenjana z novimi, no, pa tudi nekaj novih flikic ... Tilka je tega dne opravila še čudo stvari: zjutraj je peljala Bojana na avtomobilski servis; ker smo prejšnji dan od prevelikega tekanja spregledali, da je bil pustni torek, pripravila za slovo pustno cvrtje, gostila strica Janeza in Micko, ki sta se prišla še zadnjič poslovit, Katji zašila zadrigo pri obleki in seveda skuhala kosilo, stric Stane pa je imel na skrbi čas – uro.

Z okna moje sobe je bil lep razgled na mali sadni vrt z mangovcem, figovcem, limonovcem

Pogledujem na z modro ponjavo pokriti bazen, s katerim sva v teh tednih postala velika prijateljca. Adijo, bil si mi v neizmerno veselje! Zunaj prav drobno pada dež, morda bo tudi zaradi njega naš odhod lažji. Doma nas čaka še prava zima.

Poslovimo se od Bojana, ki za hip pride iz delavnice. Poslovimo se, kakor da se bomo čez mesec ali dva spet videli. Pogledam na uro: 15.10. In že se peljemo. Iz deževne sivine se riše prepoznavni sydneyjski City Point. Kaj še lahko vidim, kaj se zapomnim. Ko je najlepše, je treba iti, če hočeš, da za vedno ostane lepo.

Na letalu je potem nastalo še teh nekaj zapiskov, narejenih s pomočjo prepisov z malega ekrana, tudi nekaj številke je vmes, ki si jih sicer nikoli ne bi zapomnila. Naj ostanejo kot dokument nekega trenutka, saj za pisanje te zadnje zgodbe nikoli več ne bom imela ne časa ne energije. Torej!

25. februar. Smo na sydneyjskem letališču. Letala ves čas vzletajo in pristajajo. Vsak čas se od tal odlepimo tudi mi. Please enjoy the flight. Premaknite ure na 14.30. Pa se je začelo. Na letalo smo se po avstralskem času vkrcali ob 17. uri. Ure smo za razdaljo med Sydneyjem in Singapurjem premaknili za 2.30 nazaj, potem jih bomo še enkrat. Pred sedeži so nas že čakali prižgani tv-ekrančki z navodili, kaj vse moramo početi, da bo let udobnejši: 3–4 minute razgibavanja. Migaj s prsti, kroži s prsti, iztegni tace, iztegni kolena, pa fino jih pokrči, ne bodi len. Dajmo še z glavo, z glavo in rameni. Poslušno posnemam animatorko z ekrana v visokih petkah in mečastih nogah, ki simulira telovadbo.

Sedim pri oknu, nekje na sredini letala. Ko mi vsaj ne bi bilo treba gledati tega orjaškega krila, ki mi vsak trenutek pove, kje sem. Bom raje gledala dol. Na zemljo, trdo zemljico. Kako se mi tu gori po njej toži. Med 15. in 16. uro po novem času smo že nad puščavo. Najprej je rdeča, nato bela, siva, peščeni pasovi, grebeni. Morda masivi peska, ne vem, vmes velike kotanje – jezera? – ne vem. Pa spet podolgovate ovalne kotanje. Ne vem, kaj je vse to. Potem belih zaplat vedno več. Spet rdeča pokrajina: Ali je to od sončnega zahoda. Vsepovsod ravno – ravno – ravno.

... in tudi cvetočo bogenvilijo

Najmlajši sorodnik – J.-C. pa se je Galu v spomin takole »podpisal«

17.00. Smo nad puščavo Great Sandy Desert, hitrost 913 km na uro, še štiri ure do Singapurja.

Rdeča puščava, siva, modra, oblaki, prišli smo v oblake, temperatura -37°C . Narejenih že 2400 km. Spodaj oblaki, se ne vidi več.

18.10. Smo v oblakih, približujemo se Indijskemu oceanu. Najbližje mesto Broome. Temperatura -38°C . Razdalja od začetne destinacije 3422 km.

Svetlo do 18.30, nato se je začela zemlja odevati v temo.

20.00: še 1277 km do Singapurja, od odhoda smo naredili 5052 kilometrov.

Java, Džakarta, Bandung, Surabaya, Jember. Višina 10972 m, temperatura -46°C , hitrost 955 km na uro.

Potem ne zapisujem več. Galči skače po meni, odpira zavesice pri oknu, gor – dol, gor – dol, vse bo razmajal. Cuka ljudi spredaj na sedežih, kuka nazaj in koketira s potniki. Nič ne kaže, da bi kaj zaspal, do Singapurja že ne. Pospravljamo obroke, treba je paziti, da ne bi potegnil posodice s kavo, kompotom ali omako. Zebe me. Tale bo pa dolga, dolga kot potovanje na konec sveta.

Po urah in urah letenja, premikanju tac na mestu, neskončnega postavanja na letališču v Frankfurtu končno let v Ljubljano – z mnogimi neurejenimi vprašanji v glavi: od kod prihajamo, se vračamo iz dežele, ki je za človeka prijaznejša, humanejša ... S Katjo sva privlekli na dan tisto četrtlitrsko flaškico, popotnico še s prvega dela leta, detece je končno zaspalo, na sedežu nasproti nas je sedela mlada dama. – »Mami, poglej, že ves čas joče,« me je obzirno opozorila Katja. Pošknila sem na nasprotno stran. Najbrž je jokalo celo telo, a lice niti trznilo ni, ko se je po njem pocedila solza. Bogve, zakaj ji je tako hudo? Od kod se vrača, h komu potuje? Spili sva svoje vinčece. Prava reč, naj si mislijo, kar hočejo: ženski z malčkom, pa takole s flašo. Brigalo naju je, pa tudi zaslužili sva si ga. In morali sva si dati duška, da ne bi zajokali še midve. Zaradi vsega lepega, kar sva v tem kratkem mesecu doživeli, in zaradi veselja, ker bova vsak čas spet doma, v sicer mrzli in zasneženi Sloveniji, najini obljubljeni deželi – edini in najlepši, ki jo imava.

V nedeljo, 22. februarja: poslovilno srečanje pri Tilki in Stanetu s starimi in novimi Žustovimi družinami; pridružila sta se nam tudi v Avstraliji živeča sestra Manica in mož Pavle

LITERATURA IN VIRI

Breda Čebulj Sajko: *Med srečo in svobodo*, Ljubljana 1992

The Fruits of Our Slovenian Heritage – Sadovi slovenske dediščine, Sydney 2004

Slovenska izseljenska književnost I, Ljubljana 1999

Slovenski veliki leksikon I–II, Ljubljana 2003, 2004

Tončka Stanonik: *Kako sem doživljala slovensko skupnost v Sydneyju*, Mohorjevo koledar 2005, Celje 2004

Tončka Stanonik: *Slovenske klekljane čipke tudi v deželi pod Južnim križem*, Čipkarski bilten, št. 2, 2004

Opombe

¹ Glavno mesto zvezne države Novi Južni Wales; 4,31 milijona prebivalcev (2002). Mestno središče na južnem bregu globokega zaliva Port Jackson (tudi Sydney Harbour) v gričevnati pokrajini ob jugovzhodni avstralski obali; obsežne stanovanjske četrti na obeh straneh zaliva. Največje mesto, pristanišče in industrijsko središče vse Avstralije z raznovrstno industrijo, trgovsko (tržišče za volno), finančno in najpomembnejše kulturno središče (1973 zgrajena opera). V Sydneyju so 3 univerze, Sydneyjska je bila ustanovljena 1850, botanični vrt (ustanovljen 1816); mednarodno letališče; turizem (slikovite plaže, Bondi, Manly). Tu so se naselili številni slovenski izseljenci. Mesto nastalo kot britanska kaznjenska kolonija (1788–1848), imenovana po britanskem lordu Sydneyju (1733–1800).

² Franc Potočnik, rojen 1905, mizarstva se izučil pri Cankarju na Selu. Samostojno obrt začel v »Tomincovi« hiši (od Jakoba Ježa). Leta 1930 imel že dobro razvito obrt in dovolj dela. (Kronika Potočnikovih na Dobračevi, zapiske Ivana Potočnika za objavo pripravila Marija Gantar)

³ Oktobra 1956 je na Madžarskem izbruhnila ljudska revolucija, upor je bil ob pomoči sovjetske vojske zadušen in okoli 19.000 ljudi je pobegnilo v tujino.

⁴ Roman je pozneje odšel v Stuttgart in se zaposlil v tovarni avtomobilov, umrl je leta 1968. Pokopan je na Vrhju Svetih Treh Kraljev.

⁵ Res so se razmere po 1956 v Avstraliji hitro izboljševale, dotlej za prišleke ni bilo nobene izbire, delati so morali na železnici ali pri elektrifikaciji države, zdaj si se že lahko zaposlil v svojem poklicu, le obvezati si se moral za dve leti dela.

⁶ Mesto v jugozahodni Avstraliji; del metropolitanskega območja Perth; 25 000 prebivalcev (2002). Najpomembnejše pristanišče zahodne Avstralije ob izlivu reke Swan v Indijski ocean. Naselbina je bila ustanovljena 1829, po 1897 glavno vstopno pristanišče za priseljence v Zahodno Avstralijo.

⁷ Tudi v knjigi *Med srečo in svobodo* (str. 22) sem našla zapis, da so bili Dalmatinci med prvimi, ki so se v Avstraliji naseljevali že v 2. polovici 19. stoletja. Naseljevanje posameznikov je sprožilo verižno naseljevanje (sorodnikov, prijateljev, znancev) Dalmatincev s Korčule, Pelješca, iz Makarske, s Hvara, Visa. Tako je bilo pred 1. svetovno vojno v Avstraliji in Novi Zelandiji že 4000 do 5000 Jugoslovancev, v Zahodni Avstraliji je nastala naselbina, imenovana Mala Dalmacija. V tem delu Avstralije so bili Jugoslovani med prvimi, ki so posekali gozdne površine in začeli saditi vinsko trto.

⁸ Mesto v jugovzhodni Avstraliji, v zvezni državi Novi Južni Wales; 506 000 prebivalcev (2002). Pomembno pristanišče ob ustju reke Hunter, v zaledju rudniki črnega premoga. Železarne, strojna, tekstilna in druga industrija; univerza (ustanovljena 1965). Mesto nastalo iz kolonije kaznjencev 1801–1824.

⁹ Gospod pater Rupnik se je aprila za nekaj mesecev vrnil v Slovenijo in kar nekajkrat obiskal tudi rodne Žiri in svoje sorodnike, kot nedeljski gost na Radiu Ognjišče pa je povedal tudi marsikaj zanimivega o svojem delu v Avstraliji.

ŽIVLJENJSKE ZGODBE NAŠIH ROJAKOV

Stane Primožič

MOJ ROJSTNI KRAJ IN MOJA MLADOST

Stane Primožič pri osemnajstih, v drugi polovici leta 1940

Rojen sem v Žireh 7. 4. 1923 v hiši s takratno številko 65. Domačiji se je reklo Pri Mrovcu, meni pa Mrovcov Stane. Nekateri so me klicali tudi Stanko. Oče Janez je bil domačin iz Loga (Opale), mati Ana pa je bila Dolenjka, rojena blizu Radeč.

Oče je imel posestvo v Logu in hišo v Žireh, v neposredni bližini mosta čez Soro. Mati je imela tudi svojo hišo, v kateri sem se rodil. V njej je bila do konca 1. svetovne vojne avstrijska pošta s poštnim uradom in »štalami« za konje. Lastnica je bila Avstrijka, ki je ob koncu vojne hišo prodala in se odselila iz Žirov. Hiši sta pripadala tudi dva travnika. V očetovi hiši v Žireh je bila pekarna s prodajalno pekovskih izdelkov. Mrovcove so po 1. svetovni vojni imeli za razmeroma premožno družino.

Osnovno šolo sem obiskoval v Žireh, pozneje tudi obrtno šolo. Prvih pet razredov sem končal z odličnim uspehom, druge tri s prav dobrim – sem pač že bil sposoben za razna kmečka dela. Med šolskim letom, posebno pozimi in v nižjih razredih sem večinoma prebival v Žireh, ob nedeljah in počitnicah pa v Logu. Gori so bili senožeti, sadovnjaki, njive, gozdovi, konji, krave, posebno pa sončna jutra in lepi razgledi. Po drugi strani je bilo tudi v Žireh včasih zabavno. V soseski je bilo več otrok, skupaj smo se igrali, se vozili z »bicikli«, poleti se zbirali okrog Sore, potepali po Žirku in tako naprej.

V moji zgodnji mladosti so našo družino prizadeli dogodki, ki so v moje mlado življenje prinesli precej grenkobe. Moj oče se je namreč skupaj z okrog 15 drugi-

mi gospodarji in poslovneži iz Žirov pridružil družbi za gradnjo električne centrale na Fužinah. Vložil je nekaj gotovine in najel posojilo pri ljubljanski hipotekarni banki. Banka je vpisala hipoteko na celotno posestvo v Logu. Zgodba o centrali se je končala precej nesrečno, predvsem zaradi poplav v letih 1925 in 1926. Govorilo se je tudi o skorumpiranosti in malomarnosti vodstva. Zaradi odplačevanja dolga so začeli sekati gozdove, kmetijo pa zanemarjati. Po nekaj letih je banka izpeljala postopek za prodajo kmetije. Do razpisa prodaje in dražbe sicer ni prišlo, vendar je agonija trajala več kot 10 let.

Tudi posledice svetovne gospodarske krize so močno pritiskale, posebno kmete. Živina, les, drugi kmečki pridelki so se težko prodajali in niso imeli nobene cene, saj je bilo povsod pomanjkanje. Večinoma so presahnilo tudi prihodki od najemnine za nekatere prostore v Žireh. Tako je naša družina od dobro situirane prišla v stisko. Spominjam se, da mi je mati nekajkrat od sosedov kupila že rabljene suknjiče in čevlje. Nekajkrat za praznike ni bilo orehove potice, ampak samo rožičeva.

Takšne razmere so vplivale tudi na odnose med očetom in materjo. Med njima je večkrat prihajalo do preprirov o tem, kdo je kriv, da se je kmetija znašla v takem položaju, kako se iz tega izvleči in podobno. Kot 10-, 11-letni fantič sem včasih poskušal prisluhniti tem razpravam. Nisem čisto dojel, za kaj gre. Čutil sem le, da je nekaj zelo narobe. V tem času so se v naši hiši v Žireh ob nedeljah po jutranji maši zbirali tudi drugi prizadeti družbeniki elektrarne, Modrijanovec z Dobračeve, Kamšek iz Nove vasi, včasih tudi župnik in drugi, ter o tem večinoma brezplodno razpravljali. Seveda smo se morali otroci takrat umakniti iz hiše.

Ker so bili obeti, da se bo kmetija obdržala, slabi, in ker je bila v očetovi hiši v Žireh pekarna, so me po osnovni šoli dali učiti za peka. Obrti sem se izučil in hkrati do 1939 obiskoval obrtno šolo. Že leta 1940 pa so nastale težave z nabavljanjem moke. Vsi presežki žitnih izdelkov so se namreč že v tem času morali oddajati za nemške potrebe. Ob koncu tega leta možnosti za obratovanje pekarnice v glavnem ni bilo več. Tako je pekarna še pred okupacijo prenehala delovati.

Kljub omenjenim težavam in stiskam smo bili ves čas zavedna slovenska, katoliško usmerjena družina. Mati je vedno skrbela, da se spoštujejo verski obredi in prazniki ter da se je redno hodilo k maši, posebno ob nedeljah in praznikih. Nekaj let sem bil celo ministrant. Zahajali smo tudi v Prosvetni dom in sodelovali pri nekaterih dejavnostih.

V obdobju od 1937 do 1940 so se splošne gospodarske razmere začele izboljševati. »Čevljarije« so kar dobro delale in prodajale, opravljala so se dela, povezana z regulacijo Sore, v okolici Žirov se je utrjevala »Rupnikova linija« in oživljale so druge dejavnosti. Tudi kmetje so začeli lažje dihati, kmečki dolgovi so se povsod in tudi pri nas močno zmanjšali. Tako sem od leta 1940 največ prebival v Logu in delal na kmetiji vse do odhoda v partizane.

Vojno obdobje in partizanska leta

Znano je, da so aprila 1941 Žiri in okolico najprej zasedli Italijani, po dveh tednih pa so jih zamenjali Nemci. Nekaj dni pred prihodom Italijanov je nekdanja jugoslovanska vojska razstrelila (minirala) most čez reko Soro. Pri tem je bila močno poškodovana očetova hiša, ki je stala tik ob mostu. Takoj smo se lotili popravila –

predvsem strehe. Ko so se Italijani priplazili skozi stare Žiri do Sore, so se tu ustavili in nas našli na strehi. Zdeli smo se jim sumljivi in so nas spodili s strehe. Šele po daljšem pregovarjanju smo lahko nadaljevali delo. Ker Italijani niso mogli čez Soro, so se vselili v hišo in se razporedili na travniku ob hiši, pa tudi po drugih hišah, kozolcih in dvoriščih v bližini Sore. Prvih nekaj mesecev po okupaciji so bili ljudje precej zbegani. Slišati je bilo različne izjave in komentarje. Ne bi se moglo reči, da je bila kakšna organizirana peta kolona. Vendar je bilo v tem času še precej ljudi, ki so še pomnili Avstro-Ogrsko. Ti so se večinoma zavzemali za nemško stran. Bilo pa je tudi nekaj novopečenih podreptnikov, ki so se na razne načine prilizovali Nemcem. Ko so Nemci sredi leta 1941 na silo pobrali in odpeljali okrog petnajst družin, med njimi tudi dva duhovnika (eden je menda prej pobegnil), se je razpoloženje precej spremenilo, zaradi duhovnikov tudi pri pobožnih ljudeh. To dejanje in drugi okupatorski ukrepi so že napovedovali, kakšna usoda lahko doleti slovenski narod pod Nemci.

Med letom 1941 in v začetku leta 1942 meja med Italijo in Nemčijo še ni bila natanko določena, z ničimer označena, a niti strogo nadzorovana, posebno ne z italijanske strani. Prebivalci tega obmejnega območja smo še vedno občasno odhajali v vasi čez to zamišljeno mejo, iz Opal v Izgorje, Brekovice, Sovro, Podklanec in nasprotno. Tako sem tudi jaz januarja 1942 odšel iz Loga v Podklanec. Tam je bila strojarna, kamor je oče dal obdelati kože. Po opravi pri strojarju sem se oglasil še v Pucovi bajti. Čez kakšnih 10, 15 minut so v hišo nenadoma stopili karabinerji, me pregledali in aretirali. Ko so ugotovili, da prihajam z nemške strani, so me odpeljali v Brekovice in tam izročili nemškemu orožniku. Tedaj še nisem bil povezan z narodnoosvobodilnim gibanjem. Kljub temu so me obdolžili partizanskega vohunstva in kurirske službe. Odpeljali so me v zapor v Škofjo Loko, čez nekaj dni pa brez zaslišanja v zloglasni gestapovski zapor v Begunje. V knjigi zapornikov sem vpisan pod številko 283. Šele tam me je zaslišal policist. Dokaza za obtožbo ni bilo nobenega, jaz pa tudi nisem imel kaj priznati. Vztrajal sem pri izjavi, ki sem jo dal ob aretaciji, da meja ni označena in da sem v to vasi prišel po domačih – kmečkih opravkih. Ker se je to zgodilo neposredno po poljanski vstaji in dražgoški bitki, so policisti verjetno ocenili, da bi lahko bil vsaj potencialni »bandit«. Tako so me skupaj z okoli 150 drugimi aretiranci in zaporniki konec februarja transportirali v koncentracijsko taborišče Raichenau blizu Innsbrucka. Sredi aprila 1942 sem bil s posredovanjem bratranca, ki je bil že od leta 1936 zaposlen v Beljaku, iz taborišča izpuščen. Z nemško dovolilnico sem odpoval domov.

Poročila o nemških ukrepih in ravnanju s slovenskim narodom na okupiranem območju, pa tudi o partizanskem gibanju so se počasi širila. Večkrat smo prebirali odločbe o streljanju posameznikov ali skupin partizanov oziroma talcev. Občasno so odpeljali ali samo iskali posamezno družino tudi z žirovskega območja. Vse to je vplivalo na mojo opredelitev. Ko sem sredi decembra 1942 dobil poziv za nemško vojsko, sem se brez velikih težav dokočno odločil.

Glede na to, da sem se odločil za partizansko vojsko in za protifašistični upor, bi se lahko reklo, da sem se – v širšem smislu, opredelil tudi ideološko – politično. Da je takšna opredelitev bila tudi v pogledu ožjega slovenskega prostora, se v tistem času nisem zavedal. Še manj pa sem se zavedal, da bo moja opredelitev za narodnoosvobodilno gibanje in odhod v partizane popolnoma preusmerila moje

življenje. O komunizmu takrat nisem imel nobenih pravih predstav. Dosti se je slišalo o osvobodilni fronti ali o tem, da upor organizira in vodi komunistična partija. V tistem trenutku nisem imel pojma niti o tem, kakšna družbena ureditev se predvideva po koncu vojne. Pač pa se dobro spominjam, da sem kmalu po prihodu v partizane na sestanku slišal besede »federacija« in »konfederacija«, vendar nihče od navzočih ni znal prepričljivo pojasniti, kaj to pomeni in kakšna je razlika med tema dvema izrazoma. Moja odločitev je torej slonela predvsem na nacionalni zavesti in patriotizmu. Če se že mora umreti, naj se to zgodi na naši slovenski zemlji v boju za njeno osvoboditev.

Zvezo z OF in partizani smo vzpostavili preko Potočnikovega Lipeta in Muhovcovega Jožeta. Od doma sem odšel zvečer 31. decembra 1942. Šušljalo se je, da bi nas Nemci utegnili nenadoma pobrati, ne da bi čakali na naš prostovoljni odhod, označen v pozivu. Domači so že po nekaj urah obvestili nemške orožnike, da sta me »vzela in odvedla« dva neznana in oborožena moška. To zimo je bil sneg zelo visok, pa tudi nizke temperature nam niso prizanašale. Zato se neposredna zveza s partizani ni mogla takoj vzpostaviti. Kar teden dni sem se skrival po hišah blizu Melcove grape. V noči s 7. na 8. januar 1943 sta me Bendetov Franc in Janov Janez odpeljala na javko v Žirovskem vrhu. Pričakala in sprejela sta me Pavle Inglič – Bar in Stane Ponamarenko. Še tisto noč sem se srečal s Kržišnikovim Tončkom in drugimi tovariši. Čez nekaj dni je iz Žirov in okolice prišlo še okrog 15 fantov, večinoma mojih letnikov. To je bila prva večja skupina partizanov na žirovskem območju. Dobil sem partizansko ime Gorazd, ki se me je držalo ves čas vojne. V 31. diviziji ni bilo drugega partizana s takšnim imenom. Mnogi, razen neposredno nadrejenih, niso nikoli izvedeli za moj pravi priimek in ime. Nekateri tovariši so me še dolgo po vojni klicali kar s tem imenom.

V začetku februarja je sneg na sončnih pobočjih že precej skopnel, na severnih pa se je še kar dobro držal. Skupina štirih partizanov nas je pod vodstvom Ponamarenka dobila nalogo, da gremo pobirat mine, ki so bile postavljene vzdolž nemško-italijanske meje in bi se lahko uporabile tudi kot ročne bombe. Menda je bil načrtovan napad na nemško postojanko v Javorjah, pa se je bilo treba oskrbeti tudi s takšnimi bojnimi sredstvi. Šli smo v Opale, zgodaj zjutraj prestopili mejo in se previdno premikali proti Martinj vrhu. Eden od nas je neprevidno stopil na pot, kjer so bile postavljene tako imenovane nagazne mine, in sprožil eksplozijo. Mina je hudo poškodovala Žakljevega Toneta iz Goropek in mene. Tone se je ob tovariševi pomoči odvrlel proti Laznarju in po nekaj dnevih ranam podlegel, jaz pa sem se nekako priplazil do doma v Logu. Domači so o dogodku takoj obvestili Lipeta in Jožeta v Žireh, ta dva pa zdravnika Volčjaka. Zdravnik si ni upal skrivaj priti v Log. Po kratkem posvetu so se domislili nekaj drugega. Na orožniško postajo so sporočili, da sem pobegnil od partizanov in se pri prehodu čez mejo ponesrečil. Šele potem je prišel zdravnik in mi nudil prvo pomoč. Odnegli so me v Račevo, kamor je lahko prišel rešilni avto, in me v spremstvu orožnika odpeljali v bolnišnico na Golnik. Zdravniki so mi izpulili nekaj gelerjev. Tisti globlje v telesu so pa kar ostali. Dali so mi injekcije proti zastrupitvi, očistili in dezinficirali rane in jih prevezali. Zdravljenje je trajalo skoraj mesec dni in bilo precej uspešno. Zavedal sem se, da bom lahko vsak čas odpuščen, zato sem bil z vsakim dnevom bolj vznemirjen in negotov. Premišljeval sem, kaj bodo storile nemške policijske oblasti. Ali se bom spet znašel v Begunjah ali v zaporu v Škofji Loki? Najmanj ver-

jetno se mi je zdelo, da bi me preprosto izpustili domov. In prav to se je zgodilo. Dva dni prej kot sva pričakovala z bolničarjem Jankom, so mi zdravniki pri jutranji viziti s posredovanjem bolničarja in hkrati tolmača povedali, da moram do 15. ure zapustiti bolnišnico. Presenečen sem bil, ko so mi prinesli prav tisto krvavo in raztrgano obleko, v kateri so me pripeljali v bolnišnico. Ne spominjam se dobro, kakšno je bilo sporočilo o odpustu. Vem pa, da je pome prišel neki prijatelj od Svetega Duha pri Škofji Loki s konjem in vozičkom in me odpeljal na svoj dom. Torej se je kar dobro izteklo. Tudi nemška policijska drhal je bila včasih naivna. Vendar s tem drama še ni bila končana.

Ob nesreči niso bili hudo poškodovani vitalni deli – kosti. Poznejše zdravstvene težave so izhajale iz tega, ker se je več zarjavelih in blatnih gelerjev zarilo globlje v telo. Tako se je nekajkrat zgodilo, da so se že skoraj zaceljene rane nenadoma spet vnele in ognojile, vse dokler se gelerji niso popolnoma očistili. Nekaj časa po odpustu iz bolnišnice sem zaradi obiskov zdravnika prebival v Žireh, pozneje pa v Logu vse do kapitulacije Italije. Enkrat sta me v Žireh obiskala dva nemška orožnika. Eden od njih je bil Bogdan Rajkovič. Verjetno sta preverjala, ali sem doma, gotovo pa ju je tudi zanimalo, kdaj bom sposoben za ponovni nabor. V začetku junija 1943 sem po pošti dobil ukaz, naj se določenega dne oglasim na vojaški zdravniški komisiji v Kranju. Spet je nastala strahovita dilema. Prav tedaj se je nekaj ranic vnovič odprlo. Doktor Volčjak mi je poškodbe še dodatno osvežil, jih dobro oskrbel z gazami in zavoji in sem odšel. Nemški zdravniki so brez podrobnega pregleda takoj zahtevali ponovni pregled čez tri mesece. Torej se je tudi ta prizor nekako srečno končal.

Kmalu po kapitulaciji Italije, to je oktobra 1943, so se oblikovale nove brigade in Triglavska partizanska divizija. Z nekaterimi drugimi Žirovci iz dotedanje Žirovske čete, so me razporedili v Vojkovo brigado (kasneje 16. brigado). V novembrski ofenzivi se je moj tretji bataljon znašel v Žirovskem vrhu. Dobil sem nalogo, da z močnejšo patroljo nadzorujem južno stran v smeri Golega Vrha in nazaj po grebenu Žirovskega vrha. Na tej poti nismo srečali sovražnika. Slišali so se posamezni strelji iz Račeve, a močnejše streljanje pa se je oglašalo z grebena Žirovskega vrha. Šele proti večeru se je v smeri proti Javorču tudi naša skupina srečala z Nemci. Prišlo je do manjšega spopada, vendar so sovražniki kmalu utihnili in se umaknili proti Javorču. Bataljona ni bilo več na prejšnjih položajih. Ugotovili smo, da smo se znašli v zaledju frontne linije. Napotili smo se proti Mrlaku, kjer smo našli več odvrženega orožja, ga pobrali in se previdno spuščali v dolino po Plastuhovi grapi. Gredoč smo pobrali tudi nekaj partizanov, ki so se med bitko izgubili. Prenočili smo na Ledinici. Drugi dan smo se z veliko previdnostjo srečno prebili čez cesto Sovodenj–Fužine. Bataljon smo dohiteli šele proti večeru, na položajih pri Stari Oselici. Naslednji dnevi so bili precej kritični. Nenehni boji, hrane in počitka pa malo. Precej je bilo ranjenih in mrtvih borcev, nekaj jih je tudi zbežalo. Nadrejeni so ocenili, da sem se v tej ofenzivi primerno izkazal. Tako sem bil v prvi polovici decembra 1943 postavljen za namestnika komisarja čete. Namestniki komisarja na vseh ravneh (od čete do korpusa) so bili po nekakšnem pravilu tudi partijski funkcionarji. Jaz naj bi torej bil sekretar partijske celice v četi. Pri tem se je izkazalo, da sploh nisem član partije. Na hitro so sklicali partijski sestanek in me 14. 12. 1943 sprejeli v članstvo. Naloga mi je poskušala naštet in pojasniti komisarka bataljona ANA – MARIJA. Že v drugi polovici meseca sem bil

poslan na desetdnevni partijski tečaj v Gorenjo Trebušo. Nekaj dni po novem letu sem se vrnil v svojo brigado oziroma bataljon.

Vzelo bi preveč prostora, če bi opisoval vse premike, bitke, napade, umike in hajke, v katerih sem sodeloval. Lahko rečem, da sem bil ves čas v središču dogajanj, ki jih opisuje Stanko Petelin v kronikah Vojkove in Prešernove brigade ter v knjigi *Od Triglava do Trsta*. Tone Svetina pa je napisal roman *Ukana*. To delo temelji na resničnih dogodkih in omenja tudi mnoge konkretne osebe. Mnoge od njih, od generala Novljana do kuharja Nandeta, sem osebno poznal in z nekaterimi tudi tesno sodeloval.

V partizanskih enotah se je zaradi izgub, reorganizacij, ustanavljanja novih enot ali iz kakšnih drugih razlogov kadrovska sestava kar hitro menjala. Malokateri funkcionar je ostal na istem položaju več kot štiri do pet mesecev in nekateri so kar hitro napredovali. Jaz sem ostal na položaju namestnika komisarja čete do konca junija 1944. V tem času sem večkrat nadomeščal komisarja čete, enkrat pa tudi komandirja. Posebno me je cenil komandant bataljona Đuro Latinović, s katerim sva bila kar dobra prijatelja. Imel sem vtis, da imam vsestransko zaupanje. Z druge strani pa se mi je zdelo, da sem nekako pozabljen in odrinjen. Potem je nekega dne, ko se je brigada zadrževala na dvodnevem počitku na Primorskem, četo obiskal namestnik komisarja brigade Ivan Puntar – Gubec. Veliko smo se pogovarjali. Pri tem se je precej zanimal za moje delo in mene osebno. Zdelo se je, da sem nanj naredil dober vtis. Čez nekaj dni sem bil že premeščen in postavljen za namestnika komisarja bataljona. To dolžnost sem opravljal tudi v času, ko je 31. divizija prenašala hudo prizadete ranjence s Cerkljanskega in Trnovskega na Notranjsko. Pri vračanju, še preden smo se prebili čez cesto in progo Postojna–Logatec, je prišel iz štaba divizije ukaz, naj se takoj oglasim v štabu Vojkove brigade in prevzamem dolžnost namestnika komisarja te brigade. Bil sem presenečen. Nisem se čutil sposobnega za takšno dolžnost. To ni trajalo dolgo. Že čez dobra dva tedna sem bil poslan na novi desetdnevni politični tečaj v bližini Lokev. Eden od predavateljev je bil tudi Miha Marinko, ki se je takrat po drugih opravkih mudil na Primorskem.

Po tečaju bi se bil moral zglasiti pri sekretarju divizijskega biroja Petru Alfireviću, v čigar pristojnost sem spadal. Eden od namestnikov komisarja brigad je bil hkrati tudi sekretar partijskega biroja divizije. V tem času je bil namestnik komisarja Prešernove brigade Petar Alfirević. Štab divizije je bil v bližini Cerkna. V njem se je nahajal samo komisar divizije Ivan Franko – Iztok. Bil je kar dobre volje in se prijetno pogovarjal z menoj, kar sicer ni bila njegova navada. Povedal mi je, da kar nekaj bataljonov v diviziji nima komisarja. Poslal me je v enega od teh bataljonov na to dolžnost. Ko je to izvedel Pero, je ukaz komisarja Iztoka preklical in me poslal v Prešernovo brigado za namestnika komisarja Prvega bataljona. Je pač imel z menoj druge načrte. V tej enoti sem se v štabu in med partizani kar dobro počutil. Dobil sem vtis, da je dobro organizirana in vodena. Našel sem tudi nekaj starih znancev. Posebno sta mi bila blizu komandant Stanko Jež in komisar Jože Lenart, od katerih se je dalo marsikaj naučiti. Vse to se je dogajalo od 17. septembra do 4. oktobra 1944.

Pri napadu na nemško postojanko v Poljanah v drugi polovici oktobra je bil dotedanji namestnik Pero Alfirević ranjen, jaz pa sem bil potem 22. oktobra z ukazom štaba 9. korpusa postavljen za namestnika komisarja Prešernove brigade. Ob

napadu na Poljane je moj Prvi bataljon štivil napad iz smeri Škofje Loke in hkrati napadal postojanko v Gaberku. Postojanko smo sicer tudi mi zavzeli, vendar so nam skoraj vsi nemški orožniki pobegnili proti Sori. V štabu brigade so me lepo sprejeli. S komisarjem Viktorjem Kirnom sva bila že stara znanca iz pozne jeseni 1943. Komandanta Karla Leskovca sem poznal le na videz. Ker sva bila iz sosednjih vasi in imela več skupnih znancev, sva se kar dobro ujela. Omenjeno nalogo sem opravljal do 31. 12. 1944. Takrat je prišlo do novega dramatičnega presenečenja. Ta večer me je aretirala Ozna. Aretiral me je osebno šef Ozne 31. divizije Davorin Ferligoj. Pomagala sta mu dva vosovca, eden od njih se je pisal Svetlik, doma iz Kanomlje, s katerim sem bil prej več mesecev skupaj v Vojkovi brigadi. Bil mi je celo podrejen. Potek in vzdušje pri aretaciji je po svoje opisal Karel Leskovec v knjigi Križpotja (str. 514, 633–636).

Neposreden povod za aretacijo sta bila dva dogodka. Eden je bil neuspeli partizanski napad na postojanko v Gorenji vasi. Poleg vojaških so se iskali vzroki tudi na drugi strani. Drugega dogodka, ki je po logiki Ozne obremenilno vplival na moj položaj, tukaj ne želim navajati. To pot so mi podtikali vohunjenje za gestapo in belogardizem. V manj kot treh letih so me imeli v svojih krempljih kar tri policije, ki so si takrat prisvajale oblast na slovenskem ozemlju – dve okupatorski – italijanska in nemška – in moja lastna – partizanska.

Preiskavo je vodil osebno šef Ozne 9. korpusa Mirko Zlatnar. Občasno sta me zasliševala tudi Zlatnarjev pomočnik in Davorin Ferligoj. Očitno so tej zadevi dajali velik pomen. Če bi v osebi namestnika komisarja brigade res odkrili gestapovskega ali belogardističnega agenta, »bi bilo to enako uspehu odkrivanja Hojana in njegove skupine«. Mirko Zlatnar je pri zasliševanju uporabljal tudi nekakšne metode okupatorske policije.

Glavni del preiskave v zvezi z mojim domnevnim vohunstvom je bil razmeroma hitro končan, v približno dveh tednih. Trditve preiskovalcev so bile popolnoma imaginarne in jih nisem mogel niti potrditi niti pojasnjevati. Dojel sem, da gre za nekakšno obvestilo ali prijavo s terena. Nadaljnje zadrževanje v zaporu so utemeljevali s tem, da morajo nekatere informacije ponovno preveriti. V naslednjih dveh mesecih nobeden od oznovcev z menoj ni spregovoril niti besede. Kljub prizadevanju mi nikoli ni uspelo izvedeti, za kakšna obvestila ali prijave je šlo in od kod izvirajo. Več let po vojni sta dva moja dobra znanca izrazila pripravljenost, da bi pobrskala po arhivih in mi pomagala kaj več izvedeti o tem. To sta bila Stanko Petelin in Rudi Lampret, ki sta imela dostop do arhivov, vendar sta umrla, še preden sta lahko kaj ugotovila.

Iz tega obdobja naj omenim še en dogodek, ki me je, takrat še mladega in neizkušenega, grenko presenetil. V času, ko sem bil zaprt, se je zapor nekajkrat premeščal. Pohod se je po navadi izvajal v bližini kakšnega štaba in njegove zaščitne enote. Tako nas je na enem od teh pohodov v prvi polovici marca 1945 neki štab iz posebnih razlogov moral prehiteti. Nas so takrat umaknili kakšnih 8–10 metrov stran s poti. Med člani tega štaba sta bila tudi moja stara znanca. Ko sta me zagledala, sta se hitro obrnila stran in šla še hitreje naprej. Pozneje se je pogosto pokazalo, da je to, vsaj pred javnostjo, kar »obvezno obnašanje«, če se je zgodilo, da je kdo pri kakšnem vplivnem politiku ali forumu padel v nemilost.

Iz zapora so me brez pojasnila izpustili 23. marca 1945, ko se je v zadnji sovražnikovi ofenzivi bitka za življenje ali smrt 9. korpusa že začela. Izpustitev pa

še zdaleč ni pomenila tudi rehabilitacije. Skupaj še z dvema zapornikoma in drugimi partizani, ki jih je vodja skupine spotoma pobiral, so nas odpeljali v 18. bazoviško brigado 30. divizije. Ne vem ali je bilo ukazano, da nas izroči prav tej brigadi ali katerokoli enoti, ki jo bodo najprej srečali. Torej sem zadnjih štirideset dni vojne sodeloval v vseh bojih te brigade kot navaden borec, tudi skupaj z ruski-mi Čerkezi na območju Sinjega vrha. Nekega dne me je v poravnani vrsti bataljona zagledal komandant brigade Franc Nemgar. Prav ta Nemgar je bil kot komandant Vojkove brigade sredi napada na postojanko, v Gorenji vasi decembra 1944 nenadoma odstavljen in kot borec poslan v Prešernovo brigado. Ker smo ga nekaj časa zadržali kar v štabu brigade, sva se dodobra seznanila. Iz lastne izkušnje je razumel moj položaj. Po razpustitvi vrste me je poklical k sebi in se z menoj pogovoril. Ponudil mi je, kar je bilo še mogoče v njegovi pristojnosti, kakršenkoli položaj želim v komandi čete. Naivno sem verjel, da mora do moje popolne rehabilitacije priti kako drugače, zato njegov predlog nisem sprejel.

Zadnje dni aprila 1945 se je brigada že znašla na obrobju Opčin pri Trstu; 30. aprila so se boji bčili v bližini železniške postaje z nalogo, da se postaja z okolico zavzame. Dva nemška mitraljeza sta z nekega stolpa dobro nadzorovala prostor dostopa. Več ur smo se stiskali ob zidovih in se skušali prebiti. Posamično smo preletavali ta prostor. Nekateri so bili pri tem tudi zadeti, eden smrtno. Z druge strani mesta so vstopale enote 4. armade. V bližini so se že slišale eksplozije topovskih granat. Od nekod se je razširil glas, da je na postaji razbit vagon z različno hrano. Nenadoma smo pozabili na nevarnost in se v tropu spustili na postajo iskat tisti vagon. V razbitem vagonu in okoli njega so bile delno raztresene, delno v paketih ali vrečah večje količine makaronov, riža, moke, sladkorja, konzerv, velikih hlebcev sira in drugega. Od vsega smo v naglici lahko uporabili le sir in sladkor.

Naslednji dan, to je 1. maja, smo napade na nemška oporišča in na mesto nadaljevali. Okrog devete ure me je zadela krogla in prebila stegno leve noge. Že 3. maja sem se znašel v bolnišnici v Tržiču (Monfalcone), ki je bil že osvobojen. Bolnišnično osebje je bilo večinoma italijansko, bolniki oziroma ranjenci pa večinoma slovenski in drugi partizani. In tako sem bil v tednih velikega zanosa, ko so se vsi veselili zmage, spet priklenjen v bolniško posteljo. Po nekaj dneh je bolnišnico obiskal šef sanitete 31. divizije doktor Viktor Voljčjak. Osebno se je zavzel, da pride do moje družine v Žiri, ki že dalj časa ni vedela, kaj je z menoj.

V bolnišnici sem ostal skoraj ves mesec. Še preden sem popolnoma okreval, so nas več odpustili, ker se je približeval čas prisilnega umika jugoslovanske armade iz Trsta in dela Slovenskega primorja. Odločil sem se za štab 31. divizije. Mislil sem, da se drama mora končati tam, kjer se je začela. Štab sem našel v Ajdovščini. Vse, kar sem v tem trenutku dosegel, je bilo to, da so mi odobrili deset dni dopusta in odhod domov, po dopustu pa naj bi se zglasil v Tolminu. Tu sem po nekaj dneh le prišel v stik z nekaterimi člani štaba divizije. Največ razumevanja za moje težave sta pokazala Franjo Kranjc, namestnik komisarja divizije, in Rudi Lampret, oficir Ozne. Dobil sem vtis, da sta pripravljena nekaj postoriti, da se moj položaj končno razreši. Šele proti koncu julija, ko se je štab divizije nahajal v Cerknici, so se sestali partijski biro in ožji štab divizije, ter po poročilu šefa Ozne o rezultatih preiskave, so odločili, da je zadeva končana, da imam vse pravice, ki sem jih imel do aretacije, in me napotili v artilerijsko brigado, kot komisarja. Čez nekaj dni je

prispele tudi pismeni ukaz o postavitvi. Ko mi je komisar Iztok sporočal sklep oziroma odlok omenjenega kolegija, sem pričakoval tudi kakšno besedo obžalovanja, vendar se to ni zgodilo.

Povojno obdobje in služba v JLA

V začetku leta 1946 je bil postopek razpustitve 31. divizije z vsemi njenimi enotami že končan. Del oficirskega in podoficirskega kadra je bil razporejen v razne enote 4. armade, veliki del pa nas je čakal na nadaljnji raspored v zavodu v Šentvidu pri Ljubljani. Medtem so nam organi štaba armade urejali nekatere osnovne identifikacijske dokumente. Pisali smo kratke življenjepise, izdajali so namčasne osebne izkaznice, potrdila o činu, o vstopu v NOB in drugo.

Prve dni marca 1946 sem v vetrovnem in hladnem jutru izstopil iz vlaka na glavni železniški postaji v Beogradu in se napotil v poveljstvo vojnega letalstva, kamor sem bil še z nekaterimi drugimi razporejen zaradi proporcionalne nacionalne sestave tega dela oboroženih sil JA. Že naslednji dan sem v bližini poveljstva v Zemunu srečal dva Slovence: Janeza Jana in Staneta Bobnarja, le-tega sem takrat prvič srečal. Bil sem vesel tega snidenja. Medtem je bil Zemun šele prva postaja, kjer se je odločalo o razporedih.

Potem sem okoli 12 let večinoma opravljal razne politične dolžnosti v raznih mestih oziroma letalskih garnizijah: Nišu, Skopju, Mostarju, Beogradu, povsod sem bil le nekaj več kot po eno leto, nato še krajši čas v Zagrebu in nekaj več kot osem let v Zemunu.

Pri odhodu iz Slovenije sem nosil s seboj manjšo ovojnico z osebnimi podatki in jo izročil personalnemu organu poveljstva. Čisto verjetno pa je tudi Ozna svojim kanalom poslala moj dosje na nov naslov. Mislim si, da zaradi njihove malomarnosti med papirji ni bilo nobenega pisnega sklepa o končni obravnavi mojega primera. V prvih letih službe v vojnem letalstvu sem večkrat občutil nekakšno nezaupanje ali vsaj zadržanost do mene. Zato sem nekajkrat izrazil željo, da bi me demobilizirali. Vedno pa se je našel kakšen izgovor: enkrat Andersonove trupe, drugič zaostren položaj zaradi Trsta, tretjič informbiro in podobno. Svojo obremenjenost sem ob neki priložnosti razložil šefu kadrovske službe za partijski kader v poveljstvu vojnega letalstva, podpolkovniku Stanetu Bobnarju, španskemu borcu in narodnemu heroju. Čez dobra dva meseca me je Bobnar obvestil, da so poslali posebnega oficirja v Ljubljano (verjetno operativca Ozne), da to preveri, ter da je zadeva končno razčiščena in končana. Že v drugi polovici 1949 so me poslali v enoletno splošno vojaško šolo v Beograd in kmalu zatem sem tudi napredoval v čin majorja.

Ker se je s tem končala moja zgodba z Ozno, lahko navedem nekaj značilnosti njenega delovanja, tako kot sem jih jaz občutil.

Mislim, da je slovenska OZNA, po metodah in slogu delovanja, v vojni in tudi še kasneje želela biti ena od boljših učenk NKVD.

Večina tistih ljudi, ki so vsaj enkrat tako ali drugače padli v roke nemškimi policijskim enotam in se tudi kakor koli rešili iz njihovih krempljev, ali pa je bil kakšen njihov sorodnik na nasprotni strani, so bili avtomatično sumljivi in obravnavani kot njihovi agenti. To se je pokazalo tudi pri tako imenovanih dachavskih procesih.

Septembra 1945, še v partizanski uniformi

Običajni jutranji
»raport« ob prihodu
v letalsko garnizijo

Tudi Ozna je med tistimi, ki jih je označila za sumljive, poskušala pridobiti svoje sodelavce. Tudi mene sta 1945–51 dva uslužbenca OZNA vprašala, ali bi hotel stopiti v njihove vrste.

Z Davorinom Ferligojem in Mirkom Zlatnarjem sem se v povojnem času nekajkrat srečal: s Ferligojem ob proslavi obletnic ustanovitve partizanskih enot, z Zlatnarjem pa celo službeno pri organiziranju in izpeljavi letalskega mitinga leta 1962 v Ljubljani. Čeprav bi se lahko zavedala, kakšno trpljenje in krivico sta mi storila se nobeden od njih, vsaj ne v svojem imenu, ni poskušal niti opravičiti. Pri srečanju z Zlatnarjem sem takoj opazil, da se me ni razveselil. Držal se je ošabno in prevzetno, kot da bi mu bilo žal, ker nisem bil justificiran.

Tudi Ozna, kot druge protiobveščevalne službe, ni bila pripravljena izdajati svojih sodelavcev in agentov, četudi se je pokazalo, da so bile njihove informacije lažne, zlonamerne in škodljive. Tako sem po tistem Bobnarjevem odgovoru zahteval, da želim vedeti, od kod in kdo je bil izvir lažnih obtožb proti meni. Kmalu mi je oficir Ozne Milivoj Hlača »prijateljsko« svetoval, da je zame boljše, da ne postavljam takšnih zahtev.

Kljub vsemu, tudi lastnim izkušnjam, sem bil vedno prepričan, da je bil narodnoosvobodilni boj ena od svetlih – bleščečih obdobij v zgodovini slovenskega naroda, žal pa so ga spremljali tudi razni nezaželeni dogodki. Štejem si v čast in ponos, da sem bil udeleženec tega boja na pravi strani. Tudi službe v JLA se prav nič ne sramujem. Opravljal sem jo vestno in korektno v dobri veri.

V času, ko sem opravljal dolžnosti komisarja letalske eskadrile in letalskega polka v Mostarju in potem krajši čas v Skopju, sem se učil tudi pilotirati. Tako sem samostojno vodil letala tipa Po-2 in ZLIN. Vendar izpita iz pilotiranja nisem opravil, ker sem bil poslan v šolo in premeščen ter s tem izgubil stike z letenjem. Leta 1954/55 sem obiskoval in končal enoletno letalsko oficirsko šolo v Ljubljani, 1955–1960 višjo vojno letalsko akademijo v Beogradu, ves čas pa sem se izpopol-

Dr. Savka Dapčević
Kučar, predsednica
izvršnega sveta SR
Hrvatske, na obisku
vojaškega letališča
Pleso, junija 1967

njeval tudi z obiskovanjem strokovnih ali splošnoizobraževalnih celodnevni ali večernih tečajev.

Od leta 1951 do konca leta 1960 sem z družino stanoval v Zemunu, Janez Jan pa z družino nekaj let v Batajnici, potem pa tudi v Zemunu. Nekaj let po preselitvi v Zemun sta se v Beogradu znašla Ljubo Kržišnik in Karel Leskovec z družinama ter še nekatere žirovskemu okolju manj znane osebe, kot npr. Jakin, Kvaternik in drugi. V Zemun pa so prišli Ivan Javor – Igor, Jule Strlič in Janko Tišler. Tako se je na črti Zemun–Beograd za nekaj časa zbrala kar lepa družčina nekdanjih borcev 31. divizije. S Kržišnikovo in Leskovčevo družino, posebno pa z Janovimi in Tišlerjevimi, smo bili tudi družinsko zelo povezani. Po tej plati so nam na tiste čase ostali kar lepi spomini.

Po končani akademiji sem bil premeščen v Zagreb ter se končno rešil raznih političnih nalog, do katerih nikoli nisem imel posebne afinitete. S tem je bilo končano tudi premeščanje mene in moje družine iz mesta v mesto. Leta 1961 sem po opravljenem izpitu, ki je trajal kar 14 delovnih dni, napredoval do čina polkovnika vojnega letalstva, potem pa je kmalu nastopilo skoraj desetletno obdobje (1963–73) zelo napornega in odgovornega dela, večkrat povezano tudi z raznimi stresnimi okoliščinami. Namreč nekaj več kot šest let sem bil poveljnik vojaškega letališča na Plesu (Zagreb) in nekaj manj kot tri leta letališča v Cerkljah (Brežice). Slednje je bilo v povojnem obdobju moje prvo stalno službeno mesto v Sloveniji. Poleg vojaških in strokovnih nalog je bila moja dolžnost oziroma dolžnost štaba poveljstva tudi sodelovanje s predstavniki civilnih oblasti, raznih družbenopolitičnih, kulturnih in športnih organizacij, pa tudi z nekaterimi podjetji. To sodelovanje, posebno na športnih in kulturnih prireditvah, pri opravljanju raznih mladinskih delovnih akcij, popravilu cest, sajenju dreves in podobno je prinašalo boljše razpoloženje v odnosih med civilnim prebivalstvom in vojsko na teh področjih. Spominjam se, da je pred različnimi prazniki prihajalo do pravega navala

Z Mihom Marinkom
ob odprtju obrata
novomeške tovarne
prikolic v Brežicah,
aprila 1972

Ob praznovanju
obletnice ustanovitve
podjetja Aerodrom
Ljubljana in dneva
letalstva v Kranju,
maja 1976

Milenka Primožič in
Ivanka Jan na poti z
Ledinice v Jarčjo
Dolino, julija 1962

predstavnikov raznih organizacij na garnizije z zahtevami oziroma prošnjami za sodelovanje na krajevnih slovesnostih športnih prireditvah ali veselicah.

Prihajali so tudi obiski visokih državnih in partijskih funkcionarjev na vojaška letališča. Tako so bili leta 1967 na povabilo predpostavljenega poveljstva na vojaško letališče Pleso povabljeni člani vlade in predsedstva CK ZK SR Hrvaške in Slovenije zaradi predstavitve nove moderne letalske tehnike in sredstev protizračne obrambi, jaz pa sem bil odgovoren za neposredno organizacijo. Prikrit namen te prireditve je bil vsaj delno prikazati, kam so vložena sredstva iz proračuna za JLA in zagotoviti podporo še večjim zahtevam.

V vojaškem letalstvu sem v svojem službenem obdobju uspešno opravil veliko nalog in si prislužil priznanj, bilo pa je tudi manj uspešnih. Najhujši trenutki so bili zame takrat, ko sem moral ob nesrečah s tragičnim izidom kakšnega pilota, podoficirja ali navadnega vojaka pošiljati njihovim družinam v rojstni kraj v lesenem zaboju. Vsak takšen primer so spremljale obširne in podrobne preiskave strokovnih in pravnih služb ter ugotavljanje vzrokov in posrednih ali neposrednih krivcev. V enem takšnem primeru je po poveljniški dolžnosti del odgovornosti doletel tudi mene.

Svojo aktivno vojaško službo v vojnem letalstvu sem končal v prvi polovici leta 1977, v 54. letu starosti v Zagrebu kot pomočnik komandanta letalskega korpusa za logistiko. Tedaj me je skupščina mesta Zagreb imenovala za glavnega inšpektorja splošne ljudske obrambe (SLO) za mesto Zagreb. S tem imenovanjem pa je zame nastopila še ena učna doba. Inšpektorat za to področje dejavnosti je bila na novo uvedena inštitucija v glavnem mestu SR Hrvaške. Študijske, organizacijske in druge priprave za njeno delovanje so trajale kar celo leto. Omenjeno funkcijo sem opravljal do konca leta 1983. Od tedaj sem upokojenec kot vsak drug. Skrbel sem za svojo obolelo soprogo do njene smrti. Ukvarjam se z vnuki in manjšo počitniško hišico v bližini Krške vasi.

Še nekaj drobnih zanimivosti s področja vojnega letalstva

Med 11 žirovskimi partizani, ki so po vojni dalj časa ostali v aktivni službi v JLA, jih je bilo kar šest v vojnem letalstvu. Poleg mene tudi:

- Janez Jan, polkovnik, izvidniško-obveščevalna služba,
- Anton Jager, polkovnik, operativno-štabna služba, pozneje predavatelj na vojaških letalskih šolah,
- Lojze Eniko, podpolkovnik, letalsko-tehniška služba,
- Jule Strlič, kapetan 1. klase, letalsko-tehniška in prometna služba,
- Vinko Gregorač, kapetan, zaledna služba.

V povojni generaciji pa sta se v vojnem letalstvu redno in sistematično izobraževala dva Žirovca:

- Pavle Lubsky, podpolkovnik, letalsko-tehniška služba. Po prenehanju aktivne službe je bil nekaj let, če se ne motim, šef letalsko-tehniške službe na letališču Brnik,
- Franc Rupnik, polkovnik, doma iz Zavrata ali Medvedjega Brda. Imel se je po najbližjem večjem mestu včasih za Žirovca, včasih Logatčana. Bil je izvrsten letalec, zračni akrobat, preizkusni pilot za vse tipe letal v sestavi tedanjega jugoslovanskega vojnega letalstva in tudi šef preizkusnega centra v Batajnici.

Torej bi se lahko reklo, da smo bili Žirovci »specialisti« tudi za vojaško letalstvo. Prvo večje potniško letalo, ki ga je kupilo ljubljansko podjetje za civilni zračni promet ADRIA, je bilo 1961 sprejeto in oskrbljeno na vojaškem letališču Pleso, od koder je nekaj časa opravljalo tudi redne polete.

ZDRAVKU RINKU V SPOMIN

Terezija Rink je s sinovi prišla leta 1887 iz Šebrelj v Žiri iskat boljše življenje. Sinovi Franc, Janez in Jožef so se tu izučili poklicev, Franc za čevljarja, Janez za krojača. Jožef je padel že v prvi svetovni vojni, Franc in Janez pa sta se v Žireh preživljala z opravljanjem svojega poklica.

Janez se je poročil z Ano Nartnik iz Lučin. Rodili so se jima trije sinovi. Blaž leta 1914, Pavle 1917 in Zdravko 1921. Stanovali so pri Štalarju in pozneje pri Budnarju. Blaž se je izučil za krojača. Delal je v Logatcu in Ljubljani pri raznih krojaških mojstrih, tudi v znani firmi Souvan. Leta 1947 je dobil ponudbo, naj sodeluje pri ustanovitvi Krojaške zadruga v Šentvidu nad Ljubljano. Tu je kot vodja delavnice delal do leta 1960. Nato je odšel za vodjo delavnice v podjetje ONA-ON v Ljubljano in tu delal do upokojitve leta 1973. Pavle se je v Gorenji vasi izučil za kleparja in nato še nekaj časa ostal pri svojem mojstru, pozneje pa delal po raznih krajih Slovenije, pred vojno tudi v tovarni letalskih delov v Kranju. Po vojni se je zaposlil v kranjski Iskri kot vodja orodjarne. Bil je dober delavec in organizator. Njegov oddelek so delavci poimenovali kar Rinkov oddelek. Bil je tudi predsednik Združenja zveze borcev NOV za občino Kranj.

Zdravka pa je oče dal v Čevljarstvo zadrugo SORA na Dobračevo. Tu se je izučil za čevljarja in delal do vključitve v NOV. Po vojni je bil nekaj časa aktivni podoficir. Po raznih krajih Slovenije je služboval do premestitve v Srbijo na bolgarsko mejo. Ko so ga leta 1946 demobilizirali, se je vrnil v Žiri in se pri Arharju v Stari vasi spet lotil svojega poklica. Nato je od Petra Nagliča prevzel delo tajnika krajevnega odbora Žiri. To delo je opravljal do 1. septembra 1947.

Ko je ministrstvo za notranje zadeve vabilo demobilizirane borce NOV v svoje vrste, se je na prigovarjanje tovarišev odločil za delo na Upravi za notranje zadeve Škofja Loka, in sicer v kriminalistični službi NO. Kmalu je bil z isto nalogo premeščen v Kamnik. Ta čas se je pogosto vračal k staršem v Žiri, posebno zaradi stanovanjskih stisk. Ko je bil premeščen v Ljubljano na Upravo za notranje zadeve Ljubljana – mesto, je nekaj časa živel pri bratu Blažu v Šentvidu. V službo se je vozil s tramvajem. Na oddelku Gospodarske kriminalitete je bil zaposlen tudi Žirovec Franko Mravlje, Nežkin iz Stare vasi, in mu bil marsikdaj v pomoč. Delo je od nje zahtevalo nadaljnje izobraževanje. Opravil je malo maturo, tečaje strojepisja, kriminalistike, javnega tožilstva. Nadalje je obiskoval Višjo upravno šolo ministrstva za notranje zadeve v Beogradu in jo uspešno opravil leta 1955, šolanje pa nadaljeval na pravni fakulteti v Ljubljani. Do upokojitve leta 1967 je kot kriminalistični svetnik delal na Upravi za notranje zadeve Ljubljana, predvsem na področju odkrivanja kaznivih dejanj, vlomov, tatvin, goljufij, tako na terenu kot v administrativni službi. Nekaj časa je bil odgovoren tudi za delo urednika dnevnega biltena.

Zdravkovi starši so Žiri zapustili leta 1949, ker so se preselili k sinu Pavlu v Kranj, toda na Žiri niso pozabili. Tudi Zdravko ni pozabil kraja, kjer je preživel mladost,

čepprav v hudih časih krize in vojne. Rad se je vračal med prijatelje in znance. Žiri so mu bile vedno pri srcu. Srečeval se je tudi z rojaki po svetu, posebno v Ljubljani. Beseda je kajpak tekla o Žireh in njihovih ljudeh. Skupaj so prišli v domači kraj, se peš odpravili po poteh bližnjih hribov in spremljali razvoj Žirov.

Nastalo je mnogo sprememb. Vse je drugače kot nekoč. Zdravko pa je kot večč opazovalec sklenil opisati dogajanje, ljudi, navade in kraje iz časa njegove mladosti. Posebno zadnja leta je rad zahajal v Žiri, kjer sva se spoznala. Zasipal me je s pismi, me obiskoval s hčerko in sinom. Rad je prišel v Stare Žiri in se z menoj zapeljal na obrobje Žirka, ki mu je bil kot mlademu fantiču poligon fantovskih iger. Tu se je počutil sproščeno in domače. Doma v Ljubljani je spomine strnil v zapiske, ki so bili objavljeni v Žirovskem občasniku. Zaupanje v svoje pisanje spominov mu je dalo še več poleta in energije, saj je bil zadnji čas to njegov smisel življenja.

Jeseni 2003 se je spet pojavila bolezen, počasi so mu popuščale tudi telesne moči, psihično pa je ostal trden vse do odhoda v ljubljanski Klinični center, kjer je 16. julija 2004 umrl.

Izgubili smo zvestega žirovskega rojaka, ki nam je zadnja leta prikazoval življenje v Žireh v času njegove mladosti. Zapiski v ŽO pa bodo njegov živ spomin.

Žiri, 8. avgusta 2004

Pripis uredništva: Spomine Zdravka Rinka na narodnoosvobodilni boj bomo objavili v eni prihodnjih števil.

Zdravko Rink, osemdesetletnik, med pisanjem spominov, v Ljubljani, 2001

STANKA HOMEČ V KOMPLETU

Napačno bi bilo sklepati, izhajajoč iz naslova, da gre v tekstu za predstavitev Stanke Homeč od A do Ž, v vseh njenih razsežnostih in podrobnostih. Daleč od tega. Preveč je vsestranska pa tudi dinamična in produktivna, da bi bilo mogoče vse to ujeti v nekaj strani obsegajočem tekstu. Stanka v kompletu ne pomeni nič drugega kot to, kar se njej skoraj redno dogaja. Pri vseh zelo različnih dobrotah, ki jih pripravlja za naročnike in kupce, se ji namreč redno dogaja, da se ti praviloma ne zadovoljijo s pripravljenimi dobrotami, ampak hočejo in zahtevajo zraven tudi Stanko. Sama jih mora pripeljati in sama mora z njimi tudi postreči. Očitno so ob njeni prisotnosti njeni izdelki čisto nekaj drugega kot brez nje.

In od kod ta želja oziroma zahteva po njeni navzočnosti? Kaj je na njej takšnega, da se ob njeni prisotnosti vse skupaj tako spremeni? Pravzaprav se spremeni vse, celotna »štimmung«, kot bi na kratko lahko rekli. Stanka je človek, ki s svojim optimizmom, pozitivnim nabojem in karizmo napolni prostor, kjer koli se pojavi. Glede tega so si edini vsi, ki jo poznajo, ne glede na izobrazbo, spol, starost in tudi ne glede na narodnost. Praviloma očara vse, pa naj gre za »hudo« vplivno skupino ljudi, za izobraženo ali/in kulturno srenjo (odkritje spomenika, odprtje razstave), bodisi za publiko, ki se zbere na domači, hišni zabavi (poroka, rojstni dan). Dejansko zna z dobrotami postreči na poseben, njej lasten način, kot jih zna na njej lasten način tudi podariti in navsezadnje tudi prodati.

Dobra volja, ki jo trosi naokoli, je tako globoko zasidrana v njej, da ima človek občutek, da je njej ne more nikoli zmanjkati. Je sestavni del njene osebnosti. Pri njej ne gre za površinsko, umetno in največkrat z maligani podkrepljeno veselje in plehko zabavljaštvo, česar v dolini in hribih, od koder je doma, tudi ne manjka. Opravka imamo s čustveno zelo razvito osebnostjo, pa naj gre za nacionalna čustva ali za čustva do njenih bližnjih in soljudi nasploh. V tej čustveni razvitosti je pravzaprav vsa njena moč. Čustvena inteligenca, kot bi rekli Angleži, pa ne pomeni samo to, da znaš pokazati svoja čustva, marveč tudi to, da jih po potrebi tudi nadzoruješ.

Dobro ji je znan občutek, s katerim se običajno sreča tedaj, ko se nanjo obrne kak nov naročnik in ko mu pojasni, da je uradno pravzaprav kmetica (kmetija Pr' Čum) z registrirano dopolnilno dejavnostjo. Pri novem naročniku se tedaj pojavi rahel dvom in nezaupanje, kako le bo neka kmetica znala in zmogla postreči »velikim gospodom«. Ko se je delegacija občine Škofja Loka mudila v pobrateni belgijski občini, je Stanka skupaj s prijateljicami poskrbela za pogostitev vseh, ki so se srečanja udeležili. Tedaj se je skupaj s prijateljico znašla v avtomobilu predsednika komisije za pobratenje in belgijskega poslanca. Še zdaj ji pridejo solze v oči, ko se spomni, kako zelo jo je pretreslo, ko je v avtomobilu zagledala poleg belgijske tudi slovensko zastavo in še bolj, ko je vključil kaseto s slovensko himno.

Tudi se zaveda, kako pomembno je to, v kakšni opravi se pojavi na različnih prireditvah oziroma ob različnih priložnostih. Vsaki priložnosti prilagodi svoj zu-

nanji videz, videz svojih izdelkov in enako pozornost posveti tudi urejenosti miz in celotnega prostora. Zato ni čudno, da je njen asortiman izdelkov neznansko širok. Za vsako bolj ali manj pomembno priložnost pripravi več deset vrst peciva, potic in slaščic, živahnih po barvi in obliki. Vse je izdelano ročno po recepturi naših babic, na tradicionalen način in brez konzervansov. Zato tudi nima dolgega roka trajanja. V vnaprej pripravljeni embalaži jih ponudi kupcem ali udeležencem dogodka.

Ko je šlo za odkritje spomenika Antonu Ažbetu junija letos, je pripravila dobrote za okoli 300 ljudi. Prisotni niso bili samo akterji, tako ali drugače povezani s pripravo in odkritjem spomenika, ampak tudi številni diplomati, saj je naš generalni konzul v Münchnu priložnost izrabil tudi za počastitev slovenskega nacionalnega praznika – dneva državnosti. Tega dogodka se zelo rada spomni zlasti po tem, da sta ji dva župana občin, Škofje Loke in Gorenje vasi – Poljan (in tudi drugi sopotniki v avtobusu), pridno pomagala raztovarjati njene dobrote iz avtobusa, in po tem, kako hitro je pošlo 15 ocvirkovc, ki jih je tik pred tem, preden je z njimi postregla, pogrela v mikrovalovni pečici. Seveda je bilo vse v znamenju slovenskih nacionalnih barv in simbolov, vključno s prti in dodatki, s katerimi je prekrila mize.

Prelomni trenutki v življenju Stanke Homec

Prvi takšen prelomni trenutek je bil zanjo, in pravzaprav je zanjo še zdaj, mamina smrt. Tega se zelo živo spominja, čeprav je imela komaj šest let. Skrb zanjo in za dve sestri je od tega trenutka naprej pogumno prevzela stara mama, ker je bil oče na začasnem delu v tujini. S skromno penzijo so se prebijale iz meseca v mesec. Tega žrtvovanja se je od stare mame našla in naučila tudi Stanka.

Po končani kuharski šoli se je za kratek čas zaposlila v hotelu Transturist v Škofji Loki. Od tam je odšla za kuharico k Gradisu pri rudniku urana Žirovski vrh, kjer je bila bolj kot nad menzo navdušena nad zelo spodobnim osebnim dohodkom. Po poroki se je na lastno željo zaposlila v gorenjevaški Alpini, in sicer kot delavka v proizvodnji, ker mesto kuharice še ni bilo izpraznjeno. Med čakanjem na to mesto je tudi zanosila – ima dva otroka, sina in hčer – poleg tega pa se ji je pripravljale malic precej zamerilo, glede na strupene komentarje, ki jih je imela priložnost poslušati med zaposlenimi. Službo je preprosto zapustila, kajti doma je bilo treba poskrbeti za bolno staro mamo, bolnega očeta in dva mala otroka.

Z dnem, ko je prenehala delati v tovarni, se je zavarovala kot kmetica s polnim obsegom pravic, tako da do danes ni prekinila delovne dobe. Začela se je ukvarjati s peko kruha in peciva – najprej za sosede in znance, ki so dobro vedeli, da Stanka peče izvrstno pecivo in kruh. Vključila se je v takrat nastajajoče Združenje kmečkih gospodinj in gospodarjev, ki so svoje izdelke ponujali na trgu pod blagovno znamko Babica Jerca in Dedek Jaka. Takrat je tudi registrirala svojo dopolnilno dejavnost. Po tej registraciji je svoje izdelke skušala »spraviti v promet« tudi na sejmiših v bližnji in daljni okolici. Tako so delale tudi druge kmetice. Vendar je kmalu ugotovila, da bo mogoče preživeti tudi samo s tistim, kar so pri njej predhodno naročili odjemalci njenih dobrot. Teh je bilo namreč vedno več. S tem je prenehala izdelovati svoje dobrote kar tako na slepo za trg in pri tem je ostalo vse do današnjih dni.

Leta 2000 je tudi prevzela funkcijo predsednice tedaj ustanovljenega društva Resje, ki je vključevalo gospodinje in gospodarje z registrirano dopolnilno dejavnostjo iz štirih občin: Žiri, Gorenja vas – Poljane, Škofja Loka in Železniki. Vseh skupaj je bilo nekaj več kot 50. Tej funkciji pa se je nekaj mesecev pred iztekom mandata odpovedala, ker se ni strinjala z načinom delovanja Razvojne agencije Sora. Ta je bila po eni strani gluha za želje in potrebe kmetov, po drugi pa se ni menila za pripombe kmetov, ki so agencijo dobronamerno opozarjali na napake, predvsem na neracionalno porabo sredstev. Agencija je skušala zase zadržati čim več državne in evropske pomoči, po drugi strani pa je z dajatvami vedno bolj obremenjevala pridelke in izdelke članov društva. Kot predsednica se je Stanka znašla v nezavidljivem položaju, saj ni mogla izpolniti pričakovanih kmetov in kmetič, katerih predstavnica je bila. Zato je odstopila z mesta predsednice sredi lanskega leta. Dobro zastavljen projekt je zaradi sebičnosti agencije, zbirokratiziranosti in nezaupanja do kmečkih gospodinj in gospodarjev skoraj propadel. Članom je pošla volja do aktivnega sodelovanja v društvu, zato so mnogi člani samo še na papirju. Nasprotno pa se je svetovalna služba iz Škofje Loke znala mnogo bolj približati potrebam kmetov in jim tudi pomagati s konkretnimi nasveti.

Svojevrsne prelomnice na njeni življenjski poti predstavljajo tudi številna priznanja in medalje (za slivovo marmelado, za potice, za sadjevec itd.), ki jih je prejela od različnih organizatorjev tekmovanj in ki se jih je mogoče ogledati v veži njene hiše v Studorju. Najbolj je ponosna na zlato medaljo, ki si jo je priborila na 48. tekmovanju gostinsko-turističnega zбора v Moravcih leta 2001, pa ne toliko zaradi leska medalje, marveč bolj zaradi tega, ker je predsednik komisije ugotovil, da ima »izreden smisel za estetiko«. To ji pomeni več kot sama medalja.

Stanka Homec kot poslovna oseba

Poleg izrednega smisla za estetiko premore Stanka še več smislov, različnih po pomenu in vsebini. Med njimi je vsekakor treba omeniti smisel za humor in poslovnost. Ta smisel je njej tako rekoč prirojen, čeprav je najbrž res, da se je po toliko letih marsičesa tudi naučila. Udeležila se je tečaja trženja, pa tudi primerne strokovne literature se ne brani. Danes je pri svojih letih na višku moči in energije. Sposobna je v enem dnevu ustreči dvema ali več naročnikom na zelo različnih koncih Slovenije. Vse, kar pripravi, razvozi sama in obenem tudi pripravi prostor za pogostitev. Njen teritorij je zelo obsežen, sega od Žirov do Kranja in Radovljice, od Logatca preko Vrhnike do Ljubljane, lahko pa tudi na Primorsko, in kot je bilo že rečeno, tudi prek slovenskih meja. Največ je seveda navzoča v Poljanski dolini, od Žirov do Škofje Loke, in v tem smislu je Stanka Homec tudi Žirovka, Gorenjevaščanka, Poljanka, Škofjeločanka itd. Že od leta 1990 najmanj enkrat tedensko dostavlja svoje dobrote različnim strankam v Žireh. Največkrat gre za poslovna darila, poroke, sedmine, praznovanja ob življenjskih jubilejih itd. Kadar ni na terenu, je seveda doma, kjer pripravlja različne dobrote, včasih tudi zelo nenavadne, kot je npr. terjak. Veliko vlaga pridelke, ki zrastejo na domačem vrtu ali v gozdu, kuha domače marmelade po starih receptih, kuha različne vrste sadjevca in pripravlja različne likerje. To seveda priča o tem, da ji dela ne (z)manjka, pa tudi o tem, da je zelo zahtevna do sebe.

Pri poslih se obnaša kot poslovna oseba, ki mora najprej poskrbeti za zaslužek, kajti potrebe dveh šolajočih otrok so dandanes velike, pri čemer sama sebe niti ne omenja. Politična usmerjenost oziroma strankarska pripadnost naročnikov je ne zanima. Z vsemi je v dobrih poslovnih in tudi siceršnjih odnosih. Ob pomembnejših dogodkih so ji v posebno zabavo in veselje posamezne informacije, ki ji nehote priletijo v uho. Seveda jih Stanka skrbno ohranja zase.

FOTOGRAFIJA Z RAZLAGO

Anton Mlakar

ČEVLJARJI PRI MAČKU V ŽIREH

Fotografija je bila posneta pri Mačku v Žireh na Zadnci leta 1927. Na njej so, imenovani od leve proti desni, Mačkovi čevljarji; spredaj: Mirko Loštrak in Pavle Zagrčkov – Jekapic; druga vrsta: Matija Ponomarenko, Jože Kogovšek – Frjulcov, Feliks Gregorač – Firbarjev iz Ušnga konca, Rudl Istenič, Šuštarjev z Breznice (imenovan tudi Maharjev Rudl), Jože Maček (zadaj med Feliksom in Rudlom), nepoznan, Mačkov Marjanc, Mačkova Vera (na kolenih Štefana Mlakarja – Žnidarjevega), Mirko Rink; zadnja vrsta: Ludvik Istenič, Šuštarjev z Breznice (živel v Koritah), Mačkova Vida, Ivan (Anže) Kavčič – Tonc iz Tabra, Jožica Gantar, Lukatova Pepa iz Ušnga konca, Johan Soletti (živel pri Petelinu), Hedvika Logarjeva ter Jože Maček, mojster in lastnik delavnice.

MI, ŽIROVSKI OTROCI VOJNE

Pred mnogimi leti mi je pri brskanju po mladinski literaturi prišla pod roke drobna knjižica z naslovom MI, OTROCI VOJNE. V njej so otroci, komaj večji oblikovanja razumljivih stavkov, opisovali grozljive doživljaje med njo. Pretresljivi opisi stisk in zapuščenosti ob pogledu na goreče domove, ločitve od staršev in bratov, lakote in mraza so z nezmanjšano močjo ostali v meni do današnjih dni. Nanje sem se spomnila tudi danes, ko sem gledala znano fotografijo. Na njej smo zbrani MI, ŽIROVSKI OTROCI VOJNE, njeni sopotniki v najobčutljivejšem življenjskem obdobju. Upravičeno jo še danes obtožujemo za nasilno prekinjeno otroštvo in posledično prezgodnjo zrelost.

Omenjena fotografija je k sreči nastala dve leti po vojni, spomladi 1947. leta. Lopate in krampi v rokah ter sproščeni obrazi pričajo, da smo vsak svoje boleče vojne izkušnje zakopali vase, najmlajši pa pozabili. Naša pričakovanja so usmerjena v prihodnost.

Skupinski fotografski posnetek je nastal po opravljenem udarniškem delu (kar je bilo po vojni pogosta dejavnost) pri med vojno porušenem prosvetnem domu in občini. Na njej je nad sto petdeset šoloobveznih otrok, rojenih v minulem stoletju v letih med 1930 in 1940, ter več mladenk, rojenih pred letom 1930.

Fotograf Jože Filipič z Ledinice nas je namestil v breg nasproti današnje osnovne šole, za katero smo prav na omenjenem udarniškem delu grebli med ostanki ruševin za še uporabno opeko in kamenjem.

Kakšen je bil končni rezultat našega dela, se ne spominjam. S fotografijo dokazljivo premočjo ženske delovne sile sklepam, da ne posebno velik, po pripadnosti nečemu pa prav gotovo dolgoročen, zlasti za tiste, ki smo najstniška leta in vse »zarjatke« (po ruskem zgledu organizirano telovadbo na prostem pred poukom) preživeli skupaj v prvem, drugem ali v vseh treh razredih po vojni ustanovljene nižje gimnazije v Žireh. Družno smo se udeležili tudi te delovne akcije, jo dokumentirali s fotografskim posnetkom in znali takrat stkanе vezi pripadnosti ohraniti do današnjih dni.

Pogled se mi je najdalj zadrževal na obrazih tistih, ki so bili tedaj z nami, polni življenjskih moči in načrtov, a jim ni bilo dano, da bi jih uresničili. Naj jih s temi drobnimi spomini nanje vsaj delno iztrgam pozabi in vrnem v naše misli!

Prvi je odšel Vaso Potočnik – Lipetov. Po končani srednji šoli se je smrtno ponesrečil z motorjem. S fotografije gleda nasmejan, naslonjen na kovino krampa. Tak je bil vedno! Družaben, radoživ, duhovit!

Štiri leta po nastopu učiteljske službe je umrla Lidija Kavčič – Katrnikova. Poklic učiteljice je jemala resno. Po srečnem naključju sem ga delila z njo, saj sva bili obe z dekretom leta 1952 leta poslani na Bovško, v sosednji vasi. Lidija je poučevala v potovalni šoli: tri dni v eni vasi, dva dni pa v več kot uro in pol oddaljenem zaselku Bavšica. Z ene šole na drugo je hodila peš: v sončnem, deževnem ali mrzlem vremenu. Med drugim je bilo za njeno šibko telesno konstitucijo prav gotovo usodno tudi to. Umrla je zaradi bolezni ledvic.

Filip Kolenc – Rupčerjev, Marjan Dolenc – Šemončkov, Pavel Zajc – Zaklerjev so bili neločljiva, izstopajoča trojka. K njim smo se, zlasti dekleta, zatekala po dodatno razlago iz matematike. Marjana je naše nerazumevanje »enostavnosti« vedno malce zabavalo.

Naša srečanja v tretjem življenjskem obdobju so bila v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja osiromašena še za srečanje z Darinko Dolinar – Krogarjevo, Marijo Erznožnik – Tajnikovo, Pepco Bogataj – Šemoncovo z Breznice, Nušo Strlič – Strličevo, Nado Velikonja – Zidarjevo in Poldetom Malovrhom – Malovrhovim.

Nuša Strlič je bila vse do svoje smrti organizatorica naših srečanj. V nižji gimnaziji nesporno najboljša matematičarka med dekleti, ki je pozneje tudi dosegla najvišjo izobrazbo od vseh nas deklet. Bila je realna in prijetna sogovornica, ko sva se pozneje srečevali na avtobusni relaciji Ljubljana–Žiri.

Tudi Viktor Maček – Mačkov je izstopal po razgledanosti in duhovitosti. V njegovi družbi je bilo vedno zabavno. Njegova vedrost je bila vredna občudovanja; nikoli se ni smilil sam sebi, čeprav ga je otroška paraliza, ki je razsajala med otroki v letih pred vojno, zaznamovala za vse življenje.

K temu žalostnemu seznamu naj dodam še eno ime, ime nadvse drage mladostne prijateljice Mire Logar – Strojarniške. Z njo in njeno sestro Darino sem »enajsto šolo« v suhi strugi Osojnice končala že pred vojno. V zadnjih letih skupaj preživete ure, po številu redke, po vsebini pa nepozabne, so nas povezovale do zadnjega slovesa in izzvenele v zvokih pesmi Tam čez izaro, s katero smo se od nje pred mesecem poslovili družina in prijatelji.

Ostajajo še:

Lidija Gregorač – Brencetova, tedaj nadvse živahna in opazna najstnica in moja druga prijateljica. Z njo sem končala višjo stopnjo »enajste šole« na sankanju za Staro šolo in taborjenju v Dragah.

Vida in Tončka Mrovlje – Koklevi, povezani z nami prek prijateljstva njunih bratov z mojim pred in med vojno.

Marina Kopač – Balantačeva, z njo sem se pogosteje srečevala kot ženo našega soseda Toneta Rupčerjevega. Narava jo je obdarila z neizmernim bogastvom čustev, ki jih s svojih čutom za stiske ljudi in delavnostjo nesebično razdaja svojim bližnjim.

Eva Bačnar je že takrat znala braniti svoj prav in s tem stopiti iz sive povprečnosti.

Erna Oblak, skupaj sva, žal samo v prvi gimnaziji, dnevno merili cesto iz Žirov na Dobračevo in bili veselo razpoloženi, če sva imeli razlog ali ne.

Iva Kolenc – Vinkotova, ki je dobljeno slabo oceno iz poznavanja regrata pri drugem ocenjevanju brežhibno popravila. Obvladala ni le vsebine poglavja, temveč tudi vsako piko in vejico.

Vida Zajec – Deklova, s katero sva v tretji gimnaziji nediplomatsko in zato tudi neuspešno opravičili neznanje iz biologije, češ da snovi ne obvladava zato, ker sva morali iti zakurit profesorjem peči v zbornico, namesto da bi prisostvovali spraševanju.

Porodica Filipič, kot jo je k tabli na izpraševanje poklical profesor srbohrvaščine gospod Petrišič: Suzana, Dorica, Zlata in Maksa. Suzana je bila zaradi nedosegljivo lepega rokopisa in likovnih spretnosti najbolj zaželena in prva vpisnica v tedaj

priljubljene spominske knjige. Pokojna Zlata pa mi je podarila tole fotografijo. Cilka Tavčar, njen skladni zunanji videz je bil tudi odsev notranje umirjenosti. Janko Kokelj je s svojo neizčrpno živahnostjo že takrat dal slutiti, da bo nekoč, tudi v tretjem življenjskem obdobju, uspešno dohiteval kaveljce in korenine. Njegova poznejša soproga Romana Bogataj pa je tudi v najstniških letih v nasprotju z njim delovala umirjeno.

Zdravko Mlinar – Vrbnčkov, vedno v družbi kolesa in motoristične kape, še ni dal slutiti, da bo postal prvi akademik med Žirovci.

Dane Oblak – Zelmanov, nekoč naš sošolec, danes upokojeni arhitekt, se ni odrekel nam in žirovskim koreninam.

Franc Potočnik, o njem morem napisati le toliko, kolikor govori sam – malo.

Marica Kopčavarjeva, moja sošolka tudi v partizanski šoli, kjer nas je poučevala njena sestra Silva.

Milana Dolenca – Strojerjevega in Vere Rampre se bolj kot iz gimnazije spominjam iz prve delovne brigade na Jelovici. Na brigadnem izletu v Bohinj sva z Vero zbudali svojevrstno pozornost: Vera z žafranastimi nogami (od dežja premočeno krilo je puščalo barvo), jaz le z enim čevljem (pri drugem se mi je odtrgal podplat). Draga Lahajnar, najmlajša, uspešna in samozavestna.

Helena Erznožnik – Lengarjeva nas je očarala s svojo dvojezičnostjo. Brezhibno je obvladala srbohrvaščino in cirilico. Njena družina je bila namreč med vojno pregnana v Srbijo.

Francka Oblak – Zidarjeva z Ledinice, kdo se ne spominja njenega zvencega »sola« iz ruske narodne pesmi Osamljeno doni? Prav ta in še mnoge druge pesmi z repertoarja našega gimnazijskega pevskega zbora pod vodstvom pokojnega ravnatelja Havlička nam še po več desetletjih krojijo ton in veselo vzdušje ob naših srečanjih. Ko zapojemo, malo razglašeno, Tam gori za našo vasjo, Vrbniče na moru, Lepo je v naši domovini biti mlad, Oj Triglav, moj dom, postane marsikatero oko rosno.

Marica Šorli – Žvrlinova, z njo sem se поблиžje seznanila šele na naših zadnjih srečanjih.

Kristina Kopač – Jekopicova je izstopala kot športnica. S svojimi skladno izvedenimi prostimi vajami, brezhibnimi prevali in preskoki je privabljala poglede sošolcev in pustila druge daleč za seboj.

Franci Jan – Janov je s svojim umirjenim, nikogar izključujočim nastopom in razgledanostjo vzbujal zaupanje. Z njim in njegovo z nahrbtnika visečo sekirico smo nekateri odšli v delovno brigado gradit Cesto bratstva in enotnosti med Zagrebom in Beogradom.

Poleg že omenjenih sedemintridesetih sošolcev in sošolk sem na fotografiji prepoznala žal le še naslednje udarnike:

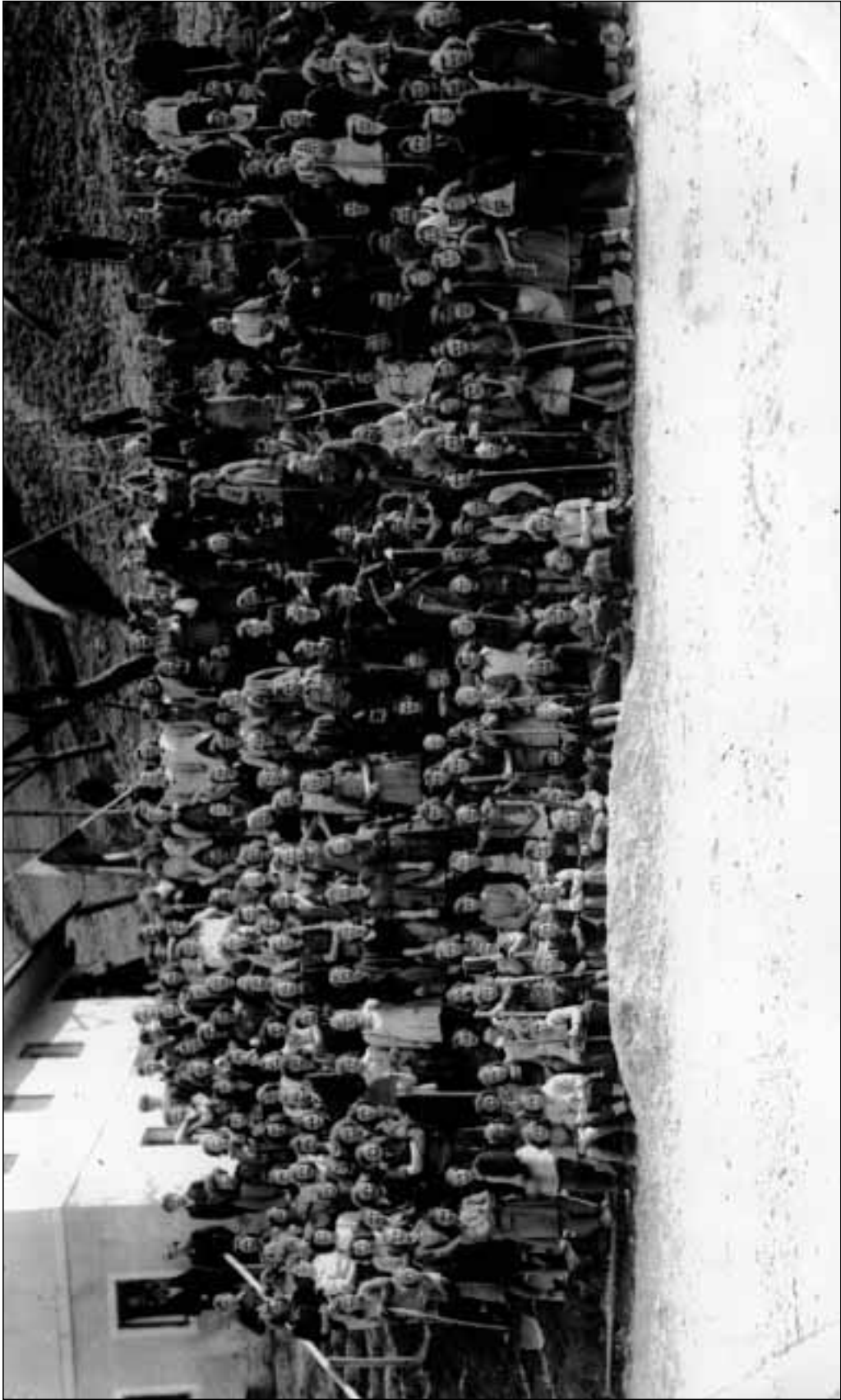
Zdeno Oblak – Lesičnikovo, Hildo Gantar – Rupertovo, Marjana Mačka – Mačkovega, Lojzeta Poljanška – Cilknga, Toneta Rampreta, Pavla Žaklja, Božo Šorli – Mršakovo, Lojzko Lahajnarjevo, Pavlo Šorli, Cveto Kolenc – Rupčerjevo, Tino Dolinar – Krogarjevo, Maro Kolenc – Vinkotovo, Mico Peterneljevo, Franco Kunstl – Mrovčovo, Vando Kunstl, Maksa Seljaka – Markotovega, Ivano Gantar – Budnarjevo, Mico Malovrh – Malovrhovo, Julko Žakelj – Balantovo, Micko Gantar – Budnarjevo, Vido Žagarjevo, Vido Visokonovski – hčer Mice Pucove, Frani Poljanšek – Cilkno, Julko Kavčič – Mrovčovo, Ksenijo in njeno sestro – Dalibor-

jevo, Marijo Anzelm – Zelmanovo, Renato Demšar – Bahačevo, Stano Anzelm – Zelmanovo, Cilko Mrovlje – Koklevo, Tino Filipič – Mežnarjevo, Irmo Filipičevo, Marijo Erznožnik – Tajnikovo, Nado Anzelm – Zelmanovo, Janeza Dolenca – Kolarjevega, Jožeta Revna – Povlačevega, Hildo Šorlijevo, Lojzko Luznar – Jerebcovo, Milana Kržišnika – Krištanovega, Andreja Poljanška – Štefanovega, Frani Kopač – Balantačevo, ? Beštrovo, Stano Zajcovo, Tatjano, poročeno Orešnik, Cilko Semič – Tomažikovo, Štefko Gluhodedovo, Jožeta Filipiča iz Dovcev, Jožo Kržišnik – Krištanovo, Majdo Kolenc – Mesarjevo, Bena Ruperta – Krekovega, Marjana Podobnika, Vinka Podobnika – Jernejcovega, Franče Pucovo, Anico Ivanov – Boštarjevo, Vido Kavčič – Debencovo, Vido Bogataj – Maričkno, Martino Poljanšek – Štefanovo, Štefko Poljanšek – Ustahicovo, Anko Tuškovo, Tončko Strel – Kebrovo, Marto Ponamarenkovo, Rino Stanovnikovo, Nika Kavčiča – Muhovcovega, Janka Burnika – Lovretovega, Andra Mlinarjevega, Milana Piškovega, Vitala Oblaka, Tatjano Kavčič, Ivano Šubic, Olgo Tinaverjevo, Staneta Gluhodedovega, Zoro Kogovšek – Frjulcovo, Vero Gluhodedovo, Štefko Gregorač – Firbarjevo, Deso Naglič – Arharjevo, Milko Dolinar – Krogarjevo, Marto Kržišnik – Krištanovo, Pavlo Erznožnik – Tajnikovo, Marico Poljanšek – Cilkno, Marico Žakelj – Godcovo, Marto Peternelj – Zaleško, ? Demšarja – Ratačenova, Domna Ruperta – Krekovega, Toneta Oblaka – Lesičnikovega, Milana Kristanovega, Lada Šorlija – Mršakovega in Danico Prekovo.

Fotografija je verodostojen dokument »duha« tistega časa: VSI ZA ENO (šolo) – ENA ZA VSE!

K njeni pestrosti pa prav gotovo prispeva tedanji stanovalec Šinkovčeve hiše (ki je že zdavnaj ni več) Ribčev ata in kar tri slovenske zastave v rokah zastavonoš – pionirjev, od katerih žal ne prepoznam nikogar.

DENARNI ZAVOD ZA REVEŽE

V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je bilo v Žireh kar nekaj pustnih sprevodov, na katerih ni sodelovala le osnovnošolska mladina, temveč odrasli. Posebno so bili aktivni prikrojevalci iz Alpine, ki so več let organizirali pokop pusta. Največja tovrstna prireditev pa je bila na pustno nedeljo, 16. februarja 1969, katero je organiziral Stane Mlakar starejši pod okriljem DPD Svobode Žiri. V sprevodu, ki je krenil od gasilskega doma v Žireh do Župana na Dobračevi in se končal pred združnim domom, so sodelovala vsa žirovska podjetja in društva. Pred združnim domom je bilo sklepno dejanje, na katerem so Pusta obsodili vseh nepravilnosti, ki so se med letom zgodile v kraju in ga za kazen v slogu takratnega časa z raketo poslali na Luno. Raketo je izdelalo Mizarsko podjetje in je bila res tako velika, da je lahko šel vanjo Leopold Ušeničnik, ki je igral Pusta. Da bi bila vsa stvar bolj atraktivna, je spotoma pred raketo prižgal še dimno bombo, iz rakete pa je izstrelil signalno raketo. Toda izkazalo se je, da mu je nekdo namesto dimne bombe pomotoma dal bombo, napolnjeno s solzilcem, tako da je bilo prizorišče v trenutku brez gledalcev, ki jih je bilo kljub temu, da je ves čas izredno močno snežilo, kar je razvidno tudi s fotografije, zelo veliko.

Med gledalci je bilo največje zanimanje za Etiketni voz z imenom Denarni zavod za reveže. Z njega so namreč metali bankovce, ki so bili kopija takratnega bankovca za 100 dinarjev. Čeprav se je od originala razlikoval, saj so ga pustovsko predelali, so se vseeno bali, da ne bi prišli navzkriž z zakonom. Zato so za mnenje, če je primeren za razpečevanje, povprašali na policiji (takratni ljudski milici). Ker tudi policaji (miličniki) niso vedeli, kako in kaj, so stvar preizkusili v praksi. Tako je eden izmed njih (Tone Kobal) šel v najbližjo trgovino k Lustiku in z njim plačal kupljeno blago. Ker prodajalka ni opazila, da bankovec ni pravi, so jih morali še dodatno uničiti. Da bi stvar hitreje opravili, jim je na pomoč priskočila Alpina s svojimi možnostmi. Tako so izsekali srednji del bankovca. Toda ugotovili so, da je odpadke od štančanja nekdo vzela, zato so morali potem ročno obstriči še vogale.

In tako so bankovci zaradi prodajalke, ki je premalo pogledala, ali pa se je zbalala policaja, namesto da bi pomagali revežem, sami postali reveži. Ohranjeni primerki numizmatične vrednosti najbrž tudi danes nimajo, so pa, skupaj s fotografijo voza, s katerega so jih metali, zanimiv spomin na eno večjih žirovskih pustovanj.

LEP OSLOVJE

Janez Ramoveš

IC OUNLI ROKENROL, BEIBI

NA SUNČN DAN SM SE Z BECIKLAM PELU

Na sunčn dan sm se z beciklam pelu,
pa sm jih v rajdah srječu,
odsprid je mladu dekle hodil,
zgljedal je, de je nosječu.

Šl sa v tazahmašnih riklcah,
lujtre parslvojnene par čebelnaku,
a boš šov zravn, sa vpil,
a boš sam dama čaku.

Bile židane srajce sa imil,
kroglcu čist zašpehutih,
kešn je jemu puša na ram,
niki je bel pejanit.

Kodol pred štrjek sa šl,
šl sa prov hitrih koraku,
v kufrah sa plastične rwože nesl,
dol že vlak jih je čaku.

Juhuhu, juhuhu, juhuhu.
Juhuhu.

IT'S ONLY ROCK AND ROLL, BABY

(Hlapci sa ja gljedal, ke je h žjegnenu nesla)

Lukna se j nardila v jwop,
v zelen jwop z bilm knofam,
s patentam spodi,
z navadnm vzorcam, dvi livi, dvi disni,

za zmjeri se j nardila lukna -
taku se naprej trenu,
takga se na da zašit,
de se na be vidl,

pa oprat be mogl taparu,
na rwoka, de na be šla preveč vkop,
ke domača vovna grje zlo vkop,
pol je pa čist zbitu,
de ni več za nost.

Pa žaga bo triba nabrust, kwošnkarca,
ke se skarha, pa še šritat ja bo triba,
pa sekira se bo oškarbinna,
(ic ounli rokenrol, beibi),
ke če kugla zadaneš, je konc ostrine.

PIISM, KE V NE AN FANT HWOSTA SIKÄ

Zverine sa renčale v pozdrav.
Strašli sa mahal v pozdrav.
Ravbšicarji sa salve strejlal v pozdrav.
Neč ni djav. Ta fant

ni prid nkul vrisku.
Tuđ zdej na bo
več vrisku.

Kešne zmatrane vprejžne ževali
vlačja prazne driklice za sebwoj,
pa se nem jermjeni zapledeja v veje,
se nem zapledeja med mlade gajžle,
v robida – vse je pocoklan okul drevjesa
od politnih lakastih šulnu,
takih za na veselica,

za h maš,
za h dohtarju. De ni drev hodu?
De nisa zverine vriskale?
De ni strašl z bičam pwoku?

IZŠTIVANKA, KE V NE NESEM OVČJI MIH

Ovčji mih, neč takga.
Neč takga, sam štarcl od glave.
Neč takga, sam štarcli od nug.

Niki ledi
v griv sedi, trava rjavi,
trava sevi. Sam ankat
ja nism pokusu,
nkul več kosiv ja na bom.

Zdej pa pejd mal von.
Pa ti. Pa ti. Pa ti.
Glej, mwoka ti z mehu leti.

PIISM, KE JA J PIIV ADN, KE J POL HMAL UMARU

Jest sm jemu vlika fudra,
nwotar šl je vlik stvari,
špeh, sošica, čjerfa, krjepa,
mujškra obentlanih oči.

Jes sm jemu lipe sajne,
sm jemu za Hervoda lwon;
travnk, bekarca pešjena,
spodi ještarng, betwon.

Jest sm jemu taka bajta,
varba žalastna odsprid,
Harmwonikar je civ dan špilu,
harmwonikar nkul ni spav.

Jest sm jemu pječ lončjena,
nwotar goru je polin,
od tista buke, ke v lubje
je imila vrizan tuj imje.

Jest sm jemu takga boga,
ke se parbit ga ni dal v kvot.
Jest sm jemu snwopje z migalc,
kupe žlafucu par pwot.

PIISM, KE KET GOLA ŠEDESETSVIČNA ŽARNCA VESI SPOD STROPA

Pa zamedl je fante,
pa jih je vsak lit bel,
de sa smejal se škarbast,
ke sa mahal v pozdrav.

Teljeta vesila sa s krav,
pa nisa bla obarnena prov,
pa sa jih pretargal čez pov,
zvečer, mal pred devjeta.

Naglas sa cvelila dekljeta,
se zmjeri bel puklast daržale,
ke sa od ogniša hodile v štala,
zmatrana luč je na woglu migala.

OD ZELENKASTIH KOLOBARJU

Shlapil sa bajarji, sa shlapila močvirja,
osušle sa se dušce mejhnih otruk,
mejhnih, mrtvih otruk,
mejhnih, mejčkenih, neč karšenih.

Potomnel sa zelenkasti kolobarji,
neč več jih ni ponoč,
prježe par gmajnah sa zaprašene,
ni več strahov,
neč ni, nobenih cahnu,
sam fleki na fasadah.

Ni več strahov,
sam krwogi v glavah,
pa kešne lesice odnašaja kure,
pa kešne lesice peteline odnašaja,
vse se bleši od pisanga pjerja.

O, kešn lip pjerje,
najbuli se b bel skrit.
Najbuli b bel kešn križ,
al pa kej takga, v tla zabit,
dakjer je zemla še mehka.

PIISM, KE TE V NE PRWOBAM POKLICAT

Počas poženeja
taki tejnki laski,
take korenince poženeja
pa toma srkaja, take mejhne sinčke
se paseja, pa na vim,
a pojeja, a toma govtaja.
A si slišala?

V sinca lježem, jest sam sinca,
pa prežvekujem.

Pa na vim,
a sa since že od prid,
a sa šele od tome ratale,
dobar, de sm hmet,
na tje cahne se še kar zastwopm,
zate pa na vim,
zate se pa bojim.

TISTI ČAS

ČUJEČNOST

Za zvestobo zveste sreče
se nahaja vznak odpirajoči
naelektreni izvir dolgotrajne
z očmi iskane v preprosti
dnevni sobi videni
na stebričasti preprogi izdelani
načrt, ki oriše in opiše
razpredelnico dobrohodov in odhodov
navzven oblikovane notranjosti.
Notri je še polno čudežne
lepote, ki v toplem popoldnevu
sredi avgusta čaka
na čuječnost žive duše.

JAGNJE

Ko se zadnjič obrneš k svetlobi,
je cvetenje, je lebdenje
na odprti vzhodno-zahodni misli
na južni-severni pripovedi
se dotika vseh ljudi,
ki strmijo preko obzorja neba
do skrajnih meja sveta,
kjer se bliža tehnološka združitev
duha, srca in telesa
s točko svetlobnih delcev luči
in s prestolom jagnjetove gostije
se zapirajo in odpirajo težke in boleče
rane preteklih in prihodnjih vojn.

POČAKATI

Počakati, da se stvari umirijo,
potem pa izstreliti kot iz topa
v puščavskem pesku,
obelodaniti dušo in telo
in iztisniti iz sebe
neverjetno mobilnost obdelanih
snovi in nesnovi, stvari in nestvari
v svojem potujočem dnevu
zainteresirane biti.
V našem primeru se dotakne vseh,
ki nekaj ljubijo
in nekaj s spoštovanjem naredijo,
drugemu v veselje se rodijo,
da rastejo v zdravju in veselju
svetleče duše imenovati se
oprijemljivi dotik življenja.

ZVEZDE KRIČAVE

Zvezde kričave
odgrinjajo zaveso,
silijo odpirat okno,
ki gleda na ulico in čez.

Dež, ki pronica v mojo dušo,
opisuje morje in reko, ki poplavlja.
Odela me je s svojo ljubeznivostjo,
od mraza me odmrazila.
Kultura upanja je vidno polje.
Paša za oči, ki se razodeva.

Vzemi me s seboj tja,
kjer dnevi izgorevajo
in noči so blage, popotnica zala.

Dopolnil sem svojo ljubeznivost.
Zamešal vodo, pesek in cement v beton.
Posrkal smetano apnenemu belilu.
In v obdelovalnici dosegel kvaliteto.

TOLAŽNIK

Tolažnik je vedno prisoten
v veselju, žalosti, obupu in upu,
se sprehodi
od tod do večnosti,
nastopa oblečen, neoblečen
in celo nag pride
in ne ve se,
od kod ima to moč
tolažiti vse,
ki so v obupnem stanju
nesrečnega imena.
Boste videli, da je to
popolnoma novo doživetje,
ki prinaša v življenje
nov način imenovati ga
z imenom Tolažnik.

VESELJE

Kakšno veselje me je oplazilo,
ko je bilo že vse izgubljeno,
se je vrnilo po obrazu sodeč
v praznjo govorico odeto
z vseh strani obdano
prepričljiva majhnost, ki se
spremeni v velikost opravljenega
v smoter dodanega v proizvodnji
narejenega opravila za nadaljnjo
preživetje osvojenega izdelka.
Ne bom dolgovezil, ker ni
v moji navadi raztegniti se
do neverjetne višine in dolžine
in prinesiti obupanemu radostno
vest o rojstvu zveste sreče.
To je prebunkana misel,
ki sloni na popolnoma
realni osnovi veselja v očeh.

TISTI ČAS

Tisti čas
ni bil naklonjen
nikomur od vseh.

Tisti čas
leta 1975
je pričevalec našega časa
obelodanil neverjetno
resnico o izginotju
tistih, ki so bili na drugi
strani nekega prepričanja.

Tisti čas
izruje svoje korenine,
jih posadi na drugem mestu
in potem neobremenjeno deluje
naprej in naprej,
lažno-čisto in lažno-lahko.

Poznejši tisti čas
so golobi preleteli
sevanje žarkov.

OBISK

Zaprla sem veliko knjigo pravljic in poškilila na hčerko. Hana je že imela zaprte oči. Pokrila sem jo z odejo in poljubila na čelo. Zaprla sem lučko na nočni omari-ci, knjigo, iz katere sva brali vsak večer, sem položila na omaro. Tiho sem zapustila sobo in zaprla vrata.

Pogledala sem na stensko uro. Bila je že devet. Ogenj v peči je počasi ugašal in na-ložila sem še nekaj polen. Zunaj je še vedno naletaval sneg. Nasmehnila sem se. Tokrat bo božič bel. Hana bo vesela. Smučali bova na bližnjem hribu. Že takoj jutri bova lahko odšli tja.

A do takrat je bila pred mano še noč. Posebna noč, dobila bom obisk. Prišel bo po skoraj sedmih letih. Nisem vedela, naj bom srečna, naj bom jezna, naj bom žalost-na. Še vedno sem ga ljubila. Ampak nisem bila prepričana, če sem mu odpustila. Zapustil me je takrat, ko sem ga potrebovala. Prestrašil se je. Tudi jaz sem bila pre-strašena, toda jaz nisem mogla zbežati, tako kot on. Jaz nisem mogla gledati stran in se delati, kot da ni nič. V meni je rasel otrok. Moj in njegov.

Takrat sem bila stara komaj šestnajst let. Marko je bil leto dni starejši. Bil je moja prva ljubezen. Zaupala sem mu, ljubila sem ga. Mislim, da je tudi on ljubil mene. Toda, ko sem mu povedala, da sem noseča, se je prestrašil. Odkimal je, spustil mo-jo roko, se izvil iz mojega objema.

»Je moj?« je vprašal. Dve besedi sta bili dovolj, da me je prizadel bolj, kot vse.

»Marko, kako lahko rečeš kaj takšnega,« sem skoraj zajokala. Še vedno se spom-injam vsega. Stala sva na mostu, oblečena sem bila v rdečo jopo, lase sem imela spete na vrhu glave.

Marko je imel takrat dolge lase, imel je črn suknjič in lep obraz. Zame najlepši.

»Pač, nisem čisto prepričan, da si bila le z mano,« je odgovoril.

»Marko, si moj prvi, moj edini, to veš,« sem zahlipala.

Obrnil se je stran. Naslonil se je na ograjo velikega mostu in gledal reko pod se-boj.

Brez besed sem stala zraven njega. Čisto odvisna od njega, od njegovih besed.

»Nisem še pripravljen,« mi je rekel.

»Tudi jaz ne, toda poti nazaj ni,« sem mu rekla.

Prijela sem ga za roko, umaknil jo je.

»Pojdi k zdravniku, opravi s tem,« je rekel in njegov glas je bil mrzel.

»Ne morem, ne upam,« sem rekla.

»Premisliti moram, slišiva se jutri,« je še rekel. Ni me pogledal, le odšel je.

Še dolgo sem stala tam. Premišljevala, kaj naj. Če bi skočila z mostu, bi bilo vse pozabljeno. Ne, ne bom. Borila se bom. Zanj in za najinega otroka. Nočem ga izgubiti. Ne njega in ne otroka. Sprevidel bo, sprijaznil se bo. Verjel mi bo, da je njegov, da ga ljubim. In vem, da on ljubi mene, vem, ker mi je povedal.

Tistega večera sem odšla domov in niti ni bilo vse tako zelo črno. Doma sem še molčala. Vedela sem, da bo novica prizadela moje starše, toda ublažila bo udarec, ker bova povedala skupaj.

Tistega večera sem zaspala še vedno z upanjem na srečo.

Toda naslednjega dne me ni poklical, niti se ni oglašal na moj klic. Ni ga bilo. Ne tisti dan, ne naslednji teden. Ni ga bilo ves mesec. Še vedno sem molčala.

Odšla sem do njega. Njegova mati mi je povedala, da ne ve, kje je.

»Ah, pusti ga! Mar ne vidiš, da ni resen,« mi je rekla takrat.

»Ne morem,« sem odkimala.

»Potem boš sama kriva,« je dodala in zaprla vrata.

Poskušala sem se sprijazniti s tem, da ga ni. Poskušala sem se sprijazniti s tem, da sem ostala sama in da bom naprej morala sama.

Povedala sem doma. Oče je bil jezen, mati je jokala.

»Kaj bo s tabo?« je hlipala.

Bila sem prestrašena.

Oče ni spregovoril z mano vse do rojstva moje male. Mati mi je pomagala.

Ko sta jo prvič videla, sta se vanjo zaljubila.

»Pomagala ti bova. Nisi kriva le ti. Otrok pa ni kriv niti malo, zato si zasluži le ljubezen,« je rekel oče takrat, ko jo je prvič držal v naročju.

Nadaljevala sem srednjo šolo in jo končala, potem sem se zaposlila, čeprav sem vedno želela študirati. Ampak vsega nisem zmogla. Postala sem mati in ta naloga je bila pomembnejša.

Marka še vedno ni bilo. Ni vedel, da ima hčerko, da je najlepša na svetu, da ji je ime Hana, tako kot bi želel on. Da, nekoč sva govorila o tem. Nekoč pred davnimi časi mi je zaupal, da ko bo imel hčerko, bo Hana. Želja se mu je izpolnila, pa niti ni vedel.

Kasneje sem izvedela, da se je preselil k sorodniku v tujino. Zbežal je, mi je povedala njegova mati.

»Zakaj je zbežal tako daleč stran,« sem spraševala in nisem razumela.

»Zato, ker je reva,« je dodala njegova mati in pestovala svojo vnukinjo.

»Podobna mu je,« je nežno rekla in jo poljubila.

Pustila sem ji nekaj fotografij. Prosila sem jo, naj mu jih pošlje. Prikimala je, čeprav je menila, da si jih ne zasluži.

»Še vedno je njen oče,« sem ji rekla.

»Preveč si dobra! Čeprav je moj sin, bi mu zagrenila življenje, če bi bila na tvojem mestu,« je bila jezna nanj.

»Razumem ga. Prestrašil se je. Tudi jaz sem se, le da nisem mogla zbežati,« sem ji povedala.

Vseh teh sedem let je živel v mojem srcu. Imela sem nekaj njegovih slik in Hani sem ga lahko predstavila. Težko je bilo le razložiti mali deklici, zakaj je očka nikoli ne obišče.

A imela je polno ljudi okrog sebe, ki so jo ljubili. Imela je mene, moje starše, imela je njegovo mamo, ki jo je razvajala. Nisva bili sami, pa sem vseeno večkrat začutila samoto.

Čez čas sem nama lahko omogočila stanovanje. S pomočjo staršev smo uredili staro hiško, kjer je nekoč živela moja babica. Tudi Markova mama je pomagala. Najbrž je imela slabo vest zaradi sina.

Imeli sva svoj dom. Skromen, majhen, toda le najin.

Hiška je bila v bližini mojih staršev in Hana je še vedno imela dovolj znanih obrazov okrog sebe. Bila pa je neznansko srečna, ko je pri petih letih dobila svojo sobo.

»Sedaj imam svojo sobo in ti svojo. Imava svojo kuhinjo in lahko bova kuhali, kar bova hoteli,« je bila vesela.

Bili sva srečni.

Prvi glas je prišel pred nekaj meseci. Marko je prvič pisal Hani za njen šesti rojstni dan. Dobila je lepo čestitko, na njej je bil narisana medvedek z rdečo pentljo na glavi. V čestitki je pisalo: »Za mojo Hano, vse najboljše! Tvoj oče Marko.«

Hana je bila od vseh daril najbolj vesela njegove čestitke. Jaz pa sem slutila, da ne bo ostalo le pri tem. Vedela sem, da hoče vzpostaviti vez, zato je pisal.

Potreboval je skoraj sedem let, da je premagal strah. Sedem let je dolga doba. Sem pripravljena začeti znova?

Kmalu za čestitko sem prejela pismo. V njem je pisal, da bi rad prišel na obisk, da naju želi videti, da mu je žal. Dolgo sem premišljevala, stokrat sem prebrala pismo, vsak večer sem zrla v hčerini speči obraz in tuhtala, naj ji dovolim imeti očeta. Odpisala sem mu, da lahko pride. Toda najprej zvečer, ko bo mala spala. Da se pripraviva najprej midva, da se pogovoriva.

Šprejel je.

Še vedno je snežilo. Pred hišo je počasi pripeljal avto. Odprla so se vrata in stopil je ven. Zbolelo me je pri srcu. Še vedno je bil isti. Marko.

Odprla sem mu vrata. Njegov obraz, njegove oči. Bolj zrele, nekoliko otožne.

»Kako si?« je vprašal.

Prikimala sem in ga spustila naprej.

»Lepo imata,« je pohvalil najin dom.

»Da,« sem kratko rekla.

Sedel je na kavč in me gledal: »Še vedno si ista. Še vedno si lepa.«

Povesila sem pogled.

»Žal mi je,« je povedal in njegov glas je zvenel prepričljivo in prestrašeno.

»Še je čas. Še vedno lahko vse nadomestimo,« sem rekla.

»Res? Si res pripravljena po vsem tem, kar sem storil,« je bil vidno presenečen.

»Moram biti. Njen oče si. Pa tudi Marko, tisti Marko, ki sem ga nekoč tako zelo ljubila,« sem mu rekla.

Po licu mu je spolzela solza, nato je zajokal. Objela sem ga.

»Takrat sem se tako bal. Zbežal sem in nisem pomislil nate,« je priznal.

»Vem. Zdaj imava čas, da se pogovoriva o vsem. Povedala si bova vse. Pred nama je dolga noč,« sem rekla.

Božič bo tokrat bel. S Hano sva smučali na bližnjem hribu. Le še nekaj dni je do božičnega večera. Hana ne ve, da vsako noč pride k nama nekdo, ki je še boljši od Božička. Niti ne ve, da bo za Božič dobila darilo. Najlepše do zdaj. Končno bo dobila očeta ...

ŠE VEDNO NJEN

»Nikar, Jolanda, nikar,« me je takrat skušala prepričati moja sestrična Nina. A tokrat je nisem poslušala, nisem mogla. Srce je bilo začarano, tvoj nasmeh me je prevzel.

»Poslušaj me vendar! Miha ni pravi. Prizadel te bo, ne ljubi te, išče le tolažbo,« je govorila Nina.

Nina in jaz, sestrični. Nina je stara sedemindvajset, jaz leto mlajša. Skupaj sva že od nekdaj. Najboljši prijateljski, največji zaveznici. Vedno odkriti druga do druge,

vedno sva upoštevali nasvet druge. A tokrat je bilo drugače. Saj ne, da ji ne bi verjela, saj ne, da je ne bi slišala, toda ... Miha. Bil je močnejši, bil je on. In bilo mi je vseeno. Za nekaj trenutkov, za nekaj objemov, za nekaj poljubov sem bila pripravljena trpeti.

Prvi korak je storil on. Vprašal me je, ali bi plesala z njim. Prikimala sem, govoriti nisem mogla.

Skladba je bila mirna, nežno me je objel, molčal. Ko jo je bilo konec, me je pogledal v oči. Njegov pogled je trajal dolgo, predolgo, da bi ga lahko izbrisala iz spomina. Nato se je nasmehnil in odšel.

Tistega večera nisem videla nikogar drugega. Začaral me je. In ko je nočni lokal zapustil, sem hotela domov tudi jaz.

»Odhajam,« sem zaklicala Nini, ki je za točilno mizo govorila z dvema znancema.

»Že?« je rekla, ozrla se je okrog. Ni ga zagledala.

»Dovolj imam,« sem ji rekla.

»Greš sama,« je postala sumničava.

Prikimala sem in zavila z očmi.

Prikimala je in mi obrnila hrbet.

Naslednjega dopoldneva je zazvonil telefon. Nisem pričakovala klica, začudeno sem dvignila slušalko. Bil je on. Skoraj bi se sesedla na tla, ko sem zaslišala njegov glas.

»Te motim?« je bil vljuden.

»Motiš? Ne, ne, ničesar ne počnem,« sem bleknila.

»Rad bi te videl,« je rekel.

Prikimala sem, izjavila, da lahko.

»Čez pol ure bom pri tebi,« mi je povedal in odložil slušalko.

Dirjala sem sem ter tja po stanovanju, se neštetokrat postavila pred ogledalo, minute so švignile mimo, čas ni bil na moji strani. Nisem bila zadovoljna s sabo, ko je pozvonilo, nisem bila dovolj lepa zanj.

»Čudovita si,« je rekel, ko sem odprla vrata. Bila sem nadišavljena z najboljšim parfumom, s tistim, za posebne priložnosti, uporabila sem čisto novo maskaro za oči, oblekla sem najlepšo mikico, najdražje hlače. In on je stal pred mano v ponošenih kavbojkah, v odpeti srajci z zavihanimi rokavi. Pa je bil vseeno najlepši.

»Bi šla na sprehod ali bova raje pri tebi,« je vprašal brez sramu.

Nisem vedela, kaj naj odgovorim. Me bo imel za lahko, če mu povem po pravici? Molčala sem, zato se je odločil sam. Stopil je proti meni, stal je že čisto blizu mene, gledal me je v oči, čutila sem njegovo dihanje, čutila sem njegovo telo, čutila njegove roke. Samo še malo, še milimeter in lahko ga bi čutila povesod.

»Noter,« sem izjavila.

Zaprta sem vrata za sabo. Zaklenila sem jih. Tako iz navade, vedno sem obrnila ključ. Miha tega ni mogel vedeti, nasmehnil se mi je.

Stala sem naslonjena na vrata, hitro sem dihala, nog nisem čutila, srce je bilo nekje v glavi. Stopil je k meni, poljub. Nato objem, nato poljub nižje, na vratu, še nižje. Zastokala sem, nisem več zdržala, objela sem ga, se stisnila k njemu.

»Lepa si, lepo dišiš,« je še rekel.

Prijela sem ga za roko, odpeljala sem ga v spalnico. Padla sva na posteljo, mudilo se je, časa ni bilo. Za naju ne.

Zvečer je odšel. Brez besed, brez načrtov. Bila sem žalostna, ker ni rekel, da me bo poklical, toda imela sem upanje, ker ni rekel, da me ne bo.

Poklicala sem Nino, takoj ko sem prišla k sebi. Povedala sem ji, da je bil pri meni Miha.

»Takoj bom pri tebi, vse mi boš povedala,« je rekla.

Prišla je in že na vratih je imela resen obraz. Odkimala je z glavo.

»Ne govori mi,« sem ji rekla.

»Jolanda, ni še pozabil nanjo, še vedno jo ljubi, verjemi mi,« mi je rekla v obraz. Zbolelo je, odkimala sem.

»Izkorišča te! Ne ljubi te,« je rekla resno.

»Kako si lahko tako prepričana?« sem se postavila zase, za svojo novo ljubezen, za ogenj, ki je gorel.

»Si videla njegove oči? Si videla žalost? Si videla njegovo telo? Še vedno se ni pobral, še vedno jo ljubi. Opazuj ga in videla boš, da te ne ljubi. Bolelo te bo, to je vse,« mi je rekla.

Stresla sem z glavo, dvignila sem roko. Dovolj. Začela sem govoriti o nečem drugem.

Pozneje je šla. Ostala sem sama. Čakala sem ga. Čeprav ni rekel, da bo prišel, sem čakala. Mogoče bo vseeno. Pa ni.

Prišel je naslednjega dne zvečer. Bil je nasmejan. Pozorno sem ga pogledala. Nisem videla žalosti. Nina ni imela prav. Ni več žalosten, ker ga je zapustila, ni več njen. Moj je in ljubi me. Zakaj bi prišel, če me ne bi?!

Spet sva se ljubila in ves čas je imel zaprte oči, ves čas se je smehljaj. Bila sem srečna.

Miha je vkorakal v moje življenje čisto nepričakovano. Bil je najlepši, najboljši. Že od nekdaj mi je bil všeč, že od nekdaj je bil v mojih sanjah on. Hrepenela sem po nekom, nekom, ki bi bil podoben njemu. In dobila sem ga. Dobila sem njega. Kmalu po tistem, ko ga je ona zapustila.

Takrat sem trpela. Takrat, ko sta bila par. Smehljaj se ji je, jo božal, poljubljal, nosil po rokah. Pomenila mu je vse. Bila sta lep par, tega ne morem zanikati. Ljubil jo je, to sem vedela. Takrat, ko je bil srečen, je bil še lepši, še bolj privlačen. Toda imel je njo.

Miha je kmalu začel spati pri meni. Prišel je sredi popoldneva, nikoli se ni najavil, nikoli me ni on povabil domov. Vedno sva bila pri meni, vedno me je presenetil s svojim obiskom. In vedno, ko sva se ljubila, je imel zaprte oči, nikoli me ni pogledal. Vedno se je smehljaj.

Imela sem, kar sem želela, več nisem potrebovala. Skupaj sva bila dva meseca. Nina je molčala, nisem ji dovolila, da govori o njem, da me svari, da uničuje najino ljubezen.

Nekoč je spal. Ležala sem zraven njega, gledala sem njegov obraz. Čudila sem, kako srečna sem, kako je življenje lepo. V spanju se je nasmehnil. Prav tako, kot takrat, ko sva se ljubila. Nato je počasi odprl usta, izgovoril je ime. Ne moje. Izgovoril je njeno ime.

Takrat sem se prebudila, takrat sem odprla oči. Takrat je šele zbolelo. Saj sem vedela že ves čas, toda zakaj ne bi imela svojih sanj? Zakaj se ne bi pretvarjala, da me ljubi?

Nje ni bilo več. Umrla je v prometni nesreči. Miha je dolgo žaloval, potem je spoznal mene. Toda ni bil moj, še vedno je bil njen.

BRIGITA MLINAR

NA FOTOGRAFIJAH POLONE MLAKAR

Brigita Mlinar je Žirovka, rojena 2. avgusta 1979 v Kranju. Po poklicu je kozmetičarka, uveljavila se je kot fotomodel. Slovenska javnost jo pozna po objavah v reviji Playboy, s katerimi je dosegla tudi laskavi naziv Playbojevo dekle leta 2004. Za Žirovski občasnik jo je v Žireh fotografirala Polona Mlakar Baldasin, fotografije, ki so nastale, sodijo v zvrst ženskega umetniškega akta. Sicer pa si jih oglejte in sami presodite!

Uredništvo

ODMEVI, OCENE, PREDSTAVITVE

Milka Bokal

BOGASTVO SLOVENSKEGA LJUDSKEGA IZROČILA

Ob knjigi dr. Marije Stanonik, Slovenske povedke iz 20. stoletja

V letu 2003 je Mohorjeva družba v Celju izdala Slovenske povedke iz 20. stoletja. Obsežno zbirko 565 povedk je iz arhiva z več kot 10 000 enotami, ki ga hranijo na Inštitutu za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, izbrala, uredila in spremno besedo napisala dr. Marija Stanonik, ilustrirala pa Maja Šubic. Na naslovnih platnicah ni podatka o imenu zbirateljice, pač pa na prvih notranjih straneh pred vsebinskim jedrom. Dr. Marija Stanonik se zaveda, da bi ime, če bi bilo navedeno na naslovni strani, navajalo k avtorstvu. To pa ni tako, avtorji povedk so nespoznavni, zato je smiselno, da se ime tistega, ki ima zasluge, da so v sivo davnino potopljeni avtorji povedk ujeli v svoje »materializirano« delo, navede kot »drugotnega« avtorja na prvih notranjih straneh.

Kot je v uvodu napisala dr. Marija Stanonik, je zbirka nadaljevanje slovenskih povedk, ki so izšle leta 1995 z naslovom *V deveti deželi*. Kot je razumeti, gre za neke vrste izpopolnjevanje na teoretični in tehnični ravni. Zbirko je pisala Slovenija v celoti. Trditev se najprej nanaša na geografsko merilo, kar je nazorno prikazano na zemljevidu Slovenije pred kazalom na koncu knjige, ki ga je pripravil Klemen Jerina. S krogci so označena mesta v Sloveniji, od koder so povedke, zbrane v knjigi. Tu gre le za predstavitev krajevne razporejenosti povedk. Opazimo, da so pogoste lokalitete iz južne Primorske, iz okolice Kamnika, Kranja, Škofje Loke, redkeje pa na Dolenjskem, v Slovenskih goricah in še kje. V zvezi s tem velja omeniti, da žal ni niti ene povedke iz Žirov, rojstnega kraja avtorice, in okolice. To naj ne izzveni kot kritika, ampak kot spodbuda, da se tudi na Žirovskem zavemo vrednosti folklornega izročila in ga pripravljamo za morebitnega zbiralca. Poleg tega je zbirka vseslovenska, kar zadeva populacijo, ki je gradivo zbirala. Pri tem so sodelovale vse generacije Slovencev, od osnovnošolcev nižjih razredov do študentov in starejših generacij.

Povedke so razporejene po žanrskem načelu in so zbrane v posameznih razdelkih: bajčne, razlagalne, legendne, strašljive, zgodovinske, socialne, šaljive, kar je nave-

deno že na zunanjih platnicah. Prav tako je tam navedena tudi časovna določitev, zajetost povedk iz 20. stoletja. Na zadnji platnici so prav tako strokovni navedki. Navedenost podatkov o notranjih značilnostih besedilnega korpusa slovenskih povedk na mestu, opaznem za bralca ali konec koncev tudi za kupca, ni brez vzroka. Gre za prikrito, do neke mere nepričakovano dejstvo, da se povedke pojavljajo v današnjem času, kar dr. Marija Stanonik opredeli ob glavnem namenu zbirke: »Namen zbirke je dokazati, da se je pradavna umetnost govornega jezika ohranila v današnji čas, le da ji menda ne bo mogoče nikoli priti do dna.« V nadaljevanju sicer ni natančneje povedano, v kakšnem smislu je ta umetnost zagonetna, zagotovo pa je s tem mišljena njena nespoznavnost realističnega jedra, ki ponekod bolj, drugje pa manj sili na dan. Zabisale so ga številne metafore, preoblikovalo se je preko simbolov, besednih figur vseh vrst, zameglili so ga številni pripovedovalci, ki so iz roda v rod dodajali svoje subjektivne občutke ali pa iz vsakokratnega trenutka časa dopolnjevali objektivne okoliščine. Prav tako je ta umetnost raziskovalno nespoznavna glede na avtorstvo, otežen je njen prenos v grafično podobo, neulovljivo je njeno naravno okolje, trenutni motivi, iz katerih zaživi.

Hkrati pa navedenost določenih značilnosti povedk na izpostavljenih mestih nakazuje tudi teoretično obdelanost celotne zbirke. V grobih obrisih so glavni teoretični problemi navedeni že v uvodu, poglobljeno pa predstavljeni v zadnjem delu knjige, za vsebinskim razdelkom. Konkretni podatki o pripovedovalcih in zapisovalcih so oddolžitev velikemu delu, ki so ga ti opravili, hkrati pa induktivno izhodišče, ki ga mora imeti vsaka poglobljena teoretična študija. Navedeno je rojstno leto pripovedovalca, ime zapisovalca; ob tem je pozornost osredotočena na mlajšo generacijo zapisovalcev, ker je posebej zapisano, ali gre za učenca, dijaka ali študenta. Da so bile med zapisovalci prav te starostne skupine, je še posebej pomembno, saj se je s tem zavest o vrednosti ljudskega izročila prenesla na generacije, ki bodo potencialni zbiralci tega dela duhovne kulture v prihodnosti. Ob tem velja omeniti, da žal ni poleg podatka o zapisovalcu zapisano še njegovo hišno oziroma domače ime. S tem bi se nabrala prava zakladnica za študij pomenske, pravorečne podobe hišnih imen, bil bi pa tudi zadosten statistični vzorec za frekvenčni slovar slovenskih hišnih imen. Priložnost je bila, njeno zamujenost pa se lahko nadoknadi z upoštevanostjo predloga v še nastajajočih podobnih zbirkah. Podatki iz zbirke, ki ima podlago v arhivu, se v okviru posameznega žanra nanašajo na naslov povedke, mesto in čas zapisa, abecedni seznam pripovedovalcev s pripadajočimi enotami, abecedni seznam zapisovalcev s pripadajočimi enotami, na skupinske vire in objave in na abecedni seznam zapisovalcev po spominu s pripadajočimi enotami. Ob vsakem žanru se s temi postavkami razkriva vsa tehnična podlaga, ki je nujna za predstavitev objektivnih danosti povedk. Med zapisovalci je na več mestih navedena tudi avtorica. To pomeni, da se ne zapira v svoje kabinetne raziskovalne prostore, ampak s tem, ko gre na teren, pozna tudi živo vsakodnevno situacijo, ki ji pripomore, da se tudi teoretična nadgradnja opira na prakso. Poimenski abecedni seznam krajev, od koder so povedke, je dopolnilo že omenjenega zemljevida Slovenije. Spremna beseda razkriva tudi razmejitev pojma pravljica in povedka. To je vprašanje, ki se bo ob branju zaradi nekoliko odmaknjenega izraza povedka, pojavilo marsikateremu laičnemu bralcu.

Zbirka Slovenske povedke iz 20. stoletja kaže na obsežen tehnični aparat, ki je plod velikanskega terenskega dela. V tem je njegova vrednost. Sem sodi tudi sko-

raj dvajsetletno zbiranje. Historiat zbiranja je prav tako del spremne besede. Po kronološkem merilu so imenovane šole, gibanja (Znanost mladini), ustanove (oddelek za slavistiko in etnologijo na filozofski fakulteti), revije (Pionir, Mentor, Rodna gruda), časopisi (Nedeljski dnevnik, Pil), televizijske (Naše srečanje) in radijske oddaje (Slovenska zemlja v pesmi in besedi, Val 202). Pomembno je, da so bile k zbiranju pritegnjene tudi zamejske ustanove (gimnazija v Celovcu); tako so v zbirki upošteevane tudi povedke iz zamejstva. Arhiv je zapolnilo čez 420 zapisovalcev in še enkrat toliko pripovedovalcev.

Povedke so bile zapisane v krajih, kjer se pojavljajo oziroma še živijo. Da bi ohranili delček te naravne situacije, so tudi zapisane v svoji naravni obleki, v narečju. S tem se ohranja narečna stavčna skladnja, zapisani so številni izrazi, ki bi jih sicer zapis v knjižnem jeziku prikril ali pa celo opustil. S tem se nabira gradivo za slovar slovenskega jezika, neprecenljiv prispevek pa je tudi k narečnemu besednemu gradivu. Narečnemu zapisu sledi zapis v knjižnem jeziku, kar je pomembno, saj je knjižni jezik tista funkcionalna in socialna zvrst jezika, ki povezuje Slovence. Zanimiva je prepletenost slikarske in besedilne obvestilnosti knjige, ki se prepozna že na zunanjih platnicah. Ilustratorka Maja Šubic, poljanska rojakinja, je izbrala razigrane, privlačne podobe. Na zunanjih platnicah se zemeljsko bledečna rjava barva iz spodnjega dela strani preliiva v modrikasto barvo mraka, ko zaživijo povedke. Naravna situacija, ko povedke zaživijo, namreč ni svetla, barve takih okoliščin so temne. Mrak je pravzaprav čas, ko povedke zaživijo. Iz take barvne podlage izstopa naslov, s prav tako veselo razposajenimi črkami. Nekatere od njih imajo dekorativne okraske. Na črki O stoji maček v pihajoči drži, prvi K ima vojaško čelado, drugi pa prikriva podobo cerkvice. Iz črke E se vije plamen in je na delu goreče obarvan. Večina črk daje vtis, kot da so iz lesa. Vse to so sestavine, značilne za povedke. Cela naslovna stran deluje razgibano. Otrok se je pokrtil z loncem, dekletce s široko razprostrtimi rokami gleda na ptico, iz očesa katere priteka solza. Kljub raznoterim elementom pa je vtis, ki ga pusti oblikovanje naslovne strani, enovit in malce skrivnosten, tak, kakršne so povedke. Vse pa je obenem otroško preprosto in kot celota zelo estetsko. Enake občutke budijo tudi ilustracije v notranjosti knjige.

S knjigo Slovenske povedke iz 20. stoletja je dana možnost za proučevanje slovenske duhovne kulture z več vidikov. Najprej je tu pojav določene leposlovne zvrsti. S sopostavitvijo ob literaturo, in sicer ob literaturo narečij, je dana možnost, da se ji približamo z vsemi merili literarne vede. S pojavljanjem novih bajnih bitij, ki so iztrgana pozabi, se bogati slovenska tovrstna zbirka. Obenem ne gre spregledati vso bogastvo socioloških dejstev, ki se kaže v povedkah, omembe so vredna psihološka opažanja, ki kar silijo na dan, pa naj gre za odnose med spoloma, generacijami ali medkrajevna razmerja. Materialna kultura preteklih dob, upovedena v povedkah, je spet bogastvo, ki ga ni moč zaobiti. Prispevek zbirke je tudi k teoretični obdelavi folklornega blaga, k zbiranju narečnega leksikalnega gradiva. Mnoge zgodovinske povedke se nanašajo na posamezne kraje, ki so z oživitvijo svojega folklornega izročila okrepili svoje samozavedanje.

Ob tem se pojavlja vprašanje obstoja povedk v prihodnosti. Zbirka, taka kot je, posredno dokazuje, da se bo umetnost govornega jezika nadaljevala tudi v časih, ki z novimi sredstvi obveščanja krojijo njegovo podobo, spreminjali pa se bodo motivi in z novimi elektronskimi mediji tudi način podajanja. Povedke so inhe-

rentni del človekovega načina življenja v vseh časih in vseh okoljih. Mar ni možnosti, da bi na primer povedka na temo, opisano v naslednji povedki, nastala tudi čez več sto let?

Zamenjava

Živela sta mož in žena. On je zelo rad popival. Kot dobra žena se je zelo jezila, ker je mož popival. Mislila si je na nek način moža splašit, da ne bo več popival. Vselej, ko je popival, se je vračal okoli polnoči domov in iti je moral mimo nekega pokopališča. Neke noči, ko ga spet ni bilo domov, si je oblekla belo rjuho in se skрила za pokopališki zid. Tam je čakala moža; ko pride mož mimo, se vrže na moža in zavpije: »Jaz sem hudič!«

Mož vzdikne: »Hvala Bogu, jaz sem mislil, da je moja žena!«

Milka Bokal

USODE MILENE MIKLAVČIČ

Številnim radijskim oddajam, časopisnim sestavkom in otroški knjigi z naslovom Abeceda iz Zakajčkove ulice Milene Miklavčič, novinarka iz Žirov, se je v letu 2004 pridružila knjiga v obsegu 64 strani z naslovom Usode. Življenjske zgodbe z enakim naslovom že od leta 1992 izhajajo v Gorenjskem glasu. Tudi zgodbe iz knjige so bile najprej objavljene v tem časopisu, zdaj pa jih je nekoliko prirejene v samostojni obliki založil Gorenjski glas, d. o. o.

Gre za štiri literarizirane biografije, ki jih avtorica zapisuje z veliko psihološko pronicljivostjo in občuteno človeško pozornostjo. Vsem je skupna nenavadna človeška zaznamovanost, ki je ljudi usodno določila in povzročila pretresljiv nadaljnji potek. Ne glede na to, da opisana dejanja oseb segajo čez splošne etične in moralne meje, se avtorica ne spušča v moraliziranje. Obda jih z globokim razumevanjem človeških odmikov od običajnih življenjskih kolesnic in konec koncev z veliko psihološko utemeljenostjo sprejme v običajni svet vrednot. Zgodbe, opisane v knjigi, zastavljajo vprašanje, ali so ti ljudje moralni iztjirjenci. Odgovor, ki se jasno pokaže, pove, da so to le nesrečniki, ki jih je življenje pod težo naključij zaznamovalo, in to nam ne dopušča, da bi jih obsojali. Bistvena sporočilo in vrednost tega dela Milene Miklavčič je v tem: nikdar ne vemo za vzroke nenavadnih človeških dejanj, pogosto se za njimi skriva osebna tragika, samota, nerazumevanje okolice in veliko prizadevanje po sprejetosti bližnjih, to pa ni nič drugega kot hotenje po dobrem.

Zgodbe imajo realistične okvire, postavljene so v konkreten prostor in čas. Razpoznati ju je mogoče po znanih slovenskih krajih (Preddvor, Kranj, Dob), po zdravstvenih ustanovah (Klinični center, Soča – center za rehabilitacijo), po značilnih prireditvah (Gorenjski sejem) in drugem (reka Unec, hotel Transturist). Pri eni od zgodb so navedeni celo rojstni podatki: »Rodila 1. oktobra 1925 v vasi Predole pri Grosupljem.« Podobna je časovna določitev: »To je bilo leta 1989.« Prav tako

nastopajo nekatere osebe, ki bi jim bilo moč najti realistično podlago: doktor Dolenc, zdravnik; doktor Čebokli; Čombe (nadimek policaja).

Prva zgodba ima naslov **Kdor ima hudo ženo, se mu začenja pekel že na zemlji**. Navezuje se na vsakdanje motive: osamljen fant si išče izvoljenko tako, da odda oglas. Oglas je tak, kot jih lahko beremo vsak dan: spoznati želi »verno in pošteno dekle«. Spozna dekle, ki spretno prikriva preteklost. Rodi se jima otrok, fant bi si rad uredil življenje, njegova družica ga pa vztrajno zavrača. Ob vrsti grenkih izkušenj, ki jih doživlja, se vse stopnjuje do trenutka, ko zapusti svojega otroka in bodočega moža, ki razočaran sprejema težo življenja. Pripoved se konča tako: »Janko se je zazrl v daljavo. Potem je podprl glavo z dlanmi in telo se mu je streslo v krču.«

Zgodba, ki bi jo po motiviki lahko uvrstili med novele, spominja na Tavčarjevo misel, ki jo s svojimi življenjskimi izpovedmi dokazujejo možje iz njegovega dela *V Zali*: ljubezen je nam vsem v pogubo. Kako so čustva usodno premagovala razum, priča naslednje: »O njej sem vedel le tisto, kar mi je sama povedala. Ves teden do najinega naslednjega srečanja sem živel v dvomih. Toda potem ko sem jo zagledal, sem na vse pozabil.« Po tavčarjevsko še konča: »Tako je bilo to.«

Raf je zgodba o čudaku, ki s telefonskimi pogovori, s katerimi poizveduje o spolnem življenju žensk, izživlja svojo ljubezensko in še kakšno drugo nepotešenost. Prometna nesreča v zgodnji mladosti in dolgotrajno okrevanje po njej mu je onemogočila običajni razvoj občečloveških nagnjenj in vključitev v družbo. Moto oziroma ideja novele se skriva v misli: »Raf je dokazal, da se v vsakem človeku skrivajo vzroki za njegova drugačna dejanja, ki ostale sprva lahko odbijajo in odvrtačajo.« Misel se nadaljuje z vključevanjem avtorice in morebitnega bralca: »Če smo pripravljene prisluhni, potem ponavadi spoznamo, da so bolečine razočaranja in trpljenja ponavadi naslikane le v mavričnih barvah, jedro pa še naprej ostaja enako trpko in boleče.«

Glavna opisana oseba je pesnik. Njegove misli »/.../ plesal /je/ le sam s seboj /.../ Vedno je imel totalno svoj stil, ki risal njegov še drugi je profil /.../« kažejo, da ni bil brez talenta. Njegovo lirično naravo razkriva tudi pisanje aforizmov, od katerih je eden z motivom samote v knjigi zapisan: »Najlepša je samota v dvoje.« Prav samota, ki pogojuje zatekanje v sanjski svet, je tisto gibalo, iz katerega je nastalo opisano mučno odstopanje od običajnih poti človeka. Ob premagovanju zdravstvenih težav, ki so spremljale glavno osebo, naj bo zapisana pretresljiva želja, katere izpolnitve se premalokrat zavedamo: »/.../ da bi prišel dan, ko bi se lahko na glas in od srca zasmel tako kot nekoč!« V takem stanju se je utrnula tudi nenavadna povezava: »Oblečen sem le v 'človeško banano', kajti ves čas po nesreči sem zavil le v rjuhe in nepokreten, prepuščen na milost in nemilost dobrim ljudem v belem.«

Tretja zgodba ima naslov **Mal' se me ljudje še zmeraj bojijo**. Pripoveduje o človeku petdesetih let, ki ga je v času, ko so bile meje človekove osebne svobode omejene s političnimi organizacijami, usodno zaznamovalo očetovo dejanje, ki ni bilo v skladu z njihovimi pravili. Pečata državnega sovražnika se on in njegova mati nista mogla znebiti. Ob besedah, ko se spominja svojega otroštva, bi se moral zamisliti marsikdo, ki dela z otroki: »Ko sem bil otrok, so pravili, da sem bil dober, da sem rad pomagal, da sem bil bister fant. Zakaj so potem tako grdo ravnali z mano? Zmeraj sem bil jaz za vse kriv. Name so kazali s prstom, če je bilo kaj narobe. Vem,

da me velikokrat sploh ni bilo zraven. Svet se mi je podrl zato, ker so se starši zamerili oblastem. /.../ Mogoče res ni bilo prav, kar sem počel, toda oni so me tega naučili in do tega pripravili.«

Avtorica o njem samem takole pravi: »Štefan je bil neke vrste Robin Hood. Ni prenesel krivic, še danes jih ne prenese. Le življenje ga je naučilo, da je težave reševal po svoje.«

Z motivom družbene izvrženosti zaradi političnih motivov ta novela deluje izrazito sodobno in se uvršča v tematski razpon, ki (še) ni pogosto obravnavan.

Zadnja in najdaljša zgodba ima naslov **Moje življenje**. Pretresljiva zgodba ženske, ki jo je invalidnost od rojstva zaznamovala za vse življenje. Nesprejetost v domači družini se je usedla vanjo in se razrašala v osamljenost, iz katere je vzniknila velika želja po ljubezni. Ta jo je pehala med različnimi moškimi, ki so bili prav tako kot ona svojevrstni iztirjenci, še bolj duševni kot telesni. Njeno človeško samoiskanje najde uteho v otrocih, za katere ob spominih na svoje življenje pravi: »Vem, da je bilo več padcev kot vzponov, tudi pijača je naredila svoje, toda nihče mi ne more očitati, da sem enkrat samkrat zatajila pri svojih hčerkah. Iskreno sem ju ljubila /.../.« Moto njenega življenja se izteče v misel, da »invalidnost ni ovira za ljubezen. /...da sta / pomembna duša in srce ...«

S stališča pripovedne tehnike je značilno, da imajo vse pripovedi neposreden, dramatski vstop v dogajanje, brez širokopoteznega umeščanja v prostor in čas. Tudi sicer je pripovedovanje razgibano, veliko je premege govora. V tem se razkriva tudi metoda avtoričinega zapisovanja. Gre za zapisovanje spominov, vendar ti niso gola odslikava pripovedovalčevih dejstev, ampak so psihološko poplemeniteni in etično dopolnjeni. V zgodbi o Rafu se to neposredno razkrije: »Spominov je bilo toliko, da je iz sedanosti kar naprej »skakal« v preteklost. Štefan se je vedno znova in znova spominjal dogodkov, ki so bili preveč živi, da bi utonili v pozabo.« Zapisovanje spominov je omenjeno tudi v pripovedi o invalidki.

Jezik, v katerem so napisane Usode, je sočen, vzet iz vsakdanjih ust današnjega človeka. Metaforiziranemu naslovu Kdor ima hudo ženo, se mu začenja pekel že na zemlji se pridružujejo pogovorne fraze: na kraj pameti mi ni padlo; v šolo mi nikoli ni dišalo hoditi; šlo mu je samo za denar; ni mi šlo v glavo; šlo mi je od rok; najraje bi se požrl; šlo mi je na živce; utrgalo se mi je; zabiti se v glavo; basati si v usta; imeti jih veliko za ušesi. V frazeologijo sodijo tudi primerjave, ki so prav tako del živega, ljudskega jezika: »Kregala se je kot kakšen furman«; »/.../ velikokrat /sem bil/ tako jezen nanjo, da bi jo najraje zabil v tla«. Posamezni pogovorni izrazi prav tako odražajo slikovit jezik, značilen za opisano tematiko: lumpati; vso noč smo žurirali; šnernce (vezalke), našajbati koga. Narečni izrazi obirati se, biti cagave sorte in drugi dokazujejo, da jih avtorica pozna in se s pridom opira na njihovo značilno patino. Lirični opisi narave Snežinke so se stapljale s cvetočimi krošnjami dreves razkrivajo tudi njen tovrsten smisel, ki pa se zaradi vezanosti na drugačno tematiko v tem primeru ne more razviti. Smisel za metaforiko se razodene tudi v psihologizaciji motivov pesniškega ustvarjanja: »Nenadoma se je v njegovi duši odprl orkan, iz katerega so začele vreti pesmi o ljubezni.« Avtorici niso tuji ironični prebliski: »Preden sva nadaljevala s pogovorom, sem ga milo prosila, naj mi prizanese s prakso in naj za zdaj ostane le pri teoriji.« Vse to dokazuje, da je knjigo Usode napisala pisateljica z veliko sposobnostjo vživljanja v človeka, s smislom za risanje človeških značajev, kateremu barvito podlago daje tudi bogata jezikovna izraznost.

Knjigo dopolnjujejo starinsko nadahnjene skupinske fotografije iz arhiva Franca Temelja, v Žireh in tudi širše znanega fotografa in kulturnega delavca. Motivni razpon se suče okrog družine, rokodelske skupine, domnevnega ljubezenskega para.

Tehnični pomanjkljivosti knjige, da ji manjka kazalo, bi se pri morebitnih naslednjih izdajah podobnih zgodb zlahka izognili.

Zgodbe iz knjige Usode Milene Miklavčič bi bilo mogoče še širše literarno-zgodovinsko umestiti. To je nadaljevanje risanja človeških značajev iz časa slovenskega realizma. Opisoval jih je Janko Kersnik v Kmetskih slikah in Ivan Tavčar v Slikah iz loškega pogorja iz druge polovice 19. stoletja ter Ciril Kosmač, Prežihov Voranc in drugi v času med obema vojnama.

Milka Bokal

BOLEČINE SO KOT ROŽE

Pesniški prvenec Brede Kavčič – Dolenc:

Usiham s teboj in spet rastem

V letu 2004 je izšla pesniška zbirka Brede Kavčič – Dolenc, rojene 1962, po rodu iz Šentjošta nad Horjulom, ki živi v Žireh, z naslovom Usiham pod teboj in spet rastem. Gre za 71 strani obsegajočo pesniško zbirko s spremno besedo dr. Marije Stanonik, ki z risbo Mateja Metlikoviča z naslovom Objem iz leta 1998 na naslovni strani nakazuje, da gre za ljubezensko liriko. Pesmi so kot sedmi zvezek izšle v zbirki Knjižnica Žirovskega občasnika, izdajatelj je DPD Svoboda Žiri v okviru literarne sekcije. Zbirko je oblikoval Vid Klančar, izšla pa je v nakladi 500 izvodov.

Navezovalni osebni zaimek »ti« iz naslova, ki se nanaša na ženski pol dopolnjujoči moški subjekt, z nagovorno noto seže v območje odrpote, ekstrovertirane ljubezenske poezije. Kot kaže naslov, se ta giblje med dvema poloma doživljanja, med negativnim polom upadanja, zamiranja in pozitivnim polom naraščanja, optimizma, rasti. Usihanje in rast sta pojma, postavljena v izhodišče, v naslov zbirke in sta vzeta iz izrazoslovja narave. Z njima se posredno začnejo razkrivati pesemske tematske plasti. Le-te je mogoče še posebej glede na to, da pesmi niso konkretizirane z naslovi, v katerih bi se izkristalizirala njihova temeljna ideja, razpoznati iz razčlenjevanja pomena besed, še posebej samostalnikov, ki so v pesmih nosilni in se ponavljajo. Iz naslovnih izrazov usihanja in rasti, ki se v navedenem vsebinskem okviru prenašata na lirski subjekt, izrazje iz narave dopolnjujejo še izrazi sonce, zvezde, mesečina, nebo, noč, zarja; veter, hribovje, kamen, obala, slap, cvetje, rože, trave, drevo, vitka breza; plamen, pot, pogost je tudi žarek. V tem okviru je še posebej zanimiv izraz vulkan, ki kaže na prikrito ognjevitost, ki je blizu ženski naravi. Gre za izraze, za katerimi se skriva naravna lepota, od človeka neodvisna danost, ki človeka osrečuje, ga pomirja in mu je v težkih trenutkih uteha.

Naslednja tematska plast, ki jo je mogoče razpoznati v pesmih, je človekovo telo, žensko in moško. Več izrazov v zvezi z njim, telo, oči, dlan, pogled, dotik, prsi, grudi, boki, usta, je zajetih iz pojmovnega obsega človeških čutil ali so njihov predmet. Gre za vid, tip, s katerimi človek stopa v stik z zunanjim svetom, v navedenem vsebinskem obsegu v ljubezensko navezavo z ljubljeno osebo. Ta plast je standardna, običajna v ljubezenski poeziji, taka je tudi v obravnavanih pesmih. Druga tematska plast, ki gradi na predhodnji, zajema izrazje, ki se prav tako nanaša na človeka, vendar na njegovo psihološko razsežnost, še ožje rečeno, na tisto sestavino človeške psihe, ki izraža doživljanje, občutja. Izrazi v zvezi z njimi so ljubezen, bolečina, sreča, strast, zvestoba, vedrina, sanje, zaupanje, beseda. Na lestvici vrednot imajo pozitivno etično ceno. Ta tematska plast je avtorsko individualizirana, njena intenzivnost se giblje v mejah zmernosti. V tej plasti bolj kot drugje zaigrajo temne plasti doživljanja. Vendar je lirski subjekt zmožen moči, ki celo negativna občutja spremeni v pozitivna, dá jim absolutno pozitivno vrednost: »Bolečine so kot rože. / Če jim daš sonca in / zaupanja, se ti odprejo / in postanejo lepe kot življenje.« Navedena metafora kaže na pesniško moč, ki je sposobna poiskati novih navezovalnih razmerij in prinaša nove doživljajske utrinke. Naslednja tematska plast v pesmih zamejuje izrazje, ki presega vse prejšnje in se širi v na bivanjsko, filozofsko področje. To nakazujejo izrazi večnost, življenje, Ljubezen, Luč, duša, resnica, greh, skromna lepota, usoda, praznina, prazno srce. Pri avtorici obstaja možnost, da tej plasti dá še novega poleta in jo izpopolni.

Značilnost pesmi je, da nimajo naslovov. Ta idejna prikritost se do neke mere nadaljuje tudi v pesemski motiviki, v kateri ni izpovedi posameznih dogodkov, doživetij, določenih s krajem in časom. V poeziji Brede Kavčič – Dolenc gre za izražanje občutij samih po sebi. Velikokrat se razkrivajo z velelnikom: »Poglobi se z vetrom / v temo«, »Podari življenje mojim očem, dlanem«, »Naj me ljubi bolečina« ali z negacijo: »Ne boj se«, »Zato ne odhajaj. / Niti za trenutek«. To kaže na energično človeško dušo, ki hoče obvladati svet in je vpeta vanj. Raba glagolov v prvi osebi množine prav tako izhaja iz tega: »Iz večnosti v večnost, / iz veselja v bridkost. / Potem utihnemo, / poiščemo drug drugega.« S takimi strukturnimi pesemskimi sestavinami se avtorica ne skriva v ozadje, stopa v ospredje, to je poezija svojevrstne »akcije«, odprtosti navzven, pozitivnega čustvenega naboja, kljub nekaterim mračnim polom: »/.../ srce je prazno, / in polno pelina«. Rekli bi celo lahko, da so mračne plati doživljanja ljubezni le spodbuda, da ob njih še močneje zagorijo občutja sprejetosti, konec koncev tudi lepote, ki je, kot pravi avtorica na idejno poudarjenem mestu, v prvih verzih, »preprosta« in dosegljiva tistemu, »ki ljubi«, to pomeni tistemu, ki ima močna, altruistična čustva. K obvladovanju in aktivnemu odnosu do človeške resničnosti kažejo tudi štiri fotografije, posejane med pesmimi. Oseba ni nikjer identificirana in jo razumemo kot tip, kot ženski pol, ki tako izraža tudi suveren odnos do svoje podobe. Nenazadnje vpetost drugega izraznega sredstva izhaja tudi iz določene samosprejetosti, ki pri avtorici lahko temelji med drugim tudi na rodbinski in družinski navezanosti, kar je navedeno z zahvalo pred kazalom na koncu knjige.

S pesmimi Brede Kavčič – Dolenc se ženska ljubezenska poezija v glavnem suče v svetlih straneh doživljanja. Tako je tudi zaradi svoje netrpljenjske ženske drže to poezija, ki ima svojo ceno, ki z veliko metaforami sega izven konvencionalnih meja in s tem priča, da lahko pričakujemo novih motivnih posegov in obvladovanje raznoterih doživljajskih globin.

NAPREJ, RUMENI!

30 let nogometa v Žireh (1973–2003)

Nogometni klub Alpina, Žiri 2003

Knjiga z zgornjim naslovom je izšla v Žireh leta 2003 v nakladi 350 izvodov in kot že naslov pove, gre za zbornik ob 30-letnici nogometnega kluba (NK) Alpina Žiri. Kot glavni urednik zbornika je naveden Drago Kramperšek, ki ga sicer med pisci besedil ni. Pri uredniških opravilih so mu pomagali Matjaž Jereb, Marko Kavčič in Tomaž Vehar. Zbornik je tiskan na zelo kvalitetnem papirju in njegovo izdajo so omogočila poleg Občine Žiri še znana žirovska podjetja Alpina, Etiketa, Kladi-var in manj znane nežirovske firme Fotolito Dolenc, Pro Grafika (ki je zbornik tudi natisnila) in Studio Mazzini.

V celoti zbornik obsega 80 strani, s tem da se besedilo oziroma kazalo začne šele na 19. strani, kajti prvih 10 strani zavzema serija barvnih fotografij, na katerih so »navzoče« različne selekcije in različni trenutki z nogometnih igrišč. Žal nepoznavalec obrazov ne more ugotoviti, kdo je na posnetkih, kajti slike so nepodnaslovljene, navedeno pa je, da so bile posnete v sezoni 2002–2003 in da jih je posnel Matjaž Mazzini.

Vsebina

Med avtorji besedil je daleč najmočneje zastopan Matjaž Jereb, saj jih je od 14 prispeval kar devet, Jožica Kacin pa je prispevala štiri intervjuje, štirinajsto oziroma zadnje besedilo je zahvala uredniškega odbora neutrudnim sodelavcem in torej ni avtorsko besedilo.

V Prologu je pojasnjeno, kako so žirovski nogometaši prišli do rumene barve (ena od treh barv žirovskega grba), čeprav rumena na Žirovskem velja »za nekoliko tečno, mogoče celo zoprno in nadležno« barvo. V besedilu Najprej je bila žoga je pojasnjeno, da so tudi na Žirovskem poznali in brcali žogo že davno pred ustanovitvijo kluba in da je pobudo za ustanovitev kluba dal legendarni Štajerc Marjan Špeh, s katerim nato sledi intervju. V njem podrobno opisuje situacijo na začetku, ko je bil za vse sam. Sledi prispevek s skrivnostnim naslovom Skrivnosti efe-ja, ki nogometnemu analfabetu res ne pove ničesar. Z efe-jem želi avtor povedati, da je tudi NK Alpina v 30 letih doživljal vzpone in padce, tako kot zarotirana žoga leti proti голу. Že leta 1975 so začeli nastopati tudi pionirji in leta 1977 je predsednik kluba postal Daniel Vehar, s katerim nato sledi zanimiv in obsežen intervju.

V članku z naslovom Na travniku, zraven Etikete so opisane težave s pridobivanjem in urejanjem igrišča in pripadajočih objektov. Zato pa so v prispevku Pomembno je sodelovati in tudi zmagati lahko nanizani dosežki NK Alpina, največkrat v okviru Gorenjske lige. Prek te ravni se je NK Alpina povzpел le leta 1991, ko se je uvrstil v drugo slovensko ligo. Sledi intervju z mag. Francijem Mlinarjem, ki je bil predsednik in gonilna sila kluba v viharnih 80. letih.

V drugem delu knjige so najprej poimensko in nekateri tudi s slikami naštetni vsi upravni sodelavci kluba (predsedniki, trenerji, tajniki in blagajniki) ter člani upravnega odbora v letu 2003. V članku z naslovom Fuzbal ni samo žoga je šaljivo opisano vse, s čimer so se žirovski žogobrci ukvarjali, poleg igranja nogometa (organizirali so ples, praznovanja 8. marca, v novih časih organizirajo Žirovsko noč, tekme za zabavo itd.). Iz besedila je mogoče razbrati, da nasplošno okolica bolj postrani gleda na žogobrcarje, vendar se tudi v tem pogledu stvari premikajo na bolje. Nekaj spodbudnih misli je nanizanih v članku Iz poraza v poraz do končne zmage – in še naprej, saj se klub očitno nahaja v precej neprijaznih okoliščinah. O tem je govor v intervjuju s Tomažem Veharjem, sedanjim predsednikom kluba. Veliko pozornosti je posvečene mladim, kajti trenutno poleg članske ekipe deluje kar šest mlajših selekcij in tako je tudi prav. Govor je tudi o športnem centru, ki naj bi ga postavili v Mršaku.

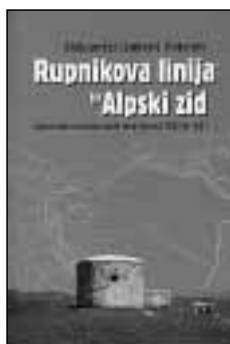
Zadnji zelo kratek prispevek z naslovom In vendar se vrtil skuša vnesti nekaj optimizma na sicer precej sivozelena površino. Navsezadnje 120 registriranih igralcev res ni malo, krepki se sodelovanje z Idrijo, deluje poletna nogometna šola itd. Sledi jo lepe in lepo pod- ali nadnaslovljene slike različnih selekcij in šole v letu 2003 ter slika s prijateljske tekme med NK Olimpijo in NK Alpina ob praznovanju 30. obletnice NK Alpina Žiri.

Zaključek

Kot avtorja besedil nastopata samo dva pisca, Matjaž Jereb in Jožica Kacin; pravzaprav Jerebovo pisanje prekinjajo Kacinini intervjuji. Je pa res, da so intervjuji precej obsežnejši, kot so Jerebovi teksti. Sicer pa se eno z drugim lepo dopolnjuje, tako da bralec lahko zelo detajlno spremlja razvoj nogometa v Žireh, od skromnih in težavnih začetkov do danes.

Avtorjema je treba priznati, da sta se zelo potrudila, da bi s svojimi besedili približala, včasih tudi na bolj lahkoten in duhovit način, problematiko najpomembnejše postranske stvari na svetu, svojim someščanom. S sodelavci pri tem projektu sta gotovo veliko pripomogla k trdnejši umestitvi nogometa v žirovski vsakdanjik. Ta igra tudi v svetu postaja vse pomembnejša, kar nasploh velja tudi za druge zvrsti športa. Prav zanimivo je gledati, kako resno tudi v razvitih deželah čisto »resni« starši usmerjajo svoje sinove v razne nogometne šole in klube. Norvežani npr. veljajo za zelo resen narod, hkrati pa so tudi zelo športen. Do tega pa ne pride samo od sebe, npr. z rastjo življenjskega standarda, marveč je za to potrebno tudi zavestno in načrtno usmerjanje. V tem smislu lahko zelo pomembno vlogo odigra splošna naravnost družbe in lokalne skupnosti še posebej. Zato bi bilo nespametno prekrizanih rok čakati na boljše čase, usmerjati in podpirati mlado generacijo je mogoče že zdaj.

RUPNIKOVA LINIJA IN ALPSKI ZID

Knjigo z gornjim naslovom in podnaslovom je napisal arhitekt Aleksander Jankovič – Potočnik, pri čemer je poudarek na dejstvu, da je pisec knjige po izobrazbi arhitekt, kar pomeni, da je tudi z gradbene in oblikovalske plati ustrezno kvalificiran za pisanje knjige o objektih nasploh, ne glede na to, da se med študijem (najbrž) ni srečeval s problematiko objektov, kakršni so bunkerji in utrdbe. Knjigo je založila vrhniška založba Galerija 2, ki jo zastopa Bojan Novak s.p. Obsega 214 strani, opremljena je s trdimi platnicami in s fotografijo bunkerja na naslovnici. Tiskana je na papirju ustrezne kakovosti, vendar pa bi na svetlejšem papirju zlasti fotografije prišle bolje do izraza, saj so vse fotografije, skice in karte v črno-beli tehniki.

Še preden pa se osredotočimo na samo vsebino knjige, je treba povedati, da se publikacija Žirovski občasnik lahko pohvali s tem, da je po zaslugi avtorja te knjige prva objavila prvo strokovno poročilo s temo Rupnikove linije. Pozneje je o tej tematiki poročal tudi še v več domačih in tujih revijah. Problematika utrdb na Slovenskem in Rupnikove linije še posebej je vse predolgo čakala kot Trnuljčica na tistega, ki jo bo znal odkriti in prebuditi. Številni članki in knjiga še posebej kažejo, da je to neraziskano vsebinsko področje v Jankoviču našlo pravega človeka, ki se je problematike lotil z odnosom občudovalca in z zavestjo o pomenu te črte za Slovenijo; torej vse prej kot površno in lahkomišlno. V proučevanju obrambnih sistemov na našem ozemlju je našel svojo nišo, hkrati pa tudi samega sebe.

Kako se je znašel v »krempeljih« problematike utrdb, lepo pojasni v uvodnem tekstu Utrdbe – osebni pogled. Pri tem so pomembno vlogo odigrale nekatere naključnosti, kot npr. izdelovanje zemljevida za žirovsko občino, pa tudi druženje s posamezniki, ki so se zavzemali za ohranitev spomina na soško fronto. Tudi ta je podobno kot Rupnikova linija dolgo časa ostala prezrta in prezirana na smetišču zgodovine. Za široke ljudske množice je bila pravzaprav odkrita šele po osamosvojitvi Slovenije. Nekaj je k temu, vsaj kar zadeva Rupnikovo linijo, prispeval tudi odklonilni odnos lokalnega prebivalstva in slovenske javnosti nasploh, ki je te objekte dojemala kot tujke na svojem dvorišču, kajti gradili so jih tujci in večinoma za tuje interese. Slovenci smo se skoraj vedno morali bojevati za tuje interese in le v drugi svetovni vojni tudi za svoje, pa še tedaj ne v celoti. Nekaj je k odtujenosti prispevalo tudi dejstvo, da je bila vsa literatura o Rupnikovi liniji napisana v srbohrvaščini in zato manj dostopna slovenski javnosti.

Sprehod skozi vsebino knjige

V uvodu avtor postavi slovenski prostor v evropski časovni in prostorski kontekst in pri tem opozori na pomembno vlogo, ki jo je ta prostor odigral v evropski preteklosti, tudi z vidika napetosti in konfliktov med zahodno in vzhodno polovico Evrope. V nadaljevanju se pomudi pri dogajanju, ki je pripeljalo do krivične ra-

palske meje in do gradnje utrdbe na italijanski strani te meje. Pri tem je zanimivo potegniti vzporednico med ravnanjem Italijanov tedaj in Hrvatov danes. Svojih utrdbe niso postavljali na vrhovih, marveč nižje na pobočjih, a to ni motilo tedanjih jugoslovanskih oblasti. Šele kot odgovor na poteze potencialnega nasprotnika so se začele graditi utrdbe tudi na jugoslovanski strani meje.

Potem ko avtor postavi Rupnikovo linijo v kontekst evropskih utrdbenih sistemov 20. stoletja, se loti podrobnega opisa poteka obrambne linije, razdeljene na šest sektorjev, od katerih je zadnji šesti zajemal območje med Dravogradom in Mariborom, torej daleč stran od meje med Jugoslavijo in Italijo. Gradnja oziroma priprave nanjo, zlasti kar zadeva ceste, se je začela z letom 1935, kar je opisano v pripovedih še živečih pričevalcev, največkrat domačinov. Kdaj se je te linije prišlo ime Rupnikova, ni čisto jasno, menda celo prej, preden je bila izkopana prva kaverna v hribu leta 1938. Hkrati je dovolj podrobno predstavljena tudi osebnost Leona Rupnika, ki je novembra 1938 prevzel poveljstvo štaba za utrjevanje in je bil tudi vodja utrdbenih del.

V razdelku o gradnji utrdbe je opisano, kako je prišlo do koncepta utrdbe in pozneje iz več razlogov do njegovih sprememb (predvsem zaradi pomanjkanja denarja in obubožanosti jugoslovanskega gospodarstva); hitro se je spreminjal tudi geopolitični položaj v srednji Evropi (priključitev Avstrije, zasedba Romunije, italijanski posegi v okupacijski coni) in tudi čas se je hitro iztekal. Obseg sprememb je podrobno opisan tudi s skicami, ki jih je avtorju dal na voljo Američan Joe Kaufmann, ki je napisal knjigo *Fortress Europe*. Posebej so opisane spremembe, do katerih je prišlo zaradi varčevanja, pri čemer se avtor sklicuje na pripoved dveh udeležencev pri gradnji – Franca Jereba in Janka Zupana.

V razdelku Izrazoslovje nas avtor seznanja s terminološko zmedo, ki vlada v Evropi, kar zadeva utrdbe in predvsem tudi s pomanjkanjem izrazov v slovenščini. Pohvaliti ga je treba za trud, ki ga je vložil v definiranje 10 redkejših izrazov oziroma besednih zvez. Šele to mu je omogočilo, da se je v razdelku Tipi utrdbe lotil lastne klasifikacije, pri tem navaja vsa njemu znana poimenovanja teh tipov. V grobem jih deli na lahke in težke bunkerje, kot poseben tip obravnava utrdbe in na koncu kot poseben tip dodaja še maskiranje utrdbe. Seveda se pri tem postavlja vprašanje, ali je maskiranje lahko ustrezen element za opredelitev tipa. Vsak od teh tipov oziroma kategorij je razdeljen na več podtipov in vsak je tudi nazorno predstavljen z eno ali več fotografijami, eno ali več skicami, ali z obojim. Navedeno je tudi, kje je posamezen tip ali podtip najti na terenu.

Kako se je v gradnjo vključevalo in kako se je nanjo odzivalo lokalno prebivalstvo, je opisano v razdelkih Vplivi gradnje na civilno življenje in Radovedneži in vohuni. Vključevanje lokalnega prebivalstva je bilo od območja do območja precej različno, pa tudi od družine do družine. Zdi se, da se je lokalno prebivalstvo še najbolj povezovalo z graditelji v siromašni Poljanski dolini, medtem ko ponekod domačini tega sploh občutili niso (npr. okolica Radovljice). Nasploh je gradnja utrdbe prinesla precejšen razcvet na obsežnem prostoru, kajti ljudem so se nenadoma odprle nove možnosti zaslužka (z zaposlovanjem, oddajanjem stanovanja, gostinstvom itd.). Na široko se je v krajih ob meji razmahnilo tudi tihotapljenje. Pripovedi še živečih domačinov so zelo zanimive, veliko pa se je avtor pri tem opiral tudi na knjigo Petra Dolinarja *Preblisti skozi čas*, kroniko vasi Hotavljice.

V razdelku z naslovom Koliko je bilo narejenega in koliko je znanega izvemo, da

»proces odkrivanja in popisovanja še zdaleč ni končan«. Zelo težko, če sploh kdaj, bo ugotoviti, kaj je bilo dejansko zgrajenega v okviru predvojnih utrjevalnih del, kaj od tega dokončano in kaj porušeno. To pomeni, da avtorju knjige ali komu drugemu še dolgo ne bo zmanjkalo dela, čeprav je velikansko delo, kot prča ta knjiga, že opravljeno. Sledi obilo fotografij, ki prikazujejo utrdbe po območjih oziroma odsekih in seveda po tipih utrdb.

V drugem delu knjige se Rupnikova linija in druge utrjene linije v Kraljevini Jugoslaviji znajdejo v zgodovinsko političnem trenutku oziroma točneje v času prezaporejanja razmerij moči med evropskimi silami, to je v času pred odkritim spopadom med njimi. Avtor bralca najprej seznanja z ameriškim pogledom ali bolje z odzivom Amerike na gradnjo obrambnih utrdb na jugoslovanskih tleh. Pri tem se opira na dve poročili ameriškega vojaškega atašeja v Beogradu, ki je z nekajletno zamudo poslal v domovino dve poročili. V terminološkem smislu sta precej konfuзни, vsebujeta pa natančen seznam jugoslovanskih utrdbenih črt s predvideno številčnostjo posadk posameznih utrdb. Največ prostora je v poročilih posvečenega prav Rupnikovi liniji. Sklepna misel, na katero v tej zvezi opozarja avtor, je prav tragična. V spremenjeni politični situaciji v Evropi so se utrdbe izkazale kot povsem zgrešena investicija.

Mnogo bolj zanimiv in s pomembnimi podatki je nabit razdelek z naslovom Pričakovanje spopada. V tem pričakovanju je bila »gradbena dejavnost ustavljena in življenje je zamrlo«. Bunkerje je zasedla vojska in za nekaj dni je zavladovala tišina. Sovražne armade so v kraljevino 6. aprila 1941 vdrle z njenih severnih in vzhodnih ter skoraj popolnoma neutrjenih meja. V nepredvidljivosti potez napadalca je pravzaprav vsa »tragika« obrambnih linij oziroma črt. Navsezadnje niti 6000 km dolgi Veliki kitajski zid ni mogel preprečiti Mongolom, da ne bi zasedli Kitajske. O začetnih tipanjih med sovražnimi vojskami je govor v razdelku Medigra, nato sledijo prvi spopadi, kakor je tudi naslov razdelka. Opis teh v Poljanski dolini je prav napet. Ob tem avtor opozorja tudi na razliko med gorenjsko-primorsko fronto in tisto na Štajerskem, kjer so bili Nemci mnogo bolj nevarni in zato tudi umik jugoslovanske sedme armade zgodnejši (zahvaljujoč tudi »naklonjenosti« domačinov do Nemcev). Le dan ali dva pozneje se je s svojih utrjenih položajev umaknila tudi jugoslovanska vojska na italijanski fronti. Zlom, kot je naslov razdelka, je bil za domačine zelo tragičen, zaradi česar so sami poskušali »nagajati« Italijanom z uničevanjem nakopičenega orožja in municije, z miniranjem mostov in postavljanjem drugih ovir. Kapitulaciji Jugoslavije je sledila zasedba. Italijani so prodirali vzdolž celotne Rupnikove linije, a Gorenjsko so morali prepustiti Nemcem, ki so jih domačini sprva sprejeli precej bolj naklonjeno kot Italijane. A ni trajalo dolgo, kajti Nemci so ravnali zelo nemodro in surovo.

Posledica takšnega razvoja dogodkov je bila ta, da so utrdbe postale vojni plen, čeprav se to nekako smešno sliši. Kot piše avtor, se jih Nemci sploh niso dotikali, medtem ko so jih Italijani na svojem (to je našem) ozemlju skoraj vse uničili. Popolnoma različno ukrepanje je bila posledica nezaupanja med zaveznikoma in zato tudi razlik v strateškem načrtovanju poteka dogodkov. Italijanom nikakor ni šlo zgolj za »drago in mukotrpno nabiranje surovin«, kot so nekateri mislili, pač pa bolj za strah, da jih v morebitnem medsebojnem spopadu ne bi uporabili Nemci. Nenavadna raznolikost in trdnost utrdb je presenetila vse po vrsti in znova se je izkazalo, da je bil Rupnik »res pravi častnik starega habsburškega kova«. Samo

rušenje utrdb je v nadaljevanju še bolj podrobno pojasnjeno in dokumentirano s posnetki italijanskega izvora.

V kratkem razdelku z naslovom Amnezija avtor zelo temeljito analizira razloge za nenavadno hiter prehod utrdb v pozabo domačinov in slovenske javnosti nasploh. Prerasel jih ni samo gozd, ampak še bolj temeljito čas, ki se je v vojni in povojni dobi nenavadno hitro vrtel. V razdelku, ki sledi – Odkrivanje – avtor bralca znova popelje na začetek njegovega zanimanja in napetega odkrivanja utrdbenega sistema na Golem vrhu in kasneje še številnih drugih manjših objektov. Pri tem se je opiral na informacije nemškega izvora, ki so k njemu pritekale po svetovnem spletu iz Amerike (Joe Kaufmann), čeprav bi lahko veliko ali kar večino stvari izvedel tudi od domačina Dušana Škrlepa, a žal zanj ni (z)vedel. Ob tem nas seznanjajo tudi z drugimi domačimi in tujimi raziskovalci in pisci prispevkov o tematiki utrdb.

V Zaključku se avtor še enkrat ozre na usodo utrdb, ki vedno bolj postajajo turistična atrakcija, in pri tem opozori na dejstvo, da je bilo zaradi pomanjkanja časa in denarja zgrajenega dosti manj, kot je bilo načrtovano in kot so bila njegova začetna pričakovanja. Ne glede na to pa je očitno, da je šlo za celovit obrambni sistem, ki je za nekaj časa tudi s pomočjo te knjige spet iztrgan pozabi.

Alpski zid

Zadnjih 30 strani knjige je posvečenih obravnavi italijanskega utrdbenega sistema, ki so ga imenovali Alpski zid (Vallo Alpino). Tu ne gre za noben zid, marveč za mogočen in predvsem dolg sistem utrdb, ki se je raztezal vzdolž celotne italijanske kopenske meje, od Genovskega zaliva prek alpskega loka do Reškega zaliva. Varoval je tudi tisto slovensko in hrvaško ozemlje, ki si ga je Italija prilastila leta 1918. Po drugi svetovni vojni se je ta del zidu znašel v Jugoslaviji in samo zato ga avtor (najbrž) obravnava v tej knjigi. Značilnost tega zidu je v tem, da naj bi ga sestavljali dve glavni črti utrdb: Zona di Sicurezza in Zona di Resistenza, ki je potekala nekaj kilometrov za prvo. Zelo verjetno je obstajala še tretja črta.

Kje so potekale te črte po slovenskem ozemlju in kako so bile razdeljene po sektorjih, ni čisto jasno, razen za prvo črto, za katero je znana tudi razdelitev po sektorjih. Pri iskanju odgovora na vprašanje, kako so Italijani gradili svoj »Vallo«, se avtor ni mogel toliko opirati na izpoved domačinov kot pri Rupnikovi liniji. Jasno je, da so ga začeli graditi že leta 1931 in večinoma končali že leta 1939, ponekod pa šele leta 1941. Znano je tudi, da so ga gradili zgolj preverjeni Italijani, pa še ti le ponoči in pod stražo, kot se spominja domačin iz Pivke.

V nadaljevanju avtor navaja tipe utrdb, nakar se posebej podrobno, tudi s skicami italijanskega izvora in fotografijami, osredotoči na nekaj tipičnih utrdb, saj zaradi številčnosti vseh ni mogoče opisati. Tiste na planini Polog in v dolini Tolminke ljudje radi zamenjujejo z ostalinami soške fronte. Na koncu se avtor ozre še v zgodovino Alpskega zidu. Pri tem je pomembno vedeti, da so morali Italijani na slovenskem ozemlju vse zgraditi na novo, na francoski in avstrijski meji pa so se lahko opirali na trdnjave, zgrajene pred prvo svetovno vojno in med njo.

Po kapitulaciji Italije so večji del Alpskega zidu v Sloveniji zasedli Nemci, ki so jih kmalu začeli precej množično razstreljevati. Po vojni je prišlo do ponovnega razstreljevanja utrdb, predvsem zaradi železa, ki ga je primanjkovalo še dolgo po končani vojni. To pa je tudi vse, kar je koristnega ostalo od utrdb, če nanje

gledamo izolirano. Pomembnejša ostalina so ceste in poti, ki so jih graditelji utrdb morali zgraditi, če so hoteli pripeljati material na težko dostopne kraje. Danes se ponuja izraba utrdb v turistične namene.

Na koncu je dodan še 16 strani dolg povzetek v angleščini, tako da je vsebina knjige dostopna tudi tujemu bralcu. Knjigo zaključuje seznam pisnih virov, ki jim je dodan še seznam pričevalcev in pomočnikov pri terenskem raziskovanju. Čisto na koncu je Kazalo.

Sklepne misli

Pri obravnavani tematiki je treba najprej upoštevati, da gre za zelo specifično vsebinsko področje, ki je moralo navzlic razprostranjenosti in navzočnosti na terenu zelo dolgo čakati na tistega, ki jo je hotel in (z)mogel vsestransko osvetliti. Fragmentarno so sicer raziskovali in pisali že drugi pred njim, s prav velikim zanimanjem za to problematiko pa tako in tako ne gre računati, bodisi v smislu raziskovanja ali v smislu zanimanja za literaturo o njej. To preprosto ni v naravi Slovencev.

Vsekakor je dejstvo, da je avtorju pisnih virov primanjkovalo, na kar tudi sam večkrat opozarja. To ga je (pri)sililo v raziskovanje na terenu (kar je pri taki temi skorajda neizogibno) in na poizvedovanje pri ljudeh, ki so tako ali drugače sodelovali pri gradnji utrdb, ali so jo le od daleč opazovali, ali o tem celo samo slišali od drugih. Tega je v knjigi razmeroma veliko, morda celo preveč. Ustno izročilo je pogosto nezanesljivo, človeka lahko zapelje v pretirane podrobnosti in ponavljanja. Tudi tega je v knjigi kar nekaj. Predvsem pa je teža tako dobljenih informacij z vidika dejstvene resničnosti v primerjavi s težo pisnih virov ali/in terenskim raziskovanjem precej relativna. Zato je pri opiranju na takšne vire potrebna precejšnja mera previdnosti in kritičnosti. Zanimiva pripoved raziskovalca lahko zapelje in pogosto se izkaže, da nima pravega pomena (npr. da je Janko Zupanc imenoval srbskega podnarednika zaradi njegove majhnosti Štepsl). Za tematiko knjige je to irelevantno.

Nasploh je v knjigi kar nekaj razdelkov, ki so precej obremenjeni s pripovedmi zelo različnega pomena in smisla. Po drugi strani pa to dela knjigo bolj berljivo in dostopno širši javnosti. Številni in večkrat tudi zelo kratki razdelki dajejo vtis razdrobljenosti, do katerega prihaja deloma tudi zato, ker ni dovolj očitne razmejitve med posameznimi zaokroženimi skupinami razdelkov. Avtor je skušal »ujeti« vse vidike in vse pomene gradnje utrdb in to na vseh ravneh, od lokalnega do globalnega. Zelo verjetno mu je prav to otežilo organizacijo in sistematizacijo obsežnega gradiva.

Sicer pa je problematika utrdb v Aleksandru Jankoviču – Potočniku nedvomno našla pravega človeka, ki se zahtevnega projekta loteva z veseljem, znanjem in smislom. Je pa res, da ga najbrž čaka še veliko dela, saj tudi knjiga nekako dokazuje, da je nastala sredi raziskovalnega procesa oziroma postopka. Vsekakor je ogromno dela že narejenega, zmanjkalo pa ga tudi še ne bo kmalu.

Rupnikova linija in obrambni sistemi nasploh prepričljivo dokazujejo, kaj se zgodi ali kaj se ne zgodi, če nekaj nastaja mimo potreb in interesov lokalnega prebivalstva in če to takoj za tem izloči še čas. Zdi se, kot da bi bilo zgrajeno zunaj časa. V podobnem izvenčasu in posledično zunaj funkcije se je takoj po drugi svetovni

vojni (v bistvu pa že med vojno) znašlo kar nekaj objektov in institucij iz prejšnjih časov. Za številne gradove na Slovenskem se dolga leta po vojni ni upal zanimati nihče, kot da jih ni. Danes pa o njih pišemo knjige, jih obnavljamo in sploh lepo govorimo o njih.

Miha Naglič

O RAPALSKI MEJI NA SOVODNJU

Sovodenj – V soboto, 19. aprila 2004, ob 19. uri se je v kulturni dvorani tukajšnjega združenega doma zbrala prav zanimiva in številna družčina. Besedovali smo o nekdanji rapalski meji na tem območju in o tem, kaj bi s tistim, kar je od nje ostalo, lahko počeli danes. Pobudnik srečanja je bilo Turistično društvo Sovodenj, ki ga je za omizjem zastopal predsednik Edvard Podobnik. Po njegovem uvodnem pozdravu je pogovor usmerjala Majda Treven.

Meje naj bi po novem bolj povezovala kot ločevala. Včasih je bilo drugače. Kako se je živelo ob rapalski meji, je orisal prof. Tomaž Pavšič, zgodovinar iz Idrije in avtor odmevne knjige *Ob stari meji (Idrija 1999)*. Tudi to pot je s svojim znanjem in govorniškimi darom pritegnil pozornost številnega poslušalstva, še zlasti na koncu, ko je poglavje o kontrabantu zabelil z recitacijo pesmi »Mica la bjonda«. To nepozabno kontrabantarico, ki je vzdrževala tihotapsko zvezo čez hribe med dolinama Idrije in Poljanščice, je v mladosti osebno spoznal. Njeno pesem je pozneje zapisal po spominu, v njegovi interpretaciji je postala pravi hit.

Miha Naglič je v nadaljevanju poudaril, da rapalska meja ni bila krivična le do ljudi in krajev, ki so ostali onstran nje, odrezani od matične Slovenije. Krivična je bila tudi do krajev na gorenjskem jugu, ki so do konca leta 1918 sodili v občini Žiri in Oselica, takrat pa so jih zasedli Italijani. Ljudje so po letu 1945 pričakovali, da bodo ta naselja vrnjena nekdanjim občinam, vendar se to ni zgodilo in tako je še danes cel ducat žirovskih in oseliških naselij v občinah Idrija in Cerčno, čeprav tako po naravi kot zgodovinsko sodijo bolj na sorško kot na idrijsko stran. Človek se sprašuje, zakaj so se Italijani prav na tem delu meje stegnili čez staro mejo med loškimi gospostvom na gorenjski ter tolminskim in idrijskim gospostvom na primorski strani. Odgovor je v spoznanju, da so hoteli na ta način vojaško še bolj zavarovati idrijski rudnik živega srebra, ki je bil takrat še strateškega pomena. To spoznanje, ki se vojaški pameti ponuja samo po sebi, je potrdil tudi italijanski zgodovinar Remo Bitelli v dvojezični knjigi *Claustra alpium Iuliarum, rapalska meja in fašizem (Koper 1999)*. V drugem delu svojega prispevka je Naglič na kratko orisal še fenomen Rupnikove linije, ki je nastala kot jugoslovanski vojaški odgovor na utrjevanje na italijanski strani meje.

Zanimivo je bilo tudi pričevanje Milojke Magajne, kustodinje Muzeja Cerčno. Ta je poudarila, da se je na razvodnici med Posočjem in Posavjem zvrstila že cela vrsta meja. V rimskih časih je tu potekala meja med 10. italjsko regijo in provinco Iliriko, pozneje vzhodna meja furlanske marke frankovskega cesarstva in za kratek čas celo najvzhodnejša meja Beneške republike. Stoletja je bila tu meja med loškim

ter tolminskim in idrijskim gospostvom, pozneje še deželna meja med avstrijskima vojvodinama Kranjsko in Goriško in naposled rapalska meja med kraljevinama Italijo in Jugoslavijo. Hkrati je čez to starodavno mejo že v rimskih časih potekala tudi pomembna cesta oziroma tovorniška pot, ki je v srednjem veku povezovala Škofjo Loko in Čedad. Uporabljali so jo za prevoz trgovskega blaga v obeh smereh, oglejski patriarhi za povezavo s svojim gorenjskim arhidiakonom ipd. Mejo je prečila prav na oseliškem območju: iz Cerkna se je dvignila na Kladje, se odtod skozi Podpleče spustila v dolino Kopačnice in na Hotavljah zavila proti Loki.

Prof. Janez Kavčič, prav tako ugledni idrijski zgodovinar, je nakazal, kako »roparsko« so Italijani gospodarili z idrijskim rudnikom in kako so v letih po vzpostavitvi rapalske meje številni narodno zavedni Idrijčani emigrirali iz Italije v Jugoslavijo. Seznam emigrantov obsega kar 80 idrijskih priimkov, število oseb pa je še veliko večje, saj niso odšli le posamezniki, ampak dostikrat cele družine. Ko so odhajali, so morali tajno čez mejo, za vodnike so bili domačini z obeh strani. V Ljubljani je nastal pravi idrijski krožek.

Po teh uvodnih prispevkih se je razvnel bogat pogovor. Saša Jereb, direktorica LTO Blegoš v Škofji Loki, je orisala prizadevanja, da bi Rupnikovo linijo tržili v turistične namene. Domačin Janez Treven, nekdanji predsednik TD Sovodenj, pa je odkrito povedal, da ima na nekdanjo mejo same boleče spomine in da bi bilo treba, razen redkih izjem, njene sledove čim bolj in trajno odstraniti. To velja tako za ostanke mejnikov in drugih objektov kot za prizadevanje, da bi se med gorenjskim in idrijsko-cerkljanskim območjem ponovno vzpostavila meja, kakršna je bila do leta 1918. Prof. Pavšič se z njim ni strinjal. Rapalska meja je del naše zgodovine, tisto, kar je od nje ostalo, pa priča prav o trdoživosti slovenskega naroda, ki je znal to ločnico premagati. Podprla sta ga tudi dr. Rajko Pavlovec, univerzitetni profesor za geologijo, ki svoj prosti čas preživlja v bližnjem Cerkljanskem Vrhu, in arhitekt Sašo Jankovič, avtor knjige o Rupnikovi liniji (izšla septembra) in velik poznavalec zgodovine vojaške arhitekture. Tako kot vse druge stavbe so tudi vojaške del kulturne dediščine in povesod po svetu jih skušajo v čim večji meri ohraniti in hkrati vključiti v svojo turistično ponudbo. Kot dokaz je Jankovič navedel izkušnjo z nedavnega potovanja po Grčiji, kjer Turkov še zdaj ne marajo, ostanke njihovih utrdb pa so spomeniško zavarovali.

Srečanje so sklenili z ugotovitvijo, da je treba zavarovati tudi ostanke objektov ob rapalski meji na območju Sovodnja, jih vključiti v lokalno turistično ponudbo. Kmalu bi lahko priredili »srečanje ob meji«, spomini nanjo naj bi naše ljudi povezovali in ne ločevali. V pogovoru z nekaterimi domačini, ki so zaradi rapalske meje še danes občani Cerkna, čeprav je njihovo življenje bolj navezano na Poljansko dolino, pa sem podpisani ugotovil, da si še vedno želijo, da tudi sedanja občinska meja ne bi več potekala po rapalski, ampak po stari loško-cerkljanski meji. Kako to doseči, pa je vprašanje, ki presega okvir sovodenjskega pogovora in tega zapisa o njem.

GOSTIŠEVA AVTENTIČNA DIALOŠKA IZPOVED

Umetnostni zgodovinar Lojze Gostiša nam v svojem »umišljenem pogovoru« predstavja slikarja Maksima Sedeja, o katerem mu je v domačem kraju govoril »ljudski glas«, tik po vojni pa se je z njim tudi v resnici pogovarjal in ga včasih še pozneje srečal. S to fiktivno obliko je njun nedokončani življenjski pogovor nadaljeval v danes skorajda že zamrli zelo žlahtni esejistični obliki, ki sama po sebi predpostavlja dialoškost, razkriva pa tudi avtorjevo vse večje veselje do pisanja, ki predpostavlja živ pripovedovalski smisel.

Četudi je tak Gostišev dialog s Sedejem fiktiven, je izpeljan tako nefiktivno, da skozenj polno zaživi slikarjeva človeška in umetnostna podoba v mojstrovem vsakdanjem okolju in v vsej svoji realnosti. Pogovor nam prepričljivo predstavi Sedejevo otožno lirično in socialno občutljivo slikarstvo, grafiko in ilustracijo. Pri tem odpre vprašanje njegovih pobud in izvirnosti, osvetli pa tudi razmere ter okoliščine, v katerih je Sedejevo delo nastajalo, ter širokopotezno nakaže tudi širšo duhovno panoramo Sedejevega časa, značilno razmerje občinstva in kritikov do avtorjev tedaj živih generacij, pa tudi do posameznih umetnostnih zvrsti. Zato je pogovor v bistvu izgovor za živahno napisan in problemsko usmerjen strokoven prikaz umetnika in ustvarjalne generacije Neodvisnih, ki ne želi biti šolsko suhoparen, a ni zato nič manj poučen, saj je docela stvaren in zgodovinsko zanesljiv. Ob licentii poetici, ki jo avtor v pripisu iz previdnosti omenja, se namreč lahko povprašamo predvsem o tem, koliko so v besedilu zapisane slikarjeve samoznačbe in lastne ocene posameznih stopenj in dilem njegove ustvarjalnosti spomin na resnične pogovore s piscem, koliko pa so vanje projicirani predvsem Gostiševi pogledi in ocene, ki se v osnovi avtentično stapljajo s pogledi tistih, ki so slikarja doslej najbolj dojeli. To vprašanje seveda za tak »literariziran« tip besedila ni bistveno. Bistveno pa je, da zamišljeni pogovor ne temelji na konfliktu, niti ne na komaj nakazanih kontrastih, ki prečiščujejo spoznanja, ampak se pogledi obeh sogovornikov dopolnjujejo in medsebojno pojasnjujejo do take mere, da lahko umetnostni zgodovinar zaradi svoje afinitete do umetnika neprisiljeno govori o slikarstvu kar z njegovimi usti, pri tem pa razkriva, da je tudi sam izrazit estet in premišljevalec, ki zaupa tako čustveno dojemljivosti kakor likovni analizi, kajti Sedejeve besede o temeljnih notranjih vzgibih ustvarjalnosti ter o potrebi »popolnega zlitja slikarjevega ustvarjalnega značaja z vizualizacijo njegove koncepcije« so identične tudi z Gostiševim kritiškim umetnostnim nazorom. V besedilo pa je Gostiša smotrno vključil tudi svoje poznavanje Sedejevega vrstnika Franceta Miheliča ter osebnih razmerij med Neodvisnimi in nevsiljivo nakazal svojo lastno organizacijsko in uredniško dejavnost. Tako je pomen spisa dvojen, saj ga razbiramo kot stvarno, a osebno dojeto in lapidarno oznako slikarja Maksima Sedeja in kot Gostišev skriti avtoportret. Kot hkrati dragoceno pričevanje in naklonjeno spominsko besedilo pa nam toplo približa in na novo oživlja tudi povezanost obeh zaslužnih žirovskih rojakov, temelječo na veliki ljubezni do

Maksim Sedej, Pred piknikom, olje, 1937, zdaj v likovni zbirki Krke, katere kustos je Lojze Gostiša

umetnosti. Kot izvemo iz pogovora, je s svojim komentiranjem reprodukcij evropskega modernega slikarstva Gostiševo likovno dojemljivost prvi usmeril v umevanje novejših, nerealističnih likovnih prijemov in ji s tem omogočil večjo širino in postopen prerod prav razgledani Maksim Sedej. Tako izzveneva besedilo tudi v hvaležno posvetilo rojaku, ki je bil za pisca pomembnejši, kot je videti navzven, in se spreminja v avtentično Gostiševo izpoved. Kot izraz avtorjeve ljubeče navezanosti na žirovsko izročilo pa korenini v njegovih spominih na otroštvo in bo zato še posebej razveselilo Gostiševe Žirovce.

(Gornji zapis je avtorjeva ocena besedila umetnostnega zgodovinarja Lojzeta Gostiše, ki je izšlo v ŽO št. 33 na straneh 33–64 pod naslovom Umišljeni pogovor z akademskim slikarjem Maksimom Sedejem. Op. ur.)

Stane Kosmač

SANJE V CVETJU MIHELE STRLIČ

Mihela Strlič je Žirovcem bolj znana kot grafična oblikovalka, ki oblikuje in pripravlja za tisk vse, kar posamezniki, podjetniki, obrtniki in podjetja potrebujejo za delovanje: od vizitk do različnih reklamnih katalogov, logotipov, napisov in

tudi knjig. Večini pa je neznan njen hobi, ki mu posveča svoj prosti čas: slikanje. Njen svet so rože, katerim namenja svojo pozornost, znanje in ljubezen. Dajejo ji navdih s svojimi mnogimi oblikami in bogato barvno paleto. Zato ni naključje, da je poimenovala to razstavo: SANJE V CVETJU.

Motiv cvetja je v zgodovini likovne umetnosti star kot umetnost sama. Iz daljne preteklosti so nam znani motivi egipčanskih stenskih poslikav, starorimske umetnosti, stari kitajski in japonski umetniki so v svojih slikah s tušem na papir ali svilo upodobili čudovite cvetlične kompozicije. Motivika cvetja je bila razširjena tudi v arabskem svetu, v južni Ameriki, Indiji itd. V zgodovini ni bilo civilizacije, ki ni imela v svoji umetnosti cvetličnih motivov. Vendar cvetje kot motiv ali zgolj kot ustvarjalni zagon ni služilo samo umetnikom, ampak ima poseben pomen in položaj tudi v življenju vsakdanjih ljudi, saj si je težko predstavljati neko domovanje brez cvetja, lepih lončnic ali šopka sveže nabranih rož v vazi. Lepota cvetja privablja ljudi že od nekdaj in že od nekdaj mu pripisujejo poseben pomen in mu dajejo posebno mesto v svojih domovih.

Narava je bila zelo radodarna, ko je obarvala v tisočih barvnih odtenkih cvetje tega sveta, izjemno kreativna v ustvarjanju njihovih raznolikih oblik, velikosti, socvetij itd. Zato je razumljivo, da so ljudje dajali rožam poseben, simboličen pomen. Teh pomenov je skoraj toliko, kot je vrst. Največkrat se cvet v simboličnem pomenu pojavlja kot arhetipski lik duše, Japoncem cvetje simbolizira model razvoja vidnega sveta in v tem duhu oblikujejo svoje ikebane, cvetje v alegoričnem smislu, odvisno od vrste, oblike in barve, simbolizira pomlad, zoro, mladost, vrline itd. Hkrati pa se njihov simbolni pomen pogloblja še z barvami: rumeno obarvano cvetje nosi sončni simbolizem, rdeča barva lahko simbolizira kri, modra barva sanjsko nestvarnost ipd. In očitno tudi Mihelo Strlič cvetje privablja do te mere, da je slikanju cvetličnih motivov namenila svoj prosti čas in nastajal je opus slik, ki so sicer slogovno neenotne, odlikuje pa jih zanesljiva kompozicija, barvna usklajenost in poznavanje likovne teorije in načel barvne gradnje slikovnega polja. Pri svojem ustvarjanju se je naslonila na izročila impresionizma in postimpresionizma v evropski umetnosti, predvsem na Vincenta van Gogha, Clauda Moneta in Augusta Renoirja, ki predstavljajo vrh evropskega slikarstva ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja. To so umetniki, ki so postavili temelje razumevanju gradnje slikovnega polja z barvo, ki lahko samostojno, neodvisno od drugih načinov gradnje ustvarja ta prostor. In to so umetniki, ki tudi danes vzbujajo občudovanje in tam, kjer razstavljajo njihova dela, ljudje potrpežljivo čakajo v vrstah, da si jih lahko ogledajo.

Mihela Strlič v svojih kompozicijah zanesljivo in z znanjem obvladuje slikovno polje, ki ga prav tako gradi predvsem z barvo. Tako lahko opazimo, da na določenih kompozicijah ustvarja na harmoničnih barvnih odnosih, na drugih po komplementarnem barvnem načelu ali motiv sooči v toplih in hladnih ali v svetlih in temnih barvnih kompozicijah. Vse to dokazuje, da pozna načela barvne sintakse, ki jih vgrajuje v slikovno polje. Tudi oblikovno so njene kompozicije premišljene. Včasih gradi na simetriji, drugič v zlatem rezu ali v prosti kompoziciji. Zdi se, da njena dela zaživijo najbolj tam, kjer potezi svojega čopiča pusti prosto pot. Sledi teh potez soustvarjajo tkivo slike, ki skupaj z barvno močjo kompozicije tvori intenziven izraz. Ob nekaterih delih vidimo, da je naslikano cvetje poenostavila in ga hkrati vpela v ozadje z govornico barve in usklajenostjo potez čopiča do te mere, da slike delujejo že skoraj abstraktno.

Čeprav v njenih delih ne smemo iskati globlje simbolike, vsaj ne v tem smislu, kot sem na to opozoril v uvodu, kljub temu predvsem z barvami in tudi vrstami cvetja – npr. sončnice, ki so sicer splošno priljubljen slikarski motiv – vnaša v dela simboliko sonca. Druge vrste, kot so lilije, irisi, krizanteme, trobentice ..., jo zanimajo in pritegnejo predvsem s svojimi bogatimi in slikovitimi oblikami ter barvo.

Vsekakor je v plejadi žirovskih slikarjev predvsem moškega spola vzniknilo novo, žensko ime, Mihela Strlič, ki na svoj, žensko senzibilen način in s svojo motiviko ustvarja dela, ki so v našem, žirovskem prostoru, nekaj novega, svežega in drugačnega. Upam, da jo bo ta razstava spodbudila, da bo s še večjo vnemo ustvarjala naprej in da se ponovno srečamo v teh prostorih že v bližnji prihodnosti.

(Pripis uredništva: Z gornjim besedilom je Stane Kosmač odprl samostojno razstavo slik Mihele Strlič v Galeriji Svobode Žiri, v petek, 22. oktobra 2004.)

Tadeja Primožič

VŽIGANICE IN VŽGANE ČIPKE

Jajce je prastar indoevropski pomladni simbol ter je naravna podoba rodovitnosti in izvora novega življenja v pomladanskem času, krščanstvo pa ga je povežalo s simbolom Kristusovega vstajenja, ponovnega stvarjenja in upanja. Jajce je pomemben simbol velike noči tudi na Slovenskem. Omenja ga Janez Vajkard Valvasor kot sestavino »kranjskega žegna« iz 2. polovice 17. stoletja, ki ga poleg jajc sestavljajo še prekajena svinjina, osoljena govedina in kolač. Niko Kuret v Prazničnem letu Slovencev iz leta 1989 navaja, da nesejo v Poljanski dolini k žegnu »kolačnik« (t.j. potico z luknjo v sredi oz. kolač), potice, gnjad, klobase, z mesom in kašo nadevan želodec, hren, pomaranče in jajca.

Na Slovenskem so znani številni načini krašenja in barvanja jajc, ki se uvrščajo med najlepše krašene primerke v Evropi; poznamo pirhe, pisanice, pisanke, remenke itn. V Prekmurju izdelujejo okras s praskanjem, za Belo krajino pa so značilne »pisanice«, jajca, ki jih krasijo z ornamentami tako, da jih pišejo s posebno »pisalko«, v kateri topijo vosek. Z voskom so risali ornamente tudi v drugih slovenskih pokrajinah, pogosto pa so polagali na jajca tudi liste rastlin in jih kuhali v vodi, ki so ji dodali čebulne liste. Ta način je bil in je še vedno razširjen tudi na Žirovskem. Za Belo krajino in Prekmurje so značilni geometrični in stilizirani liki, na Primorskem in Gorenjskem pa prevladujejo rastlinski in cvetlični motivi. Poleg teh srečamo na pirhih še različne krščanske simbole in napise (npr. IHS, Marijin monogram, aleluja).

Prav posebna jajca pa so t.i. vžiganice, ki jih izdeluje Matevž Maretič iz Škofje Loke. Matevž, po izobrazbi strojni tehnik, zaposlen v podjetju Kladivar Žiri, v les jajčne oblike vžiga različne abstraktne, fantazijske motive. Navdih za pirografiko – vžiganje v les z žarečo žico – je dobil že v 3. razredu osnovne šole pri tehničnem pouku, leta 1999 pa je dolgoletno željo začel uresničevati, bolje rečeno vžigati, v

ovoide iz lesa. V petih letih je vžgal več kot 160 vžiganic, ideje za motive pa je, kot sam pravi, vedno dobival »iz glave«.

Drugi del njegovega ustvarjanja od leta 2002 dalje so t.i. vžgane čipke. To so v furnir ovalne oblike vžgani luknjičasti in tako tudi čipkasti vzorci; ti ga spominjajo na prave klekljane čipke, ki imajo na Žirovskem bogato, več kot stoletno tradicijo. V vžganih čipkah prevladujejo spiralno zasnovane oblike v sozvočju z ovalnimi ploskvami.

Tretji sklop ustvarjanja pa je cikel, imenovan »OBA«, ki je v celoti nastal leta 2004. Tokrat je Matevž Maretič v furnir oglate oblike vžgal dva zrcalna motiva, ki sta vsak zase, pa vendar skupaj tvorita celoto. Že samo ime cikla »OBA« asociira, da gre za dva samostojna in hkrati povezana motiva, ki simbolno lahko predstavljata levo-desno, zgoraj-spodaj pa tudi žensko in moškega.

Na razstavi, ki jo odpiramo na cvetni petek, je na ogled le del ustvarjanja Matevža Maretiča, natančneje 120 vžiganic, 36 vžganih čipk in 40 motivov iz cikla »OBA«. Brez dvoma gre za zelo natančno in kreativno rokodelsko ustvarjanje, ki v Sloveniji ni prav posebej razširjeno in tudi ne poznano. Toda prepričana sem, da so izdelki tako inovativni in dovršeni, da ne bodo zanimivi le za Žirovke in Žirovce.

Gospodu Matevžu Maretiču želim še veliko ustvarjalnega navdiha, kot pravi sam »iz glave«, vas pa vljudno vabim, da si razstavo ogledate.

(Gornje besedilo je avtorica prebrala ob odprtju razstave Matevža Maretiča Vžiganice in vžgane čipke. Odprli smo jo v petek, 2. aprila 2004, v Galeriji Svobode Žiri.)

Metka Debeljak

GLEDALIŠKI ABONMA V SEZONI 2003/2004

Lep pozdrav bralcem Žirovskega občasnika. Tudi letos mi je bila dana naloga, da napišem kratko poročilo o gledališkem abonmaju, ki se je dogajal na žirovskem odru v sezoni 2003/2004. Vsi, ki pripravljamo program, smo veseli, da gledalci leto za letom prihajajo v naše Žirovsko gledališče in spremljajo predstave poklicnih gledališč Slovenije. Ta množičnost potrjuje, da v vsej množici propagandnega materiala profesionalnih in komercialnih gledališč izbiramo primerne predstave za obiskovalce abonmaja. Ob tem hkrati ugotavljamo, da smo gledalci v Žireh zares dobri in da je žirovski oder primeren prostor za še tako zahtevne predstave.

V sezoni 2003/2004 smo si lahko ogledali štiri uprizoritve dramskih del.

24. oktobra 2003 je na odru DPD Svoboda nastopilo Gledališče Koper – Teatro Capodistria z očarljivo in predrzno uprizoritvijo komedije Carla Goldonija: Krčmarica Mirandolina. Predstava je bila uprizorjena v enkratni odrski postavitvi, ki ji je dala svoj pečat igralka Saša Pavček. Njena igrivost, vabljevost, izzivanje, preudarnost in vsemu temu navkljub – njena neverjetna sposobnost, je pričarala

zbrano spremljanje publike ob gromkem smehu. Postavlja pa se vprašanje, kako jo doživlja moški kot gledalec. To bi bilo zanimivo vedeti.

Novembrska predstava v izvedbi Drame SNG iz Ljubljane je bila komedija Jean-Baptista Molièrja: Šola za žene, ki jo je s prefinjeno distanco režirala Mateja Kolečnik, dobitnica nagrade Prešernovega sklada. Predstava je bila prijetna in publika je uživala v dobri igralski zasedbi z Janezom Škofom v glavni vlogi, pomembni pa so bili tudi drugi igralci: Barbara Cerar, Jurij Zrnec, Alojz Svete... Gledališko delo je bilo zanimivo tudi s kostumografskega vidika, v katerem se je prepletal klasičen slog v povezavi s klobuki, scena je bila posebna, saj je na odru stala le velika kulisa, popestritev so bili glasbeni vložki. Mislim, da smo prav vsi v tej predstavi uživali.

Avtorski projekt Gregorja Čušina Hagada (židovski oz. aramejski izraz za zgodbo) smo v monoizvedbi doživeli januarja 2004. Na popolnoma praznem odru s stolom, zemljevidom in plastenko vode igralec ohranja ritem petja ljudske pesmi, v katerega vstavlja krajše pripovedi, skeče, miniaturne prizore, ki so lahko duhoviti ali pa skoraj tragični. V tem samostojnem nastopu je igralec pokazal, da je kos najzahtevnejšim gledališkim preizkušnjam, za kar je bil ob koncu nagrajen z močnim aplavzom.

Zadnjo predstavo v sezoni 2003/2004 sta izvedla igralca Bernarda Oman in Boris Kobal iz Špas teatra. Predstava Ob letu osorej je svetovna uspešnica, označena kot najboljša komedija o ljubezni in prešuštvu, ki je v dvorani izzvala salve smeha, nam dovolila, da smo se prestavili v pravljično, vendar na koncu pristali na trdnih tleh.

Po zadnji predstavi smo že kovali načrte za prihodnost, saj so pozitivni odzivi publike za nas spodbuda, da se abonmaja lotevamo tudi v novi sezoni. Lep pozdrav v upanju, da bomo v Talijinem hramu umetnosti uživali tudi v sezoni 2004/2005.

Peter Militarev

LJUDSKO GLEDALIŠČE

Prvi spomin

Moj prvi spomin na poznanstvo z gledališko skupino DPD Svobode iz Žirov poseže v sezono 1992/93 v uprizoritev Molierjevega Janez Klada ali Kaznovani so-prog, ki ga je v žirovskem narečju uprizoril režiser Lojze Domanjko. Pri ogledu te predstave sem se sproščeno zabaval pa tudi ugotovil, da je za Molièrja (pa ne samo za njega) idealno, če je jezik v predstavi čim bolj približan ljubiteljskim igralcem in okolju, iz katerega izhajajo. Predstava je bila lep primer, kako oder osvoboditi literarne besede in kako lahko nastane ŽIVO LJUDSKO GLEDALIŠČE, če ustvarjalci v njej poiščejo živo zvezo med dramskim besedilom in odrom, ki je režija, igra, gibanje in prostorski izraz besede. Takrat se mi je zdela ta predstava izredno simpatična – simpatični in prepričljivi pa so bili tudi igralci na odru. Pravo LJUDSKO GLEDALIŠČE, ki ni temeljilo na podedovanih izročilih.

Dario Fo, Sedma zapoved – kradi malo manj, na žirovskem odru v sezoni 1997/98 v režiji Metke Debeljak

Drugi spomin

Nekaj let pozneje, leta 1998, sem se z žirovskimi gledališčniki znova srečal. Tokrat kot selektor za Področno srečanje Gorenjske, za 1. FESTIVAL GORENJSKIH KOMEDIJANTOV (Dob pri Domžalah 19.–21. junij 1998). Za ogled so mi ponudili satiro Darija Foja SEDMA ZAPOVED – KRADI MALO MANJ, ki jo je režirala njihova večletna režiserka Metka Debeljak. Predstavo sem si ogledal v mrzli in umazani dvorani v Gorenji vasi. Gledalcev ni bilo veliko. Nič kaj prijetno vzdušje za ogled predstave, pa še sam nisem bil dobre volje, ker sem pred tem popoldan gledal na Trebiji slabo Gospo ministrico, ki so jo odigrali igralci iz Selc. Tolažil sem se: »No, pa potrpimo še ti dve uri, saj ni bilo pričakovati, da bodo Žirovci kos zahtevnemu Fojevemu besedilu, ki zahteva uprizoritev v smislu pravega LJUDSKEGA GLEDALIŠČA, ki odkriva, spoznava in se pri tem zaveda svoje lastne in avtentične poetike. Je tekst, ki vsebuje znake smeha, ironije in groteskne komedije«. Torej gre za elemente uprizoritve, za katere sem menil, da Žirovci še slišali niso, kaj šele, da bi jim bili kos. Toda zgodilo se je drugače. Metka Debeljak, ki je režirala to igro, jo je spretno vodila v uspešen rezultat kolektivnega dela igralskega ansambla. Imela je tudi gledališki ritem, ki ga to Fojevo besedilo izrecno zahteva. Gledalci so predstavi prisluhnili, potegnili jih je, kakor temu rečemo, in pozabili so na mrzlo neokusno dvorano. Žirovci so jih potegnili v skupinski dionizični doživljaj. Tudi mene! Imel sem lep gledališki večer! Tudi pogovor po predstavi, ki sem ga imel z ansamblom, čeprav so bili utrujeni od igranja in pospravljanja kulis (delali so vsi vse), je bil živ, brez hierarhije, klepet, kakršnega lahko ustvari samo dobra gledališka družina. Takrat sem jim dejal. »Gledališka predstava je dobra, če je življenje na odru – toda ne realistično. V predstavi ste ust-

varili zametke, kako se lahko prikopljemo do LJUDSKEGA GLEDALIŠČA«. Razšli smo se zadovoljni, da smo skupaj doživeli dve uri veselja. V meni pa se je še enkrat potrdilo, da je gledalec v dvorani igralčev dvojnik na odru.

Vmesni spomin

Žirovske predstave, s katerimi sem se pozneje srečeval kot selektor ali pa kot gledalec, so bile uprizoritveno zanesljive. Žal, repertoarni izbor ni bil vedno najbolj posrečen. Kishonov Poročni list, ki je sicer dober tekst, so problemsko umestili v domače okolje, kar ni nič narobe, vendar pa taka adaptacija zahteva tudi drugo psihološko strukturo komedijskih likov, ker tudi odpira druge probleme, ki se vežejo na glavni motiv našega adaptiranega Kishonovega besedila. S to ponašitvijo so idejno in uprizoritveno zgrešili cilj, misleč, da bodo gledalcu ponudili zrcalo današnjega časa, družbe in življenjskih razmer. Nič hudega, bo drugič bolje. Za Tri vaške svetnike velja predvsem, da LJUDSKO GLEDALIŠČE ni čitalnica, temveč prostor za igro, v katerem je polno improvizacij, ki na koncu po vajah ustvarijo uprizoritveno sporočilo, ki ga interpretira današnji igralec za današnjega gledalca. V sodobnem LJUDSKEM GLEDALIŠČU naj bi igralec vedel, razumel in doumel, kaj govori in kaj IGRA. Taka gledališka dejavnost, v kateri bi bila domišljija SVOBODNA, bi želel, da preveva gledališko ljubiteljstvo v ŽIREH. Predvsem zato, ker so ustvarjeni pogoji za to! S »Svetniki« so mogoče zadovoljili občinstvo, sebe pa gotovo ne!

Njihova uprizoritev Erdmanovega Samomorilca, tudi v režiji razmišljajoče Metke Debeljak, potrjuje to moje razmišljanje, saj sta tako repertoarni izbor kakor tudi uprizoritveni koncept temeljila na igralskih, režijskih in scenografsko-kostumografskih možnostih uprizoritve. Toda tudi na možnostih dejavnega odnosa med odrom in občinstvom. Predstava, ki je ponovno uveljavila igralske kvalitete žirovskega ansambla. Vse to sem vedel, ko sem v sezoni 2004/05 pri njih postavil

Nikolaj Robertovič
Erdman,
Samomorilec, na
žirovskem odru v
sezoni 2002/2003 v
režiji Metke Debeljak

na oder Goldonijevega Sluga dveh gospodarjev. Vedel sem, da drevo trdno stoji, samo v veje mu je treba usmeriti ustvarjalni veter, jih razgibati v LJUDSKO GLEDALIŠČE, ki živi s svojim gledalcem tako, kot ta živi s svojimi žirovskimi igralci – v dobrem in slabem, v smehu in tragediji.

Tretji spomin

Na podlagi do sedaj povedanega o LJUDSKEM GLEDALIŠČU in o vedenju, kaj žirovski ansambel zmore in kaj hoče, sem se odločil, da Slugo postavim tako, da je še tudi zdaj, po tolikih letih, živo, pristno in neizbrisljivo. Že prva srečanja z ansamblom so mi dala vedeti, da sem se dobro odločil in da sem na pravi poti. Zasedba je bila primerna, mladi in stari zagreti in hitro smo našli dialog v iskanju možnosti oživljanja besedila in igralčeve uveljavitve dramatikovih besed in obvladovanju prostora. Vendar vse je bilo prelepo, da bi bilo res. Zapletlo se je pri šepetalcih. Pri meni šepetalcev ni! In ko so to izvedeli, so tako zaropotali s svojo žirovščino, da sem lahko samo ugibal, da na to ne bodo pristali. Res niso! Prvi se je oglasil starosta Vladimir, češ če že uvajam novitete, s katerimi se globoko strinja, naj vendar pustim tudi nekaj žirovske tradicije. Za njim pa se je vsul plaz vseh mogočih obrambnih mehanizmov. Najbolj zviti so mi ponujali celo dvojno podaljšano kavo z enim natrenom. Kaj sem hotel? Nič! Dal sem na glasovanje in izglasovali so eno šepetalko, zato, ker je gospa tako rada v gledališču, in zato, če se slučajno komu kaj zatakne. Če ima nekdo tako rad gledališče, mu pa res ne smem braniti, da bi bil zraven. Seveda sem pristal in z gospo sva se čudovito dobro razumela. Vendar kljub temu da sem pristal, še vedno vztrajam: LJUDSKO GLEDALIŠČE uveljavlja odkrito govorico, nenapisano in napisano, zato nihče ne more izza kulis šepetati besed v igro na odru. No, kljub »pomoči« pa so dekleta in fantje imeli odličen ritem predstave in ustvarili so dobre like. Z veliko zaupanja drug do drugega, z izžarevanjem nesebičnosti je nastal GLEDALIŠKI DOGODEK,

Sluga dveh gospodarjev. Igrali so: Vladimir Novak, Barbara Burnik, Boris Pečelin, Sebastijan Pagon, Petra Bekš, Luka Čadež, Marko Mrlak, Branko Pečelin (sluga dveh gospodarjev), Robert Bogataj, Matej Jereb, Andraž Poljanšek, Blaž Podobnik

ki ansamblu kakor tudi gledalcem, vsaj upam, da je tako, ne bo šel hitro v pozabo. Nasprotno! Pred žirovske igralce, gledalce in občinske politične in kulturne funkcionarje, je postavil ODGOVORNOST za prihodnost s pričakovanjem, kaj bo novega prinesla prihodnja gledališka avantura. Vedeti pa morajo, da gledališče ni industrijsko podjetje, ni trgovina in ni transportno podjetje. Upam, da se občinski možje tega zavedajo in da z odmerjenimi sredstvi omogočajo žirovskim gledališčnikom ustvarjati bistveno poslanstvo gledališča, da z dobrimi, umetniško zglednimi predstavami, z novimi resnicami privabi publiko v dvorano. LJUDSKO GLEDALIŠČE ne pozna predstave – obnovitve nekega besedila preteklosti, marveč pozna le predstavo – preinterpretacijo umetniške preteklosti v umetniško sodobnost. Igra na odru ne more biti nič drugega kot igra človekovega duha in fantazije. BREZ SPOMINA ... PA ŠE TOLE: »LJUDSKO GLEDALIŠČE je podoba med podobami, ni pa nauk nad zmotami.«
Upam, da bo v Žireh polno zaživelo LJUDSKO GLEDALIŠČE kot gibanje, ki se lahko razvija zgolj v obliki iskanja, poskusov in prevrednotenja starih vrednot (tako vsebinskih kot finančnih).

PS:

Selektorji so žirovsko predstavo Sluga dveh gospodarjev izbrali za 6. festival Gorenjskih komedijantov v Dobu in za Linhartovo srečanje v Šoštanju. Petra Bekš je bila za vlogo Beatrice izbrana za komedijantko leta Gorenjske.

F O T O S T R I P

Franc Temelj

CAMINO – POT K SVETEMU JAKOBU

Pot smo dobesedno vzeli pod noge 14. julija 2004 v francoskem mestecu Saint-Jean-de-Port in čez Pireneje nadaljevali po Španiji.

Prehodili smo mnoge poltisočletja stare mostove, ki so vodili do lepo urejenih mest in vasi.

V njih smo srečevali mnoge soromarje z vseh koncev sveta, si po lokalih tešili žejo in nabirali novih moči za nadaljevanje poti.

Tudi sonce nas je vsako jutro bodrilo, saj je pokukalo izza obzorja v vsej svoji barvitosti.

Toda bolj ko smo se odmikali hribom, bolj so naselja začela postajati enolična in pusta.

Valovitost pokrajine je izginjala, drevesa so se začela umikati njivam.

In kmalu smo na obzorju videli samo še napol požeta polja pšenice, iz katerih so se s svojim petjem oglašale prepelice.

Med redkimi naselji so nas pozdravljale starodavne cerkve in utrdbe, ki so jih zgradili templarji.

V mestih smo občudovali mogočne katedrale, ki še danes pričajo o nekdanji moči kolonialne Španije.

Pšenice pa ni in ni hotelo biti konec ...

... dokler nismo dospeli do zadnje pokrajine na naši poti – Galicije, ki nas je navdala z nostalgijo po Dolenjski.

In takole so se mi romarji ŠmaR-ja po 29 dneh in 780 kilometrih prehojene poti pred katedralo sv. Jakoba v Komposteli postavili pred objektiv: Martina Lavrinec, Marjanca Modrijan, Irena Marolt, Marija Logar, Anton Beovič, Fanči Vidmar, Ciril Vidmar, Jože Stržaj, in Jožica Žnidaršič. Za spomin in zaradi kančka nečimrnosti.

AVTORJI TEGA ZVEZKA

MILKA BOKAL, profesorica slovenščine, raziskovalka leksikologinja v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani, doma z Dobračeve, živi v Srednji vasi pri Polhovem Gradcu

BORUT BURGER, arhitekt, sodeloval pri projektiranju prenove Stare šole, Ambasade, novega dela otroškega vrta pri osnovni šoli, živi in dela v Ljubljani

METKA DEBELJAK, profesorica razrednega pouka, pomočnica ravnateljice Osnovne šole Poljane nad Škofjo Loko, občinska svetnica in predsednica komisije za kulturo Občine Žiri, živi v Žireh

MARIJA GANTAR, upokojenka, prej uslužbenka Kmetijsko-gozdarske zadruge M Sora Žiri, živi v Žireh (na Dobračevi)

RADO JAN, gimnazijski profesor in ravnatelj v pokoju, živi v Žireh

JOŽICA KACIN, urednica časopisa Delo-življenje, glasila Alpine Žiri, živi v Žireh

JANEZ KOMAN, arhitekt, živi in dela v Škofji Loki

Dr. MILČEK KOMELJ, umetnostni zgodovinar in likovni kritik, profesor na Filozofski fakulteti v Ljubljani

FRANC KOPAČ, pesnik, strojni delovodja in tehnolog v firmi Kladivar Žiri, živi v Žireh

STANE KOSMAČ, akademski slikar, učitelj na Osnovni šoli Žiri, živi v Žireh

PETRA LIKAR, pisateljica, živi na Selu pri Žireh

PETER MILITAREV, gledališki režiser, v sezoni 2003/04 režiral tudi v Žireh, živi v Medvodah

ANTON MLAKAR, upokojenec, živi v Žireh

POLONA MLAKAR BALDASIN, fotografinja, absolventka Šole uporabnih umetnosti Famul Stuart v Ljubljani, živi v Žireh

MIHA NAGLIČ, esejist in novinar, urednik in kulturni delavec, doma na Žirovskem

VLASTA PEČELIN, univ. dipl. sociologinja kulture in prof. zgodovine, zaposlena v Osnovni šoli Žiri, živi na Lednici pri Žireh

NEJKO PODOBNIK, upokojeni novinar, dolgoletni urednik časopisa Delo-življenje in Radia Žiri, živi v Žireh

BETA POLJANŠEK KOMAN, arhitektka, doma iz Žirov, živi in dela v Škofji Loki

STANE PRIMOŽIČ, polkovnik vojnega letalstva v pokoju, doma iz Opal pri Žireh, živi v Zagrebu in Velikih Malencah pri Krški vasi

Dr. TADEJA PRIMOŽIČ, etnologinja in kulturna antropologinja, sociologinja kulture, živi v Žireh

JANEZ RAMOVEŠ, pesnik, živi in ustvarja v Suši pod Blegošem

Dr. MARIJA STANONIK, slavistka in etnologinja, doma z Dobračeve (zdaj Selo pri Žireh), živi v Ljubljani

TONČKA STANONIK, profesorica slovenščine, urednica v Založbi Mladinska knjiga, doma iz Nove vasi, živi v Ljubljani

BOJAN STARMAN, ekonomist, že tretjič žirovski župan (od 1994), na volitvah 2004 izvoljen tudi za poslanca v Državnem zboru RS, živi v Žireh

TOMAŽ ŠTEFE, profesor geografije, publicist, v pokoju, živi v Zgornjih Gamelnah pri Ljubljani

IVANKA ŠULER, učiteljica v pokoju, rojena v Žireh, živi v Čezsoči in Ljubljani

FRANC TEMELJ, elektrotehnik, fotograf, zaposlen v raziskovalni enoti delniške družbe Kladivar Žiri, živi na Dobračevi

OLGA VONČINA, ekonomistka, svetovalka za proračun in družbene dejavnosti v upravi Občine Žiri, doma na Žirovskem

ANTON ŽAKELJ, upokojenec, živi v Clevelandu, doma iz Stare vasi (zdaj Žiri)

KAZALO

- 3 UVODNIK
3 *Marija Stanonik*: Žiri, točka sredi globusa
9 *Miha Naglič*: O vsebini 26. zvezka
- 12 INTERVJU S PESNIKOM IVANOM MINATTIJEM
Tončka Stanonik: V vsakem človeku je nekaj oblaka
- 25 PAVLE SEDEJ, POET NAŠE KRAJINE
- 33 INTERVJU Z GODBENIKOM VIKIJEM ŽAKLJEM
Jožica Kacin: Le igray; kar boš znal, boš več veljal!
- 45 PRVA DESETLETKA NOVE OBČINE ŽIRI
45 *Olga Vončina in sodelavci*: Prva desetletka nove Občine Žiri
64 *Bojan Starman*: V samostojni občini smo na boljšem
65 *Nejko Podobnik*: Žirovski župani v zgodovini
- 77 MUZEJ ŽIRI
77 *Miha Naglič*: Iz preteklosti v prihodnost žirovskega muzeja
84 *Borut Burger*: Pred razstavo o prenovi žirovskega muzeja
85 *Beta Poljanšek in Janez Koman*: Razstava o prenovi muzeja
- 93 PRVI KORAKI LJUBITELJSKE KULTURE NA ŽIROVSKEM
Rado Jan: O začetku in začetnikih ljubiteljskih dejavnosti v Žireh
- 115 RAPALSKA MEJA NA ŽIROVSKEM
Vlasta Pečelin: Sveta in večna meja, ki v resnici to ni bila
- 127 ŽIROVSKE RODBINE: POTOČNIKOVI NA DOBRAČEVI
Ivan Potočnik in Marija Gantar: Kronika Potočnikovih na Dobračevi
- 149 ŽIROVCI V AMERIKI IN AVSTRALIJI
149 *Anton Žakelj*: Nov začetek v Ameriki
189 *Tončka Stanonik*: Pri Abrahtovih stricah v Avstraliji
- 223 ŽIVLJENJSKE ZGODBE NAŠIH ROJAKOV
223 *Stane Primožič*: Moj rojstni kraj in moja mladost
237 *Anton Mlakar*: Zdravku Rinku v spomin
237 *Tomaž Štefe*: Stanka Homec v kompletu

243 FOTOGRAFIJA Z RAZLAGO

243 *Anton Mlakar*: Čevljarji pri Mačku v Žireh

244 *Ivanka Šuler*: Mi, žirovski otroci vojne

249 *Franc Temelj*: Denarni zavod za reveže

251 LEPOSLOVJE

251 *Janez Ramoveš*: Ic ounli rokenrol, beibi

256 *Franc Kopač*: Tisti čas

260 *Petra Likar*: Obisk, Še vedno njen

265 BRIGITA MLINAR NA FOTOGRAFIJAH POLONE MLAKAR

273 ODMEVI, OCENE, PREDSTAVITVE

273 *Milka Bokal*: Bogastvo slovenskega ljudskega izročila

276 *Milka Bokal*: Usode Milene Miklavčič

279 *Milka Bokal*: Bolečine so kot rože

281 *Tomaž Štefe*: Naprej, rumeni!

283 *Tomaž Štefe*: Rupnikova linija in Alpski zid

288 *Miha Naglič*: O rapalski meji na Sovodnju

290 *Milček Komelj*: Gostiševa avtentična dialoška izpoved

291 *Stane Kosmač*: Sanje v cvetju Mihele Strlič

293 *Tadeja Primožič*: Vžiganice in vžgane čipke

294 *Metka Debeljak*: Gledališki abonma v sezoni 2003–2004

295 *Peter Militarev*: Ljudsko gledališče

300 FOTOSTRIP

Franc Temelj: Camino – pot k svetemu Jakobu

ŽIROVSKI OBČASNIK (1980–)

Zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem, letnik XXV (2004), zvezek 26, številka 34

Ustanovitelj

DPD Svoboda Žiri (Literarna sekcija) in Muzejsko društvo Žiri

Zbornik izhaja občasno, najmanj enkrat letno, ob stalni denarni podpori Občine Žiri in nekaterih podjetij.

Glavni in stalni pokrovitelji

Občina Žiri, Alpina d.d., Etiketa tiskarna d.d., Kladivar Žiri d.d., vse v Žireh

Predsednik uredniškega sveta

akademik dr. Zdravko Mlinar

Uredniški odbor

Stane Kosmač, Miha Naglič, Nace Naglič, Tončka Stanonik, Franc Temelj

Glavni in odgovorni urednik

Miha Naglič

Oblikovalec

Stane Kosmač

Lektorica

Tončka Stanonik

Stalni sodelavci – uredniški svet

Milka Bokal, Ivan Cankar, Tone Eniko, dr. Pavel Gantar, Lojze Gostiša, dr. Spomenka Hribar, Rado Jan, Igor Kavčič, Vladimir Kavčič, Franc Kopač, Vlasto Kopač, Tomaž Kržišnik, Petra Likar, Matjaž Mazzini, Milena Miklavčič, Andrej Mlakar, Anton Mlakar, Barbara Mlakar, Polona Mlakar Baldasin, dr. Anton Mlinar, mag. Branko Mlinar, dr. Zdravko Mlinar, Peter Naglič, Matevž Pečelin, Janez Pelko, Jože Peternelj, Nejko Podobnik, Beta Poljanšek Koman, dr. Tadeja Primožič, Janez Ramoveš, Izidor Rejc, Ivan Reven, †Zdravko Rink, dr. Marija Stanonik, Tomaž Štefe, Olga Vončina, Alfonz Zajec, Anton Žakelj (Cleveland), Anton Žakelj (Žiri), mag. Viktor Žakelj

Nekdanji stalni sodelavci

Karel Bernik (1912–93), Marijan Dolenc (1930–81), Janko Majnik (1918–2000), Konrad Peternelj – Slovenec (1936–2000), Slobodan Poljanšek (1944–2003), dr. Ivan Sedej (1934–97), Vladimir Simončič - Vlastja (1911–2000)

Naslov uredništva
Žirovski občasnik
SI – 4226 Žiri, p.p. 51
E-pošta: miha.naglic@siol.net

Naslov pooblaščenega izdajatelja in založnika
Pegaz International d.o.o. Ljubljana
Aljaževa ulica 10, 1000 Ljubljana
E-pošta: pegaz.int@siol.net

Cena te številke
3900 SIT

Naklada
500 izvodov

Elektronski prelom
Pegaz CDT d.o.o., Ljubljana

Tisk
Tiskarna Littera Picta d.o.o., Ljubljana

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami. Rokopisov ne vračamo. Redakcija tega zvezka končana novembra 2004.

ISSN 0351-5966

ŽIROVSKI OBČASNIK JE VEČ KOT ČASNIK – JE CELA KNJIGA!

Be3 FLEXXI, uživajte (r)evolucijo.

V Alpini smo se ozrli nazaj, da bi naredili korak naprej – milijone let nazaj, ko se je človek postavil na dve nogi. Analizirali smo gibanje človeškega stopala in izdelali smučarski čevlji, ki sledi naravnemu gibanju. Rezultat je model Be3 za otroke in mladostnike, pri katerem je os vrtilišča na sprednjem delu stopala, in ne na gležnju. Be3 omogoča boljše obvladovanje vibracij, manjše obremenitve kolen, golenic in hrbtenice ter lažjo hojo.

Novo ideje in nov slog smučanja za novo generacijo.

HIDRAVLIČNE SESTAVINE ZA INDUSTRIJSKO IN MOBILNO HIDRAVLIKO

- * protipovratni, potni, tlačni in tokovni ventili
- * tlačna stikala
- * priključne plošče, bloki in elementi veriženja
- * posebne sestavine

STORITVE

- * storitve pred in po prodaji lastnega blaga
- * inženiring na licu mesta kjer bo ali je izdelek vgrajen
- * 24 urna dosegljivost storitev
- * vzdrževanje hidravličnih sistemov in fluidov

HIDRAVLIČNI SISTEMI

- * projektiranje
- * proizvodnja
- * montaža, zagon

KLADIVAR

KLADIVAR Žiri,

tovarna elementov za fluidno tehniko, d.d.
Industrijska ulica 2
SI - 4226 ŽIRI
SLOVENIJA
tel.: 04 5159 100 / fax: 04 5192 234
E-mail: info@kladivar.si

PROGRAM ZASTOPSTEV

- * hidravlične sestavine - ventili, črpalke, motorji
- * filtriranje in filtri
- * merilniki in merilni sistemi

- * priključki in cevovodi
- * hidravlični akumulatorji
- * ventili - patronski
- * orbitalni motorji
- * izmenjevalniki toplote
- * indikatorji in merilniki
- * ročne črpalke
- * prirobnice
- * sklopke
- * rezervoarji

OD TRAKOTKALNICE DO ETIKETE

v letu 2005 bomo praznovali

naših **45** pomladi

etiketa

ETIKETA TISKARNA, D. D., Industrijska ul. 6, 4226 Žiri, Slovenija, telefon: 04 51 58 400,
faks: 04 51 58 415, e-pošta: etiketa@etiketa.si, <http://www.etiketa.si>

VEZANO ALU LES OKNO M SORA

OKNO, KI SKRBI SAMO ZASE

- Posebna konstrukcija omogoča **vgradnjo notranje žaluzije** ali **plise zaveso**. Omogoča torej zaščito pred soncem in nezaželenimi pogledi. Vgrajeno žaluzijo lahko upravljamo **ročno** ali **električno**.
- Zvočno izolacijsko okno ima **visoko zvočno izolativnost - 39 dB** (klasično okno - 32 dB). Hrupa z ulice praktično ne boste slišali več.
- Ohranili smo **toplino** in **domačnost lesa**.
- **Aluminijasta maska**, odlično **obstojna na vremenske pogoje**, enostavna za čiščenje, na voljo **v barvah** po vaših željah.

Pri testiranju na Institutu za okensko tehniko v Rosenheimu (Nemčija) doseženi najvišji razredi. Rezultati testiranja:

Zrakotesnost
razred 4

Vodotesnost
razred E1050

Obremenitev
z vetrom
razred C5/B5

Zvočna
izolativnost
39 dB

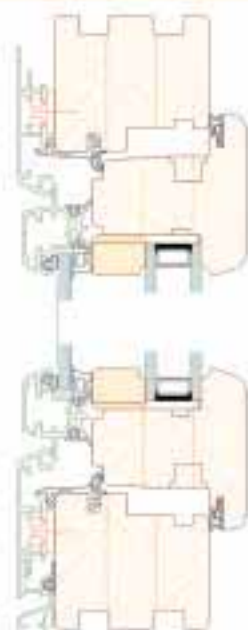
- dolgotrajno čiščenje rolet**
- pogosto barvanje oken**
- hrup prometa z ulice**

Vsega tega ne želite, torej potrebujete

ALU LES VEZANO OKNO M SORA

MIZARSTVO ŽIRI - Loška cesta 70, Žiri,
Tel.: 04 505 02 17, Fax: 04 510 44 55, e-mail: mizarstvo@m-sora.si

PRODAJNI SALON - Letališka cesta 32b, Ljubljana,
Tel.: 01 54 41 310, Fax: 01 54 41 271, e-mail: info@m-sora.si

vertikalni
prezrez

Se vidimo.

Naročniško-prodajna akcija Mobitel UMTS.

V naročniško-prodajni akciji vam ob sklenitvi/podalžšanju naročniškega razmerja po **ugodni ceni** ponujamo **dva naj-sodobnejša UMTS mobilnika**. Z njima boste vstopili v novo generacijo mobilnih telekomunikacij. UMTS mobilnik se je namreč razvil v prenosni multimedijski pripomoček. Omogoča, da se odslej sogovornika med pogovorom tudi vidita. V **promocijskem obdobju je storitev videotelefonija za vse uporabnike brezplačna**. Z UMTS mobitelom je občutno **bolj kakovostno pregledovanje multimedijskih vsebin**, zaradi **bistveno hitrejšega prenosa podatkov** pa lahko **kakovostno in hitro dostopate do interneta in e-pošte**. Da bi uporabljali vse nove storitve, potrebujete Mobitelovi naročniki le **UMTS aparat**. Vse ostalo ostane isto: vaša številka, SIM kartica, naročniški paket in cene vseh dosedanjih storitev.

Sony Ericsson Z1010

9.900 SIT*

za naročnike paketa
Mobitel UMTS

59.900 SIT**

za naročnike ostalih Mobitelovih
naročniških paketov

- 98,5 x 54,5 x 29 mm, 144 g
- videotelefonija
- barvni zaslon (65.000 barv)
- odjemalec e-pošte
- 2 digitalni kameri
- videopredvajalnik
- MP3 predvajalnik
- GPRS/UMTS
- MMS
- Java
- Bluetooth in IR
- 32 MB Memory Stick Duo
- dvonačinsko delovanje (UMTS, GSM 900/1800)
- podatkovni kabel
- slušalke

Samsung SGH Z105U

9.900 SIT*

za naročnike paketa
Mobitel UMTS

59.900 SIT**

za naročnike ostalih Mobitelovih
naročniških paketov

- 95 x 50 x 26 mm, 132 g
- videotelefonija
- notranji barvni zaslon (262.000 barv)
- zunanji barvni zaslon (65.000 barv)
- odjemalec e-pošte
- vrtljiva digitalna kamera
- videopredvajalnik
- GPRS/UMTS
- MMS
- Java
- 14 MB vgrajenega spomina
- dvonačinsko delovanje (UMTS, GSM 900/1800)
- podatkovni kabel
- slušalke

Videotelefonija je v promocijskem obdobju brezplačna.

Naročniški paket UMTS

Priporočamo ga vsem, ki veliko uporabljate multimedijske storitve. V mesečno naročnino 15.000 SIT je všteti:

- 200 minut pogovorov znotraj Mobitelovih omrežij
- 200 minut videotelefonije znotraj Mobitelovih omrežij
- 200 minut pogovorov znotraj naročnikovega MPO
- 200 MMS-ov iz Mobitelovih omrežij in
- 200 MB prenosa podatkov.

Celoten cenik je objavljen na www.mobitel.si in v brošuri «Tarifni sistem in cenik v digitalnem omrežju».

* Cena vključuje DDV in velja ob sklenitvi/podpisovanju naročniškega razmerja za paket Mobitel UMTS za 24 mesecev.

** Cena vključuje DDV in velja ob sklenitvi/podpisovanju naročniškega razmerja Mobitel GSM/UMTS za 24 mesecev. Ponudba velja za vse naročniške pakete, razen za osnovni SGS paket, paket Podatkovni bonus in izbrani paket na podrejeni številki v storitvi Avtotelefon.

Mobilnika lahko uporabljate le s SIM kartico omrežja Mobitel GSM/UMTS. Akcija traja do odprodaje zalog in velja za vse, ki nimate podpisanih več kot dveh veljavnih aneksov k naročniški pogodbi.

Informacije na brezplačnih številkah:

naročniki Mobitel GSM/UMTS: **031/041/051 700 700**,

Mobiuporabniki: **031/041/051 121**, ostali: **080 70 70**.

Mobitel UMTS

Nova generacija mobilnih telekomunikacij

OBMOČNA OBRTNA
ZBORNICA ŠKOFJA LOKA

OBRTNIK LETA 2004

KAROL JEZERŠEK
mizarstvo, izdelovanje stopnic Hotavlje
občina Gorenja vas

Član Območne obrtne zbornice Škofja Loka Karol Jezeršek je maja 2004 od Obrtne zbornice Slovenije prejel laskavi naziv OBRTNIK LETA.

V dvajsetih letih je njegova delavnica iz skromnih začetkov prerasla v eno najbolj cenjenih in spoštovanih obrtniških mizarških delavnic v Sloveniji in tudi na tujem, v kateri znajo izdelati še tako zapletene lesene stopnice in vse, kar sodi k njim. Stopnice so lahko veliko več kot le povezava med dvema nadstropjema. Pravilno načrtovane, oblikovane in prostoru prilagojene so lahko najbolj uporaben okras v središču hiše ali stanovanja. Letošnji obrtnik leta Karol Jezeršek je pri njihovem načrtovanju in izdelavi mojster nad mojstri, o katerem gre glas tudi zunaj domovine.

 MARMOR HOTAVLJE, d.d.
DRUŽBA ZA OBDELAVO KAMNA

V letu 2004 smo uspešno zaključili dela na številnih pomembnih objektih doma in v tujini. Na domačem trgu izstopajo **Grand hotel Media, Hotel Mons, PC Brinje, Stekljeni dvor, Poslovni center Luz** in **Etnografski muzej**. Na trgih EU največ sodelujemo pri opremljenosti luksuznih jaht.

Vračamo se tudi na trge JV Evrope, zlasti v Srbijo in na Hrvaško. Končali smo dela na fasadi cerkve **Sv. Save** v Beogradu, ki je največja Pravoslavna cerkev na svetu. Z uspešnim delom na fasadi smo si pridobili zaupanje investitorja in uspeli pridobiti še dela znotraj cerkve. Zaupali so nam izdelavo več tisoč kvadratnih metrov najzahtevnejših izdelkov, ki bodo krasili notranjost stavbe. Med njimi je skoraj tisoč kvadratnih metrov reliefov, kar je doslej največji posel v svetu. Sami izdelki so velik tehnološki in umetniški izziv, za katerega smo razvili nove tehnologije izdelave, s čimer ohranjamo konkurenčnost ponudnika najzahtevnejših kamnitih izdelkov.

PC BRINJE, LJUBLJANA, AVTOR: N. KORPNIK, 2004, KAMEN NA FASADI: LEHNJAK JEZERSKO

Natis tega zvezka Žirovskega občasnika je podprl tudi

JAVNI SKLAD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA KULTURNE DEJAVNOSTI

Štefanova 5, p.p. 1699, 1001 Ljubljana

Tel: (01) 24 10 500, fax: (01) 24 10 510, e-mail: slkd@slkd.si

Dejavnost JSKD si lahko ogledate – in v njej sodelujete – na spletni strani: <http://www.jskd.si>

ZAVAROVALNICA TRIGLAV, D.D.

OBMOČNA ENOTA KRANJ

4000 Kranj, Bleiweisova cesta 20

tel.: 04/206 90 00, fax: 04/206 91 92

POSLOVNA ENOTA JESENICE

C. Maršala Tita 16/I, tel.: 04/581 05 00

Predstavništvo Škofja Loka

Kidričeva cesta 1, tel.: 04/515 52 90

Predstavništvo Radovljica

Predstavništvo Tržič

Predstavništvo Bohinjska Bistrica

Predstavništvo Kranjska Gora

triglav

Vesele božične praznike in srečno Novo leto!

Vsem sodelavcem, podpornikom in bralcem Žirovskega občasnika voščimo vse dobro v letu 2005!

Uredniški odbor

Avtor te božične in novoletne razglednice je žirovski rojak Franjo Kopač, akademski slikar. Naslikal jo je v letih pred 2. sv. vojno.